अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको दोस्रो आवधिक योजना

(आ.व.२०८१/८२-८५/८६)

अन्नपूर्ण गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
माछापोखरी, कास्की
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको आवधिक योजना

(२०८१/८२-२०८५/८६)

Periodic Plan of Annapurna Rural Municipality, Kaski

आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगः

गण्डकी प्रदेश प्रशिक्षण प्रतिष्ठान

नदिपुर, पोखरा

गण्डकी प्रदेश

अन्नपूर्ण गाउँपालिका २०८१

मन्तव्य

विकास निरन्तर चली रहने एक गतिशील प्रक्रिया हो । विकास सामाजिक, आर्थिक, भौतिक र सांस्कृतिक संरचनाहरूको निर्माण र पुनः निर्माणसँग मात्र सम्बद्ध हुने होइन की समकालीन समाजको मनोवैज्ञानिक र सामाजिक चेतनायुक्त परिवर्तनसँग पनि यो आबद्ध हुनुपर्छ । समाज र जनता प्रति केन्द्रित भई विकासले सामाजिक परिवर्तनमा नयाँ दिशा र गतिशीलता थप्नु पर्छ । समयक्रमसँगै जनताका आवश्यकताहरू वढ्दै, फेरिदैं र परिवर्तन हुदै जाने गर्छन् । देशले अवलम्बन गर्ने योजनाबद्ध विकास प्रयासले जनताले खोजेको परिवर्तित परिवेशलाई आत्मसाथ गर्नुपर्छ । सीमित स्रोतले अनन्त आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन गर्न योजना र कार्यक्रमहरूका साथै संस्थागत संयन्त्रहरू बीच समन्वय, सहकार्य र सामूहिक प्रयास जरुरी हुन्छ ।

नेपाली जनताको लामो संघर्ष, त्याग र बलिदानबाट प्राप्त सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था मार्फत जनताले निर्वाचित गरी पठाएका प्रतिनिधिहरूबाट गाउँपालिकाको पहिलो पञ्चवर्षीय आवधिक योजना (२०८१/०८२-२०८५/०८६) तर्जुमा गरिएको हो । वर्तमान स्थानीय सरकारले प्रचलित कानुन र लोकतन्त्रका आधारभूत मूल्य मान्यताको पालनामा अटल रही **"कृषि, पर्यटन, ऊर्जा र पूर्वाधार - अन्नपूर्ण समृद्धिको आधार"** दीर्घकालीन सोच अगाडि सारिसकेको छ ।

योजनाको शब्दशः कार्यान्वयन भए मात्र योजनाका परिकल्पना र अठोटहरू वास्तविकतामा रूपान्तरण हुन्छन् । सबै विकासका कार्यक्रमहरूलाई यीनै क्षेत्रहरूमा मुखरित गराई गाउँपालिकालाई समृद्धिको मार्गमा डोर्याउने रूपरेखा सहित आवधिक योजनाको दस्तावेज तयार गरिएकोले यो योजना कार्यान्वयनमा सहजता आउने विश्वास लिएको छु । योजनाले लक्षित गरेका उद्देश्यहरू हासिल गर्ने गाउँपालिकाको प्रयासमा सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार, निजी क्षेत्र, सहकारी, सामुदायिक, गैरसरकारी संस्थाहरू सबैको सहयोग, समन्वय र साझेदारीको आवश्यकता पर्दछ । तसर्थ सुशासन, सामाजिक न्याय र समृद्धिको अभियानलाई सहयोग गर्न तयार पारिएको यो गाउँपालिकाको पहिलो आवधिक योजनाले मुलुककै समृद्धिको लागि पनि महत्त्वपूर्ण योगदान पुग्ने भएकोले यसको कार्यान्वयनमा सबैले हातेमालो गर्नु आजको माग हो । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको दोस्रो आवधिक योजना तर्जुमाका लागि आर्थिक तथा प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने गण्डकी प्रदेश प्रशिक्षण प्रतिष्ठान प्रति विशेष आधार व्यक्त गर्दछु । यस गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमाको कार्यमा सहयोग गर्ने उपाध्यक्ष, अन्य जनप्रतिनिधिहरू, राजनैतिक दल, कर्मचारी, सङ्घ संस्था लगायत परामर्शदाता संस्था अस्पिसियस इन्भाइरोमेन्टल कन्सल्ट प्रा. लि. का तर्फबाट टोलीनेता श्री पुरुषोत्तम खतिवडा लगायत सम्पूर्ण सहयोगी निकाय तथा संस्थाहरूलाई म हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु

धन्यवाद !

विष्णु बहादुर के.सी.
अध्यक्ष

संक्षेपीकरणको सूची (Abbreviation)

आ.व.	:	आर्थिक वर्ष
कि.मि.	:	किलोमिटर
कोविड – १९	:	नोबेल कोरोना भाइरस २०१९ (माहामारी)
गा.पा.	:	गाउँपालिका
गाविस	:	गाउँ विकास समिति
गैसस	:	गैर सरकारी संस्था
प्र.अ.	:	प्रधानाध्यापक
मि.	:	मिटर
रायोआ	:	राष्ट्रिय योजना आयोग
रु.	:	रुपैया
लि.	:	लिटर
लैससास	:	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
व.कि.मि.	:	वर्ग किलोमिटर
वि.व्य.स.	:	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
हे.	:	हेक्टर

विषय सूची

परिच्छेद — एकः परिचय १
१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य ३
१.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया ४

परिच्छेद २ः गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा ७
२.१ गाउँपालिकाको परिचय ७
२.२ भौगोलिक अवस्थिति ८
२.३ जनसांख्यिक स्थिति १२
२.४ सामाजिक विकासको स्थिति १५
२.५ आर्थिक विकासको अवस्था २२
२.६ पुर्वाधार विकासको अवस्था २८
२.७ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था ३५
२.८ संस्थागत विकास तथा सुशासन ४२

परिच्छेद — तीनः सोच तथा विकासको अवधारणा ४६
३.१ पृष्ठभूमि ४६
३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती ४७
३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर ५०
३.४ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य ५१
३.५ निर्देशक सिद्धान्त ५२
३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य ५४
३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता ५६
३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट ६४
३.९ गाउँ गौरवका आयोजनाहरू ६५

परिच्छेद — ४ः आर्थिक विकास ६८
४.१ कृषि तथा पशुपन्छी ६८
४.१.१ पृष्ठभूमि ६८
४.१.२ समस्या तथा चुनौती ६९
४.१.३ सम्भावना तथा अवसर ७०
४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ७१
४.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ७४
४.१.६ कृषि तथा पशुपालन विकासका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ७६
४.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ७८
४.२ सिंचाइ ८१
४.२.१ पृष्ठभूमि ८१
४.२.२ समस्या तथा चुनौती ८१

४.२.३ सम्भावना तथा अवसर ८२
४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ८२
४.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ८५
४.२.६ सिँचाइका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ८६
४.२.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ८७
४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा ८८
४.३.१ पृष्ठभूमि ८८
४.३.२ समस्या तथा चुनौती ८९
४.३.३ सम्भावना तथा अवसर ८९
४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ९०
४.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ९४
४.३.६ पर्यटनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ९५
४.३.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ९६
४.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति ९८
४.४.१ पृष्ठभूमि ९८
४.४.२ समस्या तथा चुनौती ९८
४.४.३ सम्भावना तथा अवसर ९९
४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ९९
४.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १०१
४.४.६ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १०१
४.४.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १०२
४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा १०५
४.५.१ पृष्ठभूमि १०५
४.५.२ समस्या तथा चुनौती १०६
४.५.३ सम्भावना तथा अवसर १०६
४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १०६
४.५.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १०८
४.५.६ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १०८
४.५.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १०९

परिच्छेद — ५: सामाजिक विकास १११
५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण १११
५.१.१ पृष्ठभूमि १११
५.१.२ समस्या तथा चुनौती ११३
५.१.३ सम्भावना तथा अवसर ११३
५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति ११४
५.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ११६
५.१.६ स्वास्थ्य तथा पोषणका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ११७
५.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ११८
५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतन १२१
५.२.१ पृष्ठभूमि १२१

५.२.२ समस्या तथा चुनौती १२२
५.२.३ सम्भावना तथा अवसर १२३
५.२.४ उपक्षेत्र गत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १२३
५.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १२८
५.२.६ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १२९
५.२.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १३०
५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ १३३
५.३.१ पृष्ठभूमि १३३
५.३.२ समस्या तथा चुनौती १३४
५.३.३ सम्भावना तथा अवसर १३४
५.३.४ उपक्षेत्र गत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १३४
५.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १३६
५.३.६ खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १३६
५.३.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १३७
५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग १३९
५.४.१ पृष्ठभूमि १३९
५.४.२ समस्या तथा चुनौती १४१
५.४.३ सम्भावना तथा अवसर १४१
५.४.४ उपक्षेत्र गत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १४२
५.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १४४
५.४.६ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १४४
५.४.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १४५
५.५ युवा तथा खेलकुद १४९
५.५.१ पृष्ठभूमि १४९
५.५.२ समस्या तथा चुनौती १४९
५.५.३ सम्भावना तथा अवसर १५०
५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १५१
५.५.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १५३
५.५.६ युवा तथा खेलकुदका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १५३
५.५.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १५४

परिच्छेद ६: पूर्वाधार क्षेत्र १५६
६.१ आवास, भवन, वस्ति तथा सार्वजनिक निर्माण १५६
६.१.१ पृष्ठभूमि १५६
६.१.२ समस्या तथा चुनौती १५७
६.१.३ सम्भावना तथा अवसर १५७
६.१.४ लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति १५७
६.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १६०
६.१.६ आवास, वस्ति विकास तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ... १६०
६.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६१
६.२ सडक, पुल तथा यातायात व्यवस्था १६२

६.२.१ पृष्ठभूमि १६२
६.२.२ समस्या तथा चुनौती... १६२
६.२.३ सम्भावना तथा अवसर १६३
६.२.४ लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति १६३
६.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १६६
६.२.६ सडक तथा यातायातका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण.................... १६७
६.२.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६९
६.३ विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा १७०
६.३.१ पृष्ठभूमि १७०
६.३.२ समस्या तथा चुनौती... १७०
६.३.३ सम्भावना तथा अवसरहरू... १७०
६.३.४ लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति १७०
६.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १७२
६.३.६ जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण............. १७२
६.३.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७३
६.४ सूचना तथा सञ्चार प्रविधि १७४
६.४.१ पृष्ठभूमि १७४
६.४.२ समस्या तथा चुनौती... १७४
६.४.३ सम्भावना तथा अवसरहरू... १७५
६.४.४ लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति १७५
६.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १७७
६.४.६ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १७७
६.४.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७७

परिच्छेद — सातः वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन विकास १७९
७.१ वन तथा जैविक विविधता... १७९
७.१.१ पृष्ठभूमि १७९
७.१.२ समस्या तथा चुनौती... १८०
७.१.३ सम्भावना तथा अवसर १८१
७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना.................................... १८१
७.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १८३
७.१.६ वन तथा जैविक विविधताका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण............................ १८३
७.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १८४
७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन १८६
७.२.१ पृष्ठभूमि १८६
७.२.२ समस्या तथा चुनौती... १८७
७.२.३ सम्भावना तथा अवसर १८७
७.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना.................................... १८७
७.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १८९
७.२.६ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १८९
७.२.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १९०

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन १९२
७.३.१ पृष्ठभूमि १९२
७.३.२ समस्या तथा चुनौती १९२
७.३.३ सम्भावना तथा अवसर १९३
७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १९३
७.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १९५
७.३.६ वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १९५
७.३.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १९६
७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता १९८
७.४.१ पृष्ठभूमि १९८
७.४.२ समस्या तथा चुनौती १९८
७.४.३ सम्भावना तथा अवसर १९९
७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति. कार्यक्रम तथा आयोजना १९९
७.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना २०२
७.४.६ विपद् जोखिम न्यून करण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण २०३
७.४.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २०४

परिच्छेद ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र २०५
८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन २०५
८.१.१ पृष्ठभूमि २०५
८.१.२ समस्या तथा चुनौती २०६
८.१.३ संभावना तथा अवसर २०६
८.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति २०६
८.१.५ प्रमुख आयोजना तथा कार्यक्रम २१०
८.१.६ आयोजना तथा कार्यक्रमको स्थानगत विवरण तथा साङ्केतिकरण २१४
८.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २१९

परिच्छेद ९: कार्यान्वयन व्यवस्था २२३
९.१ पृष्ठभूमि २२३
९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना २२३
९.३ विषय क्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट २२३
९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण २२५
९.४.१ राजस्व परिचालनको अवस्था २२५
९.४.२ खर्च अवस्थाको विश्लेषण २२६
९.४.३ अपुग स्रोत व्यवस्थापन २२७
९.५ स्रोत परिचालन रणनीति २२८
९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन २२९
९.६.१ योजना कार्यान्वयन २२९
९.६.२ कार्यान्वयन प्रक्रिया २३०

९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना २३१
९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता २३२
९.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी २३२
९.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया २३३

अनुसूची २३५
अनुसूची -१: वडागत योजना बैंक २३५

तालिका सूची

तालिका १: अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको वडा विभाजन ८
तालिका २: अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको भूउपयोगको अवस्था १०
तालिका ३: अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको वर्षभरिको तापक्रम र वर्षाको विवरण १०
तालिका ४: गाउँपालिकाको वैवाहिक स्थिति १४
तालिका ५: गाउँपालिकाको आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसङ्ख्या र तिनका रोजगारीको अवस्था १४
तालिका ६: राजस्व परिचालनको अवस्था ४४
तालिका ७: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि ५४
तालिका ८: आवधिक योजनामा लगानी स्रोतहरू ६४
तालिका ९: गाउँपालिकाको आय अनुमान (रु.) ६४
तालिका १०: गाउँ गौरवका प्रस्तावित आयोजनाहरू ६५
तालिका ११: गाउँ गौरवका प्रस्तावित आयोजनाहरूको स्थानगत विवरण तथा साङ्केतिकरण ६७
तालिका १२: विषय क्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट २२४
तालिका १३: राजस्व परिचालनको अवस्था २२६
तालिका १४: खर्च बाँडफाँटको प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा) २२६
तालिका १५: अपुग स्रोत व्यवस्थापन २२७
तालिका १६: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाका २३३

परिच्छेद — एकः परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था अनुरूप स्थानीय तहमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले उत्तरदायीपूर्ण स्थानीय सरकारको अभिभारा सम्हालेको दोस्रो कार्यकालको पनि दोस्रो वर्ष चलिरहेको छ । यस अवधिमा स्थानीय शासन सञ्चालनका लागि यस गाउँपालिकामा स्थानीय नीति तथा कानुनहरूको प्रतिपादनका साथै सेवा प्रवाहका लागि संयन्त्र र संस्थागत व्यवस्थाहरू स्थापित भएका छन् । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको सम्बन्ध सहकारीता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने संवैधानिक परिकल्पना अनुरूप एकल अधिकार र साझा अधिकारहरूको प्रयोग तथा भौगोलिक विविधता अनुरूप प्राकृतिक स्रोतको सम्भाव्यताका आधारमा सामाजिक, आर्थिक तथा पूर्वाधारजन्य विकासका आवश्यकताहरूको कार्यान्वयन गर्न गाउँपालिका सफल भएको छ । मुलुकमा सङ्घीयता कार्यान्वयन सँगै स्थानीय तहहरूबाट आफ्नो अधिकारक्षेत्रका विषयमा स्थानीयस्तरको आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत विषय क्षेत्रगत योजना बनाइ कार्यान्वयन हुँदै आएका छन् । ठूलो अपेक्षा र भरोसाका बीच स्थानीय सरकारका सम्बाहकका रूपमा रहेका यस गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधिहरूबाट यस अवधिमा जनताका समस्या सम्बोधन गर्न उत्साहप्रद कामहरू भएका छन् । सङ्घीय संरचनाको प्रारम्भिक वर्षहरूको अभ्यास भएको कारण जनस्तरका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्न सकिने योजनाहरूको तर्जुमा एवम् कार्यान्वयनमा प्रशस्त कठिनाइहरूको सामना गर्नु परेको अवस्था र कोभीड-१९ महामारीको जटिलता बीच अपेक्षाकृत उपलब्धि हासिल गर्न नसकिएको कारण गाउँपालिकाले आगामी वर्षहरूमा निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिकालाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिएको छ ।

नेपालको संविधानले आत्मसाथ गरेको सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको सफल कार्यान्वयन गर्ने तथा नेपाल सरकारले १६औं योजना पञ्चवर्षीय योजनाले लिइएको **"सुशासन सामाजिक न्याय र समृद्धि"** को सोच तथा गण्डकी प्रदेश सरकारको दोस्रो पञ्चवर्षीय आवधिक योजनामा निर्धारण गरिएको **"समृद्ध प्रदेश, सुखी नागरिक"** सोच लाई साकार पार्ने जिम्मेवारी तीनै तहका सरकारहरूमा रहेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले निर्दिष्ट गरेका स्थानीय सरकारका काम, कर्तव्य र अधिकारहरू पुरा गर्न, १६औं योजनाले लिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न, सङ्घीय सरकारद्वारा जारी दिगो विकासका लक्ष्यहरू र ती लक्ष्यका परिमाणात्मक लक्ष्यहरू सहित सूचकहरू पुरा गर्ने दायित्व पनि संविधानतः तीनै तहका सरकारहरूमा निहित छ । सार्वजनिक वित्त व्यवस्था प्रभावकारी बनाउनका लागि केन्द्र सरकार र प्रदेश सरकारद्वारा तयार गरिएका आवधिक योजनाहरूका लक्ष्यसँग तादाम्यता हुने गरी सबै स्थानीय सरकारहरूले आवधिक योजना तयार गर्नुपर्ने कानुनी प्रावधान रहेको छ । प्रभावकारी सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनले मात्र आम्दानीका स्रोतहरूको महत्त्व उपयोग गर्ने, वितरण प्रणालीमा प्रभावकारीता ल्याउने, प्रभावकारी रूपमा खर्च गर्न सक्ने क्षमता बढोत्तरी गर्ने र वित्तीय जोखिमहरूको पूर्वानुमान गरी जोखिमहरूबाट सिर्जना हुन सक्ने नकारात्मक प्रभावहरूको न्यूनीकरण गर्ने जस्ता काममा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा हरेक स्थानीय तहले विकासका क्रियाकलापहरू अघि बढाउनु पूर्व वार्षिक तथा आवधिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय तह, प्रदेश र केन्द्रले तयार गर्ने योजनामा एकरूपता आउने गरी योजना निर्माण गर्न स्थानीय तहले आवधिक योजना तर्जुमा गर्न सहज होस् भन्ने उद्देश्यले सबै स्थानीय तहको एउटै खाकामा योजना आउने गरी व्यवस्था गरिएको हो । यस दिग्दर्शनमा स्थानीय तहले योजना तयार गर्दा आबद्ध गर्नुपर्ने विषय बस्तुलाई स्पष्ट रूपमा समावेश गरिएको छ । नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजना (२०७६/०७७-२०८०/०८१) र गण्डकी प्रदेश सरकारको पहिलो आवधिक योजना (२०७६/०७७-२०८०/०८१) कार्यान्वयन भइसकेको सन्दर्भमा स्थानीय सरकारहरूले नेपाल सरकारको १६औं पञ्चवर्षीय आवधिक योजना र गण्डकी प्रदेशको दोस्रो पञ्चवर्षीय आवधिक योजनालाई समेत ध्यान दिँदै आ-आफ्ना आवधिक योजना निर्माणको प्रक्रियालाई अघि बढाएको अवस्था छ । यसै सन्दर्भमा यस अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले गण्डकी प्रदेश प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको आर्थिक सहयोगमा आगामी पाँच वर्षको लागि आवधिक योजना निर्माण गर्न लागेको हो ।

समग्रमा अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको आवधिक योजना भनेको यस गाउँपालिकाको आगामी पाँच वर्षको विकासको मार्ग चित्र हो । यसले विकासका प्राथमिकता, आकलित बजेट तथा आम्दानीका सम्भाव्य स्रोतहरू समेतको किटान गरेको हुन्छ । आवधिक योजनाले निर्धारित समयभित्र गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन, संस्थागत विकास लगायतका क्षेत्रहरूमा लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण गर्दछ । तोकिएको अवधिभित्र परिणाम हासिल गर्न दीर्घकालीन सोच, नीति, सिद्धान्त, रणनीति तथा प्राथमिकता पहिचान एवम् विकासमूलक गतिविधि सञ्चालनको लागि आवश्यक लागत सहितको स्पष्ट मार्ग चित्र बनाउन सहजीकरण गर्दछ । कुनै पनि ठाउँको आवधिक योजनाले उक्त ठाउँको हालको अवस्था र प्राप्त भएको र हुन सक्ने स्रोत र साधनलाई समेत मध्यनजर गरी तयार गरेको हुन्छ । योजना आफैंमा केही महत्त्वकांक्षी हुने भएता पनि आवधिक योजना निर्माण गर्दा SMART अर्थात् (Specific Measurable, Attainable, Realistic and time bound) को सिद्धान्तलाई अनुसरण गर्न सकेको खण्डमा परिणाममूखी योजना निर्माण गर्न सहज हुन सक्छ ।

यस योजना अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको समग्र विकासको रणनीति योजना सहितको मार्ग चित्र (Strategic and Indicative Planning Framework) हो जसले गाउँपालिकालाई मध्यकालीन, वार्षिक नीति, कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गर्न र प्राथमिकताका क्षेत्रहरू निर्धारण गरी स्रोत विनियोजन एवम् स्रोत परिचालन गर्ने आधार दस्तावेजको रूपमा काम गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । योजना तर्जुमा गर्ने सिलसिलामा सहभागिता मूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया पद्धति बमोजिम बस्ती, वडा हुँदै गाउँसभा तथा कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारी, क्रियाशिल राजनैतिक दलका प्रमुख वा प्रतिनिधिहरू तथा अन्य स्थानीय सरोकारवाला पक्षको सहभागिता सुनिश्चित गरिएको थियो ।

योजना तयारीको कानुनी आधार

नेपालको संविधानले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन विकास र समृद्धिको आकाङ्क्षा पुरा गर्ने अठोट सहित नागरिकका मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीति तथा कार्यक्रमले स्थानीय तहको विकासको गतिलाई मार्गदर्शन गर्दछ । त्यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ६ दफा २४ (१) मा भनिएको छ- "स्थानीय सरकारले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीयस्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत विषय, क्षेत्रगत, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने छ" । स्थानीय सरकारले आफ्नो योजना तर्जुमा गर्दा सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकारको सोच, उद्देश्य, लक्ष्य, नीति तथा कार्यक्रम र समय सीमासँग समायोजन हुने गरी सुशासन, वातावरण, बाल मैत्री, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण, जलवायु परिवर्तन तथा अनुकूलन, विपद् व्यवस्थापन जस्ता अन्तर सम्बन्धीत विषयहरूका अतिरिक्त स्थानीय स्रोत साधन र जन अपेक्षालाई आधार बनाउने गरिन्छ । गाउँपालिकाको यस आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा निम्नअनुसारका दस्तावेजहरूको आधार लिइएको थियो-

१. नेपालको संविधान,
२. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४,
३. नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजना (आर्थिक वर्ष २०७६/०७७-२०८०/०८१),
४. नेपाल सरकारको १६औं पञ्चवर्षीय योजना (२०८१/०८२-२०८५/०८६),
५. गण्डकी प्रदेशको पहिलो आवधिक योजना (आर्थिक वर्ष २०७६/०७७-२०८०/०८१),
६. गण्डकी प्रदेशको दोस्रो आवधिक पञ्चवर्षीय योजना (२०८१/०८२-२०८५/०८६),
७. स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन,२०७८,
८. दिगो विकासका लक्ष्य,
९. विकासका अन्तर सम्बन्धीत विषय
१०.स्थानीय सरकारद्वारा तर्जुमा गरिएका ऐन कानुन तथा अन्य दस्तावेजहरू,
११.स्थानीयस्तरमा क्रियाशिल राजनैतिक दलका घोषणापत्र, नीति तथा कार्यक्रमहरू,
१२. स्थानीय तहको आन्तरिक राजस्वको अवस्था,
१३.सङ्घीय सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने बजेट सिलिङ,
१४.नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरेका सन्धि, सम्झौता र प्रतिबद्धताहरू,

१.२ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य

गाउँपालिका क्षेत्रको समष्टि गत आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्धारण गरी निश्चित अवधिभित्र उपलब्धि हासिल गर्न उपयुक्त सिद्धान्त, नीति, रणनीति तथा प्राथमिकताहरू पहिचान एवम् परिभाषित क्रियाकलापहरू सहितको मार्ग चित्र नै आवधिक योजना हो । स्थानीय तहको आवधिक योजनाले

निश्चित अवधिका लागि स्थानीय सरकारले तय गरेका लक्ष्य प्राप्ति तर्फ विकासको गतिलाई डोऱ्याउने काम गर्दछ । पालिका को नेतृत्वमा योजनाबद्ध विकासका लागि सरकारी, गैर-सरकारी, सहकारी समुदायमा आधारित संस्था तथा निजी क्षेत्रलाई गोलबद्ध गरी एकीकृत तथा समष्टि गत विकास प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्नु यस पञ्चवर्षीय योजना (आवधिक विकास योजना आ.व.२०८१/०८२-२०८५/०८६) तर्जुमाको प्रमुख उद्देश्य हुनेछ । योजना तर्जुमाका सहायक तथा निर्दिष्ट उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्-

- स्थानीय तहले दीर्घकालीन सोच तयार गरी सोही सोच पुरा गर्न रणनीति तथा कार्य नीतिका आधारमा अल्पकालीन, मध्यम कालीन तथा दीर्घकालीन योजनाहरू सहभागिता मूलक पद्धतिका आधारमा छनोट गर्नु,
- योजनाबद्ध, नतिजामूलक, समावेशी र उत्थानशील विकासका लागि स्थानीय तहका गतिविधिलाई निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्ने दिशातर्फ निर्देशित गर्नु,
- छनोट गरिएका योजनाहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने लागतको प्रक्षेपण र स्रोत विश्लेषण गरी स्रोत सहभागिताको आकलन गर्नु,
- विकासमूलक गतिविधिहरू एकीकृत तरिकाले पालिका को नेतृत्वमा एक द्वार प्रणाली अनुसार सञ्चालन गर्नु,
- प्राथमिकता प्राप्त योजना र क्रियाकलापहरूमा लगानी सुरक्षित गर्न मध्यकालीन खर्च संरचना तयार गर्न र विकास साझेदार तथा निजी क्षेत्रको लगानी प्रवर्द्धनका लागि मार्ग प्रशस्त गर्नु,

१.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको माग बमोजिम गण्डकी प्रदेश प्रशिक्षण प्रतिष्ठानको आर्थिक सहयोग प्राप्त हुने निश्चित भएपछि गाउँपालिकाले आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने निर्णय गरेको हो । गाउँपालिकाको निर्णय बमोजिम सार्वजनिक खरिद ऐन अनुसार परामर्शदाता छनोटको प्रक्रिया पुरा गर्ने कार्य भयो । राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्थानीय तहको लागि जारी गरिएको आवधिक योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा भएको व्यवस्था अनुसार सम्पूर्ण आवधिक योजना तर्जुमाको कार्य सम्पादन गर्ने गरी गाउँपालिका र परामर्शदाता बीच भएको सम्झौता-पत्रमा उल्लिखित सर्तहरूको आधारमा आवधिक योजनाका प्रक्रियाहरूलाई अगाडि बढाइएको हो । योजनालाई बढी सहभागिता मूलक, यथार्थ परक, कार्यान्वयन योग्य र सर्व स्वीकार्य गराउन देहायका प्रक्रिया तथा विधिहरू अवलम्बन गरिएको छः

क. अभिमुखीकरण तथा तयारी कार्यशाला गोष्ठी

प्रस्ताव स्वीकृत भई कार्य सम्झौता भएपछि गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधिहरू, कार्यरत कर्मचारी लगायत स्थानीय सरोकारवालाहरू सहभागी प्रारम्भिक गोष्ठी लगायतका छलफलहरू २०८० साल पौष १२ गतेका दिन सञ्चालन गरिएको थियो । गोष्ठीमा आवधिक योजनालाई व्यापक जनसहभागिताका आधारमा जन अपेक्षा तथा वास्तविकता अनुसार तोकिएको समयभित्र प्रचलित कानुन तथा आवधिक योजना तर्जुमा दिग्दर्शन पहिलो संशोधन २०७८ को २.४.१ मा भएको व्यवस्था अनुसार योजना तर्जुमाको समग्र प्रक्रियालाई सहयोग, निर्देशन र समन्वय गर्न

गाउँपालिकाका अध्यक्ष बिष्णु बहादुर के.सी. ज्यूको अध्यक्षतामा एक आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समिति गठन गरिएको थियो । दिग्दर्शन २०७८ को २.४.३ अनुसार आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धी कार्यशाला व्यवस्थापन, सञ्चालन र सहजीकरण तथा योजना तर्जुमा कार्यशालाको छलफल, निष्कर्ष तथा उपलब्धिहरूलाई अभिलेखीकरण गरी आवधिक योजनाको दस्तावेज लिपिबद्ध गर्न साबिक प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको संयोजकत्वमा एक संयोजन तथा सहजीकरण समिति गठन गरिएको थियो । आवधिक योजनाका विभिन्न प्रक्रियाहरू पुरा गरी चरण बद्ध रूपमा तयारी, विश्लेषण, योजना तर्जुमा र स्वीकृति गरी चार चरणमा १५ कार्यहरू पुरा गर्ने प्रयोजनमा मार्गदर्शन गर्नका लागि देहाय बमोजिमको एक आवधिक योजना तर्जुमा कार्यतालिका तथा जिम्मेवारी कार्यतालिका गोष्ठीबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्ने निर्णय भएको थियो । उक्त गोष्ठीमा विकासका ५ वटा क्षेत्र तथा १९ वटा उपक्षेत्रमा पाँच वर्षे आवधिक योजनामा बजेटको आकार निर्धारण गर्ने कार्य समेत गरिएको थियो ।

ख. वडागत योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालन

वडाका जनप्रतिनिधिहरू, कर्मचारीहरू, स्थानीय राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू, विद्यालयका प्र.अ. लगायतका शिक्षक कर्मचारीहरू, स्थानीय बुद्धिजीवीहरू, उद्योगी तथा व्यवसायीहरू लगायत गैर-सरकारी सङ्घ/संस्थाका प्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा वडा कार्यालयमा २ सहजीकरण टोली मार्फत २०८० माघ ९ गते देखि १८ गते सम्म १/१ दिने योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालन गरिएको थियो ।

वडा कार्यालयमा वडा अध्यक्षको अध्यक्षता, राजनैतिक दलको सक्रिय सहभागिता, स्थानीयवासीको व्यापक उपस्थितिमा बस्ती तथा वडाका योजनाहरू सङ्कलन गर्ने कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । गोष्ठीमा ३० जना स्थानीय सरोकारवालाहरू देखि ६८ जना सम्मको सहभागिता रहेको थियो ।

ग. तथ्याङ्क प्रमाणीकरण

गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरणमा उल्लेख भएका तथ्याङ्कहरूलाई विषयगत समितिहरूमा छलफल गरी योजनामा संलग्न गरिएका प्रमुख सूचकहरू समेत निर्धारण गरिएको थियो ।

घ. अवसर, समस्या तथा चुनौतीहरूको पहिचान

गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा पूर्व अन्नपूर्ण गाउँपालिकाका विद्यमान समस्या तथा चुनौतीहरू र अवसरहरूको पहिचान गर्न हरेक विषयगत क्षेत्रहरू जस्तै आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत विकासको छुट्टाछुट्टै अध्ययन गरी विश्लेषण गरिएको थियो ।

ङ. क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति कार्यनीति तथा प्राथमिकता निर्धारण

स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ का आधारमा हरेक विषयगत क्षेत्रहरू जस्तै आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत विकासका उपक्षेत्रहरूको छुट्टाछुट्टै क्षेत्रगत उद्देश्य,

रणनीति, कार्य नीति सहित प्राथमिकता निर्धारण गर्ने कार्य भएको थियो । यसका साथै सबै विषयगत उपक्षेत्रहरूको नतिजा सूचक पनि निर्धारण गरिएको थियो ।

च. दीर्घकालीन सोचको निर्क्योल

गाउँपालिकाको दोस्रो आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोच निर्क्योल गर्न मिति २०८१/०२/१८ मा आयोजना गरिएको गोष्ठीमा सबै सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रियाको माध्यमद्वारा सहभागीहरूको सक्रिय सहभागितामा छलफल अघि बढाइएको थियो । गोष्ठीमा सर्वसम्मत रूपमा दीर्घकालीन सोच पारित गरी सोही सोचका आधारमा पाँच वर्षे आवधिक योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएको थियो ।

छ. मस्यौदा प्रतिवेदन लेखन तथा प्रेषण

उपरोक्त चरणहरू पुरा गरी विज्ञ समूहले गाउँपालिकाबाट प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्कका आधारमा मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गरी आवश्यक सुधार तथा सुझावका लागि गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा प्रेषण गर्ने कार्य भएको थियो । पालिकाबाट प्राप्त सुझावलाई संलग्न गरी तोकिएको समयावधिभित्र अन्तिम प्रतिवेदन गाउँपालिकाको कार्यालयमा प्रेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद २ः गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा

२.१ गाउँपालिकाको परिचय

नेपाललाई ७५३ स्थानीय तहहरू (महानगरपालिका, उप–महानगरपालिका, नगरपालिका र गाउँपालिकाहरू) मा विभाजन गरिएका छन् । अन्नपूर्ण गाउँपालिका नेपालको प्रशासनिक विभाजन अनुसार कास्की जिल्लाको गण्डकी प्रदेशमा पर्दछ । यो गाउँपालिका विकासका प्रचुर सम्भावना बोकेको गाउँपालिका हो। भौगोलिक रूपमा विविधता भएको यस गाउँपालिकामा बहुजाति, बहुभाषिक, बहुधार्मिक तथा बहुसांस्कृतिक अवस्था भएका व्यक्तिहरूको बसोबास रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार सबैभन्दा बढी ब्राम्हण जाति ५९३० जना (२६.८%), दोस्रोमा विश्वकर्मा ५१६५ जना (२३.४%), र तेस्रोमा गुरुङ ३५९८ (१६.३%) हरूको बसोवास रहेको छ । गाउँपालिकाको शहरीक्षेत्रको रूपमा विकसित भएका क्षेत्रहरूमा व्यापार, उद्योग, कलकारखाना, प्राकृतिक स्रोत तथा सामाजिक महत्त्वका क्षेत्रहरू रहेका छन् । औषत पारिवारिक आम्दानीमा कृषि व्यवसायको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा रहेको छ र स्थानीय बासिन्दाको आम्दानीको अर्को मूख्य स्रोतको रूपमा वैदेशिक रोजगारी पनि हो ।

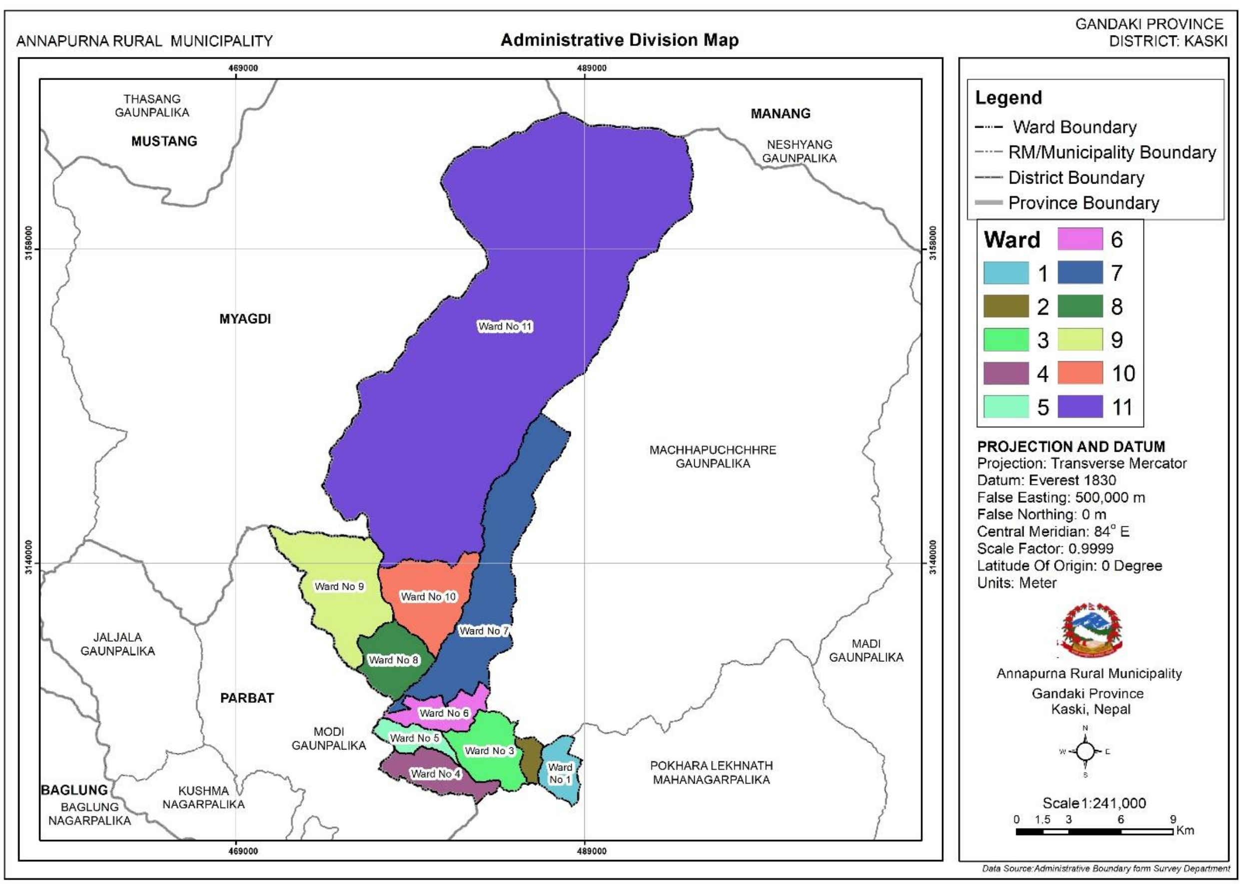

चित्र २.१ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको प्रशासनिक नक्सा

यस गाउँपालिकाको आर्थिक मेरुदण्डको रूपमा पर्यटन विकासको ठूलो संभावना रहेको छ । परम्परागत प्रणालीको कृषि व्यवसायको विकल्प खोजिरहेका यहाँका बासिन्दा आधुनिक जीवनशैलीमा रमाउन थालेका छन्

। यहाँका स्थानीय युवा शक्तिहरू रोजगारी र अध्ययनको लागि विदेसिने क्रम बढिरहेको छ। अधिकांश घरमा विद्युतिकरण भएको भएतापनि केही सीमान्तकृत वर्गमा रहेका नागरिक भने विद्युतीय उपभोगको पहूँचमा पुग्न सकिरहेका छैनन् । योजनाबद्ध विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा आवश्यक आर्थिक व्यवस्थापनमा कठिनाइ हुनुले यस गाउँपालिका क्षेत्रको अपेक्षित विकास हुन सकिरहेको देखिँदैन । विभिन्न समुदाय, जातजातिका मानिसको बसोवास रहेको यस क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्व मनाउने गरिन्छ । दशैं, तिहार, तीज, कृष्णजन्माष्टमी, ल्होसार, बुद्धजयन्ती, ट्होंटे, फागुपूर्णिमा आदि यहाँका प्रमूख चाडपर्वको रूपमा रहेका छन् ।

२.२ भौगोलिक अवस्थिति

यस गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले ८३°४२'०" देखि ८३°५७'०" पूर्वि देशान्तर सम्म र २८°३६'४५" देखि २८°१५'१५" उत्तरी अक्षांसम्म फैलिएको छ । ४१७.७४ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको उत्तरमा मनाङ जिल्ला, पश्चिमतर्फ म्याग्दी जिल्ला, दक्षिणमा पर्वत जिल्ला र पोखरा महानगरपालिका र पूर्वमा माछापुच्छ्रे गाउँपालिका रहेका छन् । यहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा पर्ने गाउँपालिकामा खेतीयोग्य उर्वर जमीनको कमि रहेको छ । हिमाल, जंगल र जलाधार क्षेत्रको कमि नभएको यस गाउँपालिकाको परिसरमा सानाठूला गरी धेरै खोला तथा नदीहरू रहेका छन् ।

२.२.१ राजनैतिक तथा प्रशासनिक केन्द्र

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले तयार गरेको नमूना बमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको सङ्ख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३ पुष २२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन अनुसार माननीय संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३ फाल्गुण २० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३ फाल्गुण २७ मा साविकका गाविसहरू घान्द्रुक, दाङसिङ, लुम्ले, सल्यान, ढिकुरपोखरी तथा भदौरे तामागी गाविसका १ र २ नं. वडा समावेश गरी अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको ११ वटा वडा कायम गरिएको हो । हाल यस गाउँपालिकाको संरचना यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका १: अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको वडा विभाजन

क्र.सं.	नयाँ वडाहरू	समावेश गाविस/नगरपालिका	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)
१	१	ढिकुरपोखरी (१–३)	६.७२
२	२	ढिकुरपोखरी (४–९)	२.८१
३	३	ढिकुरपोखरी (५–८)	१३.४८
४	४	भदौरे तमागी (१,२), सल्यान (१–४, ६–८)	१०.५४
५	५	सल्यान (५,९),	५.७३
६	६	लुम्ले (४–६)	९
७	७	लुम्ले (१–३, ७–९)	४४.५६
८	८	दाङसिङ (१–६)	१२.८७
९	९	दाङसिङ (७–९)	२९.९३
१०	१०	घान्द्रुक (१–५)	२०.३

क्र.सं.	नयाँ वडाहरू	समावेश गाविस/नगरपालिका	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)
११	११	घान्द्रुक (६–९)	२६१.८
	जम्मा		**४१७.७४**

स्रोतः अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण, २०७८

२.२.२ भू उपयोग

यो गाउँपालिका समुद्री सतहबाट ८४० मीटर उचाईदेखि ८०९१ मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित रहेको छ। यो गाउँपालिकाको दक्षिण भागमा पहाडी क्षेत्र पर्दछ भने उत्तरी भूभाग हिमाली क्षेत्र पर्दछ । अन्नपुर्ण गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल ४१७.७४ वर्ग कि.मि. मध्ये ९.६२ व.कि.मि. वा २.३ प्रतिशत झाडीले ओगटेको छ भने ५३.७४ व.कि.मि. वा १२.८६ प्रतिशत क्षेत्रफल खेतीयोग्य जमीनले ढाकेको पाइन्छ । त्यस्तै १५७.०८ व.कि.मि. वा ३७.६ प्रतिशत बनजंगलले ढाकेको छ भने १२४.१४ व.कि.मि. वा २९.७२ प्रतिशत चरिचरनले ढाकेको छ । ४.२३ व.कि.मि. वा ०.९९ प्रतिशत बालुवा वा नदी किनारले ढाकेको छ । त्यसैगरी खोला, नदी, पोखरी आदिले ०.४४ व.कि.मि. वा ०.११ प्रतिशत क्षेत्र ओगटेको छ । २१.६८ व.कि.मि. वा ५.१७ प्रतिशत हिउँ क्षेत्रले ढाकेको छ । त्यस्तै ४६.१८ व.कि.मि. वा ११.०५ प्रतिशत क्षेत्र घाँसे मैदानले ढाकेको छ (नापी विभाग, २०७३)। प्राकृतिक सम्पदाको हिसावले यो गाउँपालिका पशुपालनको लागि उपयुक्त उर्वर माटोको धनी हुनुको साथै राम्रो जलाधार भएको गाउँपालिका हो । गाउँपालिकाको प्रमुख खाद्यान्न तथा अन्न बालीमा धान, गहुँ, मकै, कोदो, मास, तोरी आदि हुन् ।

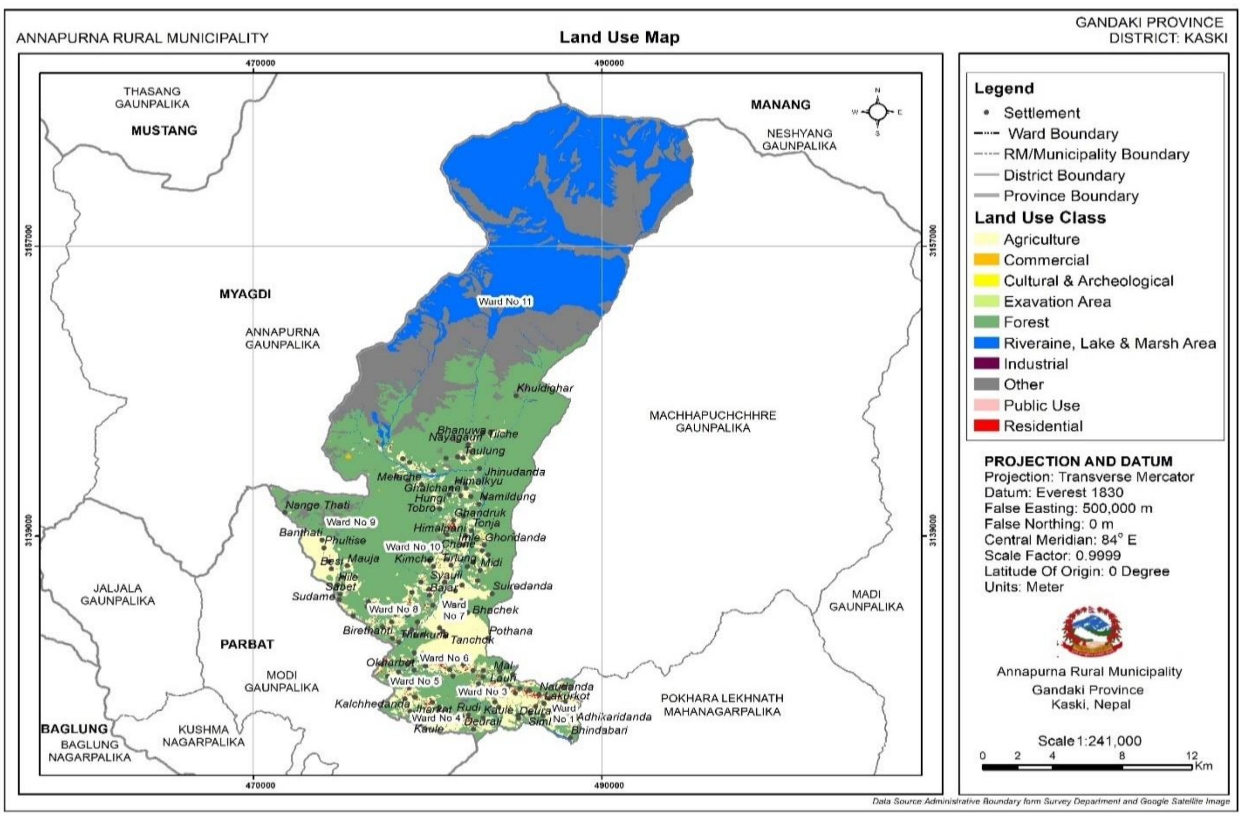

चित्र २.२ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको भूउपयोगको जिआइएस नक्सा

तालिका २ः अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको भूउपयोगको अवस्था

भूउयोगको प्रकार	वर्ग कि. मि.	प्रतिशत
कृषि क्षेत्र	५१.९५	१२.४४
व्यापारिक क्षेत्र	०.२८	०.०७
सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र	०.०१	०.००
खानी तथा उत्खनन क्षेत्र	०.०१	०.००
जङ्गल तथा हरियाली क्षेत्र	१६३.५५	३९.१५
नदी, खोला, पोखरी तथा सिमसार क्षेत्र	११०.६३	२६.४८
औद्योगिक क्षेत्र	०.००	०.००
अन्य (चट्टान तथा हिउँले ढाकिएको) क्षेत्र	८६.२७	२०.६५
सार्वजनिक क्षेत्र	२.२०	०.५३
आवास क्षेत्र	२.८४	०.६८
जम्मा	**४१७.७४**	१००.००

स्रोतः नापी विभाग, २०८०

२.२.३ हावापानी

नेपालको सबैभन्दा धेरै वर्षा हुने ठाउँ लुम्ले यसै गाउँपालिकामा पर्दछ । जलवायुको हिसावले यस गाउँपालिकामा समशितोष्ण प्रकारको हावापानी रहेको छ तर पनि बाह्रै महिना एकैनासको हावापानी छैन । चैत्र महिनादेखि आश्विनको सुरुसम्म गर्मी हुन्छ । आश्विन, कार्तिक र फागुनमा यहाँको हावापानी समशितोष्ण हुन्छ भने मंसीर, पौष र माघमा निकै जाडो हुन्छ । जेष्ठको अन्त्यदेखि आश्विनको सुरुसम्म मनसुनी वायुका कारण प्रशस्त वर्षा हुने गर्दछ । गर्मी याममा यहाँको तापक्रम औसत अधिकतम २३.८ डिग्रि सेल्सियस सम्म पुग्छ भने हिउँदमा न्युनतम ५ डिग्री सेल्सियस सम्म पुग्दछ । यस गाउँपालिकाको १२ महिनाको औसत तापक्रम र वर्षाको विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका ३ः अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको वर्षभरिको तापक्रम र वर्षाको विवरण

क्र.सं.	महिना	औषत अधिकतम् तापक्रम (डिग्री सेल्सियस)	औषत न्यूतम् तापक्रम (डिग्री सेल्सियस)	औषत वर्षा (मि. मि.)
१	बैशाख	१३.६	५	३२.४
२	जेष्ठ	१५.२	६.३	४९.३
३	आषाढ	१९.४	९.६	६७.६
४	श्रावण	२२.८	१२.६	१११
५	भाद्र	२३.२	१४.३	३१९.१
६	आश्विन	२३.८	१६.६	८८५.९
७	कार्तिक	२३.४	१७.५	१४६८.९
८	मंसीर	२३.६	१७.४	१४४१.३
९	पौष	२२.८	१६.३	८८६.२
१०	माघ	२१.२	१३	२०५.५

क्र.सं.	महिना	औषत अधिकतम् तापक्रम (डिग्री सेल्सियस)	औषत न्यूतम् तापक्रम (डिग्री सेल्सियस)	औषत वर्षा (मि. मि.)
११	फाल्गुण	१८	९.२	२५.२
१२	चैत्र	१४.९	६.२	२२.२

स्रोतः अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण, २०७८

२.२.४ नदी तथा खोलानालाहरू

गाउँपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका नदिनाला, खोला र उत्तरका हिमालहरूले प्रशस्त जलभण्डार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमकम जलचरहरू र पंक्षीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रूपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ । साथै यस्ता नदी तथा खोलाहरूबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले समेत बेलाबखत आंशिकरूपमा सिंचाईको लागि पानीको प्रयोग गरेको देखिन्छ । मानव वस्तीको विकास र बसाईसराईको चापका साथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्याधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक नदी, खोला तथा पोखरीमा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ । यस्ता प्राकृतिक मोदी खोला, छोम्रोरङ्ग खोला, ढाड खोला, ज्यामिरे खोला, भुरुङ्गी खोला, क्योम्रोरोङ्ग खोला लगायतका खोला, नदी यस गाउँपालिकामा रहेका प्रमुख खोलाको रूपमा रहेको छ ।

२.२.५ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्त्वका स्थलहरू

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय, बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण नेपाल विश्व पर्यटन मानचित्रमा प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्य स्थलको रूपमा सुपरिचित छ । विज्ञान, प्रविधि र सञ्चार प्रणालीमा भएको अभूतपूर्व विकासले समुच्च विश्व नै एउटा गाउँको रूपमा परिणत हुँदै गइरहेको वर्तमान अवस्थामा नेपालले यस्ता राष्ट्रिय सम्पदालाई विश्व सामु प्रस्तुत गर्दै विश्व पर्यटन बजारलाई आकर्षित गरी अत्यधिक लाभ लिन सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । पर्यटन व्यवसाय आफैंमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासको प्रमुख आधार भएकोले यस व्यवसायको विविधिकरण र विस्तारद्धारा आम नागरिकको जीविकोपार्जन र रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गरी जनताको जीवनस्तरमा सुधारगर्नु अपरिहार्य भएको छ । यस प्रयोजनार्थ एकातर्फ नेपालका यी विविध सम्पदाको समुचित संरक्षण र सम्वद्र्धन गर्नु अत्यावस्यक भएको छ भने अर्कोतर्फ अन्तर्राष्ट्रिय हवाई यातायात सेवा लगायत पर्यटन सेवासंग सम्बद्ध सबै प्रकारका पूर्वाधार विकास गर्दै पर्यटन सेवा उद्योगको सङ्ख्यात्मक एवं गुणात्मक वृद्धि गर्नु आवश्यक छ ।

विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक एवं पुरातात्विक महत्त्वका स्थलहरू रहेको यो गाउँपालिका गहनाको रूपमा अन्नपूर्ण हिमाल लगायत विभिन्न हिमालहरू, विभिन्न मठ मन्दिर तथा यहाँको लोक संस्कृति आदि छन् । विश्वमा नै पदयात्राको लागि ख्याति कमाएको अन्नपूर्ण पदमार्ग, घान्द्रुक होमस्टे र घोडेपानी पदयात्रा यसै गाउँपालिकामा रहेका छन् । अन्नपूर्ण हिमाल, माछापुछ्रे हिमाल लगायत हिमाली क्षेत्र भएको तथा घान्द्रुक, लान्द्रुक, तातोपानी, घोरेपानी तथा पुनहिल जाने पदमार्ग, हिड्ने लेक लगायत अथाह पर्यटकीय आवागमन उल्लेख्य रहेको हुँदा यसको उचित विकास गरी समग्र गाउँपालिकाको आर्थिक विकास गर्न सकिन्छ ।

२.३ जनसांख्यिक स्थिति

जनसङ्ख्या राज्यको अनिवार्य शर्त हो । जनसङ्ख्या र विकासको वीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको हुन्छ । गाउँपालिकाको हरेक विकास जनताको लागि हो भने यसको विकासको स्रोत पनि जनता नै हुन । सार्वजनिक प्रशासनको मूल आधार पनि जनता नै हुन् । शासनको मूल केन्द्रमा नागरिक नै रहेका हुन्छन् । अतः जनसङ्ख्या विवरणले राज्यका क्रियाकलापलाई दिशा निर्देशको आधार उपलब्ध गराउँदछ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार, यस गाउँपालिकामा कुल ६०४९ घर परिवारहरू रहेका छन् र प्रति परिवार औसत आकार ३.६५ व्यक्तिहरू रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) । यस गाउँपालिकाको ६०४९ घरपरिवारहरू मध्ये ८६.७३ प्रतिशत घर परिवारहरू आफ्नै स्वामित्वमा रहेको घरमा बस्दछन् भने ९.७२ प्रतिशत घरपरिवारहरू भाडाका घरमा वस्दछन् । त्यसरी नै ०.५३ प्रतिशत घरपरिवारहरू संस्थागत घरमा वस्दछन् भने ३.१२ प्रतिशत घरपरिवारहरू अन्य प्रकारका घरमा वस्दछन् । यस गाउँपालिकाका घरपरिवारहरूको घरको स्वामित्वलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

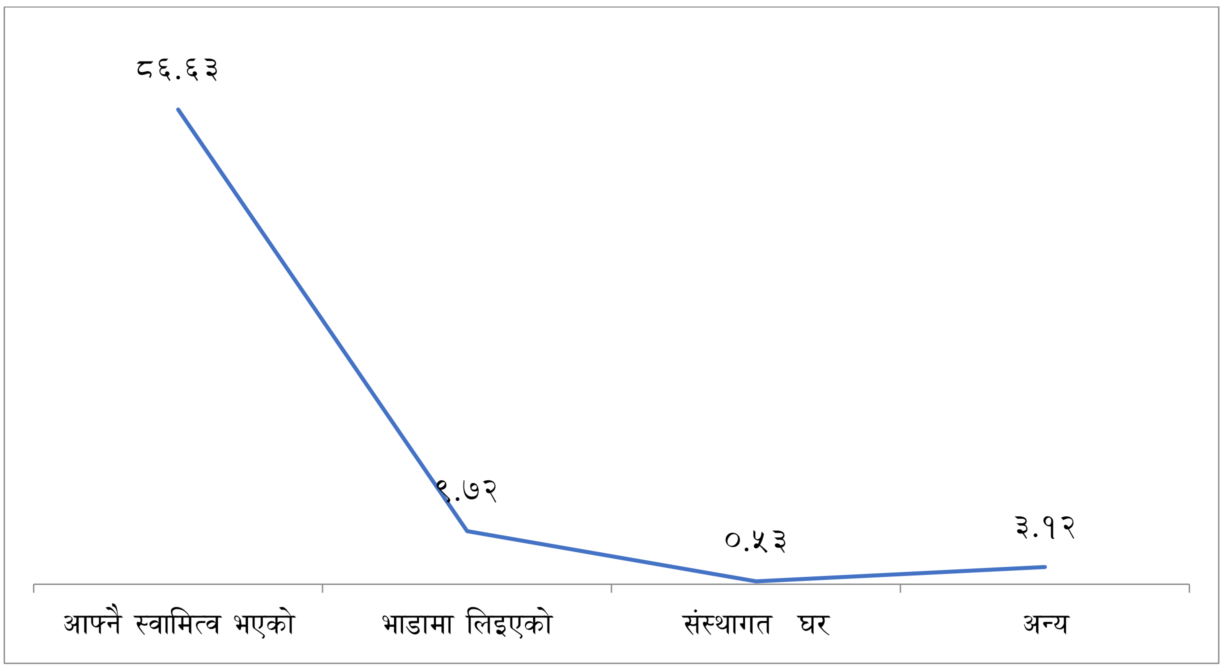

चित्र २.३ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाका घरपरिवारहरूको घरको स्वामित्व

जनसङ्ख्याको हिसावले पुरुषको सङ्ख्या महिलाको भन्दा कम देखिन्छ । प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकाको कूल जनसङ्ख्या २२०९९ रहेको छ, जसमा पुरुष र महिलाको सङ्ख्या क्रमशः १०६८६ (४८.४%) र ११४१३ (५१.६%) रहेका छन् । त्यसैगरी, यस गाउँपालिकाको लैंगिक अनुपात ९३.६३ पुरुष प्रति १०० महिला रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) । गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या मध्ये ५.४ प्रतिशतमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता भएको देखिन्छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू मध्ये पुरुष र महिलाको हिस्सा क्रमशः ५.८ प्रतिशत र ५.० प्रतिशत रहेका छन् । सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या वडा नं. ३ मा २९५९

रहेको छ भने, वडा नं. ९ मा सबैभन्दा कम (९८५) जनसङ्ख्या रहेको छ । गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको वडागत विवरणको अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

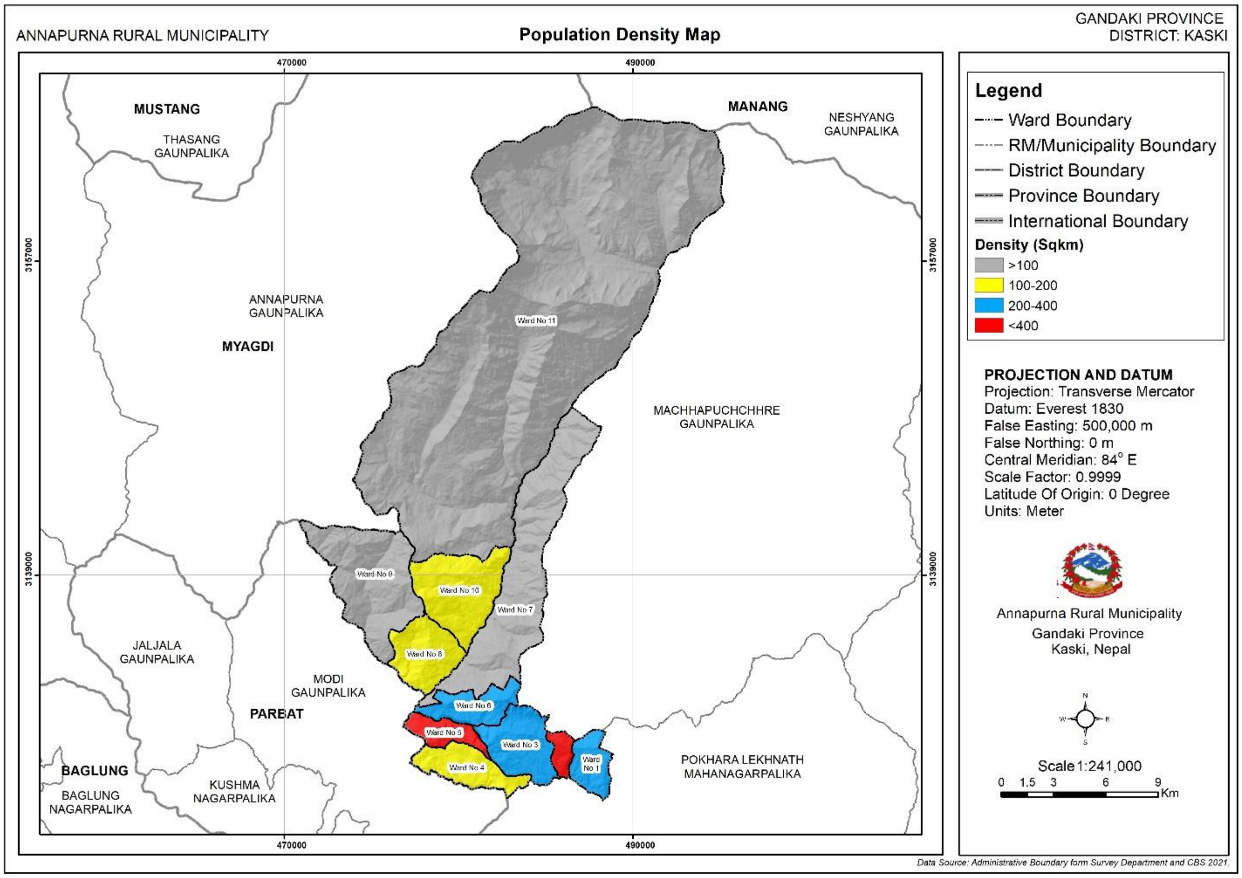

चित्र २.४ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या वितरणको जिआइएस नक्सा

घर सञ्चालनमा घरमुलिको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार, कुल घर परिवार मध्ये पुरुष घरमुलिहरूको सङ्ख्या ६६.९७ प्रतिशत र महिला घरमुलिहरूको सङ्ख्या ३३.०३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा विभिन्न लिङ्ग र उमेर समूहका मानिसहरू घरमुलिहरू रहेका देखिन्छन् । यस गाउँपालिकामा १४ वर्ष भन्दा कम उमेर समूहको घरमुलि रहेको देखिँदैन । प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकामा १५ देखि १९ बर्ष उमेर समूहका घरमुलि सबैभन्दा कम र ४० देखि ४९ बर्ष उमेर समूहका घरमुलि सबैभन्दा बढी रहेका छन् । लिङ्ग र उमेर अनुसार घरमुलिको सङ्ख्यालाई तलको चित्रमा देखाइएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार, उमेर समूहका जनसङ्ख्या सबै भन्दा बढी (८.७५%) रहेका छन् भने ९५–९५ वर्ष माथि उमेर समूहका जनसङ्ख्या सबै भन्दा कम (०.१%) रहेका छन् । गाउँपालिकाको विभिन्न उमेर समूह अनुसारको जनसङ्ख्यालाई तलको तालिकामा दिइएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार, कुल जनसङ्ख्या मध्ये १८७१८ जना विवाहयोग्य उमेर समूहका रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा विवाह गर्न योग्य उमेर समूहका जनसङ्ख्या मध्ये ६१.८ प्रतिशतले विवाह गरेको देखिन्छ भने ३०.७ प्रतिशत जनसङ्ख्या अविवाहित रहेका छन् । त्यसैगरी, ६.२ प्रतिशत एकल महिला–पुरुष रहेका छन् । ०.३ प्रतिशत जनसङ्ख्याले पारपाचुके गरेको देखिन्छ भने १ प्रतिशत जनसङ्ख्या छुट्टिएर बसेको पाइन्छ ।

तालिका ४: गाउँपालिकाको वैवाहिक स्थिति

वैवाहिक स्थिति	पुरुष	महिला	कुल
अविवाहित	३७.७	२४.४	३०.७
विवाहित	५८.८	६४.७	६१.८
एकल (विदुर-विधुवा)	२.५	९.५	६.२
पारपाचुके	०.३	०.३	०.३
छुट्टिएको	०.७	१.२	१
जम्मा	**१००**	**१००**	**१००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

१५ देखि ५९ वर्षसम्मको उमेर समूहको कुल जनसङ्ख्यालाई आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या मान्दा यसको हिस्सा ८१.३ प्रतिशत हुन आउँदछ । तर १० देखि ५९ वर्षसम्मको उमेर समूहकालाई आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या मान्ने हो भने सो हिस्सा बढ्न गई ८५.२ हुन आउँदछ । उक्त आँकडा अनुसार, यस गाउँपालिकाका अधिकांस जनसङ्ख्या आर्थिक रूपले सक्रिय रहेका छन् भन्न सकिन्छ । १० वर्षदेखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिक रूपले सक्रिय र उनीहरूको रोजगारीको अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। गाउँपालिकाको १० वर्षदेखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या मध्ये ५८.१२ प्रतिशतले आफ्नै काम गर्ने गरेको देखिन्छ भने १३.४८ प्रतिशतले परिवारको अन्य सदस्यहरूलाई सहयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यसरी नै २४.१३ प्रतिशत जनसङ्ख्या रोजगारीमा संलग्न रहेका छन् भने ३.१५ प्रतिशत जनसङ्ख्या रोजगारदाताका रूपमा रहेको पाइन्छ । त्यस्तै उल्लेख नभएका जनसङ्ख्याका रूपमा १.१३ प्रतिशत रहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)। १० वर्षदेखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या र उनीहरूका रोजगारीको अवस्थालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५: गाउँपालिकाको आर्थिक रूपमा सक्रिय जनसङ्ख्या र तिनका रोजगारीको अवस्था

उमेर समूह	रोजगार	रोजगारदाता	आफ्नै काम गर्ने	परिवारको सदस्यलाई सहयोग गर्ने	उल्लेख नभएको	जम्मा
१०–१४ वर्ष	६१	०	१२६	२८५	२४	**४९६**
१५–१९ वर्ष	१२६	४	२१६	३४२	१२	**७००**
२०–२४ वर्ष	३६५	१६	५२३	२९३	१७	**१२१४**
२५–२९ वर्ष	४९६	४६	७५८	१६८	११	**१४७९**
३०–३४ वर्ष	३९७	४४	७९४	९१	१३	**१३३९**
३५–३९ वर्ष	३५९	४५	८२१	६७	२२	**१३१४**

उमेर समूह	रोजगार	रोजगारदाता	आफ्नै काम गर्ने	परिवारको सदस्यलाई सहयोग गर्ने	उल्लेख नभएको	जम्मा
४०–४४ वर्ष	२५३	५३	८४४	५६	८	१२१४
४५–४९ वर्ष	२२६	५३	७८१	५७	५	११२२
५०–५४ वर्ष	२०८	३९	८०४	६१	५	१११७
५५–५९ वर्ष	१४०	४३	६७१	५०	६	९१०
जम्मा	**२६३१**	**३४३**	**६३३८**	**१४७०**	**१२३**	**१०९०५**
प्रतिशत	**२४.१३**	**३.१५**	**५८.१२**	**१३.४८**	**१.१३**	**१००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.४ सामाजिक विकासको स्थिति

२.४.१ शिक्षा

शिक्षा विकासको आधार हो । साथै यो मर्यादित एवं परिष्कृत जीवन र सम्मानित रोजगारी तथा उद्यम विकासको आधार समेत हो । नेपालमा शिक्षा मौलिक हक र नागरिक अधिकारका रूपमा स्थापित भएको छ । यस्तो नागरिक हक संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा दायित्व बनेको छ । शिक्षालाई सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणको एक महत्त्वपूर्ण माध्यम मानिन्छ। शिक्षा मानव जिवनको अभिन्न पाटो हो । जसले मानवलाई जीवनको उचाईसम्म पुग्नलाई मद्दत पुऱ्याउँदछ । शिक्षाको महत्त्व तथा आवश्यकता आजको समयमा दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको अवस्था छ । आजको समयमा शैक्षिक क्षेत्रमा उचित व्यवस्थापन गर्न सकिए मात्र गाउँको मुहार फेर्न सकिन्छ । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार, यस गाउँपालिकाको कूल साक्षरता दर ७९.२ प्रतिशत रहेको छ । जसमध्ये पुरुष साक्षरता दर ८६.८ प्रतिशत र महिला साक्षरता दर ७२.२ प्रतिशत रहेको छ। ५ वर्ष भन्दा माथिका उमेर समूहका मध्ये ७९.२३ प्रतिशतले पढ्न र लेख्न दुवै सक्छन् भने ०.६८ ले पढ्न मात्र सक्छन् । उक्त उमेर समूहका १९.७६ प्रतिशतले लेखपढ दुवै गर्न सक्दैनन् भने ०.३३ प्रतिशतले कुनै उल्लेख गरेको पाईँदैन (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

यस गाउँपालिकाको ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका जनसङ्ख्या मध्ये प्राथमिक शिक्षा हाँसिल गर्ने जनसङ्ख्या सबै भन्दा बढी (२७.५७%) छ भने निम्न माध्यमिक तहका शिक्षा हाँसिल गर्ने जनसङ्ख्या २०.९५% रहेको छ ।त्यसरी नै उच्च माध्यमिक तह उत्तिर्ण गने जनसङ्ख्या १५.४८% छ। प्रविणता तह वा सो सरह उत्तिर्ण गर्ने जनसङ्ख्या १३.०४% रहेको देखिन्छ ।एस्.एल.सी. वा एस.ई.ई. वा सो सरहको तह उत्तिर्ण गर्ने जनसङ्ख्या १०.३५% रहेको छ भने शैक्षिक स्तर निर्धारण नभएको जनसङ्ख्या २.१६% छ ।त्यस्तै प्रारम्भिक बाल शिक्षाको योग्यता हाँसिल गर्ने जनसङ्ख्या ३.९६% रहेको छ । स्तर उल्लेख नभएका जनसङ्ख्या १.९९% रहेको पाइन्छ । स्नातक तह वा सो सरह उत्तिर्ण जनसङ्ख्या ३.१२% रहेको छ।स्नाकोत्तर वा सो सरह र सो भन्दा माथिका तह उत्तिर्ण गर्ने जनसङ्ख्या १.३५% देखिन्छ भने अन्य शैक्षिक योग्यता हाँसिल गर्ने जनसङ्ख्या ०.०३% रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)।यस गाउँपालिकाको ५ वर्ष र सोभन्दा माथिका उमेर समूहका जनसङ्ख्याको उत्तिर्ण शैक्षिक स्तरलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)।

उपलब्ध तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकामा सामुदायिक र संस्थागत गरी १६ वटा मा.वि. र ४१ वटा आ.वि. गरी जम्मा ५७ वटा शिक्षण संस्थाहरू सञ्चालित छन्, जसमा २ वटा मा.वि. र ३ वटा आ.वि. मात्र संस्थागत रहेका छन् भने सिटिईभिटि अन्तर्गत अन्नपुर्ण बहुप्राविधिक शिक्षालय रहेको छ ।प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकामा माध्यमिक तह (९—१२) मा खुद भर्नादर ६२.८ प्रतिशत रहेको छ भने माध्यमिक तह (९—१२) मा कुल भर्नादर ८८.६ प्रतिशत रहेको छ । त्यसरी नै आधारभूत तह (१—८) मा कुल भर्नादर १२०.९ प्रतिशत र खुद भर्नादर ९५.१ प्रतिशत रहेको छ ।त्यसरी नै आधारभूत तह (१—८) मा कुल भर्नादर १२०.९ प्रतिशत र खुद भर्नादर ९५.१ प्रतिशत रहेको छ । विद्यालय शिक्षा (१—८) शिक्षक—विद्यार्थि अनुपात १ः१४ रहेको छभने विद्यालय शिक्षा (१—१२) शिक्षक—विद्यार्थि अनुपात १ः२० रहेको छ ।प्राविधिक धारका विद्यालय सञ्चालन सङ्ख्या १ रहेको छ भने प्राविधिक शिक्षालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्या ४२ रहेका छन् । त्यसरी नै प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका विद्यालयको सङ्ख्या १ रहेको छ ।बाल क्लब गठन भएका विद्यालयको सङ्ख्या ५६ रहेका छन् । कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालयको सङ्ख्या १८ छ । त्यसरी नै विज्ञान प्रयोगशाला भएका विद्यालयको सङ्ख्या १८ छ । ईन्टरनेट तथा ई—शिक्षा सुविधा भएका विद्यालय सङ्ख्या ५६ रहेका छन् । छात्रामैत्री विद्यालयको सङ्ख्या २३ रहेका छन् भने अपाङ्गतामैत्री विद्यालयको सङ्ख्या सून्य रहेको देखिन्छ । आवासीय विद्यालयको सङ्ख्या १ रहेको छ । माध्यमिक शिक्षा कक्षा (९—१२) सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरू १६ वटा रहेका छन् । सामुदायिक विद्यालयहरू ५२ वटा रहेका छन् भने संस्थागत विद्यालयहरू ४ वटा रहेका छन् ।

गाउँपालिकाको शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्न र सबैमा शिक्षाको पहुँच पुऱ्याउन सामुदायिक विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विस्तार, गुणस्तर सुधार र सुदृढीकरण, लैंगिकमैत्री शौचालय निर्न्माण, पर्याप्त खानेपानीको व्यवस्था, जनशक्ति र कोठाको व्यवस्था, वालमैत्री बसाई व्यवस्थापन, अविभावक अभिमूखीकरण, विद्यालय भर्ना दरमा वृद्धि, प्रौढ तथा विद्यालय जान नपाएकाहरूका लागि अनौपचारिक शिक्षा मार्फत साक्षरता वृद्धि, विद्यालय छाडेका वा छाड्नवाध्य भएकाहरूलाई निरन्तरता दिने कार्यक्रम, आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयका शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्थापन, मनोपरामर्श र किशोरकिशोरी शिक्षा सञ्चालन, शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन, पिछडिएको क्षेत्र एवम् समुदाय केन्द्रितगरी नयाँ पूर्व—प्राथमिक विद्यालय विस्तार, शिक्षक व्यवस्थापन, पद तथा दरबन्दी मिलान, पुस्तकालय तथा सिकाइ केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन, शिक्षामा पहुँच तथा टिकाउ दर बढाउन न्यूनतम सिकाइ वातावरण तयारी, विद्यालयमा छात्रवृत्ति, माध्यमिक शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि का लागि नमूना विद्यालयको विकास, विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला तथा पुस्तकालय स्थापना, विद्यालयमा खेल मैदान तथा लंगिकमैत्री शौचालय निर्माण, लोपोन्मुख जनजाति, महिला तथा अपांगता भएका व्यक्ति लक्षित सीप विकास र जीवनपर्यन्त तथा आयआर्जनमूलक सिकाइ कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न अपरिहार्य देखिन्छ।

२.४.२ स्वास्थ्य

हाल सम्मको अवस्था हेर्दा यस गाउँपालिकामा जन स्वास्थ क्षेत्रमा हुँदै आएको लगानी र प्रयासहरूको फलस्वरूप गाउँवासीको लागि स्वास्थ्य स्थिति विगतको भन्दा राम्रो हुँदै गएको भएता पनि जनताहरूको स्वास्थ स्तरमा सन्तोषजनक सुधार ल्याई गुणस्तरिय, दिर्घायु जिवन यापन गर्ने अवस्थामा पुऱ्याउन बाँकी नै रहेको देखिन्छ ।

प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकामा ३० मिनेटसम्मको दुरीमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच रहेका परिवारहरू ७० प्रतिशत रहेका छन् । यहाँ ५ वटा हेल्थ पोष्ट र ८ वटा स्वास्थ्य एकाईहरू रहेका छन् । यी १३ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट मासिक रूपमा तोकिएका स्थानहरूमा खोप सेवा सञ्चालन भैरहेको छ । जस अनुसार, १६ देखि ५९ महिना भित्रका उमेर समूहका बालबालिकाले खोप पाएको नपाएको सुनिश्चित गरी स्वास्थ्यकर्मीद्धारा घरधुरी सर्वेक्षण गरी पुर्णखोप पालिका घोषणा मिति २०८० वैशाख ३० गत्ते गरिएको थियो ।

यस गाउँपालिकाका सवास्थ्य संस्थाहरूमा विशेषज्ञ चिकित्सकहरूको अभाव देखिन्छ ।मध्यम स्तरको स्वास्थ्य कार्यकर्ताहरूको सङ्ख्या ४७ रहेको छ।दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसुति सेवा लिएका महिलाहरू २५ प्रतिशत रहेका छन् । गाउँपालिकाभरिमा ५ वटा बर्थिङ सेन्टरहरू रहेका छन् ।गर्भावस्थाको महिलाहरूको परीक्षण दर ३९ प्रतिशत रहेको छ।पूर्ण खोप कभरेज १०० प्रतिशत रहेको छ भने भिटामिन ए खाने बालबालिकाहरू पनि १०० प्रतिशत नै रहेका छन् । झाडा पखालाको संक्रमण दर १.३७ प्रतिशत रहेका छन् । महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविकाको सङ्ख्या १११ रहेको छ भने सामान्य स्वास्थ्य उपकरण उपलब्ध भएका भवनको सङ्ख्या १३ रहेको छ ।आधुनिक उपकरण सहितका स्वास्थ्य भवनहरू रहेका छैनन् भने आधारभूत सुविधा सहितका स्वास्थ्य संस्थाको सङ्ख्या १३ रहेका छन् ।परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने दम्पतिहरू ९ प्रतिशत रहेका छन् । स्वास्थ्य बीमा गर्ने परिवारहरू ३१ प्रतिशत रहेका छन् । गाउँपालिकामा एउटा एम्बुलेन्स खरिद गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ । पालिका मार्फत निशुल्क उपलब्ध भएको औषधीका प्रकार ९८ रहेका छन् । गाउँपालिकाले हालसम्म ५ वटा स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गरिसकेको छ । घुमन्ते स्वास्थ्य सेवा १४४ पटक सञ्चालन गरिसकिएको छ ।

प्रयोगशाला शुरु भएका स्वास्थ्य संस्थाहरू २ वटा रहेका छन् । आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार ८५ प्रतिशत रहेका छन् । सुत्केरी —स्याहार भत्ता पाउने महिला सङ्ख्या २५ रहेको छ । करेसाबारी भएको घरपरिवारहरू ८५ प्रतिशत रहेका छन् । कम्तिमा एक गाई—भैंसी भएको परिवार ६३.४१ प्रतिशत रहेका छन् । कम्तिमा एक मासुजन्य पशुपंक्षी पाल्ने घर परिवार ४२.९ प्रतिशत रहेका छन् । उच्च खाद्य असुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार ३ प्रतिशत रहेका छन् । क्षयरोग कार्यक्रम अन्त्रगत स्वास्थ्य चौकीहरूको समीक्षा तथा समुदायमा क्षयरोग खोजपड्तालको लागि पालिका अन्तर्गतको नयाँपुल र घान्द्रुकमा माइक्रोस्कोपी क्याम्प सञ्चालन गरी १३५ जना शंकास्पद विरामीको खकार परीक्षण गरिएको छ । परिवार कल्याण कार्यक्रम अन्तर्गत महिलाहरूको पाठेघरको मुखको क्यान्सर पत्तालगाउने हेतुले अन्नपुर्ण ४ सल्यान, अन्नपुर्ण ५५ झोवाङ्ग र अन्नपुर्ण २ नाउँडाढामा सञ्चालन गरी कुल २९८ जनालाई निशुल्क सेवा दिई शंकास्पद २ जनालाई रिफर गरिएको छ भने पाठेघर खस्ने समस्या भएका १२ जनाको उपचार गरिएको छ । पालिका स्तरीय पोषण कार्यक्रमको समीक्षा तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी सम्पन्न गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाभित्र रहेका मौजुदा स्वास्थ्य चौकी, स्वास्थ्य इकाई, वर्थिङ सेन्टर, र अस्पतालहरूमा सरकारी मापदण्ड अनुरूप औषधी उपलब्ध गराउन, तिनको आवश्यक पूर्वाधार विकास गर्न, ती स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वस्थ र सुरक्षित खानेपानीको व्यवस्था गर्न, स्वास्थ्य चौकीहरूमा कम्प्यूटर सुविधा उपलब्ध गराउन, आधुनिक मेशिन तथा उपकरणहरू प्रदान गर्न, प्रत्येक वडाहरूमा सुत्केरी केन्दहरू वा वर्थिङ सेन्टरहरू स्थापना र सञ्चालन गर्न, प्रत्येक वडामा कम्तिमा पनि १-१ वटा एम्वुलेन्सको व्यवस्था गर्न, हरेक वर्ष घुम्ति स्वास्थ्य शिविरहरू

सञ्चालन गर्न, स्वास्थ्य सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू तथा सामुदाष्कि सरसफाई अभियान निरन्तर रूपमा सञ्चालन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

२.४.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

नेपालमा पनि विभिन्न योजना तथा कार्यक्रम मार्फत नागरिकलाई स्वच्छ पिउने पानीको उपलब्धता गराउनमा राज्य लागि परेको छ । बडिगाड गाउँपालिकाले पनि राज्यका योजनालाई कार्यान्वयमा ल्याउदै सहज रूपले नागरिक समक्ष खानेपानी उपलब्ध गराउनको लागि विविध प्रयत्न गर्नुका साथै स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध गराउनको लागि राज्य र यसका सञ्चालक निकायसंग पनि समन्वय गर्दै आएको देखिन्छ । बाग्लुङ जिल्लामा रहेका स्थानीय निकायहरू मध्ये बडिगाड गाउँपालिका प्रचुर जलाधारयुक्त गाउँपालिका मानिन्छ । पानीको पर्याप्त स्रोत उपलब्ध भएको अवस्थामा पनि भौगोलिक विकटता, प्राविधिक अध्ययनको कमि, लागतको समस्या एवं छरिएर रहेको वस्ती भएको कारणले खानेपानीको सहज पहूँच भएको अवस्था छैन भने सरसफाईको लागि समेत पानीको प्रचुरता आवश्यक पर्ने सन्दर्भमा पूर्ण सरसफाईमा समस्या देखिनु स्वभाविक नै हो ।

यस गाउँपालिकामा पिउने पानीका स्रोतहरूमा कुवा, मुलधारा, नदी खोला र पाइपबाट वितरण गरिएको पानी नै हो । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को विवरण अनुसार यस गाउँपालिकामा ६७४५ कुल परिवार सङ्ख्या मध्ये अधिकांस घर परिवार (९४.२३%) ले धारा वा पाइपको पानी पिउने गरेको देखिन्छ । ढाकिएको इनार वा कुवाको पानी प्रयोग गर्ने परिवारहरू ०.०३% रहेका छन् भने नढाकिएको इनार वा कुवाको पानी प्रयोग गर्ने परिवारहरू ०.६४% प्रतिशत रहेका छन् । त्यसरी नै मुलको धारा प्रयोग गर्ने परिवारहरू ४.०३ प्रतिशत रहेका छन् । खोला वा झरनाको पानी पिउने परिवारको सङ्ख्या ०.३३ प्रतिशत छन् ।

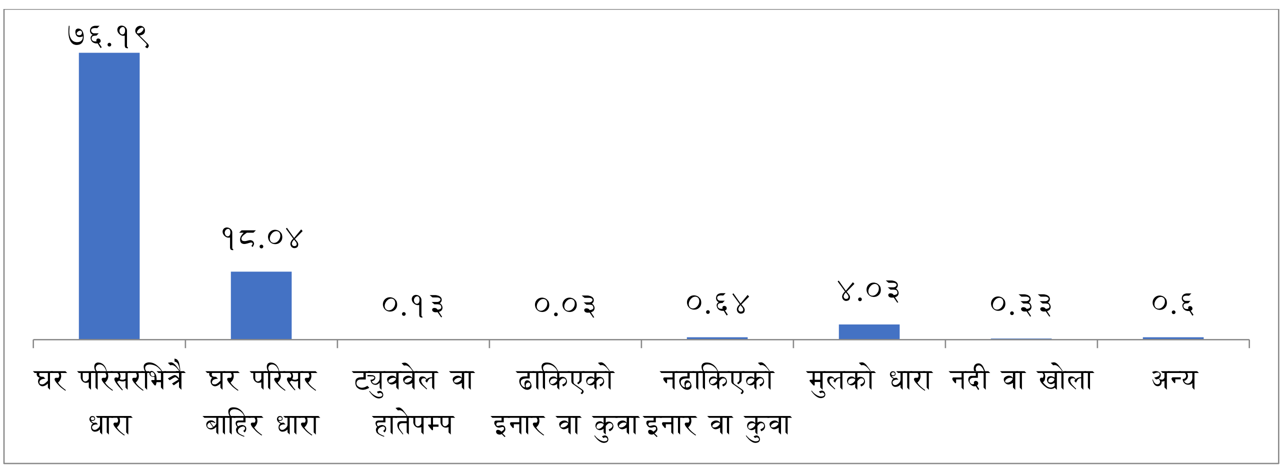

चित्र २.५ खाने पानीको स्रोत अनुसार परिवार सङ्ख्या

ट्युववेल वा हातेपम्पको प्रयोग गर्ने परिवारहरू ०.१३ प्रतिशत रहेका छन् ।जार तथा बोत्तलको पानी पिउने परिवारहरू कत्तिपनि देखिँदैन भने अन्य स्रोतबाट पानी पिउने परिवारहरू ०.६ प्रतिशत रहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)। खाने पानीको स्रोत अनुसार परिवारको सङ्ख्यालाई तलको चित्रमा देखाइएको छ ।

यस गाउँपालिकामा प्रयोग गरिने शौचालयहरूमा फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल) प्रयोगगर्ने घर परिवारहरू ३.९% रहेका छन भने फ्लस भएको (सेप्टिक ट्यांक) प्रयोग गर्ने घर परिवारहरू ८६.८६ प्रशित छन् । त्यसरी नै ७.८२ प्रतिशत घर परिवारहरूले साधारण प्रकारका शौचालय प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ भने ०.२३ प्रतिशतले सार्वजनिक शौचालय प्रयोग गर्दछन् । कुल घर परिवारहरू मध्ये १.१९ प्रशितमा शौचालय नभएको देखिन्छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)। घर परिवारले प्रयोग गर्ने शौचालयको प्रकार अनुसारका परिवार सङ्ख्यालाई तलको चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

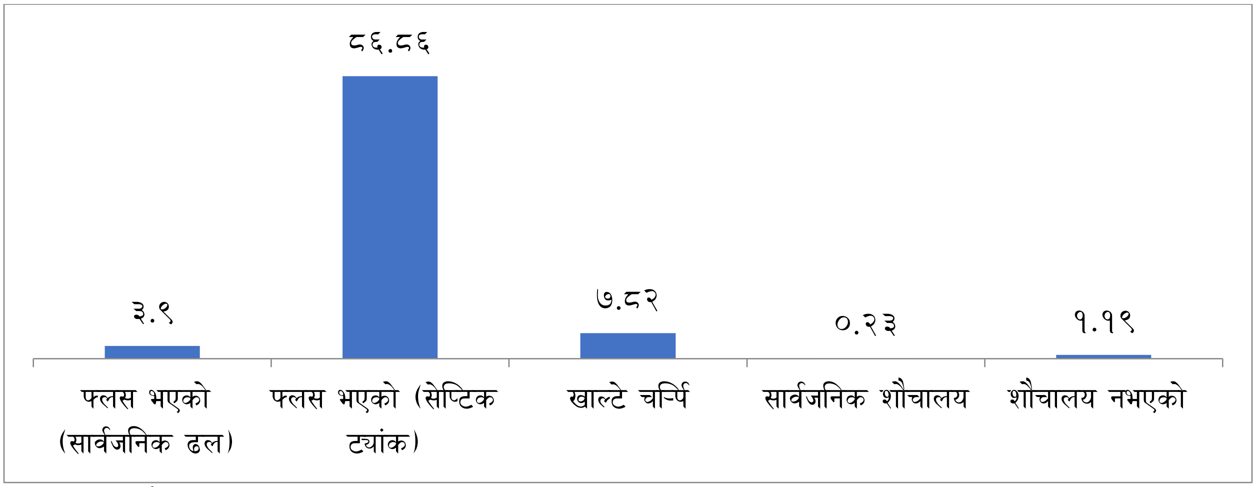

चित्र २.६ शौचालयको प्रकार अनुसारका घर परिवार

यस गाउँपालिकामा एक घर एक धाराको व्यवस्था गर्न, पानी सुद्धिकरण गर्ने वा सचेतनामूलक कार्यक्रम गर्न, खानेपानीको अभाव भएका स्थानहरूमा खानेपानी आयोजना निर्माण गर्न, मौजुदा खानेपानी आयोजनाहरूका नियमित मर्मत संभार गर्न, पानीका मूल, कुवा, पोखरी तथा धाराहरू संरक्षण गर्न र फोहोरमैलाको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

२.४.४ धार्मिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

यस गाउँपालिकामा सबैभन्दा बढी पहाडी ब्राम्हण, दोस्रोमा कामी र तेस्रोमा गुरुङ्गहरूको वसोवास विभिन्न वस्तीहरूमा रहेको छ । विभिन्न समुदाय, जातजातिका मानिस वसोवास रहेको यस क्षेत्रमा आ—आफ्ना सांस्कृतिक परम्परा अनुसार मठ मन्दिरहरू रहेका छन् । यो गाउँपालिका बहुधार्मिक, बहुभाषी र बहुजाती बसोवास गर्ने क्षेत्र हो । यस गाउँपालिकाका वस्तीहरुः अधिकारी डाँडा, कुवँरगाउँ, फल्लापानी, सिम्पाली, नागडाँडा, दारेगौंडा, शेराचौर, ढिकुरपोखरी, लक्ष्मी देउराली, र्याले, दमदमे, पाउँदुर, शेरा, काँडेमराङ्चे, भदौरे, देउराली, काफलबोट, भण्डारथोक, हुलाक, गैराथोक, लामाचौर, झोबाङ्ग, लुएँरा, नयाँपुल, बिरेठाँटी, तानचोक, भिचोक, तोल्का, लान्द्रुक, मोहरिया, दाङसिङ, मौजा, तिखेढुंगा, उल्लेरी, घान्द्रुक, छोमरुङ्ग, उरी, झिनुमा विभिन्न जातजातिहरूको मिश्रित वस्ती रहेको पाइन्छ भने हरेक वस्तीमा उनीहरूको आफ्नै रहनसहन, रीतिरिवाज, धर्म, भाषा, संस्कृति आदि रहेको पाइन्छ । समुदायका जातजातिहरूले शान्ति, माया र अहिंसापूर्वक जीवनयापन गर्नुका साथै विकासका कार्यहरूमा सहकार्य गर्दै आएको देखिन्छ । हिन्दु, बौद्ध, इस्लाम र क्रिश्चियन सबै धर्मावलम्बीहरूको बसोवास रहेको यस गाउँपालिकामा हिन्दु र बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको सङ्ख्या उच्च रहेको पाइन्छ । दशैं, तिहार, होली,

गाईजात्रा, माघेसक्रान्ति, ऋषिपञ्चमी, रक्षाबन्धन, शिवरात्री, श्रीकृष जन्माष्टमी, बुद्ध जयन्ती, लाखेनाँच, तमु ल्होसार,ट्हौंटे, फागुपूर्णिमा र इद यहाँका सम्प्रदायले प्रमुख चाडपर्वको रूपमा मनाउने गरेको पाइन्छ ।

२.४.५ लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण

लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणलाई नेपाल सरकार र यसका विकास साझेदारहरूले न्यायपूर्ण विकासका लागि जरुरी ठहऱ्याएका छन्। २०६२-६३ को दोस्रो जनआन्दोनपछि विकास साझेदारको सहयोगमा सरकारका प्रयासहरू विद्यमान शक्ति सन्तुलनको पुनर्संरचना गरी सबै जातजाति, धर्म, लिङ्ग, क्षेत्र, उमेर र वर्गका नागरिकलाई अधिकार प्रत्याभूति गर्दै नेपाललाई समावेशी र न्यायपूर्ण राज्यमा रुपान्तरण गर्न लक्षित रहेको देखिन्छ। विभिन्न हिसाबले गाउँपालिका सम्पन्न रहे पनि विगतमा केही सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्ग, सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि रहेका छन् । सबै वर्ग तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानवअधिकार सहित सर्वाङ्गीण विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई पालिकास्तरीय योजनाले समेट्दै लैजानु पर्छ ।गाउँपालिकामा महिला दलित जनप्रतिनिधिको उपस्थिति, महिलामैत्री कानुन, महिला शिक्षक दरबन्दी, महिला सञ्जाल विकास एवं महिलाहरूद्वारा सहकारी संस्था सञ्चालन जस्ता पक्षहरू राम्रा छन्। त्यसैगरी विद्यालयमा महिला शिक्षिकाको व्यवस्था, स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सुत्केरी जाँचको व्यवस्था र वृद्ध भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ । गाउँपालिकामा कुल घर परिवारहरू मध्ये सम्पतिमाथि महिलाको स्वामित्व रहेको घरपरिवारहरू २६.४७ प्रतिशत रहेको छ। सम्पति माथि महिलाको स्वामित्व नभएको घरपरिवारहरू ६८.३७ प्रतिशत देखिन्छ भने यसवारे उल्लेख नभएका घरपरिवारहरू ५.१६ प्रतिशत रहेको छ । कुल घरपरिवारहरू मध्ये महिलाको घरको मात्र स्वात्वि रहेको घरपरिवारहरू ३.०१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने महिलाको जमीनको मात्र स्वामित्व भएको घरपरिवारहरू १४.५ प्रतिशत रहेको छ । कुल घरपरिवारहरू मध्ये महिलाको घर र जमीन दुवैमा स्वामित्व रहेको घरपरिवारहरू ६.६६ प्रतिशत रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)।

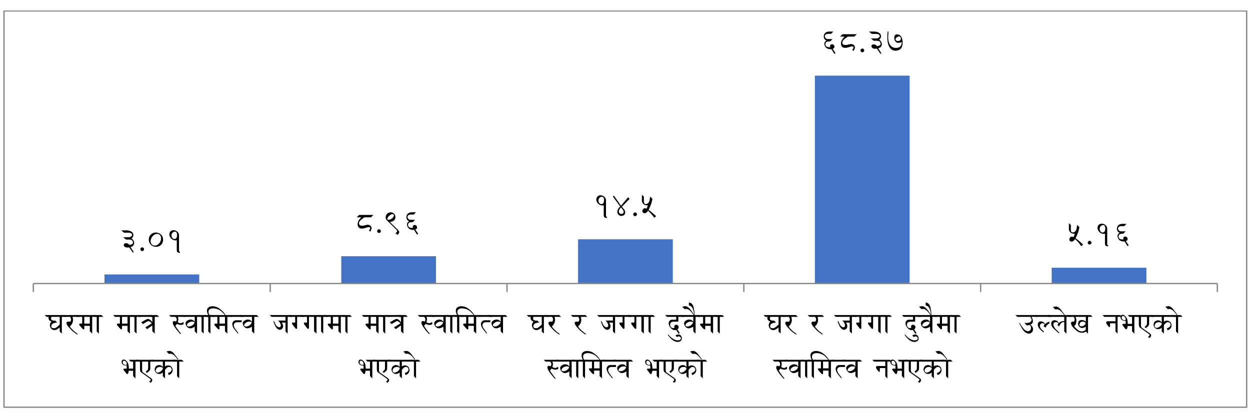

चित्र २.७ महिलाको सम्पत्ति माथि स्वामित्वको अवस्था

यस गाउँपालिकामा अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्या ५.४ प्रतिशत रहेको छ। अपाङ्गता भएका महिला र पुरुषका सङ्ख्या क्रमशः ५.०% र ५.८% रहेका छन् ।उपलब्ध सूचना तथा जानकारी अनुसार, यस गाउँपालिकामा महिला तथा घरेलु हिंसाको प्रतिशत सून्य रहेको देखिन्छ। यस आँकडालाई नगन्य रूपमा नै लिन सकिन्छ। वालश्रमको स्थिति प्रायः सून्य नै देखिन्छ। गाउँपालिकामा लैंगिक र जातीय विभेद कम छ तर

अधिकांस जनमानसमा यस सम्बन्धी कानुनी जानकारी कम छ । यसको लागि सम्बन्धित सरोकारवाला, महिला तथा दलित समुदायका मानिसहरूलाई ५ वटा लैंगिक हिंसा र छुवाछूत सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन भैसकेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा लैंगिक हिंसा पीडित महिलाहरूका लागि सुरक्षित आवासगृहको व्यवस्था भएको देखिँदैन।

गाउँपालिकाले हालसम्म २० जना अपाङ्गगता भएको व्यक्तिहरूलाई क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिएको देखिन्छ। गाउँपालिकामा कुनै पनि अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्था रहेको देखिँदैन । यस गाउँपालिकामा कुल सहभागीहरूमा महिलाको प्रतिशत ३५ प्रतिशत देखिन्छ । व्यावसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिलाहरूको सङ्ख्या १६० देखिन्छ । महिलाहरूका लागि नेतृत्व विकास तथा उद्घोषण तालिम कुल ५२० जनालाई प्रदान गरिएको छ ।लैङ्गिक हिंसा विरुद्धको १६ दिने सचेतना अभियान ५ पटक गरिएको छ । बाल उत्थान र विकासको लागि यस गाउँपालिकामा बाल हेल्पलाइन, र बाल उद्यान सञ्चालनमा आएको देखिँदैन । गाउँपालिकामा स्थापना गरिएको बाल सञ्जालको सङ्ख्या १ रहेको छभने सुरक्षित बाल गृहहरूको सङ्ख्या २ रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा २ वटा जेष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र र १ जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र रहेको छ । गाउँपालिकाले २ पटकसम्म जेष्ठ नागरिक सम्मान कार्यक्रमको आयोजना गरेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा अपाङ्गता भएकाहरूको लागि दिवा सेवा केन्द्र र अपाङ्गता सम्बन्धी हेल्प डेक्स सञ्चालन भएको देखिँदैन जस्का स्थापना र सञ्चालन हुन आवश्यक छ । ३० जना अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई पोषण सहायता तथा आवश्यक सामाग्री सहायता वितरण गरिएको छ । १ बहिरा तथा सुस्त श्रवण भएकाका व्यक्तिहरूको स्थिति आदान प्रदान कार्यक्रम आयोजना गरिएको छ ।

महिला तथा बञ्चितिकरणमा परेका सीमान्तकृत समूहको राज्य संरचनामा प्रतिनिधित्व बढाउनु, जातीय र वर्गीय विभेद अन्त्य गर्नु, लैंगिक तथा घरेलु हिंसा अन्त्य गर्नु, विपन्न, सीमान्तकृत महिलाहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउनु, वालवालिका तथा किशोर किशोरीहरूको आधारभूत अधिकार उपभोग गर्न सक्ने वातावरण सिर्जना गर्नु, तथा अपांगता प्रतिको सामाजिक दृष्टिकोणमा परिवर्तन ल्याउनु, सामाजिक, आर्थिक तथा राजनीतिक क्षेत्रमा व्याप्त लैंगिकता सम्बन्धी नकारात्मक सोचको अन्त्य गर्नु, लैंगिक संवेदनशिलता र लैंगिक उत्तसदायी सोचलाई व्यवहारमा उतार्नु, गाउँपालिकाको संयँत्रहरूमा लैंगिक परीक्षण, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण विश्लेषण, अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई संस्थागत गर्नु, गाउँपालिकामा लैंगिक बजेट प्रणालीको अवलम्वन गर्नु, समाजमा विद्यमान विकृति र विसंगतिको न्युनिकरण गर्नु, लैंगिक समानता र समावेशीकरणका कार्यक्रमहरू प्रत्येक वस्ती स्तरसम्म पुऱ्याउनु, अन्धविश्वास, कुरीति र जातिगत संकुचितताहरूलाई निर्मूल पार्नु आदि आवश्यक छ । उपरोक्त कुराहरूलाई दृष्टिगोचर गर्दै यो आवधिक योजनाको तर्जुमा गरिएको छ ।

२.४.६ युवा तथा खेलकुद

व्यक्तिको शारीरिक तन्दुरुस्ती, सामाजिक र मानसिक पक्षको सन्तुलित विकासका लागि खेलकुदले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । नागरिकलाई रोजगारको अवसर सिर्जना गर्न, खेल पर्यटनको माध्यमबाट दिगो विकासका शिक्षा, स्वास्थ्य, लैङ्गिक समानता तथा आर्थिक वृद्धि लगायतका लक्ष्यहरू हासिल गर्न गाउँपालिकास्तरमा खेलकुदको संस्थागत विकास एवम् पूर्वाधार निर्माण गरी स्वास्थ्यका लागि खेलकुद अभियानलाई व्यवहारमा

उतार्न जरुरी छ ।यस गाउँपालिकाको कूल जनसङ्ख्याको ३८.९ प्रतिशत जनसङ्ख्या १५–३९ वर्ष उमेर समूहका युवाहरूको रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)।

युवाहरूको जनसङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा अन्य उमेर समूहको भन्दा बढी भएको कारण ती ऊर्जाशिल युवाहरूलाई गाउँपालिकाको विकासमा लगाउन आवश्यक देखिन्छ ।साथै युवाहरूलाई विदेश पलायन हुनबाट रोक्न उनीहरूमा सीप विकास गराउँदै स्थानीय स्तरमै रोजगारी तथा स्व–रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्न समेत आवश्यक देखिन्छ ।

खेलकुदमा प्रायः युवाहरू नै संलग्न रहने गर्दछन् । गाउँपालिकामा युवाहरूको नेतृत्वमा रहेको सामाजिक संघसंस्थाहरू २० प्रतिशत रहेका छन् । त्यसरी नै प्रदेश तथा जिल्लास्तरीय खेलाडीहरूको सङ्ख्या २० रहेको देखिन्छ । साथै यस गाउँपालिकामा सहकारीमा आवद्ध युवाहरूको हिस्सा १० प्रतिशत रहेको छ । यस गाउँपालिकामा युवा व्यवसायीहरूबाट सञ्चालन भएका व्यवसायको सङ्ख्या १५० रहेका छन् । उद्यमशीलता तालिम प्राप्त युवाहरूको वार्षिक सङ्ख्या २० रहेका छन् । युवाक्लब, संजाल तथा संस्थाहरूका सङ्ख्या १५ रहेका छन् । नियमित योगाभ्यास गर्ने जनसङ्ख्या १ प्रतिशत रहेका छन् । पालिकास्तरीय खेलमैदानको सङ्ख्या १ रहेको छ भने खेल मैदान भएका विद्यालयहरू १५ वटा रहेका छन् । ३ वटा अन्तर विद्यालय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रमहरू भएका छन् । पालिकास्तरीय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रमहरू ३ वटा आयोजना भएका छन् । १ सफल एवम् क्षमतावान खेलाडी प्रोत्साहन तथा सम्मान कार्यक्रम सफल भएको छ । एक योगा प्रशिक्षण कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ ।

२.५ आर्थिक विकासको अवस्था

२.५.१ कृषि क्षेत्रको स्थिति

कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६० प्रतिशत जनसङ्ख्या कृषिमा आबद्ध भएको कृषि क्षेत्र आर्थिक सम्वृद्धि हासिल गर्ने मूल आधार हो । उच्च र समावेशी आर्थिक वृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने क्षेत्र भएकोले यसको वैज्ञानिक ढंगले सुधार तथा रूपान्तरण गर्ने विगतका प्रयासलाई सघनबनाई उत्पादन र उत्पादकतवमा वृद्धि गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपालको वर्तमान संविधानले खाद्य सम्बन्धी अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । विभिन्न कारणले उत्पन्न हुन सक्ने खाद्य तथा पोषण संकटको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै प्रमुख खाद्यान्न, फलफूल, तरकारी र माछामासु उत्पादनमा आत्मनिर्भरताको लागि सुधारको आवश्यकता छ । कृषिजन्य वस्तुहरूमा हालसम्म देखापरेका परनिर्भरता हटाई उत्पादनमुलक कृषि प्रणालीको विषयलाई स्थानीय तहवाटै योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ अनुसार, यस बडिगाड गाउँपालिकामा ४५२२ कृषक परिवारहरू रहेका छन् भने कृषक परिवारले भोगचलन गरेको जग्गाको कुल क्षेत्रफल १९५९.९० हेक्टर रहेको छ । भोगचलन गर्दै आएको कुल क्षेत्रफल मध्ये १०००.३ हेक्टरमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध रहेको छ । ५९८१ कृषक परिवारहरूले भोगचलन गर्दै आएको जग्गा १३६१० कित्तामा विभाजित रहेको देखिन्छ । प्रति कृषक परिवारको औसत कित्ता सङ्ख्या ३ रहेको छ (राष्ट्रिय कृषि गणना, २०७८) । आफ्नो हकको जग्गामात्र कमाउने परिवार सङ्ख्या ३०३० रहेको छ भने सो जग्गाको क्षेत्रफल ११७३.१ हेक्टर रहेको छ। त्यसरी नै अरुको हकको

जग्गामात्र कमाउने परिवारको सङ्ख्या १४२ छ भने त्यस प्रकारको जग्गाको क्षेत्रफल २५.९हेक्टर रहेको देखिन्छ ।अन्य प्रकारको उपभोग अन्तर्गत जग्गा कमाउने परिवार सङ्ख्या ० रहेको छ र यस अन्तर्गत जग्गाको क्षेत्रफल ० हेक्टर रहेको देखिन्छ। एकभन्दा बढी प्रकारको स्वामित्व भएको परिवार सङ्ख्या १३५० रहेको छभने तिनको क्षेत्रफल ७६०.९ हेक्टर रहेको छ ।

जम्मा खेतीयोग्य जग्गा भएको परिवार सङ्ख्या ४५२२ रहको छ भने कुल क्षेत्रफल १४४३.९ हेक्टर रहेको छ । अस्थायी बाली लागेको जग्गाको परिवार सङ्ख्या ४५२२ र क्षेत्रफल १३६७.२ हेक्टर रहेको छ । अन्य खेतीयोग्य जग्गा भएको परिवार सङ्ख्या ५२३ रहेको छभने यसको क्षेत्रफल ७६.७ हेक्टर रहेको छ । स्थायी बाली लागेको जग्गा भएको परिवार सङ्ख्या १८०९ छभने यसको क्षेत्रफल २७०.३ हेक्टर रहेको छ । त्यसरी नै स्थायी चौरचरन, निजि बनबनेलो, पोखरी तथा अन्य जग्गा भएको परिवारको सङ्ख्या ४५२२ र यसको जम्मा क्षेत्रफल २४५.७ हेक्टर रहेको छ (राष्ट्रिय कृषि गणना, २०७८)। राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ अनुसार, यस बडिगाड गाउँपालिकामा कृषक परिवारको सङ्ख्या ४५२२ रहेकोमा पशु चौपाया पाल्ने कृषक परिवारको जम्मा सङ्ख्या भने ३८३६ रहेका छन् । त्यसमा पनि गाईरगोरु पाल्ने परिवारको सङ्ख्या ११८५ र गाईगोरुको सङ्ख्या २०५७ रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा राँगाभैंसी पाल्ने परिवारको सङ्ख्या २८०४ र राँगाभैंसीका सङ्ख्या ५९१२ रहेका छन् । त्यसैगरी, बाख्रा च्याङ्ग्रा पाल्ने कृषक परिवारको सङ्ख्या २०३७ र बाख्रा च्याङ्ग्राका सङ्ख्या १२७२४ रहेका छन् । भेंडाभेंडी पाल्ने कृषक परिवारको सङ्ख्या ५९ रहेको छभने भेंडाभेंडीका सङ्ख्या १५४३ रहेका छन् । सुगुँर बंगुर पाल्ने कृषक परिवारका सङ्ख्या ० रहेका छन्भने सुगुँर बंगुरको कुल सङ्ख्या ० रहेको छ । त्यसरी नै अन्य पशु पाल्ने कृषक परिवार सङ्ख्या ४८ रहेको छभने तिनको सङ्ख्या ४८ रहेको छ । गाउँपालिका भरी कुखुरा पाल्ने परिवारको सङ्ख्या २३४२ रहेको र कुखुराका सङ्ख्या १२३१३५ रहेका छन् । साथै अन्य पन्छी पाल्ने कृषक परिवार सङ्ख्या ९५ र तिनका सङ्ख्या ६३० रहेका छन् (राष्ट्रिय कृषि गणना, २०७८)।

यस गाउँपालिकामा मझौला तथा साना किसानहरूको वढी संलग्न रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्याको ठुलो हिस्सा कृषिमा आश्रित रहेका छन् । समग्रतामा खाद्यान्न उपलब्धताको हिसावले यस गाउँपालिकाको अवस्था राम्रो देखिएता पनि अझै केहि जनसङ्ख्या मौषमी खाद्य असुरक्षामा रहेको देखिन्छ । कुल खेतीयोग्य जमीनको १ चौथाई जमीन बाँझो रहेको छ । मुलतः कृषि प्रणाली निर्वाहमुखि हुनु र यसमा संलग्न श्रमिकहरूको उत्पादकत्व निकै कम रहेको कारण यस क्षेत्रबाट श्रमशक्तिको पलायन बढ्दो रहेको छ ।यहाँको कृषि पेशाले व्यवसायिकता हाँसिल गर्न सकिरहेको छैन । यहाँका प्रमुख उत्पादनहरूमा मकै, गहूँ, कोदो, सिमी, भटमास, फापर र धानवालीहरू हुन् ।

यस गाउँपालिकामा ३० मिनेटसम्मको दुरीमा कृषि उपज बिक्रीका लागि बजार उपलब्ध भएका कृषक परिवार ५० प्रतिशत रहेका छन् । वर्षभरी सिंचाइ हुने खेतियोग्य जमिन १० प्रतिशत रहेको छ । तरकारी व्यावसायिक उत्पादन क्षेत्र १५ प्रतिशत रहेको छ । १४ वटा कृषि सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् । सहकारीमा आवद्ध कृषक सङ्ख्या ४०० जना रहेका छन् । यहाँ कुनै पनि कृषिमा आधारित उद्योग सञ्चालन भएको छैन । कृषिमा आधारित रोजगारी सङ्ख्या १५० रहेका छन् । कृषि तालिम प्राप्त जनशक्ति १०० जना रहेका छन् । कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र एउटा रहेको छ । गाउँपालिका भरिमा ५०० वटा प्लास्टिक टनेलहरू रहेका

छन् । कृषि प्राविधिकको सङ्ख्या ४ रहेको छ ।व्यावसायिक कृषि तथा पशुपालन फर्म का सङ्ख्या २७२ रहेका छन् । अण्डाको उत्पादन ६१८ हजार रहेको छ । दुधको उत्पादनको उत्पादन १६९८ हजार लिटर रहेको छ । मासुको उत्पादन ३२८ मे.ट. छ । पशु प्राविधिकको सङ्ख्या ५ जना रहेका छन् । कम्तिमा एक गाईभैंसी भएको परिवार ६० प्रतिशत रहेका छन् भने कम्तीमा एक मासुजन्य पशुपंक्षी पाल्ने घर परिवार ४० प्रतिशत रहेका छन् ।

खाद्य सुरक्षाको लागि आत्मनिर्भर, दिगो कृषि तथा स्थानीय रैथाने वालीसंरक्षण, कृषिमा आधारित युवा लक्षित उद्यम विकास, उच्च मूल्यका औद्योगिक वाली प्रवर्द्धन, विद्यालय स्तरमा कृषि पर्यावरण, फलफूल तथा तरकारी खेती प्रविधि प्रसार, व्यावसायिक फलफूल विकास, कृषि यान्त्रिकीकरण तथा वजार प्रवर्द्धन, कृषि प्रविधि विस्तार, थोपा सिंचाई तथा जल व्यवस्थापन, तालिम, भ्रमण तथा संस्थागत क्षमता विकास, प्रविधि विकास तगा विस्तार, उत्पादोपरान्त वाली मूल्यश्रृङ्खला विकास, कृषक सम्मान तथा प्रोत्साहन, विपन्न वर्ग लक्षित आयआर्जन, भूमि बैंक अवधारणा अनूरूप एकीकृत खेती प्रणाली, कृषि कार्यक्रम अनुगमन तथा निरीक्षण र कृषिमा आधारित आपत्कालिन तथा राहत कार्यक्रम सञ्चलन गर्न अपरिहार्य रहेकाले त्यसैमा आधारित रहेर यस आवधिक योजनाको तर्जुमा गरिएको छ ।

२.५.२ सिँचाई सुविधाको अवस्था

खाद्य सुरक्षा, ग्रामीण विकास र गरिबी निवारण सुनिश्चित गर्न सिँचाइको भूमिका महत्त्वपुर्ण रहेको हुन्छ । सिँचाइ प्रणालीले हाल नेपालको करिब ४० प्रतिशत कृषि जमिनलाई सपोर्ट गरेको भए पनि १९ प्रतिशतले मात्रै वर्षभरी सिँचाइको सुविधा पाएका छन्। नेपाल परम्परागत कृषिबाट विस्तारै आधुनिक कृषि प्रणालीमा रुपान्तरण हुँदै गरेको देश हो । कृषि आधुनिकीकरणका लागि वैज्ञानिक कृषि प्रणालीको आवश्यकता पर्दछ । वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अन्तर्गत सदावहार सिंचाई सुविधाको उपलब्धता पहिलो शर्त हो । सिंचाइको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरिसकेपछि मात्र वैज्ञानिक कृषि प्रणालीको सुरुवात हुन्छ । हाम्रो देश कृषि अर्थतन्त्रको देश हो । कृषिबाट प्राप्त गर्न सकिने संभाव्य अधिकतम फाइदाको लागि नेपालमा विविध प्रयासहरू जारी गरिएका छन् । यसका बाबजुद पनि वास्तविक किसानहरूले सिंचाईको लाभ लिन नसक्नु र भएको सिंचाइ सुविधा पनि अत्यन्त न्युन हुनु हाम्रो देशको प्रमुख कृषि समस्या मध्ये एक समस्याको रूपमा रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा खेती गरिएको १०००.३ हेक्टर क्षेत्रफलमा मात्र सिंचाई सुविधा पुगेको छ वा खेतियोग्य जमिन मध्ये सिंचित जमिन २६ प्रतिशत रहेको छ । बाह्रै महिना सिंचाइ हुने घरधुरी १० प्रतिशत रहेको छ । सुचारु सिंचाइ आयोजनाको सङ्ख्या १६ रहेका छन् । २२ कि. मि. कुलो तथा नहर स्तरीकरण भएको छ । संरक्षित मुहानको सङ्ख्या १० रहेको छ भने रिचार्ज पोखरीको सङ्ख्या २ रहेको छ । गाउँपालिकामा हालसम्म सबै स्थानहरूमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध हुन सकिरहेको छैन । संभावित सिंचाई योग्य जमीनमा सिंचाई गर्न सकिरहेको अवस्था छैन । साथै मौजुदा सिंचाई आयोजनाहरूको उचित प्रयोग हुन सकिराखेको छैन जसका कारण कृषि वालीको उत्पादन र उत्पादकत्व बढ्न सकिरहेको अवस्था छैन । विभिन्न वडाहरूमा संभावनाको आधारमा नयाँ सिंचाई आयोजनाहरू निर्माण गर्न र मौजुदा सिंचाई आयोजनहरूको नियमित रूपमा मर्मत सम्भार गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

२.५.३ पर्यटन तथा संस्कृति

पर्यटन क्षेत्र नेपालको अर्थतन्त्रको विकासका लागि उच्च सम्भावना बोकेको क्षेत्र हो । नेपालको तुलनात्मक र प्रतिस्पर्धात्मक लाभका दृष्टिले मुलुकको आर्थिक विकासको प्रमुख आधार रहेको पर्यटन क्षेत्रले विदेशी मुद्रा आर्जन, रोजगारी सिर्जना, आर्थिक क्रियाकलाप अभिवृद्धि र समग्र आर्थिक विकास र समुन्नतिमा टेवा पुऱ्याउदै आएको छ । देशमा रहेका सम्पूर्ण मूर्त र अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण र विकास गरी तिनको आर्थिक उपयोग गर्ने तथा पर्यटनलाई मुलुकको आर्थिक आधारको रूपमा ग्रामिण तहसम्म विकास र विस्तार गरी यसको प्रतिफल जनजीवनको तल्लो तहसम्म पुऱ्याउन संस्कृति र पर्यटन क्षेत्रको विविधिकरण, विस्तार र प्रवर्द्धन गरिनु आवश्यक छ । पर्यटनको प्रचुर सम्भावना भएको यस गाउँपालिकामा विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान तथा संरक्षण र विकास गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ । पर्यटकीय दृष्टिले नदीनाला तथा तालपोखरी, ऐतिहासिक स्थलहरू र स्थानीय चाडपर्व, रीतिरिवाज, जात्रा र मेलाहरू महत्त्वपूर्ण मानिन्छन् । यस गाउँपालिका जातिय, भाषिक, धार्मिक रूपमा विविधता बोकेको गाउँपालिका हो । यसै कारण यहाँका स्थानीय चाडपर्व तथा संस्कृतिहरूमा पनि विविधता पाइन्छ । यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने जातजाति अनुसार फरक फरक चाडपर्व तथा जात्राहरू मनाइने गरिन्छ । यस स्थानमा केही महत्त्वपूर्ण मेला लाग्ने स्थानहरू पनि छन् । यसक्षेत्रमा ब्राम्हण, कामी र गुरुङ्ग जातीको प्रमुख बाहुल्य रहेको छ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिका धार्मिक, सांस्कृतिक तथा जैविक विविधताको धनी, प्राकृतिक स्रोतको खानी र मनोरम सौन्दर्य स्थलको धनी छ ।

यस क्षेत्रमा पाइने जैविक विविधता, विविध सांस्कृतिक सम्पदा र प्राकृतिक मनोरम सुन्दरताले यस गाउँपालिकाको हत्वलाई झनै बढाएको छ । सेतो मनोरम हिमालको दृश्य, विभिन्न प्रजातिको गुराँस सहितको हरियो वनजंगल, डाँडाकाँडाबाट देखिने सूर्योदय र सूर्यास्तको आकर्षक दृश्य, ऐतिहासिक तथम पुरातात्विक धरोहर, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा, रीतिरिवाज, भेषभुषा, कलाकौशल र शान्त एवं स्वच्छ वातावरणको पूर्ण सदुपयोग गरिएमा पर्यटन क्षेत्रको विकासको राम्रो सम्भावना छ । प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकामा पर्यटन व्यवसायबाट प्रत्यक्ष रोजगारी पाउनेका सङ्ख्या ९०० रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा आन्तरिक पर्यटक सङ्ख्यामा वृद्धि दर १० प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी बाह्य पर्यटक सङ्ख्यामा वृद्धि दर समेत ६ प्रतिशत नै रहेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा पर्यटन र सेवामूलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको सङ्ख्या २५०० रहेका छन् । पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि यहाँ १ पर्यटन सूचना केन्द्र ४२००० रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा आधारभुत पूर्वाधार सहितको पर्यटकीय स्थलको सङ्ख्या ३० रहेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा पर्यटकीय स्तरका होटल तथा बेडहरूका सङ्ख्या क्रमशः ३०५ र ४५०० देखिन्छ । त्यस्तै साधारण होटल तथा बेडको सङ्ख्या क्रमशः १२४ र १२४० देखिन्छ । गाउँपालिकाभित्र होम स्टे तथा बेडको सङ्ख्या क्रमशः ११ र ८० रहेका छन्। गाउँपालिकामा १५ कि.मि. पदमार्ग निर्माण तथा स्तरोन्नति भएको छ । यस गाउँपालिकामा ट्रेकिङ गाइड तालिम प्राप्त जनशक्ति १३० रहेका छन् । त्यस्तै कुक तालिम प्राप्त जनशक्ति ३० जना रहेका छन् भने होटल व्यवस्थापन तालिम प्राप्त जनशक्ति ५० जना रहेका छन् ।

पर्यटनको प्रचुर सम्भावना भएको यस गाउँपालिकामा माथि उल्लेखित विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान तथा संरक्षण र विकास गर्न आवश्यकता देखिन्छ । यसवाहेक होमस्टे, प्राचिन संस्कृतिको अध्ययन, सँग्रहालय,

पिकनिक स्पोटको निर्माण गर्न, उपयुक्त स्थानहरूमा पार्कहरूको निर्माण गर्न, उपयुक्त पर्यटकीय स्थानको पहिचान गरी भ्यू टावर निर्माण गर्न र भवन निर्माण मापदण्ड २०७२ को पूर्ण पालनमा जोड दिन आवश्यक देखिन्छ । यसै संदर्भमा मौजुदा र नयाँ पर्यटकीय गन्तव्यको पहिचान, प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरूसम्म पर्यटक पथ लगायत आवश्यक पूर्वाधारहरू निर्माण, पर्यटन प्रवर्द्धन सम्बन्धी गुरुयोजनाको तयारी तथा कार्यान्वयन, पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन, वैकल्पिक पर्यटन पदमार्गको खोजी तथा निर्माण र मौज्जुदाका पथहरूका स्तरोन्नती, होम स्टे प्रवर्द्धन, पर्यटकीय स्थलहरूको वेवसाईट मार्फत प्रचार प्रसार, गाउँपालिकामा आगमन हुने पर्यटकको अभिलेखिकरण तथा अद्यावधिकरण, स्थानीय कृषि उपजको प्रवर्द्धन गर्न कोशेली घरको निर्माण तथा सञ्चालन, स्थानीय पर्यटन सम्बन्धी ब्रोसर तथा अन्य प्रचारात्मक सामाग्रीको निर्माण तथा वितरण, पर्यटकहरूका आगमनलाई बढवा दिन भ्यू टावरहरूका निर्माण, लोपन्मुख कला संस्कृति तथा रीतिरिवाजका संरक्षण र होटेल तथा पर्यटन व्यवसायीलाई तालिमको व्यवस्थालाई प्राथमिकतामा राखेर योजना तथा कार्यक्रमहरू बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

२.५.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

उद्योगलाई आर्थिक विकासको प्रमुख आधार स्तम्भको रूपमा लिने गरिन्छ । तीव्र औद्योगिकीकरणले आर्थिक समुन्नतिमा सहयोग पुऱ्याउँदछ । त्यसरी नै उद्यमशिलतालाई उत्पादनको महत्त्वपूर्ण कडी र साधनको रूपमा लिइन्छ । उद्यमशिल संस्कृतिको विकासले नागरिकहरूलाई पेशा व्यवसाय प्रति आकर्षित गराई जोखिम वहन गर्न र सिर्जनशिल कार्यलाई आर्थिक क्रियाकलापमा आबद्ध गर्न मद्दत गर्दछ । स्थानीय स्तरदेखि नै उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि तथा रोजगारी सिर्जना गरी अर्थतन्त्रलाई गतिशिलता प्रदान गर्न उद्यमशिलता विकासले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछ । यस गाउँपालिकामा पनि उद्योगको बर्तमन अवस्थालाई हेर्दा यस क्षेत्रको हालसम्म किटान गरेर उद्योगको सूचीमा राख्न सकिने उद्योगको विवरण प्राप्त गर्न सकिँदैन । यस गाउँपालिकामा प्रारम्भिक रूपमा ठूला उद्योग सञ्चालन गर्नको लागि उचित वातावरण तयार गर्न तत्काल सम्भव नभए पनि उचित नीतिहरूका निर्माण गरी घरेलु तथा साना उद्योगको विकास र प्रवर्द्धन र निश्चित क्षेत्रलाई औद्योगिक क्षेत्रका रूपमा विकास गर्न सकिने प्रसस्त आधारहरू रहेका छन् ।

तथापि यस गाउँपालिकामा दुग्घ व्यवसाय, टेलर्स, होटेल व्यवसाय, फेन्सी व्यवसाय, क्लिनिक तथा औषधी व्यवसाय, तरकारी तथा फलफूल व्यवसाय, इलेक्ट्रोनिक व्यवसाय, माछामासु व्यवसाय, जुत्ता पसल, फोटो स्टुडियो, फर्निचर व्यवसाय, किनारा पसल तथा व्यवसाय, अटो वर्कसप, खाजाघर तथा चिया पसल, मनि ट्रान्सफर, पुस्तक तथा फोटोकपी व्यवसाय, होटेल तथा रेस्टुरेण्ट व्यवसाय आदि साना तथा मझौला उद्योगहरूका रूपमा रहेका छन् । त्यसरी नै व्यापार विकासको महत्त्वपूर्ण आधार हो । आजको समयमा व्यापार कुनै पनि गाउँलाई समृद्ध बनाउने तथा आर्थिक क्रियाकलापलाई द्रुत गतिमा अगाडी बढाउने क्षेत्रको रूपमा परिचित छ । कुनै पनि ठाउँको व्यापारीक विकासले त्यस स्थानलाई सहरीकरण गर्नमा पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । बडिगाड गाउँपालिकाले पनि व्यापारिक क्षेत्रमा विस्तारै विकासको बाटो पछ्याइरहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा ६०४९ घर परिवार मध्ये ५०४८ घर परिवार कृषि बाहेक कुनै पनि साना उद्योग व्यवसायमा संलग्न रहेको देखिँदैन भने बाँकी १००१ घर परिवारहरू यसमा संलग्न रहेको देखिन्छ । साना उद्यम वयवसायहरूमा संलग्न घर परिवार मध्ये ३४.८ प्रतिशतले घरेलु उद्योग सञ्चालन गरेको देखिन्छ भने ३४.१

प्रतिशत घर परिवारले व्यापार व्यवसाय गरेको देखिन्छ । त्यसरी नै २.२० प्रतिशतले यातायात व्यवसाय सञ्चालन गरेको देखिन्छ भने १४.९९ प्रतिशत घर परिवारले सेवामूलक व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएका छन्। अन्य व्यवसाय सञ्चालन गर्ने घर परिवारहरू १.० प्रतिशत रहेका छन् । १२.७९ प्रतिशत व्यवसाय उल्लेख नरहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) । कृषि बाहेक साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवार सङ्ख्यालाई तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

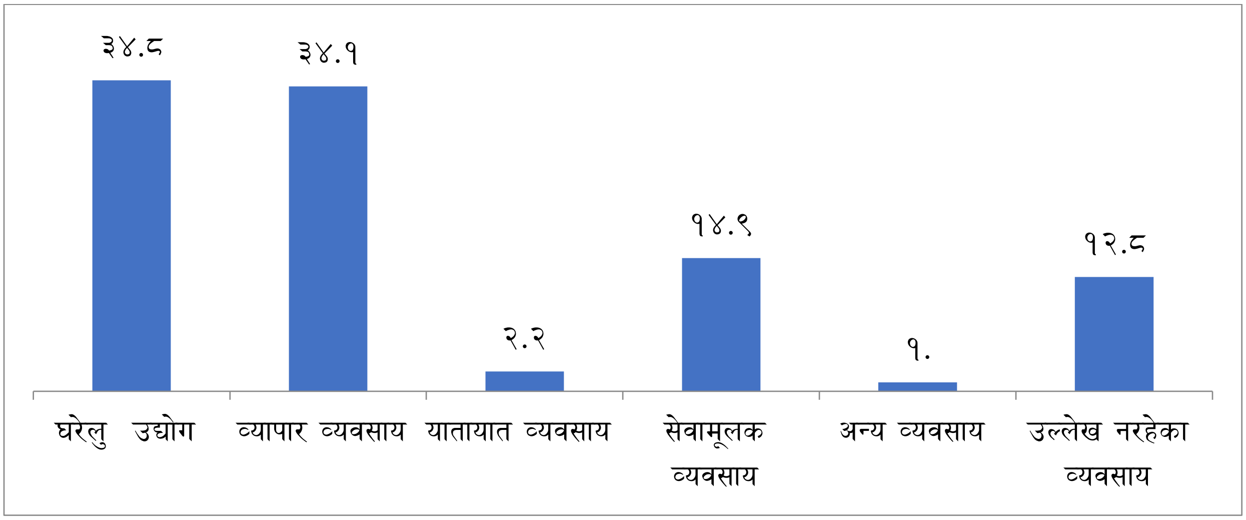

चित्र २.८ कृषि बाहेक साना घरेलु व्यवसाय सञ्चालन गर्ने परिवार सङ्ख्या

प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकामा उद्योग व्यवसायमा संलग्न उद्यमी, व्यवसायीहरू ८ प्रतिशत रहेका छन् । पालिकामा दर्ता भएका कूल उद्योग व्यवसाय १५७६ रहेका छन् । सीपमूलक तालिम प्राप्त जनशक्ति ६६५ रहेका छन् । घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता सङ्ख्या २२ रहेका छन् । मझौला उद्योग दर्ता सङ्ख्या १ रहेको छ । निकासीजन्य कच्चा पदार्थको परिमाण १० मे. ट. रहेको छ । विभिन्न ठाउँमा स्थानीय सामानको बजार सञ्चालन सङ्ख्या २ रहेको छ । कृषि फर्म ३२४ रहेका छन् । किराना पसल २४३ रहेका छन् । थोक तथा खुद्रा व्यापारमा रोजगारी सिर्जना सङ्ख्या ११५ रहेका छन् । फलफूल तथा तरकारी पसलहरू १० रहेका छन् । औषधी पसलको सङ्ख्या ६ रहेको छ । सहकारी पसल एउटा रहेको छ । स्थानीय बजार र आपूर्ति अनुगमन सङ्ख्या ३ रहेका छन् । खाजा पसलहरू १७२ वटा रहेका छन् । फेन्सी पसल ६४ वटा रहेका छन् । वर्क सप ८ वटा रहेका छन् । २९६ अन्य व्यवसायहरू रहेका छन् । वाणिज्य बैंक एउटा रहेको छ । विकास बैंकहरू ४ वटा रहेका छन् भने एउटा फाइनान्स रहेको छ । १२ वटा लघु वीत्त रहेका छन् भने ३७ वटा सहकारीहरू रहेका छन् ।

यस गाउँपालिकामा उद्योग क्षेत्रको विकासका लागि लगानीमैत्री वातावरणसँग सम्बन्धित नीति, कानुन तथा कार्यविधिको निर्माण, उद्यमीहरूको तथ्याङ्क संकलन तथा अभिलेखीकरण, सम्भावित उद्यम र उद्यमशीलता पहिचान, उद्यमीहरूलाई तालिम र प्रविधि हस्तान्तरण, औद्योगिक विकासका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा विस्तार, महिलाहरूका उद्यमशीलता विकास, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवा उद्यमीहरूलाई सहयोग, उद्यमशील क्षेत्रमा संलग्न व्यक्ति, समूह तथा सहकारीलाई सहयोग र गरिबी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास गर्ने

जरुरी छ । त्यसैगरी उद्यमशीलता विकासको क्षेत्रमा उद्यमशीलता विकास तालिम, उद्यमशीलता तथा लघु उद्यमको विस्तार, बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई उद्यम क्षेत्रमा लगानी बढाउन सहजीकरण, उद्यम क्षेत्रलाई चाहिने प्रविधि सहयोग, उद्यमीहरूको उद्यम बीमा कार्यक्रमको विस्तार, र उत्पादन वृद्धि गर्न चाहने उद्यमीलाई प्रोत्साहन गर्न जरुरी छ । गाउँपालिकाको विकासलाई द्रुत गतिमा अगाडि बढाई रोजगारी सिर्जना गर्न तथा सकारात्मक विकासको लागि पर्याप्त रूपमा उद्योग र उद्यमशीलता विकासका उपरोक्त कार्यक्रमहरू ल्याइनुपर्ने आवश्यकता देखिएको परिप्रेक्ष्यमा तिनैमा आधारित रही यस आवधिक योजनाको तर्जुमा गरिएको छ ।

२.५.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

यस गाउँपालिकामा ६०४९ घरधूरी रहेकोमा १७११ घरधुरीका कम्तीमा पनि १ जना सदस्य अनुपस्थित रहेको देखिन्छ । अनुपस्थित जनसङ्ख्या २१६० रहेको देखिन्छ । अनुपस्थित जनसङ्ख्या मध्ये पुरुष र महिलाहरूका सङ्ख्या क्रमशः १८५६ र ३०४ रहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।अनुपस्थित जनसङ्ख्याको उमेर समूह ४ वर्षदेखि ६५ वर्ष वा सो भन्दा माथि सम्म रहेका छन् । अनुपस्थित मध्ये पनि १५ वर्षदेखि ४४ वर्ष उमेर समूहकाहरू सबैभन्दा बढी रहेका छन्, जसको कुल सङ्ख्या १९९४ रहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)।

यस गाउँपालिकाको १० देखि ७५ वर्ष उमेर समूहसम्मको कुल जनसङ्ख्या १८७१८ मध्ये १२७५७ जनसङ्ख्या आर्थिक रूपले सक्रिय रहेको देखिन्छ । आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या मध्ये पनि ८१४८ जनसङ्ख्या रोजगार रहेका छन् भने ३७८ जनसङ्ख्या वेरोजगार रहेको देखिन्छ । आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या मध्ये पनि ४२३१ जनसङ्ख्या प्राय निस्क्रिय देखिन्छन् । १४ देखि ७५ वर्ष उमेर समूहसम्मको कुल जनसङ्ख्या मध्ये आर्थिक रूपले निष्क्रिय जनसङ्ख्या ५१९९ रहेका छन् भने आर्थिक गतिविधि उल्लेख नभएको जनसङ्ख्या ७६२ रहेको देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा वैदेशिक रोजगारका कारण उत्पन्न मानसिक समस्याहरूमा ५ पटक मनोसमाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरिएको छ । यस गाउँपालिकामा वार्षिक रूपमा रु. ९० करोड विप्रेषण भित्रिने गरेको पाइन्छ । आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसङ्ख्या (कुल लाभ ग्राही मध्ये) का सङ्ख्या ९८ रहेका छन् । कृषि तथा पशु बिमामा आबद्ध परिवारहरू ६ प्रतिशत रहेका छन् । एउटा सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी आवश्यक कानुन निर्माण भएको छ । गाउँपालिकामा सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी एकीकृत सूचना प्रणाली व्यवस्थापन भएको देखिँदैन । हालको बेरोजगारीको सङ्ख्या घटाई वार्षिक रूपमा पर्यटन, कृषि, पशुपालन, व्यापार व्यवसाय उद्योगबाट आम्दानीको वृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।साथै विप्रेषणबाट प्राप्त आम्दानीलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न गाउँपालिकासँग स्पष्ट नीतिको आवश्यकता छ ।

२.६ पुर्वाधार विकासको अवस्था

२.६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

परम्परागत रूपमा, न्यूनतम योजनाको आधारमा वस्ति एवं मानव गतिविधि विकास र बिस्तार भएको र पहाडी भिरालो भूभागमा पर्ने हुँदा गाउँपालिकाको विकास पद्धति पनि परम्परागत छ । कतिपय वडाको हकमा मुख्य भूभाग बनले ओगटेको तथा कृषि प्रयोजनमा भोग चलन भइ आएको छ ।

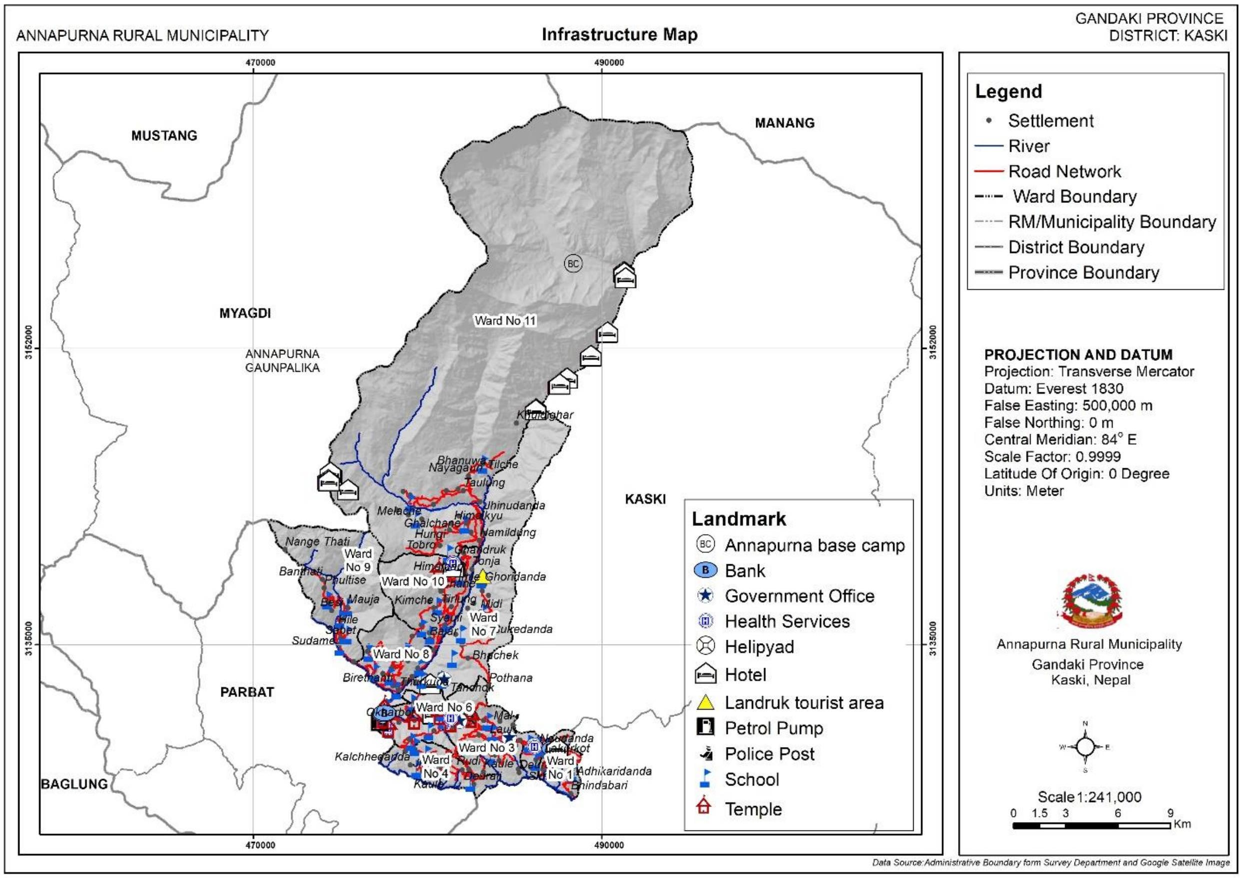

चित्र २.९ अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा निर्माण भएका संरचनाको जिआइएस नक्सा

भौगोलिक विकटताका कारण ग्रामीण वस्तिहरू छरिएर रहेका छन् । उपलब्ध तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकामा भूकम्प प्रतिरोधी भवन ३३.१ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकामा व्यवस्थित सहरीकरण सहितको बस्ती रहेको छैन । गाउँपालिकामा १५ प्रतिशत भवनहरू पालिकाको मापदण्ड बमोजिम निर्माण भएका छन्। जोखिमयुक्त बस्तीको स्थानान्तरण नभएको देखिन्छ । गाउँपालिकाले वस्ती विकास योजना निर्माण गरेको देखिँदैन । वडा कार्यालयको भवनको सङ्ख्या १० रहेको छ । कर्मचारीहरूको लागि छुट्टै आवास भवन रहेको देखिँदैन । गाउँपालिका भरी १२ वटा सामुदायिक भवन रहेका छन् । २ वटा भवन तथा आवास निर्माणकालागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार पारिएको छ ।

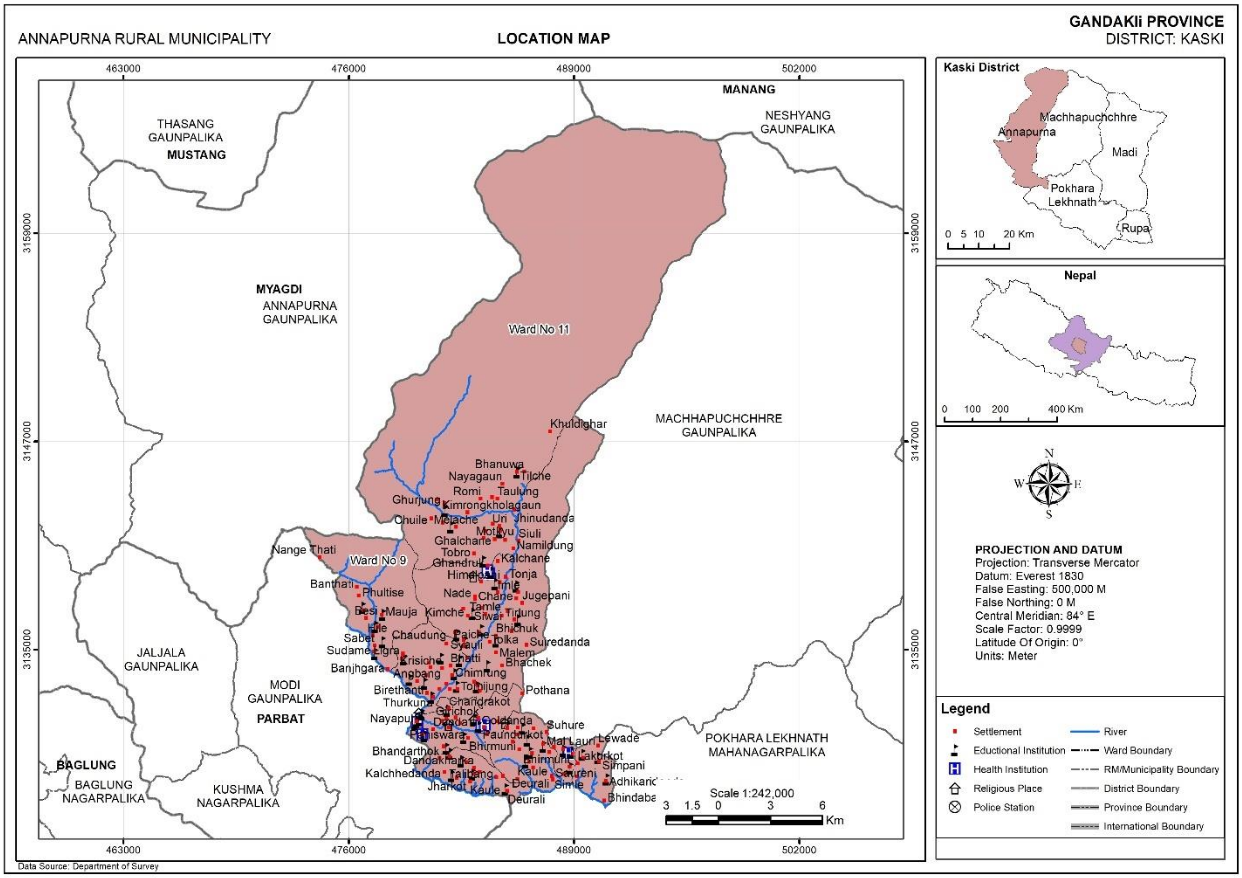

चित्र २.१० अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको बस्तीहरूको जिआइएस नक्सा

भवन तथा आवास निर्माणकालागि वातावरणीय प्रभाव अध्ययन २ वटा भएको छ भने, भवन तथा आवास निर्माणकालागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन पनि २ वटा तयार पारिएका छन् । गाउँपालिका भरिमा भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी विद्यालय भवनको सङ्ख्या ४६ रहेका छन् । भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी स्वास्थ्य संस्थाको सङ्ख्या ८ रहेको छ । भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी वडा कार्यालय तथा अन्य सरकारी भवनको सङ्ख्या १० रहेको छ । गाउँपालिकाले विपन्नकालागि आवास निर्माण गरेको देखिँदैन । गाउँपालिकाले प्राथमिकताको आधारमा आवश्यकता अनुसार ऐन कानुन निर्माणको लागि सङ्घ तथा प्रदेशसँग समन्वय, मौजुदा ऐन, कानुन, मापदण्डलाई स्थानीय परिवेश सुहाउँदो गरी परिमार्जन/संशोधन, तथा आवश्यक ऐन कानुन निर्माण गर्ने योजना तय गरेको छ । पहाडी गाउँपालिका भएकोले, भौगोलिक जटिलतालाई र त्यसले निम्त्याउन सक्ने प्रकोप तथा जोखिमलाई ध्यानमा राख्दै भवन निर्माण सम्बन्धी कानुन तथा मापदण्ड पनि स्थानीय परिवेशसँग मिल्दो बनाउन आवश्यक छ ।

२.६.२ सडक तथा पुल निर्माण

सडक पूर्वाधार विकासको मूल आधार हो । सडकको विकास विना अन्य विकासका आधारहरू स्थापित गर्न कठिन तथा खर्चिलो हुन्छ । गाउँको प्रभावकारी विकासका लागि पनि सडक संजाल अन्यन्त जरुरी हुन्छ । सडकको विकासले प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्ष रूपमा विभिन्न पक्षहरूसँग जोडिएर उत्पादकत्व वृद्धि गर्न, स्वास्थ्य र

शिक्षा सेवामा पहूँच उपलब्ध गराउँदै रोजगारी सिर्जना गर्न, गरिबी न्यूनीकरण गर्न र समग्र सामाजिक र आर्थिक विकासमा टेवा पुर्‍याउन उल्लेखनीय योगदान गर्दछ । प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकाको ३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएका परिवारहरू ८० प्रतिशत रहेको देखिन्छ । सर्वयाम सडक ७८ कि.मि. रहेको छ भने, यातायात सुचारु सडक लम्बाइ १५० कि.मि. रहेको छ । त्यसरी नै नियमित मर्मत संभार भएको सडकको लम्बाइ १५० कि.मि. रहेको छ ।

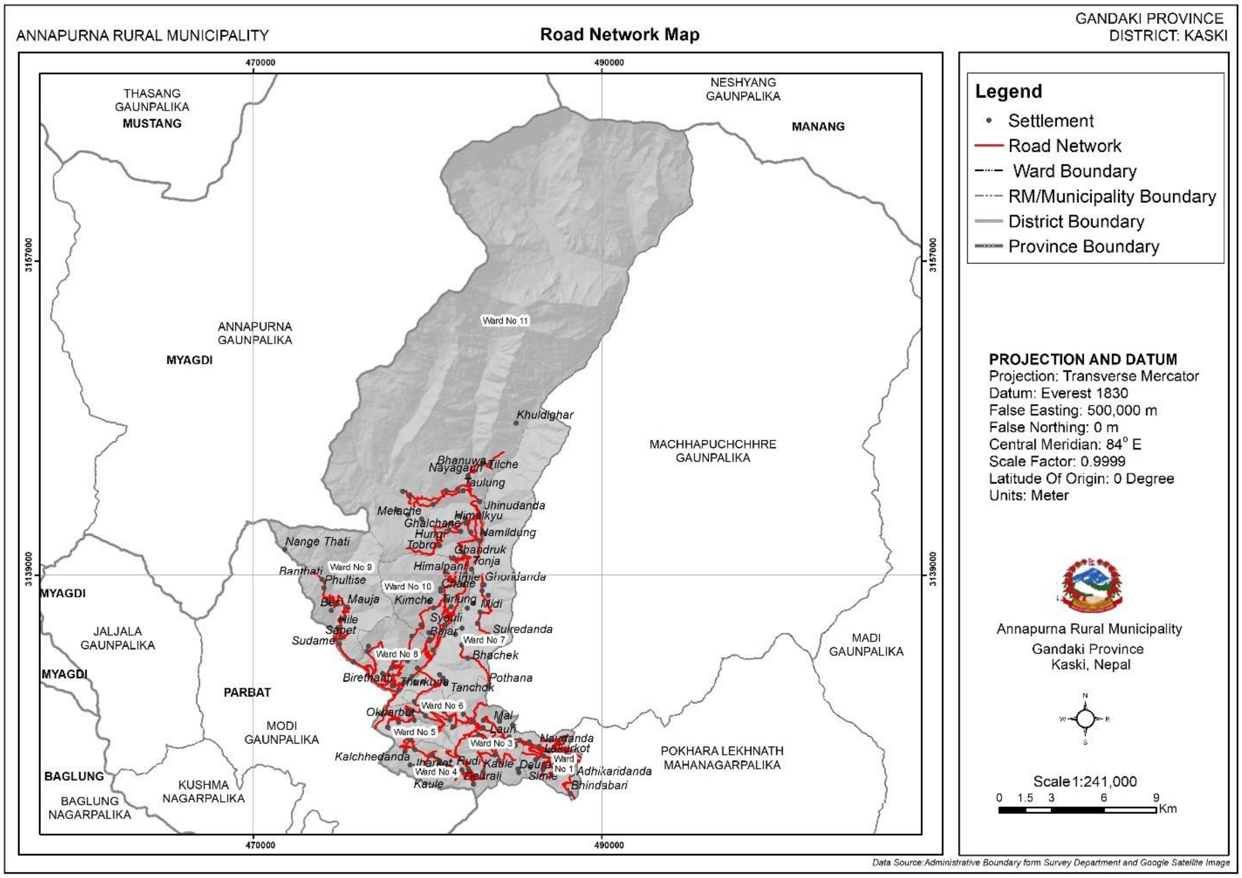

चित्र २.११ अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा निर्माण भएको सडकको जिआइएस नक्सा

यस गाउँपालिकामा अन्तर पालिका सडक सञ्जाल ३० कि.मि. विस्तार भएको देखिन्छ । सडकमा वायोइञ्जिनिरिङ्ग प्रविधी र सडक साइड वृक्षारोपण भएको छैन । बाढी नियन्त्रणकालागि १.५ कि.मि.ग्याबिन वाल निर्माण भएको छ । पालिकामा सञ्चालित ४ पाङ्ग्रे यातायातका साधन सङ्ख्या ३० रहेको छ । गाउँपालिकामा २०० कि.मि. कच्चि सडक रहेको छ । त्यसरी नै १०० कि.मि. ग्राभेल सडक मौजुदा रहेको छ । कालोपत्रे सडकको लम्बाइ १८ कि.मि. रहेको छ । नयाँ ट्र्याक खोलिएको सडकको लम्वाई ७०० कि.मि. रहेको छ । गाउँपालिका भरिमा पक्की पुलको सङ्ख्या ४ रहेको छ । यस गाउँपालिका भरिमा ६० कि.मि. सडक नालीको निर्माण गरिएको देखिन्छ भने सडक पेटीको निर्माण भएको छैन ।

गाउँपालिकाका सबै गाउँ तथा वस्तीहरूमा सडक सञ्जालको विस्तार गरिनु पर्ने, निर्माण भएका सडकहरूको स्तरोन्नती गर्नुपर्ने, वातावरणीय प्रभाव बिश्लेषण गरिनुपर्ने, सडक निर्माणगर्दा ईन्जिनियरिंग डिजाईन अनुसार विस्तृत

लागत अनुमानगर्ने, तथा उपकरणहरूको न्युनतम प्रयोग गर्नु जस्ता कुराहरूको आवश्यकता रहेको छ । त्यस्तै गाउँपालिकाका अधिकांस स्थानहरूमा सडक, पक्की, झोलुङ्गे तथा काठे पुलहरूका अभाव रहेको छ । जस्लेगर्दा यातायातका साधन सञ्चालनमा समस्या, स्कुल पढ्ने विद्यार्थीहरूका लागि खोलामा आवतजावत गर्न र गाउँलेहरूलाई बजार गर्न जान जस्ता समस्याहरू रहेका छन् । आवश्यकता अनुसार रणनीतिक तथा प्रमुख स्थलहरूमा सडकको सञ्जाल विस्तार, पक्की, झोलुङ्गे तथा काठे पुलहरू निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२.६.३ जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

जल विद्युत आर्थिक वृद्धि र आर्थिक रुपान्तरणको एक महत्त्वपूर्ण साधन हो । नेपाल सरकारले लिएको आउँदो बाह्र वर्षमा १५,००० मेगावाट विद्युत् उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

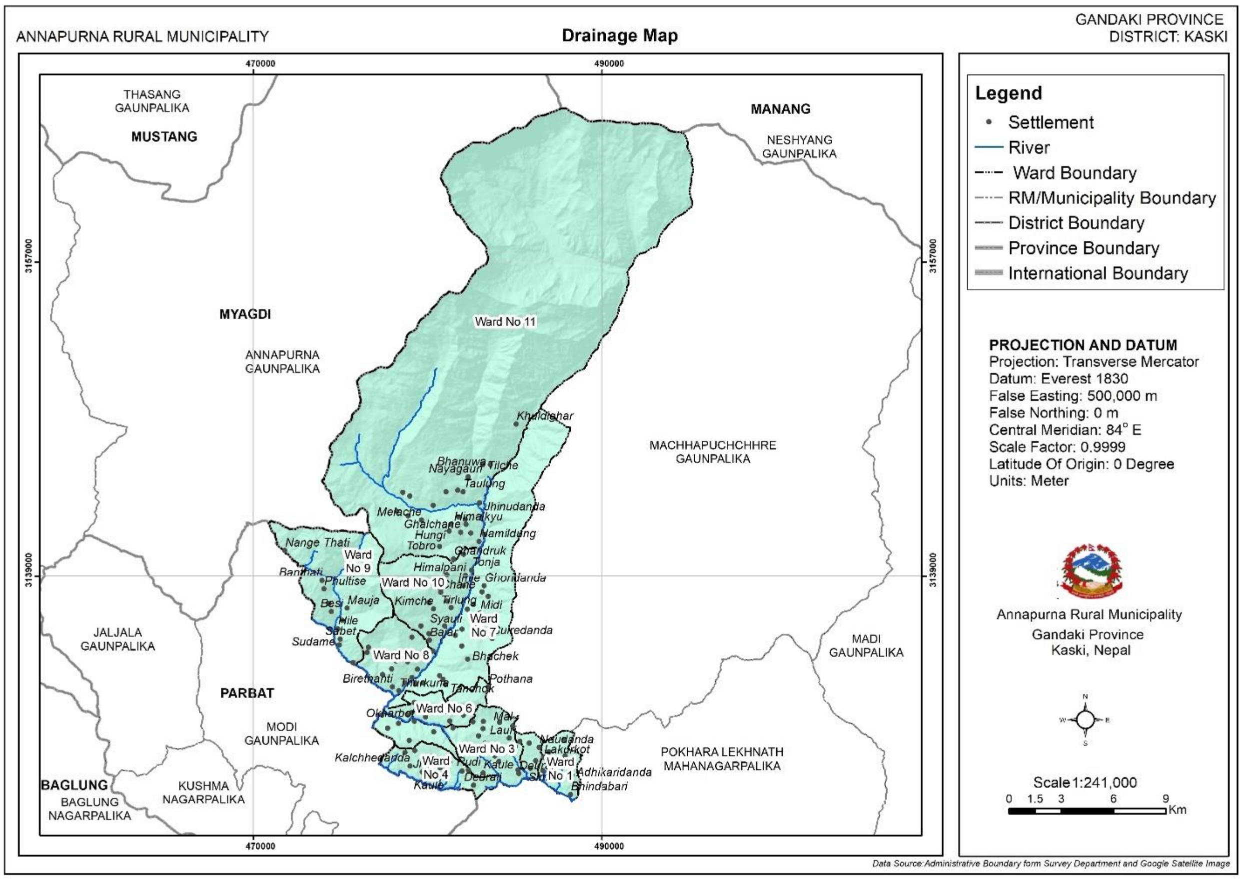

चित्र २.१२ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको नदी/खोलाको जिआइएस नक्सा

नेपालको संविधानले जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिंदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरेको छ । प्रकाश ऊर्जाको सबैभन्दा सरल र भरपर्दो स्रोतको रूपमा विद्युत ऊर्जालाई लिने गरिन्छ । यसका अलावा पनि प्रकाश ऊर्जाका अन्य विभिन्न स्वरूपहरू हुने गर्दछन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार, यस गाउँपालिकामा उज्यालोको लागि ९८.२३ घर परिवारले विद्युतको प्रयोग गर्न गरेको देखिन्छ । त्यस्तै १.२१ घर परिवारले सोलार÷सौर्यऊर्जा र ०.३८ ले मट्टितेल प्रयोग गर्नेगरेको पाइन्छ । त्यसैगरी ०.०२ प्रतिशतले बायोग्याँस र ०.१७ प्रतिशतले अन्य स्रोतको इन्धन प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ

। यसबाट के बुझिन्छ भने, यस गाउँपालिकामा बत्ति बाल्नको लागि प्रयोग गरिने इन्धनको प्रमुख स्रोत नै विद्युत हो ।

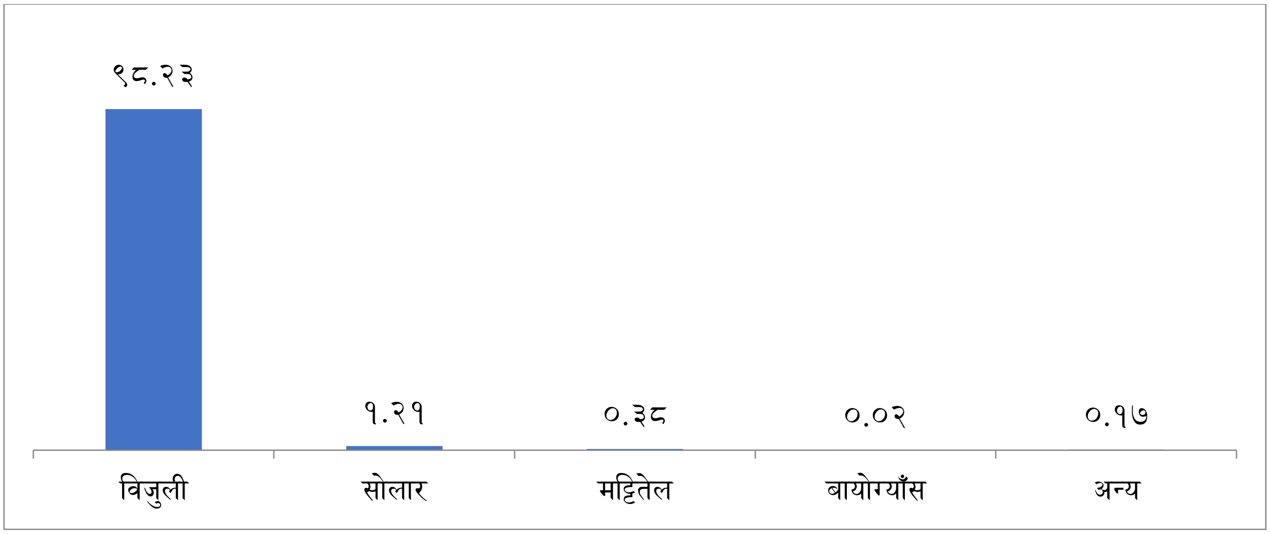

चित्र २.१३ उज्यालोको लागि ऊर्जाको प्रयोगको स्थिति

गाउँपालिकाको कुल घरधूरी मध्ये ६८.९४ प्रतिशत घरधुरीले दाउरालाई खाना पकाउने इन्धनको रूपमा प्रयोग गरिरहेका छन् भने ३०.६७ प्रतिशत घर परिवारले एलपि ग्याँस प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी ०.१० प्रतिशतले विद्युतलाई खाना पकाउने इन्धनका रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यस्तै ०.०५ प्रतिशत घरधुरीले अन्य इन्धन प्रयोग गरेको पाइन्छ ।त्यसरी नै ०.२३ प्रतिशतले वायोग्यासको प्रयोग गरेको देखिन्छ भने ०.०२ प्रतिशतले मट्टितेल प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

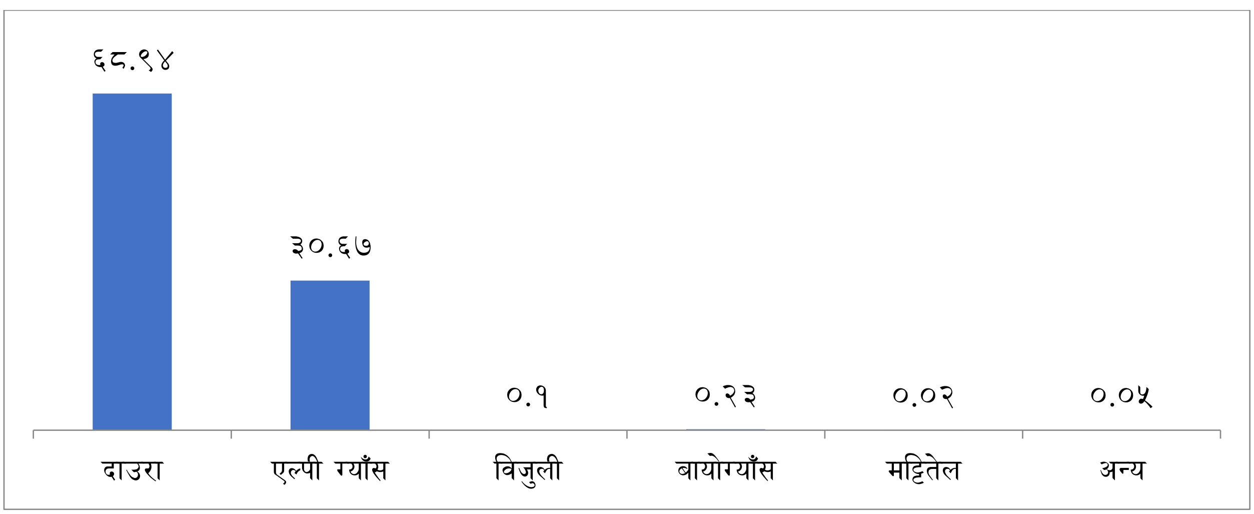

चित्र २.१४ खाना पकाउने इन्धनको प्रकार

प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकाको विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवारहरू ९८.२ प्रतिशत रहेका छन् । प्रतिव्यक्ति विद्युत् उपभोग २४० वाट प्रति घण्टा रहेको छ । त्यसरी नै गाउँपालिकाको लघु जल विद्युत उत्पादन क्षमता

१२० किलोवाट रहेको छ । गाउँपालिकामा थ्री फेज लाइनको बिस्तार २० प्रतिशत रहेको छ भने राष्ट्रिय प्रसारण लाइन मार्फत विद्युतीकरण भएको परिवार पनि ४० प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी, गाउँपालिकामा सोलार ऊर्जा उत्पादन २ कि.वा. रहेको छ । राष्ट्रिय विद्युत् प्रसारण लाइन पुऱ्याउन कठिन भएका र छरिएर रहेका ग्रामीण बस्तीहरूमा सेवा पुऱ्याउन, सहरी क्षेत्रमा बढ्दो ऊर्जा सङ्कटलाई न्यूनीकरण गर्न सहयोग पुऱ्याउन र परम्परागत एवम् आयातित ऊर्जामाथिको निर्भरतालाई कम गर्न विभिन्न किसिमका नवीकरणीय ऊर्जाको विकास र प्रवर्द्धन गरी यस क्षेत्रलाई विकासको मूल प्रवाहमा ल्याउनु जरुरी छ । विविध कारणवश केही घरधुरीमा मात्र विद्युत लाइनको विस्तार गर्न नसकिएको र वैकल्पिक तथा अन्य ऊर्जाको विकास सहज रूपमा नभैरहेको संदर्भमा, त्यसैमा केन्द्रित रहेर यस योजनाको तर्जुमा गरिएको छ ।

२.६.४ सञ्चार तथा सूचना प्रविधि

विगत केही वर्षदेखि नेपालमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत प्रयासहरू भएका छन् बदलिँदो परिवेश तथा त्यसबाट सिर्जित चुनौती सामना गर्न तथा सिर्जित अवसरहरू प्रभावकारी रूपले उपयोग गर्न तदनुरूपको नीतिगत, कानुनी, संस्थागत व्यवस्था तथा रणनैतिक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गरी एकीकृत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ तर्जुमा गरिएको छ । प्रविधिको व्यापक प्रयोगबाट कानुनको शासन, भ्रष्टाचारमुक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रीकरण, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन जस्ता असल शासनका आधारभूत मान्यतालाई आत्मसाथ गरी सर्वसाधारणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढङ्गबाट प्रदान गर्न सकिन्छ ।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार यस बडिगाड गाउँपालिकामा परिवारमा उपलब्ध साधन तथा सुविधा ९७.२४ प्रतिशत रहेको छ भने २.७६ प्रतिशतमा ती सुविधाहरू उपलब्ध रहेको देखिँदैन। परिवारमा उपलब्ध साधन तथा सुविधा अनुसार परिवार सङ्ख्यालाई तलको तालिकामा देखाइएको छ।

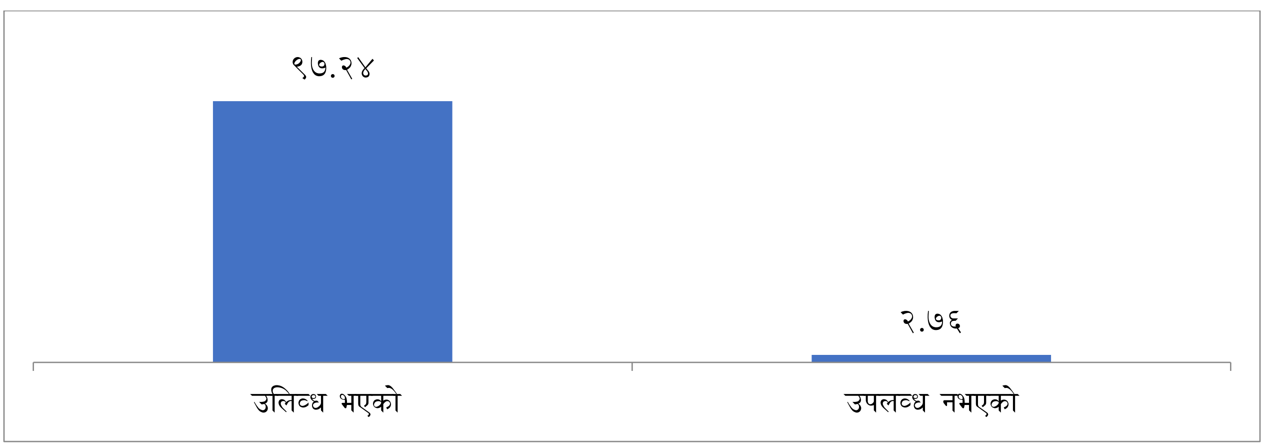

चित्र २.१५ परिवारमा उपलब्ध साधन तथा सुविधा अनुसार परिवारको विवरण

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकामा रेडियो सुविधा भएको घर परिवार ३२.८३% रहेको छ भने टेलिभिजन सुविधा भएको परिवार ६६.२२% रहेको छ । त्यसैगरी, २.३८ परिवारमा ल्याण्डलाइन टेलिफोन सेवा उपलब्ध छ भने ८१.९८% परिवारमा साधाधारण मोबाइल फोन सेवा उपलब्ध छ । साथै ७५.११%

परिवारमा स्मार्ट मोवाइल फोन सेवा उपलब्ध छ । ११.८३% परिवारमा कम्प्युटर वा ल्यापटप रहेको छ भने २८.७८% परिवारमा इन्टरनेट सेवा सुविधा उपलब्ध छ ।२.५०% परिवारमा कार, जीप वा भ्यान जस्ता यातायात साधन उपलब्ध छ । त्यसैगरी, १३.५०% परिवारमा मोटरसाइकल वा स्कुटर उपलब्ध छ भने २.०९% परिवारमा साइकल रहेको छ । ५.१५% परिवारमा विद्युतीय पंखा छ भने १७.७७% परिवारमा रेफ्रिजरेटर रहेको छ । त्सतै, १.८९% परिवारमा वासिङ मेशिन उपलब्ध छ भने ०.१५% परिवारमा एयर कण्डिसनर उपलब्ध छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

अझै पनि करिब २.७६ प्रतिशत घर परिवारमा कुनै पनि सञ्चारका उपकरण नभएको अवस्था जटिल गरिबीको असर हुन सक्छ । सञ्चारको सेवाका लागि ताररहित प्रणाली प्रवर्धन गर्ने गरी सञ्चारको सेवा गाउँपालिका भित्रको सबै घर तथा व्यवसायसम्म पुऱ्याउने र यसको लागि चाहिने एन्टेना, पोल, तार तथा अन्य उपकरण स्थापनामा सहजीकरण समेत गर्ने तथा सञ्चार क्षेत्रलाई थप पहुँचयोग्य र जनमैत्री बनाउन पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२.७ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

२.७.१ वन तथा जैविक विविधता

उपलब्ध तथ्याङ्क अनुसार, गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफलको ३७.६ प्रतिशत क्षेत्र जंगलले ढाकेको छ भने झाडीले २.३ प्रतिशत भूभाग ओगटेको छ (नापी विभाग, २०७३)। जंगलले ढाकेको क्षेत्र धेरै भएकाले यस गाउँपालिका जैविक विविधतामा पनि धेरै धनी देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा सल्ला, मौवा, चिलायने, उत्तिस, खिर्रो, टुनी, सिमल, खस्रु, ओखर, लालिगुराँस, बाँझ, भोजपत्र आदि रुखका प्रजातिहरू पाइन्छन् । त्यस्तै गाउँपालिकामा पाइने मुख्य गैर काष्ठ पैदावरहरूमा लोक्ता, टिमुर, अल्ले, पाषणवेद, सतुवा, गच्छाच्याउ, चिराइतो, विष, सुनगाभा, लप्सी, अम्रिसो, लौठ सल्ला, बनतरुल, पाँचऔंले, तेजपत्ता, दालचिनि आदि रहेका छन् । वन सम्पदा यस गाउँपालिकाको महत्त्वपूर्ण सम्पदा हो । यस गाउँपालिकाको वन, वनस्पति, वनयजनतु, जैविक विविधता र जलाधार वयवस्थापनलाई समेट्ने यो क्षेत्र प्रत्यक्ष रूपमा पर्यापर्यटन, जलविद्युत, कृषि, पशुपालन, स्वच्छ पर्यावरण र वन तथा जडिबुटीमा आधारित उद्योगसंग गाँसिएको छ । यस क्षेत्रवाट प्राप्त हुने काठ, दाउरा, जडीबुटी, हरित उद्यम र पर्यापर्यटनको विस्तार सम्वृद्धिका आधार हुन् भने स्वच्छ पर्यावरण, हरियाली, जैविक विविधता, प्राकृतिक सुन्दरता, समुन्नत जलाधार, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनमा समुदायका सहभागिता एवं पहुँच र लाभको निष्पक्ष र न्यायोचित वितरण स्थानीय जनताका महत्त्वपूर्ण सूचक हुन् । गाउँपालिकामा उपलवध वानस्पातिक स्रोत तथा जडिबुटीको अध्ययन, अनुसन्धान, अभिलेखीकरण तथा दर्ता र गुण पहिचान गर्दै स्थानीय स्तरमै मूल्य अभिवृद्धि गरी तुलनात्मक लाभ लिन सकिने प्रचुर सम्भावना रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा सामुदायिक वन, सरकारी वन, कवुलियती वन र नीजि वन गरि जम्मा चार प्रकारका वनहरू रहेका छन्।सामुदायिक वन व्यवस्थापनका लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरू गठन गरिएका कारण सबै जिम्मेवारी उनिहरूलाई नै दिइएको छ भने नीजि वन व्यवस्थापनका लागि सम्बन्धीत जिम्मेवार घर परिवारहरूले नै जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ । सरकारी वन व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाले सम्बन्धीत वडा कार्यालयहरूलाई नै जिम्मेवारी दिएको छ । यस गाउँपालिकामा सामुदायिक वनबाट प्राप्त हुने राजस्व बृद्धि प्रायः सून्य नै देखिन्छ । स्थानीय फर्निचर उद्योगहरू ५ वटा रहेका छन् । आयमूलक कार्य सञ्चालित वन

क्षेत्र रहेको छैन । सामुदायिक वन सङ्ख्या २९ रहेको छ । चोरी निकासी नियन्त्रणकालागि नियमन इकाई गठन सङ्ख्या १ रहेको छ । एउटा पालिकास्तरीय वन इकाई स्थापना भएको छ । जैविक विविधता युक्त क्षेत्रहरू २ वटा रहेका छन् । २ कि.मि. वन क्षेत्रको तारवार गरिएको छ । लोप हुनलागेका बालीनालीको पुनस्थापनको सङ्ख्या २ रहेको छ ।

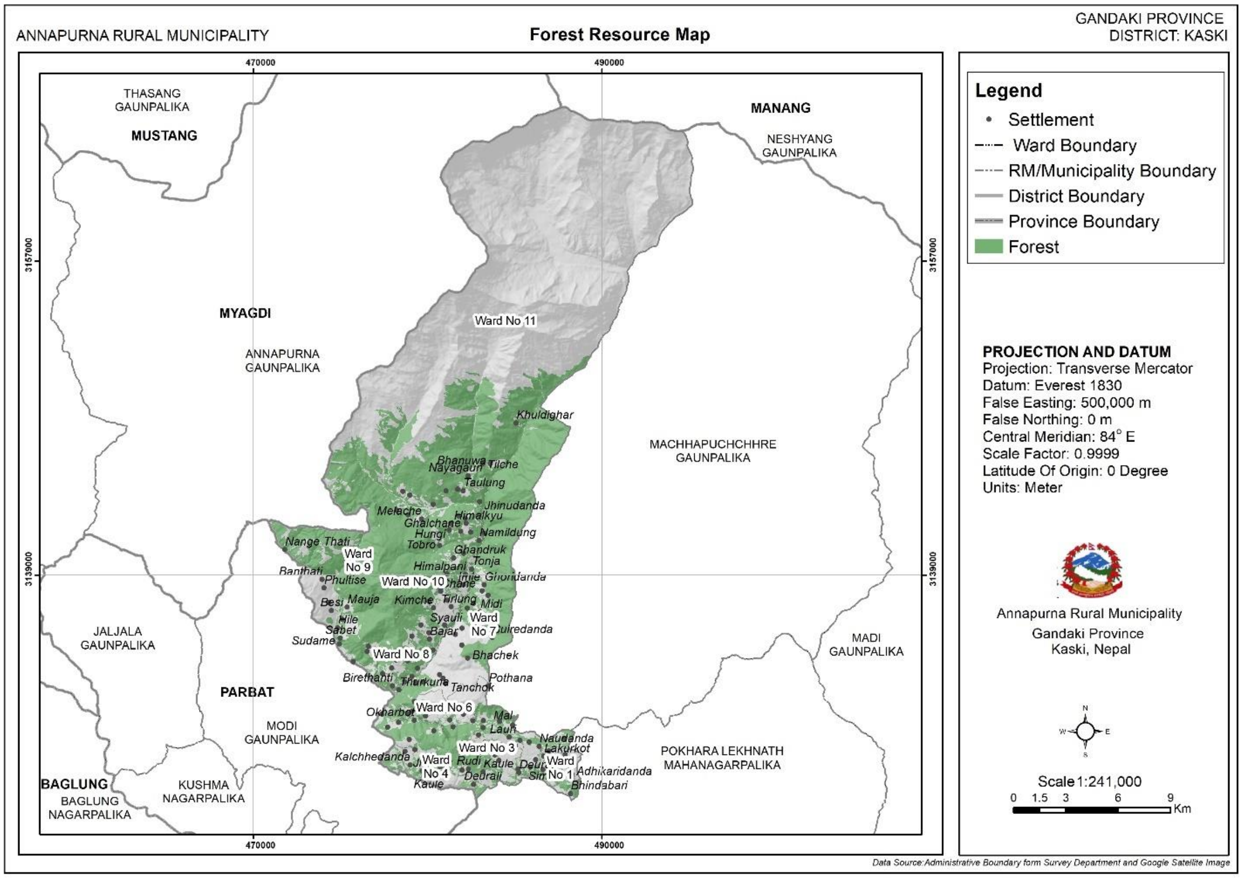

चित्र २.१६ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको जङ्गलको जिआइएस नक्सा

त्यसरी नै यस गाउँपालिका क्षेत्रमा पाइने जीवजन्तुहरूमा रातो बाँदर, बँदेल, वन विरालो, लोखर्के, दुम्सी, स्याल, मलसाप्रो, रतुवा मृग आदि रहेका छन् । पन्छीहरूमा मुनाल, लामपुछ्रे, कालिज, फिस्टो, कोइली, चिवे, काग, न्याउली, रुपी, च्याखुरा, परेवा, गौंथली आदि रहेका छन् । वन संरक्षणका लागि गाउँपालिकाको संयोजकत्वमा विभिन्न पैह्रो तथा भूक्षय ग्रसित ठाउँहरू पत्तालगाई संरक्षणगर्न आवश्यक देखिन्छ । यसको लागि सामुदायिक वक्षारोपणलाई अभियान कै रूपमा सचालन गर्न आवश्यक छ । वनमा आधारित उद्यम व्यवसायको विकास गर्न, सबै प्रकारका वनमा जडीबुटी खेतीको प्रवर्द्धन गरी तिनका व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरण गर्न, कृषिवनको विकास, पर्यापर्यटन व्यवसायी तथा काष्ठ फर्निचर उद्योग सञ्चालकहरूलाई सहयोग गर्न, वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताका संरक्षण, पर्यापर्यटन प्रवर्द्धनका लागि गाउँपालिकामा अवस्थित ताल तथा तलैया संरक्षण गर्न, मानव तथा वन्य जन्तु द्वन्द्वका बारे सचेतना, क्षतिपूर्तिको र भौतिक संरचना निर्माण,

भौतिक पूर्वाभार निर्माण र विकास आयोजनाहरूकोलागि बायोईन्जिनियरिङ्ग र वनअतिक्रमण्म, चोरीनिकासी, डढेलोलाई निरुत्साहन र मिचाहा प्रजाति नियन्त्रण गर्न आदि पनि त्यत्तिकै महत्त्वपूर्ण देखिन्छ ।

२.७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

यस गाउँपालिकामा दुई तिरका २ ठूला नदीहरू, मोदी खोला र फेवातालको शिरको रूपमा रहेको अँधेरी खोला मुख्य खोलाको रूपमा रहेका छन् । यस पालिकाका विभिन्न वडाहरूमा साना खोला र खोल्साहरू पनि रहेका छन् । अधिकांस खोल्साहरू वर्षादको समयमा मात्र पानी हुने र हिउँदमा भने सुख्खा रहन्छन् । जसमा ठोट्ने खोला, सम्दी खोला, क्युम्रुंग खोला, ढाड खोला, कमेरो खोला, ज्यामे खोला, घट्ट खोला,, धड्खोला, छोमरुङ्ग खोला, भुरुङ्दी खोला, सुर्के खोला, ठूलो खोला, चिसा खोला, रती खोला, घुरजुङ खोला, इवारीखोला, घ्युँदी खोलाहरू रहेका छन् । माथि उल्लेखित मध्ये मोदी खोला, र भुरुङ्दी खोला विद्युत उत्पादनको लागि प्रमुख मानिन्छन् ।

मानव वस्तीको विकास र बसाँइसराइको चाप वढ्दै गर्दा अव्यवस्थिच चरन, भूउपयोग र वन फँडानी जस्ता अप्राकृतिक मानवीय क्रियाकलापले नदी, खोला तथा पोखरीमा भूक्षय भै पुरिने क्रम बढ्न गएको पाइन्छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाभित्र रहेका मुख्य पोखरी तथा तालहरूमा सिम्ले ताल, चोरकाटे पोखरी, रातमाटाको पोखरी, ढिकुरपोखरी, ताल चियाउने पोखरी, कलुवापोखरी, खाल्डे पोखरी, ताल बराह पोखरी, तल्घ्युँ ताल, हिडेनलेक आदि मुख्य पोखरीको रूपमा मानिन्छन् ।

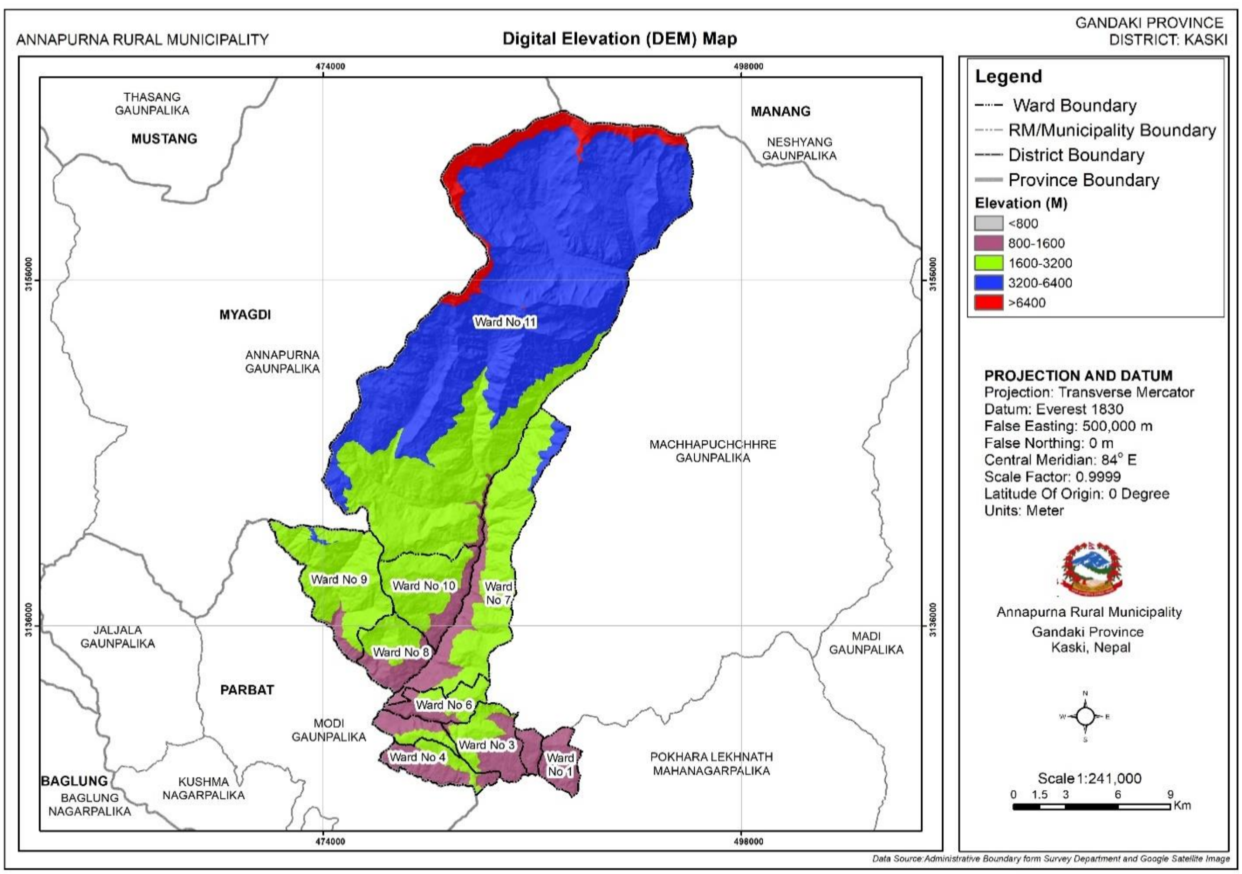

चित्र २.१७ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको भौगोलिक उचाइको जिआइएस नक्सा

गाउँपालिकामा संरक्षित भूक्षय संवेदनशील क्षेत्रहरू २ वटा रहेका छन् । भूसंरक्षण कार्य योजना बनेको देखिँदैन । संरक्षित जलाधार क्षेत्रको सङ्ख्या १ रहेको छ । बाढी तथा पहिरो नियन्त्रणकालागि १ कि.मि. तटबन्ध निर्माण बनेको छ । ०.५ कि.मि. संवेदनशील क्षेत्रको बाढी नियन्त्रण गरिएको छ । स्थानीय विपद् तथा भुसंरक्षण योजना बनेको देखिँदैन । २३ वटा बाढी तथा पहिरो जोखिम क्षेत्र पहिचान भएको छ भने त्यति नै सङ्ख्यामा बाढी तथा पहिरो जोखिम क्षेत्र नक्साङ्कन समेत गरिएको छ । जलाधार संरक्षणका लागि बडिगाड गाउँपालिकाले मौजुदा नदी तथा खोलाहरूको संरक्षण गर्ने गरि जलाधार संरक्षण योजना बनाउन र तत् अनुसार कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ । त्यसरी नै स्थानीय स्तरमा निजी, सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख व्यवस्थापन, गापा भित्रको नाप नक्सा र अभिलेखीकरण, भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि, भूमिहीन तथा सुकुम्बासीहरूलाई सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन, भूमि बैंकमार्फत् जग्गाको चक्लाबन्दी गरी करार (लीज) प्रणालीमा भोगाधिकार उपलब्ध गराउने, गुठीको संरक्षण, अभिलेखीकरण र व्यवस्थापन, भूमिको वर्गीकरण अनुसारको भूउपयोग र भूक्षमता नक्शा र तथ्याङ्क संकलन, ल्याण्ड पुलिङ, राष्ट्रिय, प्रादेशिक भू–उपयोग नीतिको स्थानीय स्तरमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ । तीनै कुराहरूमा आधारित रहेर भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू यस योजनामा प्रस्तावित गरिएका छन् ।

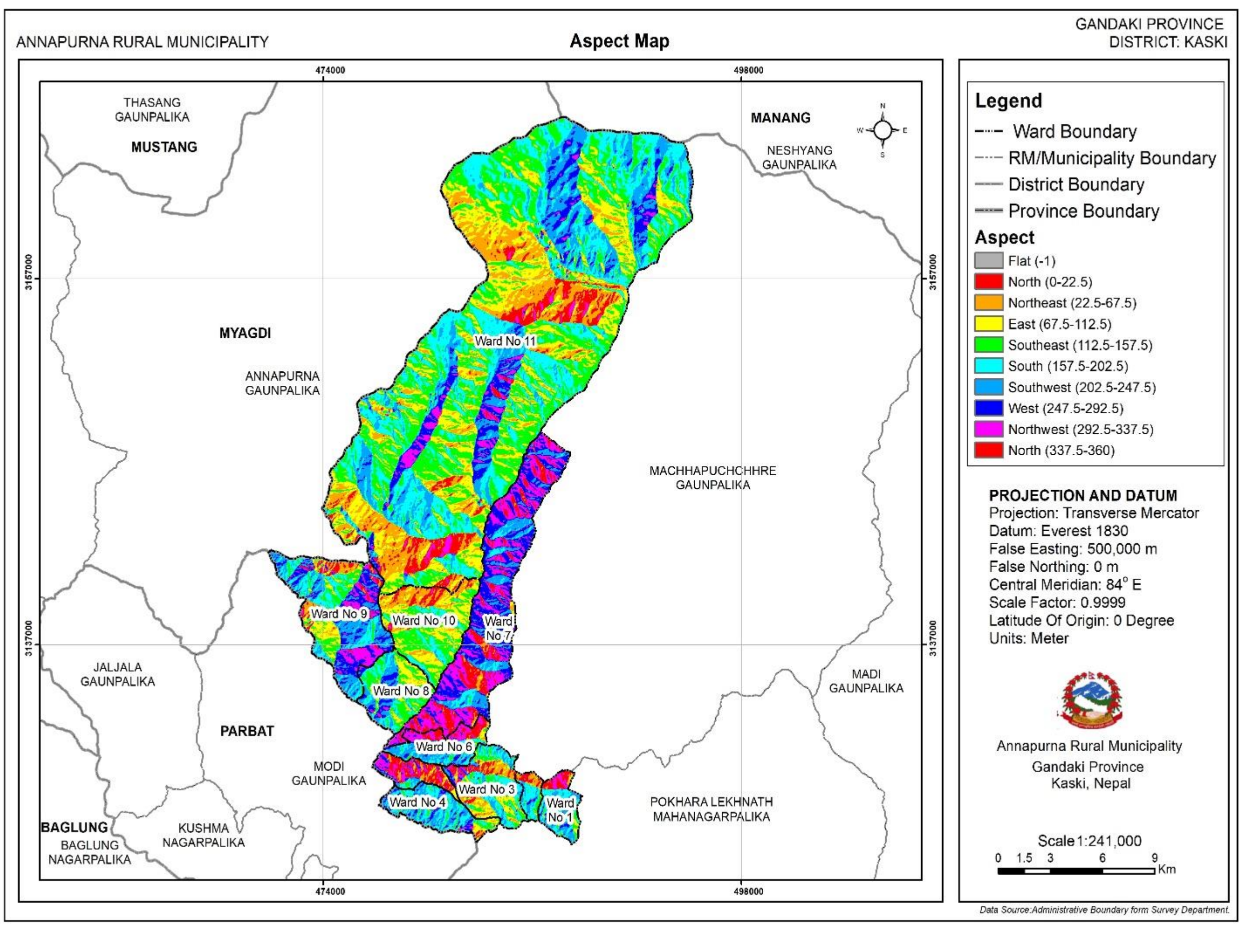

चित्र २.१८ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको भौगोलिक मोहोडाको जिआइएस नक्सा

२.७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

वातावरण व्यवस्थापन मानव स्वास्थ्य र सुखसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको विषय हो । संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरी राज्यले उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ । वातावरण संरक्षण संघ, प्रदेश र स्थानी तहका सरकारहरूको कार्यजिम्मेवारी भित्र पर्दछ । वातावरण संरक्षणलाई टेवा पुऱ्याउन ध्वनी, जल, जमिन र वायुसँग सम्बन्धित प्रदूषण रोकथाम र नियन्त्रण गर्न आवश्यक हुने गर्दछ । यस गाउँपालिकामा फोहोरमैलाको व्यवस्थापन उचित रूपले हुन सकिरहेको अवस्था छैन । घर आँगन तथा भान्साबाट निस्केका फोहोरमैलालाई पुर्ने, जलाउने तथा खोला खोल्सीमा लगेर पुर्ने गरेको पाइन्छ । फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापनको लागि फोहोरमैला संकलन र थुपार्ने स्थानको अभाव रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको अधिकांश जनमानसमा फोहोरमैला सम्बन्धी चेतनाको अभाव देखिन्छ । तोकिएको मापदण्ड विनानै अवैज्ञानिक र जथाभाबी सडक निर्माण गर्ने प्रचलनले गर्दा वातावरणमा विनास आइरहेको अवस्था छ । बढ्दो वनजंगलको फँडानी र भइरहेको वनजंगल तथा झाडी बुट्यानको संरक्षणको अभावमा समेत स्थानीय वातावरणमा प्रतिकूल असर परिरहेको देखिन्छ ।

एकीकृत र योजनावद्ध विकासको अभाव, शहरोन्मुख क्षेत्रमा बढ्दो चाप, पर्यटकहरूको नियमित आगमन, अव्यवस्थित वस्ती विकास, पूर्वाधार विकास र वातावरण बीचको सन्तुलन कायम हुन नसक्नु, कृषि पेशाको व्यवसायिकताको नाममा अत्यधिक मात्रामा रासायनिक मल र विषादीको प्रयोगमा वृद्धि हुँदै जानु, यातायात र यातायात साधनले गर्दा ध्वनी प्रदुषणमा वृद्धि भैरहेको अवस्था छ । साथै विविध कारणवश वायु, जल तथा जमिनमा प्रदूषणको मात्रा बढ्दै गइरहेको देखिन्छ ।

उपलब्ध तथ्याङ्क अनुसार कुनै पनि वडाहरू पुर्ण सरसफाइयुक्त छैनन् । गाउँपालिकामा धुवाँमुक्त घरधुरीहरू मत्र २० प्रतिशत रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाले वातावरण तथा फोहरमैला सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । गाउँपालिकाले १ फोहोरमैला बिसर्जन नीति बनाएको छ । गाउँटोल सरसफाइकोलागि उपभोक्ता समिति बनेको देखिँदैन । डस्टबिन व्यवस्थापन भएका घरधुरी २० प्रतिशत रहेका छन् । फोहोरमैला व्यवस्थापनकालागि दक्ष जनशक्ति उपलब्ध भएको देखिँदैन । फोहरबाट जैविक मल उत्पादन गर्ने परिवारहरू ७० प्रतिशत रहेका छन् । स्थानीय वातावरणमैत्री नीति एउटा बनेको देखिन्छ ।वातावरण तथा फोहरमैला सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सङ्ख्या ३ रहेको छ । प्रदुषण मापन केन्द्रको स्थापना भएको देखिँदैन । गाउँपालिकामा दिगो ल्याण्डफिल साइड को व्यवस्थापन हुन नसक्दा फोहोरमैला व्यवस्थापनमा कठिनाइ उत्पन्न भएको छ । डस्टबिन व्यवस्थापन भएका घरधुरीहरू ३० प्रतिशत रहेका छन् । वातावरण संरक्षणका लागि खाली जंगल तथा नांगा भिर पाखाहरूमा वृक्षारोपण गर्ने कार्यहरू भइरहेता पनि यसको असर प्रभावकारी रूपमा देखिरहेको अवस्था छैन । वातावरण संरक्षण सम्बन्धी धेरै कार्यक्रमहरू गर्न आवश्यक रहेकाले तत् अनुसारका कार्यक्रम तथा योजनाहरू प्रस्तावित गरिएका छन् । यस गाउँपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापन तथा ढल सम्बन्धी कुनै ठोस योजनाहरू हालसम्म कार्यान्वयन भएको देखिँदैन । गाउँपालिकाका धेरैजसो फोहोरको व्यवस्थापन जमिनमुनी गाड्ने तथा बाहिरी खालि ठाउँ प्रयोग गर्ने गरेको देखिएको छ । बढ्दो जनसँख्यासँगै फोहरमैला व्यवस्थापनमा थप चुनौतीहरू देखा पर्दै गइरहेको हालको अवस्था छ ।

ग्रामिण विकासको लागि फोहोर व्यवस्थापन पनि महत्त्वपूर्ण पक्ष रहेको हुँदा गाउँपालिकाले फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि विभिन्न रणनीतिक योजनाहरू निर्माण गरि अघि बढ्न आवश्यक रहेको छ । सहरीकरण बढेसँगै ध्वनि प्रदूषणको समस्या सिर्जना हुन्छ । विशेषतः सडक तथा पर्यटन मार्ग वरिपरि, क्रसर उद्योग, कल कारखाना, बजार क्षेत्र नजिक यसको असर बढी देखिन्छ । यस क्षेत्रमा पुराना सवारीका साधन, ट्याक्टरबाट निस्कने ध्वनि तथा प्रेशर हर्नका कारण ध्वनि प्रदूषण दिनानुदिन बढ्दै गएको छ । पुराना सवारी साधन, कच्ची सडक, मोटर बाटाको धूलो, कल कारखाना जस्ता साधनको प्रयोगले धूलोहरू बढेको छ । साथै गाउँपालिकाले आंशिक रूपमा वायु प्रदूषणको समस्या झेल्दै आएको छ। तसर्थ वायु प्रदूषण नियन्त्रणका लागि गाउँपालिकामा निर्देशिकासँगै अनुगमनको आवश्यकता रहेको छ। सो अनुसारका कार्यक्रमहरू यस योजनामा प्रस्तावित गरिएका छन् ।

२.७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

वि.सं. २०७२ सालको भूकम्पबाट आंशिक रूपमा प्रभावित यस बडिगाड गाउँपालिका भूकम्प, पहिरो, आगलागी, विद्युतीय खतरा, सडक दुर्घटना, चट्याङ, असिना पानी, महामारी, जङ्गली जनावरको आतङ्क जस्ता विपदहरूबाट जोखिममा रहेको छ । धनजनको क्षतिको हिसाबले ठूलो विपद्को सामना गर्न नपरेको भएपनि वर्षेनी विभिन्न स्तरका पहिरो र भू–क्षयको प्रभाव भने गाउँपालिकामा देखिने गरेको छ । विभिन्न वडाहरूमा वर्षातको समयमा आउने बाढी, पैह्रो, असिना, तुषारो आदिका कारण जनजीवनमा पर्नजाने असरलाई न्यूनीकरण गर्दै स्थानीय जनसमुदायको जीवन सहज बनाउन आवश्यक छ ।

दैवी प्रकोप न्यूनीकरण तथा उद्धार समिति निर्माण गरी दैविप्रकोपका असरहरू लेखाजोखा गर्न, तथा उद्धारका लागि आवश्यक पर्ने औजार तथा सामाग्री व्यवस्थापन गर्न र विपद् व्यवस्थापन प्रभावकारी रूपमा गर्न परिणाममूखी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न अपरिहार्य छ । गाउँपालिकामा प्रकोप नियन्त्रणको लागि योजना बनाई त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्दा समस्या देखिन्छ । स्थानीय जनता र सरोकारवालाहरूमा विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी चेतनाको कमी रहेको छ ।प्र कोप नियन्त्रण योजना निर्माण गर्न, प्रकोपबाट बच्ने उपायका बारेमा सचेतनामूलक कार्यक्रम गर्न, वडा स्तरमा सुरक्षित घरहरू निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याउन, सम्भावित विपदका बारेमा सचेतना अभिबृद्धि कार्यक्रम गर्न जरुरी देखिन्छ । जलवायु परिवर्तनका असरका विरुद्ध स्थानीय अनुकूलन योजना तर्जुमा गर्ने र प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्ने पद्धतिको विकास गर्न समेत आवश्यक छ ।

विभिन्न वार्डहरूमा वर्षातको समयमा आउने पैह्रो, खोलामा बाढी, असिना, तुषारो आदिका कारण जनजीवनमा पर्न जाने असरलाई न्यूनीकरण गर्दै समुदायको जीवन सहज बनाउने उद्देश्यले गाउँपालिकामा दैवी प्रकोप न्यूनीकरण तथा उद्दार समिति निर्माण गरि दैविप्रकोपका असरहरू लेखाजोखा गर्ने, उद्धारका लागि आवश्यक पर्ने औजार तथा सामाग्री व्यवस्थापन गर्ने कार्य भइरहेको छ । तथापि विपद् व्यवस्थापन प्रभावकारी रूपमा गर्न परिणाममुखि कार्यक्रमहरू गर्न अपरिहार्य छ । विगतमा विपदबाट क्षति भएको रकम रू २५ करोड रहेको देखिन्छ भने विपद्जन्य घटनाबाट विगत ३ वर्षको औसत मानवीय क्षति सङ्ख्या १ रहेको छ । प्रमुख नदी/खोलामा बाढी सूचना प्रणाली स्थापना भएको देखिँदैन । गाउँपालिकामा ५ आपत्कालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापन र सञ्चालन भएको छ । विपद् व्यवस्थापनका लागि खुल्ला क्षेत्र र स्थानको सङ्ख्या ५७ रहेको छ ।

गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण भएको देखिँदैन । साथै स्थानीय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा समेत भएको देखिँदैन । गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनमा ७ संघसंस्थाहरू क्रियाशिल रहेका छन् । तर गाउँपालिकाले रु ५७ लाखको विपद व्यवस्थापन स्थानीय कोष खडा गरेको छ, जसलाई एक सफल कार्यको रूपमा लिन सकिन्छ ।सामान्य खोज उद्धारमा तालिमप्राप्त जनशक्ति र स्वयं सेवकको आवश्यकता रहन्छ तर गाउँपालिकामा यस्ता जनशक्ति र स्वयं सेवकहरूको अभाव देखिन्छ । गाउँपालिकाभित्र वस्तीको लागि अयोग्य स्थानमा बसोबास गर्ने घरपरिवारहरूको सङ्ख्या ५७ रहेको छ जसलाई समयमै स्थानान्तरण गर्न आवश्यक रहेको देखिन्छ।

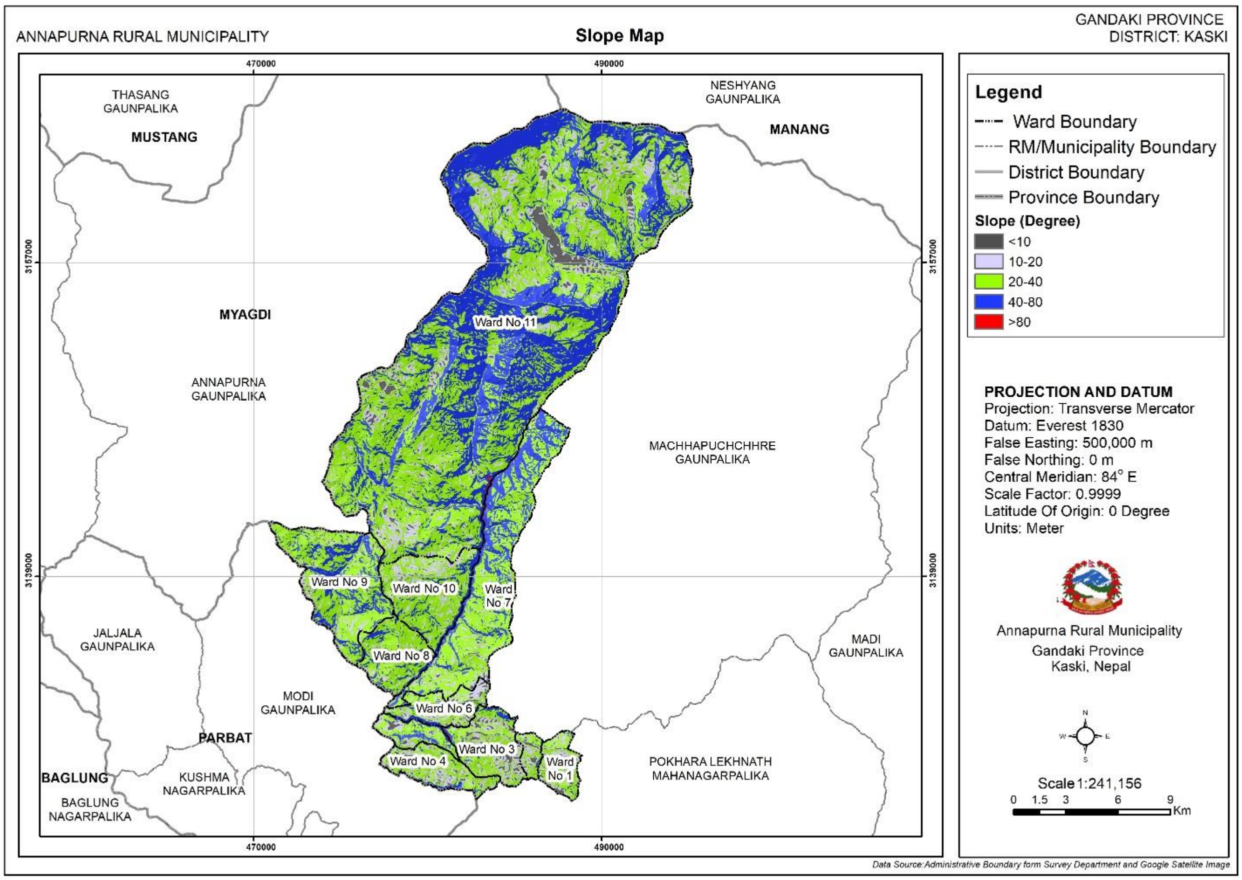

चित्र २.१९ अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको जमिनको भिरालोपनको जिआइएस नक्सा

गाउँपालिकाभित्र संवेदनशील क्षेत्रहरू विशेष गरी पहिरो र नदी कटानका कारण जोखिममा छन् भने भूकम्प र डढेलो यहाँका थप चुनौतीहरू हुन् । यहाँ वर्षेनी मानवीय तथा आर्थिक क्षति हुँदै आएको छ । विपद् पूर्व तयारी, न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्यका स्थानीय तथा समुदायस्तरका ज्ञान, सीप र संयन्त्रको कमी रहेको छ । प्रमुख वस्तिहरूमा सामुदायिक आश्रय स्थलहरू रहेका छैनन् । यस क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनजन्य जोखिम उच्च भएता पनि जलवायु परिवर्तन अनुकूल कृषि बाली तथा प्रणालीको विकास र विस्तार हुन सकेको छैन। प्रकोप एवं जलवायु परिवर्तन, विपद् व्यवस्थापन कोष, विपद् प्रतिकार्य टोली, आपत्कालिन योजना, आपत्कालिन नम्बरहरू लगायत विपद् का विविध पक्षहरूबारे वडा बासीहरूमा जानकारीको कमी रहेको छ । युवाहरूमा लागू पदार्थ

सेवन एवं मादक पदार्थ सेवनको समस्या पनि बढ्दो नै रहेको छ । गाउँपालिकामा कच्ची घरहरू जोखिममा छन् भने, अव्यवस्थित विद्युतीय नाङ्गो तारहरूले गर्दा पनि बस्तीहरूमा जोखिम बढिरहेको छ यसका साथै बजार क्षेत्रमा सडक दुर्घटना पनि अत्यन्त बढ्दै गइरहेको छ । गाउँपालिकामा पर्याप्त रूपमा खेतीयोग्य जमिन रहेको साथै कृषि एवं पशुपालनको संभावना प्रचुर मात्रामा रहेका छन् । तर जङ्गल नजिक बस्ती एवं खेत भएका कारण किसानहरूले बाँदर, चितुवा जस्ता जङ्गली जनावर आतङ्कको समस्या भोग्नु परेको छ । जङ्गली आतङ्कले गाउँपालिकाका प्रायजसो सबै वडाका बासिन्दाहरूलाई असर गरेको छ र सबै वडाहरूमा यो एउटा प्रमुख समस्याको रूपमा स्थापित भएको छ । तसर्थ जङ्गली आतङ्कले जनजीवनमा नै असर गरेको साथै कृषि उत्पादनमा ह्रास ल्याएको कारणले जङ्गल एवं जङ्गली जनावरको सुरक्षा सँगै उपयुक्त उपायहरूको खोजी गर्नु नितान्त आवश्यक छ ।

२.८ संस्थागत विकास तथा सुशासन

२.८.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले पहिलो र दोस्रो जननिर्वाचित पदाधिकारीको करिब सात वर्षको कार्यकालमा स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासनको क्षेत्रमा उल्लेख्य उपलब्धि हासिल गरेको छ। हालसम्म गाउँपालिकाद्वारा तर्जुमा गरी कार्यान्वयन भएका कानुनहरू जस्तै ऐन, नियमावली, कार्यविधि, दिग्दर्शन, निर्देशिका, विनियमावली, आधार संहिता आदि निर्माण गरिएका छन् जसमा ऐन, नीति, नियम, आचारसंहिता, निर्देशिका र कार्यविधि तथा मापदण्ड तयार भइ कार्यान्वयनको अभ्यासमा रहेका छन् ।पालिकाद्वारा स्वीकृत नीति तथा कानुनको सङ्ख्या ५८ रहेका छन् । गाउँपालिकाले सेवा प्रवाह तथा विकासलाई सशक्त रूपमा सञ्चालन तथा अनुगमन गर्न गाउँ कार्यपालिकामा विभिन्न शाखाहरू स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याएको छ । ती शाखाहरूमा उद्योग विकास, पशु, कृषि, प्राविधिक, आ.ले.प, सामाजिक विकास, शिक्षा, योजना, स्वास्थ्य, प्रशासन,सूचना प्रविधि, र लेखा शाखा रहेका छन् । प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार, यस गाउँपालिकामा कर्मचारीको कुल दरबन्दी ४९ जना रहेकोमा दरबन्दी अनुसारका कर्मचारीहरूको पदपूर्ति ७३.६८ प्रतिशत रहेको छ । मानव संसाधनको विकासका लागि गाउँपालिकाका विभिन्न शाखामा कार्यरत कर्मचारी तथा पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम तथा भ्रमणको व्यवस्था गर्ने गरिएको छ भने अन्य आम समुदायका युवा, महिला, कृषकहरूका क्षमता अभिवृद्धिका लागि लक्षित वर्गका कार्यक्रमहरूमा समेट्दै आएको छ ।

सुशासन प्रवर्द्धनका लागि विधान समिति, राजस्व परामर्श समिति, विषय योजना तर्जुमा समिति तथा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति गठन भई नीति, कानुन, कार्यविधि, मापदण्ड र योजना कार्यान्वयनमा संलग्न भएका छन् । सुशासन तथा सदाचार प्रवर्द्धनको लागि सार्वजनिक सुनुवाइ गर्ने, आम्दानी खर्चको सार्वजनिकीकरण गर्ने, योजनाहरूको सार्वजनिक परीक्षण गर्ने, टोल तथा बस्ती स्तरबाट योजना छनौट, ई–हाजिरीको व्यवस्था, विद्युतीय सूचना प्रणालीको विस्तार जस्ता औजारहरूको उपयोग गराउने अभ्यासहरू भएका छन् ।गाउँपालिकामा शासकीय अभ्यासलाई पारदर्शी र सहभागीतामूलक बनाउन विभिन्न प्रयास गरिरहेको छ ।उपभोक्ता समिति मार्फत सञ्चालन हुने योजना कार्यान्वयन कार्यविधि २०७४, गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरूको आचार संहिता २०७४ तथा सङ्घीय सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन कार्यान्वयन जस्ता कानुनी औजार मार्फत गाउँपालिकाको विकास र सेवा प्रवाहको विधिलाई पारदर्शी र जबाफदेही र सहभागिता मूलक बनाउने प्रयास गरेको छ । पारदर्शी, जबाफदेही, उत्तरदायी

र सहभागीतामूलक स्थानीय शासन र प्रतिस्पर्धी र गुणस्तरीय स्थानीय सेवा सहितको सदाचारयुक्त शासन प्रणालीलाई संस्थागत गर्न गाउँपालिका प्रयासरत छ ।

समुदायलाई गाउँपालिकाले गरेका कार्यक्रमहरूको विषयमा जानकारी गराउने, गाउँपालिकाबाट प्राप्त गर्न सकिने सेवा सुविधाका विषयमा जानकारी गराउन नागरिक बडापत्र तयार गरिएको छ । सुशासन तथा पारदर्शिताका लागि यी कार्यक्रमहरूमात्र पर्याप्त नभएका कारण यस सम्बन्धी धेरै योजना तथा कार्यक्रमहरू प्रस्तावित गरिएका छन् । गाउँपालिकाका वार्ड कार्यालयहरूमा जन्मदर्ता, विवाह दर्ता, मृत्यूदर्ता, बसाइ सराई, अन्य विभिन्न सिफारिसहरू उपलब्ध गराउने व्यवस्थापन मिलाइएको छ । गाउँपालिकामा कार्यपालिकाको बैठक नियमित रूपमा बस्ने गरेको छ । हाल सम्म १२ पटक बैठक बसि सकिएको छ । गाउँपालिकाको औसत वार्षिक बेरुजु ४.१५प्रतिशत र औसत वार्षिक पुँजीगत खर्च ४२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक आय १८७०८ हजार रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाले १ सामाजिक परीक्षण र १ आवधिक योजना तर्जुमा गरि सकेको छ । उपलब्ध तथ्याङ्क तथा जानकारी अनुसार, गाउँपालिकाको सबै वडामा अनलाइन प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाले १ पटक सम्म मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार पारिसकेको छ । हालसम्म पालिका तथा वार्डको सार्वजनिक सुनुवाइ ३ पटक भएको छ । गाउँपालिकाले सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन र कार्य प्रगति समीक्षा क्रमशः ३ र ४ पटक गरेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको सेवाग्राही सन्तुष्टिको स्तर ९४ प्रतिशत देखिन्छ । जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको क्षमता विकासको लागि २ पटक क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिएको छ । अनलाइन सेवामा आबद्ध सुविधाको सङ्ख्या ९ रहेको छ भने सफ्टवेयरमा आधारित सेवाको सङ्ख्या ९ छ । एकै दिनमा सम्पन्न गरिने सार्वजनिक सेवाको सङ्ख्या ६५ रहेका छन् । पर्याप्त विद्युतीय तथा अन्य उपकरण भएका वडा कार्यालयहरूका सङ्ख्या ८ रहेका छन् । आवश्यकता अनुसार सवारी साधनको व्यवस्था भएका वडा कार्यालयको सङ्ख्या १० रहेको छ । आफ्नै भवनमा कार्यालय सञ्चालन भएका वडाहरूको सङ्ख्या १० रहेको छ । गाउँपालिकामा निर्धारित समयावधि मै बजेट आउने गरेको छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक लेखापरीक्षण र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था छ । समयमा फछ्र्यौट भएका वार्षिक योजनाहरू १०० प्रतिशत रहेका छन् ।

सुशासनको माग तथा यस क्षेत्रमा आएका नयाँ अभ्यासलाई आत्मासाथ गरी गाउँपालिका र गाउँपालिकाबासी बीचको परस्पर विश्वास कायम हुने गरी गाउँपालिकाबासीलाई सुशासन र जनउत्तरदायी स्थानीय सरकारको अनुभूति दिलाउन हाल अघि बढेका प्रयासलाई संस्थागत गर्नु तथा थप कदम चाल्नुपर्ने आवश्यकता गाउँपालिकाले महसुस गरेको छ । सुशासनका लागि सङ्घीय तथा प्रादेशिक संवैधानिक निकाय तथा आयोगसँगको सम्पर्क र समन्वय, अभिलेख व्यवस्थापन र कार्यान्वयन, गाउँपालिकामा सार्वजनिक सेवा वितरणको न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण र सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण तथा सेवा प्रवाहको अनुगमनको पनि व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको छ ।

२.८.२ सङ्गठनात्मक विकास

गाउँसभा गाउँपालिकाको सर्वोच्च निकायको रूपमा रहेको छ जसप्रति गाउँ कार्यपालिका उत्तरदायी हुने गर्दछ । गाउँसभा अन्तर्गत लेखा समिति, विधायन समिति तथा सुशासन समितिको व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी

गाउँ कार्यपालिकाको प्रमुख कार्यक्षेत्र अन्तर्गत गाउँपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार विकास र वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन जस्ता कार्यहरू रहेका छन् । नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र सहयोगी निकायहरूको सहयोग र सहजीकरणमा सङ्घीय शासन प्रणाली, कानुन निर्माण, विषयगत सेवा प्रवाह, योजना तर्जुमा सम्बन्धमा पदाधिकारी र कर्मचारीको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको छ ।

गाउँ कार्यपालिकाको प्रमुखको रूपमा गाउँपालिका अध्यक्ष र उपप्रमुखको रूपमा गाउँपालिका उपाध्यक्ष (नर्वाचित पदाधिकारी) रहने व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी उपाध्यक्षले न्यायिक समितिको नेतृत्व गर्ने व्यवस्था रहि आएको छ । कार्यपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको रूपमा नेपाल सरकारको निजामती सेवाको प्रशासन सेवा, सामान्य प्रशासन समूह अन्तर्गतको राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको अधिकृतलाई नेपाल सरकारले खटाउने व्यवस्था गरिएको छ । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत गाउँपालिका अध्यक्ष प्रति उत्तरदायी रहने व्यवस्था छ भने निजले गाउँसभाको सचिवको हैसियतले समेत कार्य गर्ने भएकाले निज गाउँ सभा प्रति समेत उत्तरदायी हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष मातहतमा सामान्य उद्योग विकास, पशु, कृषि, प्राविधिक, आ.ले.प., सामाजिक विकास, शिक्षा, योजना, स्वास्थ्य, प्रशासन,सूचना प्रविधि, र लेखा शाखा र आन्तरिक लेखा परीक्षण एकाइको संस्थागत व्यवस्था गरिएको छ ।

नेपाल सरकारबाट सिफारिस सङ्गठन संरचना तथा कर्मचारी दरबन्दी लागू गरी प्रशासनिक तथा विषयगत सेवा प्रवाहको व्यवस्था मिलाइएको छ । न्यायिक समिति, विधान समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरू गठन भई क्रियाशिल रहेका छन् गाउँ कार्यपालिका कार्यालयमा शाखा, उपशाखा, एकाइ/सेवा केन्द्रहरू स्थापना भई सुचारु रहेका छन् । गाउँपालिकाले सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी गाउँ कार्यपालिकाका लागि नयाँ दरबन्दी सिफारिस गरेको भएपनि पूर्ण कार्यान्वयनमा भने आउन सकेको देखिँदैन । कर्मचारीले गाउँपालिकाको कामलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने गरेको पाइन्छ ।

२.८.३ स्रोत परिचालन

श्रोत परिचालनका लागि वार्षिक रूपमा आर्थिक ऐन तथा विनियोजन ऐन, व्यवसाय दर्ता, वर्गीकरण र नवीकरण, सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माण भई कार्यान्वयन भइरहेका छन् । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको आ.व. ०७९/८० कुल प्रस्तावित बजेट रु. ७३ करोड ३४ लाख ३० हजार रहेकोमा वास्तविक आय रु. ६१ करोड ८० लाख २२ हजार रहेको थियो । गाउँपालिकामा चालू खर्च अन्तर्गत पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक तथा सुविधा, कर्मचारी पारिश्रमिक तथा सुविधा, कार्यालय सञ्चालन सम्बन्धी खर्च, मर्मत सम्भार खर्च र कार्यक्रम खर्च गरी ५ प्रकारका खर्च रहेका छन् । आ.व. २०७९/०८० को व्यय विवरण अनुसार चालू खर्च कूल खर्चको करिब ६५ प्रतिशत रहेको छ भने पुँजीगत खर्च ३५ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका ६: राजस्व परिचालनको अवस्था

आ.व. (रकम रु. हजारमा)		आन्तरिक श्रोतको आय	बाह्य श्रोतको आय	लागत सहभागिता	जम्मा
आ.व. ०७९/०८० को यथार्थ	रकम	२१४५९	७२९९५	०	९४४५४
	प्रतिशत	२२.७२	७७.२८	०	१००
	रकम	३२०००	१११९५३	०	१४३१५३

आ.व. ०८०/०८१ को अनुमानित	प्रतिशत	२२.३५	७७.६५	०	१००

गाउँपालिकाले नेपाल सरकार प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र प्रदेश सरकारबाट बाँडफाँट भई आउने राजस्व र अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणको रकम प्राप्त गर्न समन्वय र पैरवी गरी सार्वजनिक स्रोत परिचालन गर्न ध्यान दिएको छ । गाउँपालिकाले आ.व. ०७९/८० मा आन्तरिक आयबाट रु. २ करोड १४ लाख ५९ हजार, सङ्घ सरकार र प्रदेश सरकार गरी राजस्व बाँडफाँटबाट रु. ७ करोड २९ लाख ९५ हजार स्रोत परिचालन गरेको छ । यस गाउँपालिका कुल राजस्वमा आन्तरिक स्रोतको योगदान २२.७२ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ ।

२.८.४ योजना व्यवस्थापन

योजनाबद्ध विकासका लागि तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्ने र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र व्यवहारिक कार्य नीतिसहितको योजना आवश्यक पर्दछ त्यसैले यस गाउँपालिकाले पनि नेपालको सोह्रौं योजना तथा गण्डकी प्रदेशको दोस्रो पञ्चवर्षीय योजना (तर्जुमा चरणमा रहेको) का आधारमा ती योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्ति हुने गरी आफ्नो दोस्रो पञ्चवर्षीय योजना तयार पारेको छ । योजनाहरूलाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित र नतिजामुखी बनाउन हरेक आयोजनाको नतिजा खाका विकास गर्ने र गाउँपालिकाले कार्यान्वयन गरेको योजनाको नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गरी उपलब्धि सार्वजनिक गर्ने व्यवस्थाको विकास गर्न पनि आवश्यक भएको छ । राज्य पुनर्संरचना मार्फत बडिगाड गाउँपालिका स्थापना भएसँगै यस गाउँपालिकाले प्रचलित कानुन तथा ऐन बमोजिम योजना व्यवस्थापन गरी योजनाबद्ध विकासको सुरुआत गरेको हो ।

उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा रहेको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिको सिफारिसमा गाउँ सभाद्वारा वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम अनुमोदन गरी वार्षिक योजना तर्जुमा तथा बजेट विनियोजन गर्ने नियमित परम्परा रहेको छ । योजना व्यवस्थापनको क्षेत्रमा यस गाउँपालिकाले विभिन्न योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा योजना अनुशासन कायम गर्ने दिशामा महत्त्वपूर्ण उपलब्धि हासिल गरेको छ । सहभागीतामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी गाउँ सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति, कार्यक्रमलाई वेबसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भइरहेको छ । सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा गैर सरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गरी विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू कार्यान्वयन भइ रहेका छन् । स्वीकृत नीति, ऐन तथा नियमको व्यवस्थाका आधारमा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने र सो अनुसार प्रक्रिया तथा नियम पालना र अनुगमनको अभ्यास समेत भइरहेको देखिन्छ ।

परिच्छेद — तीनः सोच तथा विकासको अवधारणा

३.१ पृष्ठभूमि

नेपाली जनताको लामो सङ्घर्ष र बलिदानबाट प्राप्त सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमबाट दिगो शान्ति सुशासन विकास र समृद्धि हासिल गर्ने गरी नेपालको संविधानले मार्ग प्रशस्त गरेको छ । मुलुकको राजनैतिक स्थायित्व पछि नागरिकले आफ्नो जीवनस्तर सुधार हुने तथा आधुनिक सुविधा सम्पन्न सुखी जीवन अनुभूति गर्ने आकाङ्क्षा राखेका छन् । निर्वाचित सरकारले दीर्घकालीन सोच सहितका नीति तथा कार्यक्रमहरू अगाडि सारेको छ । यसमा नेपालको संविधानले निर्दिष्ट गरेको विकासको मार्ग र निर्वाचनका समयमा राजनैतिक दलहरूले जनताका बीचमा गरेका प्रतिबद्धताहरू अन्तर्निहित छन् । नागरिकहरूका समृद्धि र समुन्नतिका यो अपेक्षा तथा तीनै तहका सरकारका प्रतिबद्धताहरू पुरा गर्न विकासका अल्पकालीन र मध्यकालीन योजना कार्यान्वयन गर्न नीतिगत मार्गचित्र सहितको दीर्घकालीन सोचको आवश्यकता पर्दछ ।

सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको दोस्रो निर्वाचन सम्पन्न भइ मुलुकमा राजनैतिक स्थायित्व प्राप्तिको लागि प्रयास भइरहेको छ । मुलुकको राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, मानवीय लगायतका समग्र क्षेत्रहरूमा विकासका लागि उपलब्ध सीमित साधन र स्रोतबाट अधिकतम प्रतिफल प्राप्त गर्न अख्तियार प्राप्त निकायबाट तर्जुमा र स्वीकृत गरी योजना दस्तावेजको रूपमा भविष्यका लागि कार्यान्वयन गर्ने अभ्यास नेपालमा वि.सं.२०१३ सालदेखि भएको हो ।

नेपालमा सङ्घीयता आउनु पूर्वका पञ्च वर्षीय योजनाहरू केन्द्रीय योजनाका रूपमा चिनिन्थे । सङ्घीय शासन व्यवस्थाको सुरूवात पछि प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने अभ्यासलाई अघि बढाएका हुन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ६ को दफा २४ मा स्थानीय तहले स्थानीय स्तरको विकासका लागि दीर्घकालीन, मध्यमकालीन, रणनीतिगत, आवधिक, वार्षिक, विषय क्षेत्रगत, विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । सङ्घीय संविधानको क्रियाशीलता, राज्यको पुनसंरचना र तीनै तहको दोस्रो निर्वाचन पश्चात तत्कालीन स्थानीय निकायहरू स्थानीय तहको सरकारको रूपमा क्रियाशील भएका छन् । संविधानतः तीनै तहका सरकारहरू एकल अधिकार क्षेत्रको हकमा स्वायत्त रूपमा बिधायिकी, कार्यकारी र न्यायिक अधिकारको प्रयोग गर्न स्वतन्त्र छन भने साझा अधिकार क्षेत्रको हकमा सहअस्तित्व, समन्वय र सहकार्यको अवधारणा अनुसार क्रियाशील हुनुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । संविधानद्वारा प्रदत्त एकल तथा साझा अधिकारक्षेत्रलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यका साथ कार्यान्वयनमा आएको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, अन्तरसरकारी बित्त हस्तान्तरण ऐन २०७४ र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा बित्त आयोग ऐन २०७४ जस्ता कानुनहरूले एकातिर स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी तथा कार्यप्रणालीलाई थप स्पष्ट बनाएको छ भने अर्कोतिर गाउँपालिका तथा नगरपालिकाहरूलाई स्थानीयस्तरको विकासका लागि आफ्नो एकल अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक वा विषय क्षेत्रका लागि मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागु गर्न निर्देशित गरेको छ ।

योजना मानवीय आवश्यकता र चाहना पुरा गर्न उपलब्ध साधन स्रोत र सम्भावनालाई उपयोग गर्ने प्रक्रिया हो भने योजनाबद्ध विकास सन्तुलित, दिगो र समन्यायिक विकासको आधार हो । आवधिक योजनाले विकास

प्रयासहरूलाई निर्दिष्ट दिशा प्रदान गर्ने व्यवस्थित रूपरेखा तयार गर्न मार्ग प्रशस्त गर्नेछ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको आवधिक योजनाले स्थानीय जनता र स्थानीयस्तरको आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक परिवेश बीचमा अन्तर सम्बन्ध कायम गरी नागरिकको आर्थिक सामाजिक सुविधा र समृद्धिलाई प्रवर्द्धन गर्न सहायता गर्नेछ । यो योजना विकास र समृद्धिको रूपरेखा मात्र नभएर गाउँपालिका क्षेत्रको सुन्दरता, प्रकृतिको संरक्षण तथा मानव र प्रकृति बीचको तालमेलको रूपरेखा पनि हुनेछ । राष्ट्रिय एवं प्रादेशिक विकास लक्ष्य हासिल गर्न तथा गाउँपालिकाका विकासका सरोकारवालाहरूको साझा प्रतिबद्धता र दायित्व सिर्जना गर्न आवधिक योजना महत्त्वपूर्ण हुनेछ ।

गाउँपालिकाको आवधिक योजना निर्माण गर्ने सन्दर्भमा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नीति लक्ष्य, उद्देश्य, समय सीमा र प्रक्रियासँग तादाम्यता हुने गरी सुशासन, वातावरणमैत्री, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन, विपद् व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण, जस्ता अन्तर सम्बन्धीत विषयवस्तुलाई ध्यान दिई तयार गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ । आवधिक योजनाले स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन गर्दै जनताको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार गर्न स्थानीय सम्भावना तथा समस्या पहिचान आदि कार्यमा सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । त्यस्तै स्रोत विश्लेषण, उपयुक्त रणनीति तथा कार्यनीति तयार गरी रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना पहिचान गर्ने र त्यसलाई कार्यान्वयन एवम् अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको स्पष्ट खाका समेत तयार गर्दछ । मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा वार्षिक योजना तर्जुमाको मूल आधारका रूपमा रहेको आवधिक योजनाले योजना अनुशासन कायम राख्न समेत महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नेछ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा दीर्घकालीन सोचका साथै तत्काल कार्यान्वयन गर्न सकिने गरी कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने प्रयास गरिएको छ । दीर्घकालीन सोचलाई गाउँपालिकाको एउटा मार्गदर्शन र रणनीति बाहेक आदर्श अवस्थाको रूपमा समेत लिन सकिन्छ । दीर्घकालीन सोचले गाउँपालिका पुग्न चाहेको र प्राप्त गर्न खोजेको एउटा आदर्श अवस्थालाई जनाउँछ । स्थानीय अवसर र सम्भावना तथा विशेषताको आधारमा अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच तयार पारिएको छ । सोहि सोचका साथ लक्ष्य, नतिजा, रणनीति तथा प्राथमिकताहरू सहित कार्यक्रमहरू तय गरेको छ । यस आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीय भूगोल, आर्थिक र सामाजिक परिवेश, इतिहास, मूल्य मान्यता तथा संस्कृति आदिको पर्याप्त विश्लेषणका आधारमा गरिएको छ ।

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

<u>समस्याहरू</u>

१. सीमित स्रोत साधनका कारण जनचाहना र जनअपेक्षा अनुसारको विकास बजेट व्यवस्थापन गरी आवश्यक पक्की र दीर्घकालीन पूर्वाधार संरचना निर्माण गर्ने श्रोतको अपुग हुनु
२. ग्रामीण क्षेत्रमा आय आर्जनको दिगो स्रोत नुहुनुका कारण ग्रामीण क्षेत्रबाट अवसरको खोजीमा उत्पादनशील जनशक्ति बसाई सराई जाने एवं बाहिर जाने प्रवृति रहनु
३. मुख्य प्राकृतिक स्रोतको रूपमा रहेको वन जङ्गल क्षेत्रलाई आय आर्जन र जीविकोपार्जनको श्रोतको रूपमा उपयोग गर्न नसक्नु
४. जग्गा चकलाबन्दी, व्यवस्थित बस्ती विकास, आधुनिक कृषि प्रणाली, व्यावसायिक पशुपालनतर्फ उन्मुख हुन नसक्नु

५. पर्यटकीय पूर्वाधार संरचना निर्माण तथा पर्यटकीय क्षेत्रको यथोचित प्रवर्द्धन गर्न नसक्नू एवं पर्यटन व्यवसायबाट सीमित व्यक्तिहरू मात्रै लाभान्वित हुनु
६. गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र आवश्यक रोजगारमुलक उद्योगभन्दा, कल कारखाना नहुनु
७. गाउँपालिका क्षेत्रमा सुरक्षित खानेपानी, ढल निकास तथा पूर्ण सरसफाइको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु
८. गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका अधिकांश सडकहरू कच्ची तथा कम गुणस्तरको रहनु
९. आय स्रोतको कमीले गाउँपालिकाको स्तरीय विकास प्रक्रियामा समस्या उत्पन्न हुनु
१०.परम्परागत कृषि प्रणाली तथा वर्षेनी हुने बाढी, पहिरो जस्ता समस्याबाट कृषि योग्य भूमि क्षयीकरण हुनु तथा जमिनको अधिक खण्डी करण हुनु
११.योजना कार्यान्वयनको सन्दर्भमा योजना तर्जुमा प्रक्रियाबाट आएका योजनाहरू भन्दा राजनैतिक भागबन्डामा आएका योजनाहरूले प्राथमिकता पाउनु
१२.भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी योजनाहरू एउटा पूरा नहुँदै अर्को नयाँ योजना छनौट गर्ने प्रक्रियाले एकातिर लक्षित लाभ लिन नसकेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ स-साना योजना छनौट गर्दा त्यसबाट सिर्जना हुने लाभ सानो जनसङ्ख्याले मात्र प्राप्त गर्ने अवस्था हुनु विकासको सिद्धान्त विपरीत भएर जानु
१३.योजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकिकरण गरी सोही अनुसार स्रोत परिचालनका आधारमा योजना र कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसक्नु
१४.स्थानीय सरकारमा योजना तर्जुमा सहित आवधिक योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक जनशक्ति र दृढ इच्छा शक्तिको अभाव हुनु
१५.विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरणको संरक्षण जस्ता विषयमा आवश्यकता अनुसार नयाँ प्रविधि प्रयोग गर्न नसक्नू तथा यसको प्रभाव न्यूनीकरणमा ठोस कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या हुनु
१६.योजना तर्जुमा प्रक्रियामा स्थानीय सरकार अन्तर्गत गठित विषयगत समितिको भूमिका सशक्त हुन नसक्नु
१७.योजना तर्जुमा प्रक्रियामा स्थानीय सरकार अन्तर्गत गठित विषयगत समितिको भूमिका सशक्त हुन नसक्नु
१८.गाउँपालिकामा उपलब्ध स्रोत, साधन र सीपको सदुपयोग गर्ने तर्फ अपेक्षित रूपमा ध्यान पुग्न नसक्दा गाउँपालिका बाह्य स्रोतमा निर्भर रहनु
१९.एक वडा एक पहिचानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न नसकिनु
२०.विपद् व्यवस्थापन र वातावरणीय संरक्षण जस्ता सवालहरूलाई समस्याको रूपमा मात्र हेरिनु
२१.स्थानीय तहमा आवधिक योजनालाई हुबहु कार्यान्वयन गर्न राजनैतिक इच्छा शक्त अभिप्रेरित हुन नसक्नु
२२.विकासका आधारभूत मापदण्डहरूको संरक्षणमा समस्या देखिनु
२३.विकासका पूर्वाधारहरूको समान वितरण हुन नसक्नु
२४.शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखापरेका समस्याहरूको समाधान गर्न नसक्नु ।

<u>चुनौतीहरू</u>

अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा मानवीय पक्षहरू जस्तै सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक तथा पर्यटकीय विकासका सम्भावनाको सँगसँगै चुनौती पनि प्रशस्त रहेका छन् । यस क्षेत्रको समग्र विकासको प्रमुख चुनौती भनेको नै स्थानीय स्तरमा योजना तर्जुमा प्रक्रिया मार्फत दिगो विकासको थालनी गर्नुका साथै मानव संसाधन तथा क्षमता विकास र सुशासनमा व्यापक सुधार आउने अपेक्षा गरिएको छ ।

१. योजना तर्जुमाको प्रक्रिया तथा कार्यान्वयन तलबाट माथि (Bottom up Approach) प्रक्रियालाई हुबहु अवलम्बन गर्नु
२. भौतिक पूर्वाधार विकासलाई भन्दा मानव केन्द्रित विकासलाई पहिलो प्राथमिकतामा समावेश गर्नु
३. राजनैतिक आस्थाका आधारमा योजना तथा बजेट भाववण्डा लगाउने अभ्यासलाई निरुत्साहित गर्नु
४. नेपालको संविधान तथा प्रचलित कानुन अनुसार समतामूलक तथा समावेशी विकासका गतिविधिहरूमा जोड दिनु
५. लक्षित वर्गमूखी, समावेशी तथा समतामूलक विकाससँग सम्बन्धीत योजना तथा बजेटलाई कार्यान्वयनमा प्राथमिकता दिनु
६. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा प्राकृतिक स्रोत साधन र आर्थिक स्रोतहरू समान रूपमा नरहेका कारण सबै वडाहरूका आर्थिक तथा प्राकृतिक स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने राजस्वलाई समान वितरण गर्दै सबैलाई विकासका समान अवसर प्रदान गर्नु
७. पर्यटकीय विकासको सम्भावना बोकेका पदयात्रा, पहाडी फाँटहरू र गुफा लगायतका ऐतिहासिक क्षेत्रमा पर्यटन विकासका पूर्वाधारहरूको विस्तार गर्नु
८. स्थानीय स्रोत, साधन, जडिबुटी आदिको उचित प्रयोग व्यवस्थापन र संरक्षण गर्नु
९. स्थानीय सरकारको राजस्व सङ्कलनमा तीव्रता ल्याइ जनअपेक्षा तथा जनचाहना अनुसारका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्नु
१०. सबै स्थानीयवासीलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्नु
११. गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा व्यावसायिक रूपमा उत्पादन हुँदै आएको सुन्तला, नास्पती आरु, आरूपखरा, खुर्पानी, लगायत अमिलो जातका फलफूल र कफी लगायतका नगदे बालीहरूको उचित रूपमा बजार व्यवस्थापन गर्नु
१२. भ्रष्टाचार तथा फजूल खर्चको नियन्त्रण गरी प्रभावकारी प्रशासन संयन्त्रको विकास गर्नु
१३. गाउँपालिकामा रहेको धेरै कृषि योग्य भूमिमा पर्याप्त सिँचाइ सहित आधुनिकीकरण, प्रविधियुक्त र यान्त्रिकीकरण गर्नु
१४. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा निर्माण भएको ग्रामीण सडकको स्तर उन्नति गर्नु
१५. गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक वन क्षेत्रमा वर्षेनी लाग्ने डढेलोका कारण ठूलो वन क्षेत्र, चरिचरन क्षेत्र, महत्त्वपूर्ण जडिबुटी, वन्यजन्तु लोपोन्मुख हुने अवस्थाको अन्त्य गर्नु
१६. घट्दो जन्म दर तथा बढ्दो बसाँइसराइलाई नियन्त्रण गरी गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या वृद्धि दरलाई यथावत राख्नु

१७. ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदास्थलहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्नु
१८. सामुदायिक विद्यालय प्रतिको भरोसा एवम् विश्वासलाई कायम राख्न ।
१९. उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी कृषियोग्य जमिनमा बाह्रै महिना सिँचाइको सुनिश्चितता गर्नु ।

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

अन्नपूर्ण गाउँपालिका कास्की जिल्लामै प्राकृतिक स्रोत र साधन पर्याप्त हुनुको साथै पर्यटन तथा कृषि क्षेत्रमा प्रशस्त सम्भावनाहरू बोकेको गाउँपालिकाको हो । आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका आर्थिक, प्राकृतिक तथा मानवीय स्रोत तथा साधनको परिचालन गरी समृद्धिको मार्गमा अगाडि बढ्ने महत्त्वपूर्ण अवसर गाउँपालिकालाई प्राप्त भएको छ । यस गाउँपालिकाका विकास र समृद्धिका मुख्य अवसरहरूलाई निम्न अनुसार रहेका छन्ः

१. गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरासँग जोडिएको हुनाले प्रदेश राजधानीबाट लिन सक्ने लाभकाक्षेत्रहरूको पहिचान गरी सो अवसरहरूको उपयोग गर्ने
२. वन, उर्वर कृषि जमिन, नदी नाला र जैविक विविधता जस्ता प्राकृतिक सम्पदाको यथेष्ट उपलब्धता भएकाले सो को उपयोग गरी आय आर्जनको स्रोतको रूपमा विकास गर्ने
३. शिक्षित मानविय स्रोतमा वृद्धि हुँदै गएकोले सो को उपयोगबाट गाउँपालिकाको संवृद्धिमा दक्ष मानविय स्रोतको उपयोग गर्ने
४. मध्य पहाडी राजमार्गले अधिकांस वडाहरूलाई छोएर गएकोले सडक पूर्वाधारबाट लिन सकिने लाभको क्षेत्रहरूलाई उपयोग गर्ने
५. पर्यटनको प्रचुर सम्भावनाका क्षेत्रहरू अन्नपूर्ण हिमाल, घान्द्रुक, घोरेपानी पदमार्ग, Hidden Lake, अन्नपूर्ण वेशक्याम समेत रहेकोले पर्यटकीय क्षेत्रको समुचित विकास गरी पालिकाबासीको आयआर्जनको विकास गर्ने
६. गाउँपालिका क्षेत्रभित्र नागडाँडा, काँडे, लुम्ले, नयाँपुल, बिरेठाँटी, घान्द्रुक जस्ता स्थानहरू बजार केन्द्रको रूपले विकास हुदै गएकोले सो क्षेत्रहरूमा व्यवस्थित बस्ती विकास एवं बजारीकरण अभिवृद्धि गर्ने र ग्रामिण बस्तीहरूमा पूर्वाधार संरचनाहरू निर्माण गरी आकर्षित केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने
७. विश्वकै दशौं स्थानमा पर्ने ११ वटा हिम शिखरहरूका अतिरिक्त बेसक्याम यही गाउँपालिकामा पर्नु
८. सबै क्षेत्र, वर्ग, लिङ्ग, जात जाती सहितको समावेशी स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूको नेतृत्व रहेको
९. स्थानीय सरकारमा कर्मचारी दरबन्दी अनुसारको पद पूर्ति पुरा हुनु
१०. विकासको मूल धारबाट पछि परेका वर्गहरू पनि विकासका गतिविधिहरूमा सचेत र सक्रिय हुँदै आउनु
११. यहाँ दिनानुदिन बढ्दै र फैलिदैं गएको सामुदायिक वनमा पाइने ८४ प्रकारका जडीबुटीहरूको थप विकास तथा विस्तार गरी स्वदेश तथा विदेशमा समेत निर्यात गर्न सकिने

१२. अन्नपूर्ण गाउँपालिका तरकारी तथा फलफूल खेतीका लागि जिल्लामा उत्कृष्ट स्थान ओगट्न सफल रहेको

१३. गाउँपालिका भएर बग्ने खोला र पोखरीहरू योनीहरूबाट पिउने पानी, सिँचाइ र ऊर्जाको लागि बलियो सम्भावना रहेको - जस्तै मोदी खोला, अँधेरी खोलाका अतिरिक्त ठोट्ने खोला, सम्दी खोला, क्युमुंग खोला, ढाड खोला, कमेरो खोला, ज्यामेखोला, घट्टे खोला, धड्खोला, छोमुंग खोला, भुरुङ्गदी खोला, सुर्के खोला, ठुलो खोला, चिसा खोला, रती खोला, घुरजुङ्ग खोला, झ्वारी खोला, घ्युँदी खोलाहरू रहेका छन् । माथि उल्लेखित मध्ये मोदी खोला, छोम्रोङ्ग खोला र भुरुङ्दी खोला विद्युत् उत्पादनका लागि प्रमुख मानिन्छन् । मानव बस्तीको विकास र बसाँइसराइको चाप बढ्दै गर्दा अव्यवस्थित चरन, भू-उपयोग र वन फँडानी जस्ता अप्राकृतिक मानवीय क्रियाकलापले नदी, खोला तथा पोखरीमा भू-क्षय भइ पुरिने क्रम बढन गएको पाईन्छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिका भित्र रहेका मुख्य पोखरी तथा तालहरूमा सिम्ले ताल, चोरकाटे पोखरी, रातमाटाको पोखरी, ढिकुरपोखरी, ताल चियाउने पोखरी, कलुवापोखरी, खाल्डे पोखरी, ताल बराह पोखरी, तल्घ्युँ ताल, हिडेनलेक आदि मुख्य पोखरीको रूपमा मानिन्छन्।

१४. यस गाउँपालिकामा सबैभन्दा बढी पहाडी ब्राह्मण, दोस्रोमा कामी र तेस्रोमा गुरुङ्गहरूको बसोबास विभिन्न बस्तीहरूमा रहेको - यस गाउँपालिकाका बस्तीहरूः अधिकारी डाँडा, कुएँवरगाउँ, फल्लापानी, सिम्पाली, नागडाँडा दारेगौंडा, शेराचौर, ढिकुरपोखरी, लक्ष्मीदेउराली, रयाले, दमदमे, पाउँदुर, शेरा, काडें,मराङ्चे, भदौरे देउराली, काफलबोट, भण्डारथोक, हुलाक, गैराथोक, लामाचौर, झोबाङ्ग, लुएँरा, नयाँपुल, बिरेठाँटी, तानचोक, भिचोक, तोल्का, लान्दुरक, मोहरिया, दाङ्गसिङ्ग, मौजा, तिखेढुङ्गा, उल्लेरी, घान्दुरक, छोमरुङ्ग, उरी, झिनुमा विभिन्न जातजातिहरूको मिश्रित बस्ती रहेको पाइन्छ भने हरेक बस्तीमा उनीहरूको आफ्नै रहनसहन, रीतिरिवाज, धर्म, भाषा, संस्कृति रहेको पाइन्छ । यी जातजाती, रहन सहन र संस्कृतिलाई पनि यहाँको विकासको लागि महत्त्वपूर्ण अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.४ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य निर्धारण गर्ने क्रममा सङ्घीय सरकारको १६औं आवधिक योजना, गण्डकी प्रदेशको दोस्रो आवधिक योजना र दिगो विकासका लक्ष्यहरू समेतलाई आधार मानी तय गरिएको छ । सोच लक्ष्य र उद्देश्य निर्धारण गर्दा गाउँपालिकाभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोत र साधनका अतिरिक्त स्थानीय राजस्व तथा जन अपेक्षालाई समेत आधार बनाइएको छ । दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, नीति, रणनीति, कार्यक्रम तथा बजेट निर्धारण गर्ने कार्य गाउँपालिकाले आयोजना गरेको दोस्रो गोष्ठीमा उपस्थित जनप्रतिनिधिहरू, कर्मचारी, राजनैतिक दल, गैसस, निजी क्षेत्र, समुदायमा आधारित सङ्घ संस्थाहरू लगायत बौद्धिक व्यक्तित्व सहितको सहभागितामा व्यापक छलफल पश्चात् तय गरिएको हो ।

दीर्घकालीन सोच

"कृषि, पर्यटन, ऊर्जा र पूर्वाधार - अन्नपूर्ण समृद्धिको आधार"

लक्ष्य

कृषिको यान्त्रिकरण तथा आधुनिकीकरण, प्रतिस्पर्धी पर्यटन उद्योगको विकास तथा वैकल्पिक ऊर्जा विकासमा लगानी प्रवर्द्धन गर्दै दिगो पूर्वाधार विकास मार्फत समावेशी, सभ्य एवं समृद्ध गाउँपालिका निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य

१. कृषि, पशुपालन र पर्यटन विकासको आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको माध्यमद्वारा आय आर्जन र रोजगारी वृद्धि गर्नु ।
२. गुणस्तरीय स्वास्थ्य र शिक्षा मार्फत समावेशी, सिर्जनशील, दक्ष, प्रतिस्पर्धी, उत्पादनशील र नवप्रवर्तनशील नागरिक उत्पादन गर्नु ।
३. दिगो र सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार निर्माणका साथै ऊर्जा, सञ्चार र सूचना प्रविधिको सेवालाई सहज, भरपर्दो, सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु ।
४. विपद् प्रतिकार्य संवेदनशील हरित पालिका निर्माण गर्नु ।
५. सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि अवलम्बन गर्नु ।

३.५ निर्देशक सिद्धान्त

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले निर्धारण गरेको दीर्घकालीन सोचलाई साकार पार्न बदलिदो राजनैतिक, सामाजिक र कानुनी आधार, सङ्घीय सरकारको १६औं पञ्चवर्षीय योजना, राष्ट्रिय योजना आयोगको आधारपत्र र गण्डकी प्रदेश सरकारको दोस्रो पञ्चवर्षीय आवधिक योजनामा उल्लिखित व्यवस्थाहरू समेतलाई आधार मानी निम्न विकासको निर्देशक सिद्धान्तहरू तय गरिएको छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रिया, आवधिक पञ्चवर्षीय योजना तर्जुमा र यसको कार्यान्वयनका अतिरिक्त यसबाट प्राप्त लाभ/लाभांश वितरणका लागि समेत यी निर्देशक सिद्धान्तहरू मार्गदर्शकका रूपमा रहने छन् ।

१. कृषि, पर्यटन, संस्कृति र सम्पदा, ऊर्जा, र पूर्वाधार विकासमा उच्च प्राथमिकताः	पर्यटनको विकास, व्यावसायिक कृषिको विकास, जल विद्युतको क्षेत्रको विकास एवं स्थानीय अर्थतन्त्र सहित पूर्वाधारको विकासद्वारा समृद्धिको आधार तयार गरिनेछ ।
२. स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र विस्तारः	सङ्घ र प्रदेश सरकारको विकास सम्बन्धी सोच, लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्न समन्वय, सहयोग र सहकार्यको माध्यमद्वारा स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र विस्तार गरी समृद्धिको आधार तयार गरिनेछ ।
३. व्यवस्थित भू–उपयोग र योजनाबद्ध विकासः	राष्ट्रिय भू उपयोग नीति २०६९ बमोजिम भूमिको बनौट, क्षमता र उपयुक्तता, आवश्यकता र वर्तमान उपयोग समेतको आधारमा भू–उपयोग योजना तर्जुमा र सो को पालनामा अभिवृद्धि गर्ने संयन्त्र र कानुनी र नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ।
४. उत्पादनमूलक, जलवायु तथा विपद् उत्थानशिल पूर्वाधारः	भू उपयोग योजनाको आधारमा बस्ती तथा भौतिक पूर्वाधार विकास एकीकृत योजना तर्जुमा गरी सो अनुसार पूर्वाधार विकास गरी सुविधा अभिवृद्धि गरिनेछ । पूर्वाधार लगायतका संरचना निर्माण गर्दा उत्पादन

तथा आय मूलक क्षेत्रमा जोड दिने नीति अवलम्बन गरिनेछ । साथै पूर्वाधार निर्माण गर्दा रिचार्ज पोखरी, बाँध निर्माण जस्ता जलवायु अनुकूलन आयोजनामा विशेष प्राथमिकता दिने तथा संरचना निर्माण गर्दा वातावरण संरक्षण ऐन तथा नियम अनुसार बायो इन्जिनियरिङ र संरक्षण सम्बन्धी प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिइनेछ ।

५. प्रभावकारी सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनः

गाउँपालिकालाई प्रभावकारी सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनको आधार केन्द्रको विकास गर्दै जनतालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, विद्युत, खानेपानी, सरसफाइ लगायतका सेवा सुविधा प्रत्याभूति गरिनेछ । यसका लागि सूचना, प्रमाण र ज्ञानमा आधारित ठोस योजना तर्जुमा, प्रभावकारी कार्यान्वयन र प्राप्त उपलब्धिको नतिजा मूलक अनुगमन र प्रभावको लेखाजोखाको व्यवस्था गरिनेछ।

६. अन्तर सरकार, निजी, गैर सरकारी तथा समुदाय साझेदारी र सहकार्यः

पूर्वाधार निर्माण, सञ्चालन, सेवा प्रवाहमा अन्तर सरकार, निजी, गैर सरकारी, समुदायसँग साझेदारी र सहकार्य गरी विकास उपलब्धिलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । कृषि, पशुपालन, सेवा प्रवाह उत्पादन तथा बजारीकरण, खानेपानी तथा सरसफाइ, इन्जिनियरिङ जस्ता सेवामा निजी क्षेत्र, गैर सरकारी संस्थासँग सहकार्य गरी करार गरी वैकल्पिक प्रणालीमा आधारित सेवा प्रवाहको व्यवस्था गरी स्थानीय सेवा प्रवाहलाई सहज र प्रभावकारी बनाइनेछ । साथै विकास निर्माण कार्यमा निजी, गैर सरकारी र समुदायको लगानी र साझेदारी अभिवृद्धि गरिनेछ ।

७. समावेशीकरण, सुशासन तथा सदाचार प्रवर्द्धनः

सुशासन, विकास र समृद्धि सहितको कार्यसूची तय भएको छ । सुशासन विकास र समृद्धिको पूर्व सर्तको रूपमा रहेको छ । सुशासनको लागि विद्यमान सबै खालका विभेद तथा बहिष्करण अन्त्य, कानुन तथा विधिको शासन, सरकारी, निजी, सहकारी र सामुदायिक साझेदारी, पारदर्शिता र जबाफदेहीता सहितको उच्चतम अभ्यास गरिनेछ । राजनीति तथा समाजमा बढ्दै गइरहेको अराजकता र भ्रष्टाचारको विरुद्ध सदाचार पद्धति अवलम्बन र सामाजिक जबाफदेहीता सम्बन्धी संयन्त्रहरूको एकीकृत र सचेत अभ्यास गरिने छ । यस प्रक्रियामा नागरिक समाजको साझेदारी रहनेछ ।

८. सूचना तथा नतिजामा आधारित विकास व्यवस्थापनः

विकास व्यवस्थापन प्रक्रियालाई सूचना, सञ्चार तथा ज्ञानमा आधारित नतिजा मूलक बनाइनेछ । यस प्रक्रियामा सूचना प्रविधि, अनुभव र सफल अभ्यासलाई अधिकतम परिचालन गरिनेछ ।

९. वन र वन पैदावारको यथोचित उपयोगः यस गाउँपालिकामा प्रशस्त वनपैदावर र जटिबुटि रहेको हुनाले तिनीहरूको यथोचित उपयोग गरेर स्थानीय रोजगारी प्रदान गरिनेछ ।

३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ७: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि

सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा
			पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं	
प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (धान)	मे. टन प्रति हेक्टर	३.४७	३.५	३.५	३.६	३.६	३.६	३.६
प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (मकै)	मे. टन प्रति हेक्टर	३.१५	३.२	३.२	३.३	३.३	३.३	३.३
प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (गहुँ) मे. टन प्रति हेक्टर		२.९९	३	३.१	३.१	३.२	३.२	३.२
खेतियोग्य जमिन मध्ये सिंचित जमिन	प्रतिशत	२६	२८	३०	३२	३५	३८	३८
बाह्रै महिना सिंचाइ हुने घरधुरी	प्रतिशत	१०	११	१२	१३	१४	१५	१५
पर्यटन र सेवामूलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	सङ्ख्या	२५००	२५५०	२६००	२६५०	२७००	२७५०	२७५०
पर्यटन सुचना केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या	१	१	१	२	२	२	२
पालिकामा भ्रमण गर्न आएका पर्यटकहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या	४२०००	४३०००	४५०००	५००००	५७०००	६५०००	६५०००
आधारभुत पूर्वाधार सहितको पर्यटकीय स्थल	सङ्ख्या	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३५
पालिकमा दर्ता भएका कूल उद्योग/व्यसाय	सङ्ख्या	१५७६	१६००	१६५०	१७००	१७५०	१८००	१८००
सीपमूलक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	६६५	६८०	७००	७२५	७५०	७७५	७७५
घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२७
विप्रेषण (करोडमा)	रुपैंया	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९५
आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसङ्ख्या (कुल लाभ ग्राही मध्ये)	सङ्ख्या	९८	९९	१००	१००	१००	१००	१००
३० मिनेटसम्मको दुरीमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच रहेका परिवार	प्रतिशत	७०	७२	७५	७८	८०	८५	८५
अस्पताल	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१
बेड	सङ्ख्या	०	१५	१५	१५	१५	१५	१५
आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र	सङ्ख्या	५	६	७	८	९	१०	१०
साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७९.२	८०	८१	८२	८३	८४	८४

सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा
			पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं	
साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८३
युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष)	प्रतिशत	९८.३	९८.५	९९	९९.५	१००	१००	१००
आधारभूत खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	९४.२	९५	९६	९८	९९	१००	१००
स्वच्छ खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१८	२५	३०	४०	५०	६०	६०
शौचालय भएका घरपरिवार	प्रतिशत	९८.८	९९	१००	१००	१००	१००	१००
भूकम्प प्रतिरोधी भवन	प्रतिशत	३३.१	३५	३८	४०	४२	४५	४५
पालिकाको मापदण्ड बमोजिम भवन निर्माण	प्रतिशत	१५	१८	२०	२२	२५	२८	२८
कार्यपालिका भवन	सङ्ख्या	०	०	१	१	१	१	१
वडाकार्यलय भवन	सङ्ख्या	१०	११	११	११	११	११	११
कर्मचारी आवास	सङ्ख्या	०	०	०	०	१	१	१
३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५	९५	९५	९५
सर्वयाम सडक	कि.मि.	७८	९८	१०८	१२०	१४०	१६०	१६०
यातायात सुचारु सडक लम्बाइ	कि.मि.	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	२००	२००
विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९८.२	९९	१००	१००	१००	१००	१००
मोबाइल नेटवर्क कभरेज क्षेत्र	प्रतिशत	८५	८८	९०	९५	१००	१००	१००
ईन्टरनेटमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	८०	८८	९०	९५	१००	१००	१००
रुख बिरुवाले ढाकेको वा हरियाली वा वन क्षेत्र	प्रतिशत	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०
सामुदायिक वन सङ्ख्या	सङ्ख्या	२९	२९	२९	२९	२९	२९	२९
पुर्ण सरसफाइयुक्त वडा	सङ्ख्या	०	०	०	१	२	३	३
धुवाँ मुक्त घरधूरी	प्रतिशत	२०	२५	३०	३५	४०	४५	४५
विपदबाट क्षति भएको रकम	रू. करोड	२५	२२	२०	१८	१५	१२	१२
आपत्कालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र	सङ्ख्या	५	५	६	६	६	६	६
विपद् व्यवस्थापनलागि खुल्ला क्षेत्र र स्थान	सङ्ख्या	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७
कर्मचारीको पदपूर्ति	प्रतिशत	७३.६८	७५	८०	८५	९५	१००	१००
पालिकाद्वारा स्वीकृत नीति तथा कानुन	सङ्ख्या	५८	६०	६२	६५	७०	७५	७५
औसत वार्षिक बेरुजू	प्रतिशत	४.१५	३.५	३	२.५	२	१.५	१.५
औसत वार्षिक पुँजीगत खर्च	प्रतिशत	४२	४५	४५	४५	४५	४५	४५

सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा
			पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं	
आन्तरिक आय	रु. हजारमा	१८७०८	२१५१४	२४७४१	२८४५३	३२७२०	३७६२८	४३२७३
सेवाग्राहीको सन्तुष्टि स्तर	प्रतिशत	९४	९५	९५	९५	९५	९५	९५
समयमा फछ्यौंट भएका वार्षिक योजना	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००
कर्मचारीको कुल दरबन्दी	सङ्ख्या	५७	६०	६०	६०	६०	६०	६०

३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
उद्देश्य १ः कृषि, पशुपालन र पर्यटन विकासको आधुनिकीकरण,व्यवसायीकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको माध्यमद्वारा आय आर्जन र रोजगारी वृद्धि गर्नु ।	
१.१ गाउँपालिकाको उत्पादन योग्य जमिनलाई उत्पादनका आधारमा विभिन्न प्याकेजमा विभाजन गरी कृषि सम्बन्धी नीति कानुन तथा योजना निर्माण सहित आधुनिक प्रविधिको माध्यमद्वारा कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।	१. गाउँपालिकामा कृषि योग्य जमिनको पहिचान गरी अन्न उत्पादन, फलफूल उत्पादन र तरकारी उत्पादनका आधारमा विभिन्न प्याकेजहरू तय गरी सोही अनुसारको उत्पादनमा जोड दिइनेछ । २. आधुनिक प्रविधिमा आधारित कृषि उत्पादनमा जोड दिइनेछ । माटो परीक्षणको प्रतिवेदन अनुसार उत्पादन र उत्पादकत्वमा जोड दिइनेछ । ३. कृषि जन्य उत्पादनलाई व्यवसायी करण गरी यसलाई रोजगारमूलक उद्योगको रूपमा विकास गरिनेछ। ४. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.२ः कृषि पूर्वाधारको विकास, कृषि उद्योगहरूको स्थापना र प्रवर्द्धन गरी खाद्य सुरक्षा तथा पर्याप्त पोषण योग्य बस्तुको उपभोगमा जोड दिने ।	१. पानीका मूलहरू लगायत जलाधार क्षेत्रको उचित संरक्षण सहित व्यवस्थापन गरी सिँचाइको लागि उपयोग गरिनेछ । २. पर्याप्त सिँचाइ सुविधा, सङ्कलन केन्द्र, बजार व्यवस्थापन, ग्रामीण सडकको स्तर उन्नति, बीउ विजन, मलखादको सहज आपूर्ति र प्रविधिको पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । ३. जनताको पहुँच सिर्जना हुने गरी गुणस्तरयुक्त सडक, सिँचाइ, लगायत अन्य भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गर्दा निश्चित मापदण्ड सहित सहरी क्षेत्रलाई थप व्यवस्थित बनाइनेछ । ४. खाद्य असुरक्षाबाट प्रभावित घर धुरीको पहिचान गरी त्यस्ता घर धुरीहरूको खाद्यमा पहुँच वृद्धि गरिनेछ । ५. कृषि तथा पशु जन्य उपजमा आत्मनिर्भर हुँदै खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूति गराई गरिबी निवारणमा उल्लेख्य सुधार गरिनेछ । ६. गरिबी न्यूनीकरणका लागि गरिबी वस्तुगत विवरण तयार गरी सकारात्मक विभेद नीतिका आधारमा स्रोत परिचालन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
१.३ पशु पन्छी जन्य व्यवसायमा आर्थिक, सामाजिक र भौगोलिक रूपमा पछि परेका महिला, युवा तथा विभिन्न कारणले जोखिममा रहेका लक्षित वर्गको स्व रोजगार तथा आय आर्जनको दिगो स्रोतको रूपमा विकास गर्ने ।	a. पशु पन्छी पालक साना कृषक, महिला तथा भूमिहीन विपन्न किसानलाई पशु पन्छी पालन तथा पशु पन्छी जन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । b. युवाको बढ्दो विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र बेरोजगार युवालाई पशु पन्छी पालनमा आकर्षित गर्ने गरी युवा लक्षित कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । c. पशु पन्छी पालनमा बढ्दो महिला सहभागिता र महिला किसान सशक्त करणलाई केन्द्रित गर्दै साना तथा व्यावसायिक महिलामूखी कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ।
१.४ पर्यटन प्रवर्द्धन र पर्यटन विकास गर्न स्थानीय स्तरमा सार्वजनिक, निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रसँग साझेदारी एवम् सहकार्य गरी कृषि, धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. पर्यटन पूर्वाधार विकासमा स्थानीय निकाय, स्थानीय समुदाय तथा निजी क्षेत्रको नेतृत्व दायी भूमिका र सहभागितालाई प्रोत्साहित गरिनेछ । २. धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटन र कृषि पर्यटनलाई प्रवर्द्धन गरी पर्यटन क्षेत्रलाई थप प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. गाउँपालिकालाई नमुना पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा विकास गर्न पर्यटन विकासका साझेदारहरूसँग सहकार्य र समन्वय गरिनेछ । ४. पर्यटन विकासका नविनतम प्रविधि तथा आयामहरू लागू गरिनेछ ।
१.५ स्थानीय स्रोत एवम् सीपको उपयोग गरी कृषि तथा पर्यटनमा लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको स्थापना र सञ्चालनलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. गरिबी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा विस्तार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । २. 'एक वडा एक विशेष उत्पादन' सम्बन्धी कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. प्रत्येक प्रदेशमा औद्योगिक क्षेत्र, औद्योगिक कोरी डोर एवम् विशेष आर्थिक क्षेत्र क्रमशः स्थापना गर्दै लगिनेछ।
उद्देश्य नं. २ः गुणस्तरीय स्वास्थ्य र शिक्षा मार्फत समावेशी, सिर्जनशील, दक्ष, प्रतिस्पर्धी, उत्पादनशील र नवप्रवर्तनशील नागरिक उत्पादन गर्नु ।	
२.१ गरिबी वस्तुगत विवरणका आधारमा सकारात्मक विभेद नीति तयार गरी विपन्न परिवारका सदस्यलाई विकास निर्माणका कार्यक्रमहरूमा एकीकृत गरी रोजगारीको दायरामा ल्याउने ।	१. गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारका सदस्यहरूको सर्वेक्षण गरी उनीहरूलाई स्थानीयस्तरमै प्रयोगमा आउने विभिन्न सीपमूलक तालिम प्रदान गरिनेछ । २. संरक्षणको कोटाभित्र रहेका सदस्यहरूको उचित संरक्षण गर्नका साथै सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउने प्रक्रिया बैंक मार्फत अझ बढी सहज र पारदर्शी बनाइनेछ । ३. अति विपन्न परिवारलाई कम्तीमा पनि वर्षमा १०० दिनको रोजगारीको सु निश्चितता गर्न पुनर्निर्माण र नवनिर्माण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ४. गाउँपालिकाको गरिबी वस्तुगत विवरण तयार गरी सोही आधारमा सकारात्मक विभेद नीति तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।
२.२ गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज पहुँच अभिवृद्धि गरी	a. स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गरी स्वास्थ्य सेवा सबै नागरिकले प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
पोषण युक्त खानेकुराको बारेमा चेतना बढाउँदै यस सम्बन्धी सेवाको पहुँच आम नागरीसम्म पुऱ्याउनको अतिरिक्त गुणस्तरीय औषधी तथा पोषणयुक्त खाद्य उपभोगमा जोड दिने ।	b. आवश्यक औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्य कर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवम् जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास गरिनेछ । c. गुण स्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी क्रमशः सम्पूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्दै लगिनेछ । d. स्वास्थ्य तथा पोषणबारे व्यापक जन चेतना जागृत हुने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। e. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जबाफदेही एवम् जन उत्तरदायी बनाउन सुशासनमा जोड दिइनेछ । f. 'सुनौला हजार दिन' लगायत सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । g. पोषण युक्त खाद्यान्नको उत्पादन तथा उपभोगमा व्यापक सचेतन अभिवृद्धि गरिनेछ।
२.३ रोजगारी र उद्यमशीलता विकास गर्न प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको विस्तारमा जोड दिइ सार्वजनिक र निजी तहबाट प्रदान गरिने शिक्षा बीचको गुणस्तरमा रहेको अन्तर घटाउँदै सबै तहको शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउने ।	१. चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाको शिक्षाको लागि एक वर्षे प्रारम्भिक बाल शिक्षा र पूर्वप्राथमिक विद्यालयको नक्साङ्कनका आधारमा अत्यन्त दुर्गम बस्ती वा समुदाय र भौगोलिक विकटता लाई लक्षित गरी पुनर् वितरण र विस्तार गरिनेछ। २. गाउँपालिकाका प्रत्येक वडामा कम्तीमा पनि १ ठाउँमा आवास र यातायात सहितको भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न नमुना विद्यालय सञ्चालन गरिनेछ । ३. शिक्षक दरबन्दी मिलान कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा अघि बढाई विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको समता मूलक वितरण सुनिश्चित गरिनेछ । ४. शिक्षा क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको सहभागितालाई थप व्यवस्थित र नियमन गर्ने तथा निजी र सार्वजनिक विद्यालयका शिक्षाको गुणस्तरको अन्तरलाई कम गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ५. प्राविधिक र व्यावसायिक विद्यालयहरू सञ्चालनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना तथा नियमन कारी व्यवस्थालाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ । ६. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको क्षेत्रमा जोड दिइ प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनमा जोड दिइनेछ । ७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई समग्र शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अङगको रूपमा एकीकृत गर्दै डिजिटल डिभाइसलाई कम गर्दै लगिनेछ । ८. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा विद्यार्थीको सिकाइ सु निश्चितताको लागि मातृभाषा, राष्ट्रिय भाषा र अन्तर्राष्ट्रिय भाषालाई शिक्षण सिकाइको माध्यमका रूपमा अपनाई शिक्षामा बहुभाषिक नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
	९. विद्यार्थीको सिकाइ अभिवृद्धिका लागि निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति तथा प्रारम्भिक बाल कक्षामा पढाई सीप विकास विधिहरूको प्रभावकारी उपयोगमा जोड दिइनेछ। १०. माध्यामिक तह सञ्चालन गर्ने सामुदायिक तथा संस्थागत दुवै प्रकारका विद्यालयहरूमा उपलब्ध हुनुपर्ने न्यूनतम आधारभूत सुविधाहरूको सूची निर्धारण गरेर विद्यालयहरूमा गुणस्तरको मानक तयार गरी लागू गरिनेछ । ११. विद्यालय तहको सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी बनाउन र जबाफदेहीता सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको सञ्चालन तथा कार्यसम्पादनस्तरको वार्षिक रूपमा कार्य सम्पादन परीक्षण गर्ने र कार्यसम्पादनमा आधारित व्यवस्थापन तथा लगानीको प्रावधान लागू गरिनेछ । १२. शिक्षकहरूको प्राज्ञिक उन्नयन एवम् पेसा गत विकासका लागि माग तथा आवश्यकताका आधारमा छोटा तथा मध्यम अवधिका तालिम सञ्चालन गरिनेछ। १३. विद्यालयहरूको व्यवस्थापन सुधार तथा शैक्षिक उपलब्धि अभिवृद्धिका लागि प्रधानाध्यापकहरूसँग कार्यसम्पादन करारको व्यवस्था लाग गरिनेछ । १४. आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा पछि परेका क्षेत्र तथा अति विपन्न बसोबास रहेको क्षेत्रलाई लक्षित गरी विद्यालयमा दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । १५. दलित, छात्रा, जनजाति, लोपान्मुख जात जाति, गरिब तथा जेहनदार विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यकताका आधारमा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ । १६. शैक्षिक गुणस्तर निर्धारणका लागि प्रदेश तथा सङ्घीय सरकार समेतको सहयोग लिइ गाउँपालिका स्तरीय योग्यता निर्धारण प्रणाली र व्यावसायिक योग्यता निर्धारण प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । १७. भिन्न सिकाइ आवश्यकता भएका जोखिममा परेका तथा सीमान्त कृत समूहका विद्यार्थीहरूको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्नका लागि खुला, वैकल्पिक, आवासीय तथा विशेष शिक्षा कार्यक्रमको सुविधा विस्तार गरिनेछ । १८. नयाँ विद्यालय भवन निर्माणका नमुना डिजाइनहरू बहु प्रकारका विपद् प्रति संवेदनशील र अपाङ्ग मैत्री हुने गरी बनाइनेछ । १९. जनसङ्ख्या र भूगोलको आधारमा विद्यालयहरूको नक्साकन गरी पुनर् रचना गरिनेछ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
	२०. शिक्षकहरूको कार्यसम्पादनलाई विद्यालयका हरेक कक्षाका विद्यार्थीले हासिल गरेको नतिजासँग आबद्ध गरी पुरस्कार तथा दण्डको व्यवस्था गरिनेछ । २१. सबै प्रकारका शैक्षिक संस्थाहरूको भौतिक अवस्थामा सुधार गरी विपद् प्रतिरोधी बनाइनेछ । २२. बालबालिका तथा युवालाई आफ्नो अन्तर्निहित क्षमताको विकास गर्न प्रत्येक विद्यालय तथा साबिक वडा स्तरमा खेलकुद विकास, प्रशिक्षण र अभ्यासलाई अभिन्न अङ्ग बनाइनेछ ।
उद्देश्य ३: दिगो र सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार निर्माणका साथै ऊर्जा, सञ्चार र सूचना प्रविधिको सेवालाई सहज, भरपर्दो, सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु ।	
३.१ उच्च जोखिम तथा कमजोर आर्थिक अवस्थामा रहेका बस्तीहरूको पहिचान गरी सुरक्षित, किफायती र वातावरण मैत्री आवासको व्यवस्था गर्ने ।	१. जोखिम युक्त मानव बस्तीहरूको पहिचान गरी त्यस्ता बस्तीहरू स्थानान्तरणको लागि आवश्यक कानुनहरू तर्जुमा गर्नका साथै स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरू कर्मचारीहरूको क्षमता विकासमा जोड दिइनेछ । २. घनत्व र जनसङ्ख्याका आधारमा आधारभूत सेवा सुविधा सहितको एकीकृत बस्ती विकास गरिनेछ । ३. खर र फुसको छानालाई जस्तापाता वा ढुङ्गाले प्रतिस्थापन गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ । ४. अव्यवस्थित पुराना घना बस्तीलाई पुनरुत्थान गरिनेछ । ५. बस्ती स्थानान्तरण गर्ने सन्दर्भमा सबैभन्दा बढी उच्च जोखिममा रहेको र विपन्न तथा महिला, अपाङ्गता भएका घर परिवारलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
३.२ गाउँपालिकाको केन्द्र, राजमार्ग तथा बजारसँग पहुँच भएका, आर्थिक वृद्धिलाई योगदान पुग्ने प्रकृतिका दिगो, सुरक्षित यातायातमा सुविधा विस्तार गरी कृषि, उद्योग, व्यापार, जल विद्युत्, पर्यटन, शिक्षा र स्वास्थ्य सेवामा पहुँच वृद्धि गरी व्यापार व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. ग्रामीण सडक मार्गलाई सुरक्षित, दिगो र छोटो हुने गरी स्तर उन्नतिको कामलाई प्राथमिकता दिइनेछ । २. सडक सञ्जाल निर्माण गर्दा कृषि, ऊर्जा, पर्यटन तथा उद्योग व्यवसायको समेत प्रवर्द्धन हुने गरी गरिनेछ । ३. सडकको दायाँबायाँ हरियाली कायम गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. सडक तथा पुलहरूको निर्माण तथा मर्मत सम्भारमा सामाजिक एवम् वातावरणीय पक्षको नकारात्मक असर न्यूनीकरणका लागि आवश्यक उपायहरूको अवलम्बन गरिनेछ । ५. सार्वजनिक निर्माणमा सार्वजनिक-निजी साझेदारी, निर्माण, सञ्चालन तथा हस्तान्तरण प्रक्रिया जस्ता विधिहरू अवलम्बन गरिनेछ । ६. ग्रामीण सडक यातायातको विकास र विस्तारमा प्रादेशिक तथा सङ्घीय सरकारसँग आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग लीन पहल गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
	७. सडक सम्पत्ति संरक्षण, मर्मत सम्भार, पुनर्निर्माण एवम् व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ । ८. दिगो, भरपर्दो र सुविधा युक्त यातायातको उपयोग गर्दै व्यापार व्यवसायको प्रवर्द्धनमा जोड दिइनेछ ।
३.३ विद्युतको प्रसारण व्यवस्थालाई थप सुदृढ तथा प्रभावकारी बनाइनुका साथै वैकल्पिक ऊर्जा र नवीकरणीय ऊर्जा समेतको प्रयोग गर्दै आधुनिक प्रविधिको उपयोगमा स्थानीयवासीको पहुँच विस्तार गर्ने।	१. केन्द्रीय विद्युतीकरणको पहुँच प्रत्येक घर तथा बस्तीसम्म विस्तार गरिनेछ । २. पुराना काठका पोलहरू विस्थापित गरी स्टिल पोलहरू स्थापित गरिनेछ । ३. विद्युत प्रसारणलाई थप व्यवस्थित र सहज बनाइनेछ । ४. नवीकरणीय ऊर्जाको विकास र विस्तारको लागि व्यापक सचेतना सहित बजेटको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विद्युतमा आधारित आधुनिक प्रविधिको उपयोग गरी सूचना , सञ्चार ,व्यापार व्यवसायमा वृद्धि गरिनेछ ।
३.४ सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई सुरक्षित, भरपर्दो र सर्व सुलभ बनाई सुशासनमा टेवा पु¥याउने ।	१. सूचना प्रविधिमा सर्वसाधारणको पहुँचको लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था र संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ । २. गाउँपालिकामा सूचना प्रविधि क्षेत्रको विकासको लागि आवश्यक जनशक्ति तथा पूर्वाधारको विकास गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाको कृषि, पर्यटन, शिक्षा, स्वास्थ्य एवम् कतिपय पूर्वाधार क्षेत्रको विकासमा सूचना प्रविधिलाई अधिकतम उपयोग गरिनेछ । ४. समुदायसँगको सहकार्यमा ग्रामीण स्तरमा सूचना प्रविधि पूर्वाधार विकास गरिनेछ। ५. सूचना प्रविधि प्रणालीको सुरक्षा, विश्वसनीयता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: विपद् प्रतिकार्य संवेदनशील हरित पालिका निर्माण गर्नु ।	
४.१ जैविक विविधता र जलाधारको दिगो व्यवस्थापन र उपयोगमा स्थानीय समुदायको पहुँच वृद्धि गरी दिगो वन व्यवस्थापन र संरक्षणमार्फत वन पैदावारमा आत्म निर्भरता हासिल गर्दै यसमा आधारित उद्यमशीलता र रोजगारी वृद्धि गर्ने ।	१. विविधतापूर्ण वन पैदावारको सहज आपूर्ति, रोजगारी सिर्जना र स्थानीय तथा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा उल्लेख्य योगदान पुर्‍याउन वन सम्वर्द्धन प्रणालीमा आधारित वनको दिगो व्यवस्थापन गरिनेछ । २. वनमा लाग्ने डढेलो व्यवस्थापनको लागि व्यापक रूपमा सचेतना अभिवृद्धि गर्दै पूर्व तयारी, डढेलो नियन्त्रण र डढेलो प्रतिरोधी क्षमता विस्तारका लागि अग्निरेखा व्यवस्थापन र आकाशे पानी सङ्कलन कार्यक्रममा स्थानीय जनताको सहभागिता अभिवृद्धि गरिनेछ । ३. भूउपयोग विकास तथा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गरी जल उत्पन्न प्रकोप विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
	४. जलवायु परिवर्तनले पारिस्थितिकीय तथा जलाधारीय प्रणालीमा पार्ने नकारात्मक प्रभाव न्यूनीकरण, अनुकूलन र समानुकूलन गर्न स्थानीय समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ। ५. स्थानीय अनुकूलन योजनालाई समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाहरूमा मूलप्रवाहीकरण र सेवा प्रदायकहरूको क्षमता विकास गरिनेछ। ६. वन व्यवस्थापन कार्यलाई उद्योगको रूपमा विकास गर्न वन तथा वनपैदावारमा आधारित उद्यमशीलता विकास तथा उद्योग व्यवसाय सञ्चालन गरी हरित रोजगारी वृद्धि गरिनेछ । ७. तुलनात्मक लाभ भएका उच्च मूल्यका जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको संरक्षण, संवर्द्धन, खेती विस्तार एवम् निर्यातका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ।
४.२ विपद् व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन नीति गत व्यवस्थालाई समय सापेक्ष र व्यवहारिक बनाई विभिन्न निकायबाट हुने विपद् व्यवस्थापनको कार्यलाई समन्वय गरी आपत्कालिन खोज, उद्धार, उपचार तथा तत्काल राहतका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्नका साथै विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई विकासका सबै आयाम तथा चरणमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने।	१. गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन प्रक्रियामा समाहित गर्ने कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ । २. बस्ती/समुदाय स्तरसम्म विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य क्षमता विकास व्यवस्थापन गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा अल्पीकरण गर्नका लागि गाउँपालिकाका सबै वडा तहसम्म जनसचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. एकीकृत बस्ती विकासको सुरुवाती चरणदेखि नै विपद् विज्ञ, स्थानीय निकाय, योजनाविद्हरूलाई सहभागी गराएर भू-उपयोग नीति अनुकूल हुने गरी दीर्घकालीन बस्ती विकास योजना बनाई लागु गरिनेछ । ४. विपद् व्यवस्थापनलाई दिगो बनाउन विभिन्न प्रकारका प्रकोपका विषयमा अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिनेछ । ५. विपद् व्यवस्थापनमा संलग्न प्रहरीचौकी र कर्मचारीहरूको लागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरी विपद्को पूर्वतयारी तथा विपद् प्रतिकार्यलाई थप प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाइनेछ ।
४.३ मानव जन्य फोहोर व्यवस्थापन गरी प्रशोधन सहित पुन उपयोग गर्न मिल्ने बनाइनुका साथै सफा र स्वच्छ घर तथा बस्ती निर्माण गर्ने ।	१. बजार उन्मुख बस्तीहरूमा उत्पादन हुने मानव जन्य फोहोरलाई निजी क्षेत्र तथा समुदाय समेतको सहयोग र सहकार्यमा सङ्कलन गरी व्यवस्थापन गरिनेछ । २. गाउँपालिकाको ग्रामीण बस्तीमा उत्सर्जन हुने फोहोरलाई सङ्कलन गर्न आवश्यक डष्टविन वितरण गर्नुका साथै स्थानीय स्तरमा जन चेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ३. समुदायबाट सङ्कलन भएको फोहोरलाई कुहिने र नकुहिने गरी दुई भागमा विभाजन गरी कुहिने लाई प्रशोधन गर्ने तथा नकुहिने फोहोरलाई दिगो रूपमा व्यवस्थापन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
	४. गाउँपालिकाको क्षेत्राधिकारभित्र बग्ने नदी नाला लगायत अन्य सार्वजनिक ठाउँहरूको सरसफाइ गरी घर बस्ती तथा समुदायलाई फोहोर विहीन मानव बस्तीका रूपमा परिचय दिने गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य ५: सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि अवलम्बन गर्नु ।	
५.१: संस्थागत विकासका लागि आवश्यक कानुनी तथा संरचना गत प्रणालीमा सुधार गरी प्रविधि मैत्री, पारदर्शी र सुशासन युक्त बनाउने ।	१. समावेशी र सन्तुलित विकासको माध्यमद्वारा समता मूलक समाज निर्माण गरिनेछ। २. गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्भे गरी सोही अनुसार कर्मचारी व्यवस्थापन गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाका सम्पूर्ण निर्वाचित पदाधिकारीहरूलाई कानुन, योजना तर्जुमा, पारदर्शीता तथा पदीय जिम्मेवारीका बारेमा तालिम, गोष्ठी, भ्रमण आदिको आयोजना गरिनेछ । ४. गाउँपालिकाभित्र रहेका समुदायमा आधारित संस्थाहरू जस्तै आमा समूह, युवाक्लव, सामुदायिक संस्थाहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समितिहरू, स्वास्थ्यचौकी व्यवस्थापन समितिहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरू टोल सुधार समितिहरू, सरसफाइ समितिहरू, निर्माण कार्यसँग सम्बन्धीत उपभोक्ता समितिहरूको क्षमता विकास गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ५. गाउँपालिकामा कार्यविधिमा उल्लिखित सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण, मासिक प्रगति विवरण सार्वजनिक गर्नका साथै चौ मासिक प्रतिवेदन सार्वजनिक कार्यक्रमलाई अझ सशक्त र प्रभावकारी बनाइनेछ । ६. गुनासो पेटिका, सूचना पाटी, पत्रपत्रिका, स्थानीय एफ. एम बाट नियमित रूपमा गाउँपालिकाबाट सम्पादित कार्यक्रमहरू लगायत सूचनाहरू सार्वजनिक करण गरिनेछ।

३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट

तालिका ८: आवधिक योजनामा लगानी स्रोतहरू

क्र.सं.	स्रोत	योजना अवधिमा हुने लगानी (रु. हजारमा)	प्रतिशत
१	सरकारी (पालिका, प्रदेश तथा संघीय सरकार) क्षेत्र	४१८०८६३	८७.२६
२	सहकारी क्षेत्र	८००००	१.६७
३	निजी क्षेत्र	१८००००	३.७६
४	गै.स.स.	१०००००	२.०९
५	उपभोक्ता समूह, सामुदायिक संस्था आदिको योगदान	१४१५००	२.९५
६	अन्तर स्थानीय तह साझेदारी	१०९११२	२.२८
	कुल	**४७९१४७५**	**१००.००**

तालिका ९: गाउँपालिकाको आय अनुमान (रु.)

क्र. सं.	बजेट कोड	विवरण	२०७९/८० को यथार्थ	२०८०/८१ को अनुमान	२०८१/८२ को प्रक्षेपित	२०८२/८३ को प्रक्षेपित	२०८३/८४ को प्रक्षेपित	२०८४/८५ को प्रक्षेपित	२०८५/८६को प्रक्षेपित
१	३२१२२	नगद मौज्दात	०	८७२५	९५९८	१०५५७	११६१३	१२७७४	१४०५२
२		आन्तरिक राजस्व	८७२२८	३२०००	३५२००	४०४८०	४६५५२	५३५३५	६१५६५
३	१३३११	संघीय सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान	१०३५०८	९८९००	१०८७९०	११९६६९	१३१६३६	१४४७९९	१५९२७९
४	१३३१२	ससर्त अनुदान चालू (संघीय सरकार)	२७१५०१	२८९४००	३१८३४०	३५०१७४	३८५१९१	४२३७११	४६६०८२
५	१३३१३	ससर्त अनुदान पुँजीगत (संघीय सरकार)	२५५०५	०	२५०००	२७५००	३०२५०	३३२७५	३६६०३
६	११४११	संघीय सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट प्राप्त आय	६४६४६	१०३३६८	११३७०५	१२५०७५	१३७५८३	१५१३४१	१६६४७५

क्र.सं.	बजेट कोड	विवरण	२०७९/८० को यथार्थ	२०८०/८१ को अनुमान	२०८१/८२ को प्रक्षेपित	२०८२/८३ को प्रक्षेपित	२०८३/८४ को प्रक्षेपित	२०८४/८५ को प्रक्षेपित	२०८५/८६को प्रक्षेपित
७	१३३११	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान	११०८०	८७६२	९६३८	१०६०२	११६६२	१२८२८	१४१११
८	१३३१३	ससर्त अनुदान (प्रदेश सरकार)	०	०	८०००	८८००	९६८०	१०६४८	११७१३
९	११४५६	राजस्व बाँडफाँट (प्रदेश सरकार)	८३४९	७७८५	८५६४	९४२०	१०३६२	११३९८	१२५३८
१०	१३३१७	समपूरक अनुदान (संघ)	२६२७७	२००००	२२०००	२४२००	२६६२०	२९२८२	३२२१०
११	१३३१७	समपूरक अनुदान (प्रदेश)	३१०१	५०००	५५००	६०५०	६६५५	७३२१	८०५३
१२	१३३१७	विशेष अनुदान (संघ)	१४२२२	८५००	९३५०	१०२८५	११३१४	१२४४५	१३६८९
१३	१३३१७	विशेष अनुदान (प्रदेश)	१३८४	५०००	५५००	६०५०	६६५५	७३२१	८०५३
१४	१३४११	अन्य संस्थागत आन्तरिक अनुदान	०	४३५	४७९	५२६	५७९	६३७	७०१
१५		जनसहभागिता	१२२२	१३४४	१४७८	१६२६	१७८८	१९६७	२१६४
		जम्मा	६१८०२२	५८९२१९	६८११४१	७५१०१५	८२८१४०	९१३२८२	१००७२८७

३.९ गाउँ गौरवका आयोजनाहरू

तालिका १०: गाउँ गौरवका प्रस्तावित आयोजनाहरू

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा					
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा
३	अन्नपूर्ण गाउँपालिका चक्रपथ सडक (११ वटै वडा जोड्ने) — (लुम्ले -लान्द्रुक-घान्द्रुक -मोहोरीया —तिखे ढुङ्गा - बिरेठाँटी -झोबाङ -सल्यान -भदौरे — पाउँदुर — क्याम्पस गेट)	कि.मि.	४५	६७	५००००	१०००००	१०००००	१०००००	१०००००	४५००००

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा					
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा
१	वृहत्तर शीत भण्डार कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१				२००००	३००००	**५००००**
४	अन्नपूर्ण सांस्कृतिक संग्राहलय- राष्ट्रिय विभूति एवं शहीद स्मृति पार्क निर्माण	सङ्ख्या	०	१		२००००	३००००			**५००००**
२	एक वडा एक नमुना विद्यालय सञ्चालन	सङ्ख्या	०	११	२००००	२००००	२००००	२००००	३००००	**११००००**
२	पालिकास्तरीय कवर्डहल निर्माण	सङ्ख्या	०	१				१५०००	२५०००	**४००००**
५	प्रशासकीय भवन निर्माण	सङ्ख्या	०	१	२००००	३००००				**५००००**
१	अन्नपूर्ण रोजगार सूचना/सहायता केन्द्र (स्वदेश तथा वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी) व्यवस्थापन तथा सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१				१५०००	१५०००	**३००००**
१	अन्नपूर्ण पदमार्ग -क - भूमेपार्क-काँडे बराहथान-भूमेस्थान-सिद्धकोथान- शीतलगुफा -बिरेठाँटी-घान्द्रुक-छोम्रुङ-बेसक्याम्प	कि.मि.	३५	६०	१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	**५००००**
१	अन्नपूर्ण पदमार्ग -ख - पञ्चासे-काँडे-अष्ट्रेलिया क्याम्प-पथाना-कान्छी बराह- तोल्का-लान्द्रुक-टाँडापानी-नाङ्गेठाँटी- बनठाँटी-उल्लेरी-तिखेढुङ्गा- बिरेठाँटी	कि.मि.	१०	२५	७०००	७०००	७०००	७०००	७०००	**३५०००**
	गाउँ गौरवको योजनाको जम्मा				**१०७०००**	**१८७०००**	**१६७०००**	**१८७०००**	**२१७०००**	**८६५०००**

तालिका ११: गाउँ गौरवका प्रस्तावित आयोजनाहरूको स्थानगत विवरण तथा साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
३	अन्नपूर्ण गाउँपालिका चक्रपथ सडक (११ वटै वडा जोड्ने) — (लुम्ले - लान्द्रुक-घान्द्रुक -मोहोरीया —तिखे ढुङ्गा - बिरेठाँटी -झोबाङ -सल्यान - भदौरे — पाउँदुर — क्याम्पस गेट)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	९	१	५	३	३
१	वृहत्तर शीत भण्डार कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१२	३	३	२	३
४	अन्नपूर्ण सांस्कृतिक संग्राहलय- राष्ट्रिय विभूति एवं शहीद स्मृति पार्क निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. ३	१०	६	१	३	३
२	एक वडा एक नमुना विद्यालय सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	४	५	६	२	३
२	पालिकास्तरीय कवर्डहल निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	११	५	६	३	३
५	प्रशासकीय भवन निर्माण	सङ्घ/पालिका	वडा नं. ३	१७	९	७	३	३
१	अन्नपूर्ण रोजगार सूचना/सहायता केन्द्र (स्वदेश तथा वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी) व्यवस्थापन तथा सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. ३	८	३	६	२	३
१	अन्नपूर्ण पदमार्ग -क - भूमेपार्क-काँडे बराहथान-भूमेस्थान-सिद्धकोथान-शीतलगुफा -बिरेठाँटी-घान्द्रुक-छोम्रुङ-बेसक्याम्प	प्रदेश/पालिका	वडा नं. १ २ ३ ५ ६ ७ ८ ९ १० र ११	११	५	१	२	२
१	अन्नपूर्ण पदमार्ग -ख - पञ्चासे-काँडे-अष्ट्रेलिया क्याम्प-पथाना-कान्छी बराह- तोल्का-लान्द्रुक-टाँडापानी-नाङ्गेठाँटी- बनठाँटी-उल्लेरी-तिखेढुङ्गा-बिरेठाँटी	प्रदेश/पालिका	वडा नं. ४ ५ ६ ७ र ८	११	५	१	२	२

परिच्छेद — ४: आर्थिक विकास

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको समष्टिगत विकास र समृद्धिको महत्त्वपूर्ण आधार आर्थिक क्षेत्रलाई मानिएको छ । यस क्षेत्र अन्तर्गत कृषि तथा पशु विकास, सिँचाइ, पर्यटन संस्कृति तथा सम्पादन, उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति र पर्यटन, सांस्कृतिक तथा सम्पदा संरक्षण र श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा लगायतका उपक्षेत्रहरू पर्दछन् । नेपालको संविधानको अनुसूची - ८ मा स्थानीय तहलाई स्थानीय बजारको व्यवस्थापन, कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, सहकारी जस्ता स्थानीय आर्थिक विकासको जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । यी विषयहरू दिगो विकासको लक्ष्य -१ (शून्य गरिबी), लक्ष्य -२ (भोकमरीको अन्त्य) लक्ष्य - ८ (सम्मानित काम तथा आर्थिक उन्नति) र लक्ष्य -१० (असमानताको न्यूनीकरण) सँग जोडिएका छन् । यस गाउँपालिकाले आर्थिक क्षेत्रको उद्देश्य उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि, रोजगारीको सृजना र पोषणमा सुधार गर्दै आर्थिक विकासको आधार तयार गर्नु भन्ने निर्धारण गरेको छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले आर्थिक क्षेत्रको प्रवर्द्धन र विकास गरी गाउँपालिकालाई समुन्नत गाउँपालिकाको रूपमा विकास गर्ने सोच बनाएको छ ।

नेपालको संविधानको धारा (३६) को उपधारा (१) मा प्रत्येक नागरिकलाई खाद्य सम्बन्धी हकको अतिरिक्त खाद्य वस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने हक हुनेछ भनी व्यवस्था गरिएको छ । यसरी संविधानले सुनिश्चित गरेको खाद्य सुरक्षा, मर्यादित र सुरक्षित रोजगारी र आयको अधिकार कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार, प्रदेश सरकारका साथै स्थानीय सरकारको पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसलाई मूर्तरूप दिन संवैधानिक व्यवस्था, सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय नीति, कानुन, योजना र लक्ष्यको आधारमा स्थानीय सरकारले योजनाबद्ध प्रयास गर्नु आवश्यक रहेको छ । यस गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक विकासको अग्रणी क्षेत्र कृषि, पशु, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय, जल विद्युत्, वन पैदावार, पर्यटन, सहकारी एवं कृषि पर्यटन आदि रहेका छन् ।

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी

४.१.१ पृष्ठभूमि

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको अर्थ व्यवस्थाको मुख्य आधारको रूपमा कृषि, पशुपालन, पर्यटन र व्यापार, व्यवसायलाई लिन सकिन्छ । गण्डकी प्रदेशको एक मात्र लुम्ले कृषि अनुसन्धान केन्द्र यही पालिकामा पर्दछ । गाउँपालिकाको कृषि क्षेत्रको विकासको लागि यो अनुसन्धान केन्द्रको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको छ । यहाँको अधिकांश जनसङ्ख्याको जीविकोपार्जन तथा रोजगारीको प्रमुख आधार कृषि, पशुपालन, व्यापार, व्यवसाय र पर्यटन रहेको छ । गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा व्यावसायिक रूपमा खेती गरिएका खाद्यान्न लगायतका नगदेबाली, सुन्तला, कागती, अलैंची, कफी, पशुपालन, दूध तथा मह उत्पादन आदिले मुख्य योगदान पुऱ्याउँदै आएको देखिन्छ ।

राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८ का अनुसार गाउँपालिकामा ४५२२ घरधूरीहरू कुनै न कुनै कृषि तथा पशु पन्छी व्यवसायमा संलग्न रहेको देखिन्छ । ४५२२ घरधूरीहरूले १९५९.९ हेक्टर क्षेत्रफलमा खेती गरेको देखिन्छ । तर सिँचित क्षेत्रफल भने १०००.३ हेक्टर मात्र रहेको छ । पशु तथा पन्छी मात्र पाल्ने परिवार सङ्ख्या

भने ३८३६ रहेको छ । गण्डकी प्रदेशको केन्द्र पोखरा बजार नजिक भएका कारण यहाँ उत्पादित उपजले बजार पाइरहेको छ । यहाँ उत्पादित कृषिजन्य वस्तुका आधारमा "४ अ "(अदुवा, आलु, अलैंची र ओलन) लाई प्राथमिकता दिनुपर्ने र गाउँपालिकाको पहिचानका लागि " ३ च " (चाल्ने सिस्नु, चिया र चरन क्षेत्र) लाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ । हावापानी, भौगोलिक अवस्था र किसानको माग अनुसार गाउँपालिकाले वडा नं. १ लाई कफी पकेट, वडा नं. २ कोदो पकेट वडा नं. २,३ र ४ लाई मौरी पकेट वडा नं. ७, ८ र ९ लाई तरकारी पकेट र वडा नं. ११ लाई तितेपाती प्रशोधन पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नका लागि प्रयास गरिरहेको छ । कृषि क्षेत्रमा प्रचुर सम्भावना भएको यस गाउँपालिकाको खेतीयोग्य भूमि करिब १३ प्रतिशत रहेकाले उपलब्ध भूमिको वैज्ञानिक ढंगले समुचित प्रयोग गरी कृषि र कृषि उद्योगको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । सुन्तला कागती, कफी, आरु, नासपती, आदि वालिलाई थप विस्तार गर्न सकिन्छ । गाउँपालिकामा कृषिका धेरै सम्भावनाहरू हुँदा हुँदै पनि यहाँ किसानले केही चुनौतीहरू पनि सामना गर्न परेको छ ।यहाँ एकातर्फ जग्गाको खण्डीकरण रोक्नुपर्ने चुनौती छ भने अर्कोतर्फ जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्नुपर्नेछ । कृषि उत्पादनका क्षेत्रमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यातमूलक अवस्थामा पुऱ्याउने सोच अनुरूप नै अन्नपूर्णलाई विशेष प्राथमिकतामा राखिएको छ । उपलब्ध श्रम र सीपको पहुँच विस्तार गरी रोजगार सिर्जना गर्दै कृषिमा आधुनिकीकरण, व्यावसायिकरण र यान्त्रीकरणको माध्यमबाट कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने लक्ष्य लिइएको छ ।

दिगो विकास लक्ष्य अन्तर्गत भोकमरीको अन्त्य लगायतका लक्ष्य प्राप्त गर्न आदर्श उत्पादन र न्यायिक वितरण प्रणाली प्रति विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । पोषण तथा खाद्य विविधता प्रवर्द्धन गर्नका लागि खाद्यान्नका अतिरिक्त दूध, माछा, मासु, मह र अण्डाको महत्त्वपूर्ण भूमिकालाई मनन गरी गाउँपालिका क्षेत्रमा पशुपन्छी तथा माछापालनका माध्यमबाट पोषण तथा खाद्य सुरक्षा प्रवर्द्धन भई रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनुका साथै आर्थिक उन्नतितर्फ अग्रसर हुनको लागि सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

४.१.२ समस्या तथा चुनौती

यस गाउँपालिकामा कृषिको विकास तथा व्यावसायिकरणका समस्याहरूमा मुख्यतः प्रतिस्पर्धी बजारको अभाव, लगानीको अभाव तथा आधुनिक उपकरण तथा गुणस्तरीय बीउ विजन, मलखाद एवं औषधीहरूको अभाव रहेको छ । यहाँ उत्पादित बस्तुको विक्री वितरण गर्न सडक यातायात तथा ढुवानीको समस्या रहेको अवस्था छ । यसैगरी व्यावसायिक खेती तथा बजारीकरणका लागि सीप तथा पूँजीको अभाव, स्थानीय स्तरमा बीमा गर्ने निकायको अभावले गर्दा पहिरो, असिना आदिका कारणबाट बाली उत्पादनमा भइरहेको क्षति प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको पाइन्छ । अर्कोतर्फ कृषिमा लागत लाभको दृष्टिकोणमा खेती प्रणाली खर्चिलो हुनु, माटोको नियमित परीक्षण नहुनु, सिँचाइ पर्याप्त उपलब्धता जस्ता समस्याहरू रहेका छन् । त्यसैगरी व्यावसायिक सोचको कमी विद्यमान रहनु, कृषि सङ्कलन केन्द्र लाइ व्यवस्थित गर्न नसक्नु, कृषि पर्यटन तथा पाकेट खेती विकास कार्यक्रम नहुनु एवं प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन नहुनु आदिलाई पनि लीन सकिन्छ । यहाँको कृषि क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूको अध्ययन गर्दा कृषि उपजको सुरक्षित भण्डारको सुविधा नहुनु, चिस्यान केन्द्र (विशेष गरी फलफुल, आलुका लागि) को सुविधा नहुनु बाट व्यवस्थित विक्री वितरण प्रणाली समेत नभएको अवस्था

छ । अधिकांश कृषकहरूमा व्यावसायिक कृषि र पशुपालन सम्बन्धी प्राविधिक, व्यवस्थापकीय र बजारीकरण सम्बन्धी ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोगमा कमी हुनु रहेको छ । आर्थिक विकास सम्भावनाका क्षेत्रहरू प्रचुर मात्रामा भएता पनि परम्परागत र निर्वाह मुखी खेती प्रणाली, व्यावसायिक ज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धी सूचनाको कमी, कर्जामा कम पहुँच, बजारोन्मुख खेती प्रणाली न हुनुका साथै कृषि विज्ञको समेत कमी भएको अवस्था देखिन्छ । स्थानीय हावापानी सुहाउँदो र बढी उत्पादन दिने खालको विभिन्न प्रजातिका बीउ बिजन उत्पादन गर्ने नर्सरी नुहुँदा कृषकहरूले माग र आवश्यकता अनुसारको बोट बिरुवा प्राप्त गर्न सकेका छैनन् । साथै जलवायु परिवर्तनको असरका कारण बालीमा देखा पर्ने हानिकारक झार, रोग तथा किराहरूको प्रकोप लगायत पोषण र पानी सम्बन्धी जोखिममा वृद्धि भएको अवस्था छ । जडीबुटी उत्पादन विस्तार र बजारीकरण समस्या, सङ्कलन साथै उत्पादनका लागि औजार उपकरणको कमी, वन्यजन्तुको समस्या समेत विद्यमान रहेको छ ।

स्थानीय स्तरमा बिमा गर्ने निकायको अभावले क्षति, विक्री वितरण गर्न सुविधा युक्त यातायात तथा ढुवानीको समस्या, श्रम एवं लागत बढी पर्ने, नस्ल सुधार सहित उन्नत जातको गाई, भैंसी, बाख्रापालन पर्याप्त हुन नसक्नू, आधुनिक किसिमको गोठ, खोरको व्यवस्थामा कमी हुनु तथा उन्नत घाँसको व्यवस्थामा कमी हुनु रहेका छन् । यसैगरी पशुपालन तालिमको व्यवस्थामा कमी, गुणस्तरीय दुग्ध उत्पादनमा व्यावसायिक चेतनाको कमी देखिन्छ भने आवश्यक पूर्वाधारहरू जस्तै दुग्ध चिस्यान केन्द्र, पशु रोग पहिचान तथा उपचारका लागि प्रयोगशाला नहुनु, पशुपालनका लागि आवश्यक सरल कर्जाको व्यवस्था नहुनु, समयमा उपलब्ध हुनुपर्ने औषधी भ्यासलिनको सहज उपलब्धता नहुनु, एग्रोभेटहरू सञ्चालनमा सहजता नहुनु तथा पशु फार्म व्यवस्थापन सम्बन्धी सीप नहुनु आदि समस्याहरू रहेका छन् ।

४.१.३ सम्भावना तथा अवसर

अन्नपूर्ण गाउँपालिका तरकारी, फलफूल तथा नगदेवालीको लागि जिल्लामा उत्कृष्ट स्थान ओगट्न सफल रहेको छ । यहाँ उत्पादित कृषिजन्य वस्तुका आधारमा "४ अ "(अदुवा, आलु, अलैची र ओलन) लाई प्राथमिकता दिन सकिन्छ । गाउँपालिकाको पहिचानका लागि "३ च" (चाल्ने सिस्नु, चिया र चरन क्षेत्र) लाई विशेष प्राथमिकतामा राख्न (गाउँपालिकाबाट प्रकाशित अन्नपूर्ण दर्पणका अनुसार) सकिन्छ । यहाँको प्रमुख आम्दानीको स्रोतको रूपमा रहेको तरकारी खेतीलाई वडा नं. ६, ७ , ८ र ९ लुम्ले र दाङसिङलाई व्यावसायिक रूपमा विस्तार गर्न सकिने बलियो सम्भावना रहेको छ । त्यसैगरी वडा नं. १ लाई कफी पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ । गाउँपालिकाको वडा नं. २, ३ र ४ मा मौरीपालन व्यवसायलाई थप विस्तार गरी उद्यमीहरूको सङ्ख्या बढाउन सकिने सम्भावना रहेको छ । वडा नं. १० र ११ घान्द्रुकलाई जडीबुटीको लागि तितेपाति प्रशोधनको लागि पकेट क्षेत्र बनाउन सकिन्छ । वडा नं. १, २ र ३ ढिकुरपोखरीलाई धान खेतीको लागि पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । त्यसैगरी वडा नं. ५ सल्यानमा तरकारी तथा फलफूल खेतीलाई विस्तार गर्न सकिन्छ । ३२४ वटा कृषि व्यवसाय दर्ता रहेको यस गाउँपालिकामा कृषि क्षेत्रसँग सम्बन्धीत धेरै व्यवसाय, उद्यम तथा उद्योगको विकास गर्न सकिने बलियो सम्भावना रहेको छ ।

पशुपक्षी तर्फ वडा नं ६ लुम्लेदेखि वडा नं. ११ घान्द्रुकसम्म बाख्रा, भेडा तथा भैंसी पालनलाई जोड दिन सकिन्छ भने वडा नं. १,२ र ३ ढिकुर पोखरीमा गाइपालनको लागि सम्भाव्य मानिन्छ । वडा नं. ६ र ७ लुम्ले डालेघाँसको लागि प्रख्यात क्षेत्र हो । लुम्ले कृषि अनुसन्धान केन्द्र समेत यही पालिकामा रहेको हुँदा यहाँ कृषि तथा पशुपालन व्यवसाय सञ्चालन तथा विस्तार गर्न सहज देखिएको छ । गाउँपालिकाको पोखरा मुस्ताङ सहायक राजमार्गसँग जोडिएको भागमा बंगुरपालन, माछापालन (चिसापानीमा हुने ट्राउट जातको माछा) र मौरीपालन पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेका छन् । यसका अतिरिक्त वन क्षेत्रमा उत्पादन तथा विस्तार गर्न सकिने गैर काष्ठ वन पैदावार अन्तर्गतका प्रजातिहरूले पनि यहाँको अर्थतन्त्रमा सहयोग पुग्न जाने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेका छन् ।

४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

कृषिको आधुनिकीकरण, यान्त्रिकीकरण एवम् व्यवसायीकरणद्वारा प्रतिस्पर्धी र निर्यात मुखी बनाउने ।

उद्देश्य

१. कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी अन्नपूर्णको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।
२. निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।
३. जैविक खेतीको प्रवर्द्धन प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गरी अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।
४. पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यावसायिक बनाई निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
उद्देश्य १ः कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी अन्नपूर्णको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	
१.१ः कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि र यान्त्रिकीकरण तथा आधुनिकीकरण गर्ने ।	१. स्थानीय वीउ–विजन, वेर्नाहरूको संरक्षण गर्दै गुणस्तरीय जातका मूलतः नगदे एवं उच्च मूल्यका कृषि उपजहरूको व्यावसायिक खेती उत्पादनमा जोड दिई उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याइनेछ । २. दिगो कृषि विकासका लागि आवश्यक ऐन, नियम, नीतिहरू तर्जुमा तथा संसोधन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. कृषि वस्तु उत्पादन अभिवृद्धि गर्न कृषि जन्य वस्तुको व्यावसायिक उत्पादनका लागि उपयुक्त र दिगो सिँचाइ सुविधा लगायतका आवश्यक पूर्वाधारको पहुँच बढाइनेछ । ४. उन्नत प्रविधि (थ्रेसिंग मेशीन, जोत्ने, साइनारे आदि) मा सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था मिलाइनेछ । ५. खेती योग्य जग्गालाई बाँझो राख्ने प्रवृति निरुत्साहित गर्दै बाँझो रहेका कृषि भूमिको दिगो उपयोगका लागि उपयुक्त योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ।

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
उद्देश्य २ः निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।	
२.१ः साना किसानलाई व्यावसायिक किसानमा परिणत गर्ने, व्यावसायिक किसानलाई उद्यमी र उद्यमलाई उद्योगमा परिणत गर्ने ।	१. खाद्य तथा अन्य कृषि उत्पादनमा आत्म निर्भरताका लागि उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास गरी सघन व्यावसायिक खेती प्रणाली अघि बढाइनेछ । २. कृषि उपज उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण एवम् वितरण प्रणालीमा नयाँ प्रविधिको विकासको अनुसरण, अवलम्बन र आधुनिकीकरण गरिनेछ । ३. उत्पादन र भण्डारणका क्रममा हुने हानी नोकसानीलाई न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज सङ्कलन तथा भण्डारण केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । ४. निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार सम्झौतामा आधारित तथा सहकारी खेतीलाई प्राथमिकता दिइनेछ । ५. मूल्य शृङ्खला पद्धति अनुसार उत्पादनदेखि बजारीकरणसम्मका कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ६. खाद्यान्न उत्पादन न्युन भएका पोषण असुरक्षित स्थानहरूमा स्थानीय स्तरमै उत्पादन गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादन प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिइनेछ।
उद्देश्य ३ जैविक खेतीको प्रवर्द्धन गरी प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताद्वारा अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
३.१ः जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।	१. रासायनिक मल लगायत विषदीको प्रयोग घटाउदै जैविक र प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरी उत्पादित वस्तुलाई बजारीकरणमा जोड दिइनेछ । २. जलवायु परिवर्तनसँगै कृषिमा अनुकूलन गरी कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सवर्द्धन तथा उपयोगमा वृद्धि गरिनेछ । ३. लोपोन्मुख तथा रैथाने विउबिजन र बालीजन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. कृषि अध्ययन तथा अनुसन्धानमा आधारित वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास एवम् विस्तार गरिनेछ । ५. कृषि उपजको अधिकतम उत्पादन एवम् उत्पादकत्व वृद्धिका लागि स्थानीय साधन स्रोत र जैविक प्रविधिको उपयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य ४ पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यावसायिक बनाई निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
४.१: कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१. हाल परम्परागत रूपमा सञ्चालन हुँदै आएको पशुपालन व्यवसायलाई उद्यम तथा उद्योगमा परिणत गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. युवाको विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र बेरोजगार युवालाई पशुपन्छी पालनमा युवा लक्षित कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ। ३. पशुपन्छी पालनमा युवा सहभागिता र महिला सशक्तीकरणलाई केन्द्रित गरी व्यावसायिक कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ । ४. व्यावसायिक पशुपन्छी पालनका साथै माछा पालन तथा मौरी पालनका लागि अनुदान तथा सहुलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विपन्न परिवारलाई पशुपन्छी पालनका लागि प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

४.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
	कृषि										
२	कृषि यान्त्रिकरण — हाते ट्याक्टर, स्प्रेयर, कोदो, मकै धान, गहुँ को थ्रेसर लगायत	एकमुस्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	०.३१
१	माटो परीक्षण कार्यक्रम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
१	एक वडा एक कृषि प्राविधिक	जना	४	११	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
३	रैथाने बाली (कोदो, मकै, आलु, फापर, घैया आदि) संरक्षण तथा खेती प्रवर्द्धन	सङ्ख्या	२	७	५००	६००	७००	८००	९००	**३५००**	०.२२
३	स्थानीय रायो साग बीउ उत्पादन तथा प्रवर्द्धन	एकमुस्ट			२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	०.०६
२	कृषि पकेट क्षेत्र (कफी, तरकारी, मौरी, सुन्तला, आलु, कोदो, अलैंची, केरा, कागती आदि) प्रवर्द्धन	सङ्ख्या	५	१५	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	०.४६
१	उत्पादनका आधारमा कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम	एकमुस्ट			३००	५००	७००	९००	११००	**३५००**	०.२२
१	स्थानीय कृषि उपजको न्यूनतम समर्थन मूल्य कायम	एकमुस्ट			३००	१००	१००	१००	१००	**७००**	०.०४
२	कृषि एम्बुलेन्स कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१		३०००	३००	३००	३००	**३९००**	०.२४
२	स्थानीय कृषि उपज सङ्कलन तथा भण्डारण केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१			२०००	२०००		४०००	०.२५
१	कृषि पञ्जीकरण कार्यक्रम सञ्चालन	एकमुस्ट			३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	०.०९
२	चक्लाबन्दी तथा सामूहिक खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
२	वीज भण्डार सङ्कलन तथा वितरण केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या	१	२			१०००		१०००	**२०००**	०.१२
२	कृषि बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
१	कृषि बाली बीमा कार्यक्रम	एकमुस्ट			३००	४००	५००	६००	७००	**२५००**	०.१५
१	कृषि दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम	जना	-	५०	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
२	बेमौसमी तरकारी खेती प्रवर्द्धन -प्लास्टिक टनेल सहायता	सङ्ख्या	५००	१५००	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	बाली-बस्तु संरक्षण (बाँदर तथा वन्यजन्तुको अतिक्रमण नियन्त्रण) कार्यक्रम	एकमुस्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
	पशुपालन										
४	पशुपालन पकेट क्षेत्र (दुग्ध, बाखा, भेडा, चौंरी, कुखुरा, माछा, बङ्गुर लगायत) प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	७	१५००	१८००	२०००	२२००	२५००	१००००	०.६१
४	उत्पादनका आधारमा कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम	एकमुस्ट			३००	५००	८००	१०००	१२००	३८००	०.२३
४	एक वडा एक पशु विकास प्राविधिक	जना	५	११	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	पशु बीमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुस्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
४	व्यावसायिक पशुपंछीपालन/मत्स्यपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	पशु उपचार तथा औषधी वितरण कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	नस्ल सुधार सहितको प्रविधि युक्त फारामहरूको विकास र विस्तार	सङ्ख्या	०	१					२५००	२५००	०.१५
४	उन्नत घाँसखेती विस्तार कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	पशु वधशाला तथा मासु बजार विकास कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१				१०००		१०००	०.०६
४	भकारो सुधार कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम,	जना	-	५०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	पशुपक्षी उपचार सम्बन्धी स्थलगत तालिम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	पशु व्यवसायीहरूको लागि तालिम तथा अवलोकन भ्रमण	पटक	०	२		५००		५००		१०००	०.०६
४	स्थानीय जातका पशुपंछी (गाई, गोरू भैंसी, सुङ्गुर, कुखुरा, बाखा आदि) संरक्षण कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	६	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
	कृषि तथा पशुपालन विकासको जम्मा				१४५००	१८७००	१९४००	२०७००	२१६००	९४९००	५.८३

४.१.६ कृषि तथा पशुपालन विकासका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
	कृषि							
२	कृषि यान्त्रिकरण — हाते ट्याक्टर, स्प्रेयर, कोदो, मकै धान, गहुँ को थ्रेसर लगायत	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१	३	३	२	३
१	माटो परीक्षण कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	सबै वडा	२	३	३	२	२
१	एक वडा एक कृषि प्राविधिक	सङ्घ/पालिका	सबै वडा	८	३	३	३	३
३	रैथाने बाली (कोदो, मकै, आलु, फापर, घैया आदि) संरक्षण तथा खेती प्रवर्द्धन	प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१	३	३	२	२
३	स्थानीय रायो साग बीउ उत्पादन तथा प्रवर्द्धन	प्रदेश/पालिका	वडा नं. ३ ४ ५ ६ र ७	१	३	३	२	२
२	कृषि पकेट क्षेत्र (कफी, तरकारी, मौरी, सुन्तला, आलु, कोदो, अलैंची, केरा, कागती आदि) प्रवर्द्धन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१	३	३	२	२
१	उत्पादनका आधारमा कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	१	३	३	२	३
१	स्थानीय कृषि उपजको न्यूनतम समर्थन मूल्य कायम	पालिका	कार्यपालिका	१	३	३	२	३
२	कृषि एम्बुलेन्स कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१	३	३	२	३
२	स्थानीय कृषि उपज सङ्कलन तथा भण्डारण केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	२	३	३	२	२
१	कृषि पञ्जीकरण कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१	३	३	२	२
२	चक्लाबन्दी तथा सामूहिक खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	२	३	३	२	२
२	वीज भण्डार सङ्कलन तथा वितरण केन्द्र स्थापना	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१	३	३	२	२
२	कृषि बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१	३	३	२	३
१	कृषि बाली बीमा कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१	३	३	२	३
१	कृषि दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	८	३	३	२	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	बेमौसमी तरकारी खेती प्रवर्द्धन -प्लास्टिक टनेल सहायता	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	२	३	३	२	३
२	बाली-बस्तु संरक्षण (बाँदर तथा वन्यजन्तुको अतिक्रमण नियन्त्रण) कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	२	३	३	२	३
	पशुपालन							
४	पशुपालन पकेट क्षेत्र (दुग्ध, बाखा, भेडा, चौंरी, कुखुरा, माछा, बङ्गुर लगायत) प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१	३	३	२	२
४	उत्पादनका आधारमा कृषक प्रोत्साहन कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	२	३	३	२	३
४	एक वडा एक पशु विकास प्राविधिक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	८	३	३	३	३
४	पशु बीमा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	२	३	३	२	३
४	व्यावसायिक पशुपंछीपालन/मत्स्यपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१	३	३	२	३
४	पशु उपचार तथा औषधी वितरण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१	३	३	२	३
४	नस्ल सुधार सहितको प्रविधि युक्त फारामहरूको विकास र विस्तार	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१	३	३	२	३
४	उन्नत घाँसखेती विस्तार कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१	३	३	२	३
४	पशु वधशाला तथा मासु बजार विकास कार्यक्रम	पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	८	३	३	२	३
४	भकारो सुधार कार्यक्रम	पालिका	सबै वडा	१	३	३	२	३
४	दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम,	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	८	३	३	२	३
४	पशुपक्षी उपचार सम्बन्धी स्थलगत तालिम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१	३	३	२	३
४	पशु व्यवसायीहरूको लागि तालिम तथा अवलोकन भ्रमण	पालिका	कार्यपालिका	८	३	३	२	३
४	स्थानीय जातका पशुपंछी (गाई, गोरू भैंसी, सुङ्गुर, कुखुरा, बाखा आदि) संरक्षण कार्यक्रम	पालिका	सबै वडा	१	३	३	२	२

४.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

कृषि तथा पशुपन्छी												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याईंको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	गाउँपालिकाको आर्थिक विकासको क्षेत्रमा उच्चतम लगानी परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको हुनेछ ।	प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (धान)	मे. टन प्रति हेक्टर	३.४७	३.५	३.५	३.६	३.६	३.६	३.६	गाउँपालिका प्रोफाइल, कृषि, पशु विकास र स्वास्थ्य शाखाको प्रतिवेदन	कृषि, पशु र खाद्य सुरक्षा क्षेत्रले थप प्रोत्साहन र प्राथमिकता पाएका हुने
		प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (मकै)	मे. टन प्रति हेक्टर	३.१५	३.२	३.२	३.३	३.३	३.३	३.३		
		प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (गहुँ) मे. टन प्रति हेक्टर		२.९९	३	३.१	३.१	३.२	३.२	३.२		
असर	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	दलहनको उत्पादकत्त्व	मे. टन प्रति हेक्टर	१.१९	१.२	१.३	१.४	१.४	१.५	१.५		
		तेलहन को उत्पादकत्त्व	मे. टन प्रति हेक्टर	१.१९	१.२	१.२	१.२	१.३	१.३	१.३		
		आलु बालीको उत्पादकत्त्व	मे. टन प्रति हेक्टर	१९	१९	२०	२०	२०	२१	२१		
		३० मिनेटसम्मको दुरीमा कृषि उपज बिक्रीका लागि बजार उपलब्ध भएका कृषक परिवार	प्रतिशत	५०	५५	६०	६५	७०	७५	७५		
प्रतिफल	निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली दिगो एवम् व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण हुनेछ ।	वर्षभरी सिंचाइ हुने खेतियोग्य जमिन	प्रतिशत	१०	११	१२	१३	१४	१५	१५		
		तरकारी व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	प्रतिशत	१५	१६	१८	२०	२२	२५	२५		
		कृषि सहकारी संस्था	सङ्ख्या	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४		

कृषि तथा पशुपन्छी												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्त्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		सहकारीमा आवद्ध कृषक	प्रतिशत	४००	४५०	५००	५५०	६००	६५०	६५०		
	कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालन भई रोजगारी र आम्दानी वृद्धि हुनेछ ।	कृषिमा आधारित उद्योग सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
		कृषिमा आधारित रोजगारी	सङ्ख्या	१५०	१७०	२००	२५०	३००	३५०	३५०		
		कृषि तालिम प्राप्त जनशक्ति	जना	१००	१२०	१४०	१६०	१८०	२००	२००		
		कोल्ड रूम (चिस्यान केन्द्र)	सङ्ख्या	०	०	०	१	१	१	१		
		कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र	सङ्ख्या	१	२	२	३	३	३	३		
		टनेल	सङ्ख्या	५००	७००	९००	११००	१३००	१५००	१५००		
	व्यावसायिक पशुपालनबाट पशुजन्य पदार्थको आयात अन्त्य भई निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	कृषि प्राविधिक	जना	४	५	७	८	९	११	११		
		व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन फर्म	सङ्ख्या	२७२	२७५	२८०	२८५	२९०	२९५	२९५		
		अण्डाको उत्पादन	सङ्ख्या (हजारमा)	६१८	६२०	६२५	६३०	६४०	६५०	६५०		
		दुधको उत्पादन	लीटर (हजारमा)	१६९८	१७२०	१७४०	१७८०	१८००	१८२०	१८२०		
		मासुको उत्पादन	मेट्रिक टन	३२८	३३५	३४०	३४५	३५०	३५५	३५५		
		पशु प्राविधिक	जना	५	६	७	८	९	११	११		
		कम्तिमा एक गाई/भैंसी भएको परिवार	प्रतिशत	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६		

कृषि तथा पशुपन्छी												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्त्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		कम्तिमा एक मासुजन्य पशुपंक्षी पाल्ने घर परिवार	प्रतिशत	४०	४२	४५	५०	५५	६०	६०		

४.२ सिँचाइ

४.२.१ पृष्ठभूमि

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाभित्र बाह्रै महिना पानी बग्ने फेवातालको स्रोतको रूपमा रहेको अँधेरीखोला र मोदीखोला महत्त्वपूर्ण खोलाहरू हुन् । यहाँका अन्य खोलाहरूमा ठोट्ने खोला, सम्दी खोला, क्युमुंग खोला, ढाड खोला, कमेरो खोला, ज्यामेखोला, घट्टे खोला, धड्खोला, छोमुंग खोला, भुरुङ्गदी खोला, सुर्के खोला, ठूलो खोला, चिसा खोला, रती खोला, घुरजुङ्ग खोला, इवारी खोला, घ्युँदी खोलाहरू रहेका छन् । माथि उल्लिखित मध्ये मोदी खोला, छोम्रोङ्ग खोला र भुरुङ्दी खोला विद्युत् उत्पादनका लागि प्रमुख मानिन्छन् । अतिरिक्त अन्य स-साना ठाडा खोलाहरू अन्नपूर्ण गाउँपालिकाका प्रमुख सिँचाइका स्रोतहरू हुन । गाउँपालिकाको कुल खेती योग्य जमिन १४४३.९ हेक्टर क्षेत्रफल मध्ये १०००.३ हेक्टर जमिन सिँचित छ (राष्ट्रय कृषि गणना २०७८) । त्यसैगरी अन्नपूर्ण गाउँपालिका भित्र रहेका मुख्य पोखरी तथा तालहरूमा सिम्ले ताल, चोरकाटे पोखरी, रातमाटाको पोखरी, ढिकुरपोखरी, ताल चियाउने पोखरी, कलुवापोखरी, खाल्डे पोखरी, ताल बराह पोखरी, तल्घ्युँ ताल, हिडेनलेक आदि मुख्य पोखरीहरू बाट कृषि क्षेत्रमा सिँचाइको लागि उपयोग गर्न सकिन्छ । यसको अतिरिक्त स-साना कुलो तथा खोल्सोहरूबाट पनि वर्षे याममा सिँचाइका लागि सम्भाव्य स्रोत मानिन्छन् । साना सिँचाइ आयोजना अन्तर्गत सतही कुलो तथा संरक्षित मुहान एवं आंशिक रूपमा प्लास्टिक पोखरीहरू रहेका छन् ।

४.२.२ समस्या तथा चुनौती

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाबाट युवा रोजगारका लागि विदेश पलायन हुनुको अतिरिक्त बाहिर सुविधा सम्पन्न ठाउँहरू जस्तै पोखरा, काठमाण्डौ, चितवन लगायतका क्षेत्रहरूमा बसाइ सराइ गर्ने प्रचलन दिनानुदिन तीव्र हुँदै गएका कारण यहाँका धेरै उत्पादन योग्य जमिन बाँझो हुँदै गएको अवस्था छ । जमिन उपयोग गर्ने मानव शक्तिको अभावका कारण पनि सिँचित जमिनमा उत्पादन हुन सकेको छैन । गाउँपालिकाको माथिल्लो भाग जस्तै वडा नं. १० र ११ घान्द्रुक, वडा नं. ६ र ७ लुम्ले, र वडा नं. ४ भदौरे लगायतको क्षेत्रमा कृषि योग्य जमिनमा अपर्याप्त सिँचाइ सुविधा नहुनु, सिँचाइ विकासमा आधुनिक प्रविधि (थोपा सिँचाइ, प्लास्टिक पोखरी, लिफ्टिङ) को प्रयोगमा कमी हुनु, पर्याप्त सिँचाइ कुलो र पोखरी गुण स्तरीय तथा पक्की नहुनु, भएका सिँचाइ आयोजनाहरू पनि पूर्ण क्षमतामा प्रयोगमा आउन नसक्नू, लिफ्टिङ प्रविधि सञ्चालनमा आवश्यक इन्धन/विद्युतको सहज एवम् सुलभ पहुँचको अभाव हुनु, मर्मत सम्भारको कमी हुनु, सिँचाइ स्रोत मुहान सुक्दै जानु, जल उत्पन्न प्रकोपले सिँचाइ आयोजनामा क्षति पुग्नु, कृषि प्रणाली र सिँचाइ बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् ।

साना-साना सिँचाइ योजना निर्माण खर्चिलो हुनु, कृषि योग्य जमिनमा सर्वयाम सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन नसक्नू, कृषि र सिँचाइ बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापना नहुनु, सिँचाइ आयोजनाहरू पूर्ण क्षमतामा उपयोग नहुनु, स्थानीय समुदायहरूद्वारा सञ्चालन भई आएका परम्परागत सिँचाइ प्रणालीका कुलाहरूको संरक्षण हुन नसक्नू, सिँचाइ कुलाहरूको मर्मत सम्भारमा लाभग्राही उपभोक्ता समितिहरूलाई जिम्मेवार बनाउन नसक्नू, कृषि उत्पादनको लागि जनशक्तिको अभाव हुँदै जानू आदि यस क्षेत्रका सिँचाइ विकासका चुनौतीहरू हुन् ।

४.२.३ सम्भावना तथा अवसर

गाउँपालिकामा सिँचाइका लागि पर्याप्त स्रोतहरू उपलब्ध भएकोले ठूला आयोजना लगायत सतह सिँचाइको विकास गरी सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन सकिने सम्भावना रहेको छ । यहाँ बाहै महिना पानी बग्ने खोलाहरू जस्तै मोदीखोला, अँधेरी खोला लगायतका १० भन्दा बढी सिँचाइ योग्य खोलाहरू रहेका र प्राय सबै वडामा पोखरी तथा स-साना तालहरू रहेका कारण पनि यहाँ व्यावसायिक कृषिलाई विस्तार गर्न कठिन छैन । वर्षायाममा बग्ने स-साना खोला खोल्सीहरू त यहाँ अनगिन्ती रहेका छन् । गाउँपालिकाभित्र ११४८ मिटर सिँचाइको लागि कुलो, नाला आदि निर्माण भइ प्रयोगमा आइसकेका छन् । यी प्राकृतिक स्रोतहरूलाई पनि सिँचाइको लागि बलियो सम्भावनाको रूपमा लिन सकिन्छ । यस गाउँपालिकाका पुराना र उर्वर जमिन भएका विशेष फाँटहरू जस्तै सिम्ले फाँट, सेरा फाँट, देउराली फाँट, लोप्रे फाँट, प्रेमबस्तीको फाँट, भदौरको फाँट, सल्यान टारीको फाँट, झोबाडको फाँट, छोमरुडको फाँट प्रमुख मानिन्छन्। सिँचाइको सुविधा हुन सके यी फाँटहरूबाट धेरै कृषिजन्य उत्पादनमा वृद्धि गर्न सकिन्छ । गाउँपालिकाका भिराला पाखाहरू र पहाडी भित्तामा डाँले घाँस, निगालो, अम्रिसो फलफुलमाः आरू, ज्यामिर, सुन्तला, कागती, नगदे बालीमाः चिया, कफीको उत्पादनलाई उद्योगको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावनाहरू रहेका छन् । गाउँपालिकाहरूको तल्लो क्षेत्रहरूमा उत्पादनका दृष्टिले उर्वर माटो भएकोले धान, मकै उत्पादन राम्रो हुन्छ भने उपल्लो क्षेत्रमा कोदो, आलुको उत्पादन राम्रो हुन्छ । आकाशे पानी सङ्कलन र प्लास्टिक पोखरीको अभ्यास सुरु हुनु, साना सिँचाइ निर्माणका क्षेत्रमा सङ्घसंस्थाहरू क्रियाशिल रहनु, साना सिँचाइ गाउँपालिकाको अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा सिँचाइ क्षेत्र समावेश हुनु तथा सिँचाइका लागि उपयुक्त जमिनहरूको उपलब्धता हुनु जलजलका सिँचाइ विकासका अवसरहरू हुन् ।

४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सिँचाइ प्रणालीको विकास गरी कृषिजन्य उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिँचाइ स्रोतको पहिचान गर्नु ।
२. कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्न दिगो सिँचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति र कार्य नीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिँचाइ स्रोतको पहिचान गर्नु ।	
१.१: परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार र व्यवस्थापनबाट खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राखी सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने।	१. परम्परागत सिँचाइका परम्परागत स्रोतहरूको विवरण सङ्कलन गरिनेछ । २. परम्परागत स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । ३. यस्ता स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ । ४. आधारभूत सिँचाइको पहुँच वृद्धिको लागि खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्राथमिकताको निर्धारण गरिनेछ । ५. संरचना निर्माणको लागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	६. निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न निर्माण तथा अनुगमन समितिको गठन गरिनेछ।
१.२: आधारभूत सिँचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने।	१. सिँचाइका वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरिनेछ । २. पहिचान गरिएका स्रोतहरूको विज्ञ सम्मिलित टोलीबाट सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ। ३. संरचना निर्माणको लागि आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ। ४. सिँचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूको विवरण तयार गरी प्राथमिकताको सूची तयार गरिनेछ । ५. प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक सिँचाइ संरचनाको निर्माण गरिनेछ। ६. संरचना निर्माणको निमित्त निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको लागि समन्वय गरिनेछ। ७. संरचना निर्माणको प्रयोजनको लागि निर्माण तथा अनुगमन समिति गठन गरिनेछ । ८. संरचना विस्तारको लागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ। ९. सिँचाइ आयोजनाहरूको मर्मत सम्भारको लागि कृषक तथा समुदायको क्षमता वृद्धि गरिनेछ । १०.सिँचाइको आवश्यक रेखदेख, अनुगमन र सञ्चालनको लागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ।
उद्देश्य २: कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्न दिगो सिँचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।	
२.१: खेतीयोग्य जमिन भएको तर सिँचाइको पहुँच नपुगेको वा अपर्याप्त भएको क्षेत्रमा प्राथमिकताको आधारमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने ।	१. सिँचाइ नपुगेका अथवा अपर्याप्त खेतीयोग्य जमिनको विवरण तयार गरिनेछ । २. निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका सिँचाइ नहर तथा कुलोहरू प्रयोगमा आउने गरी पुनर्निर्माण गरिनेछ । ३. एक योजनाबाट समुदायमा खानेपानी र सिँचाइको व्यवस्थापन गर्न सम्भव भएको अवस्थामा त्यस्ता योजनालाई प्राथमिकता दिइनेछ । ४. सिँचाइको लागि प्राथमिकताको आधारमा साना जलासय, ताल, पोखरी आदि संरचना तयार गरिनेछ । ५. सिँचाइका संरचनाको मर्मत सम्भारको लागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरिनेछ। ६. संरचना विस्तारको लागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिस्चित गरिनेछ। ७. सिँचाइ योजनाको व्यवस्थापन तथा दिगोपनको लागि उपभोक्ताहरूको संरक्षण समिति गठन गरिनेछ।
२.२: दिगो सिँचाइ प्रणालीको लागि संरचनाको विकास र व्यवस्थापन गर्ने ।	१. सञ्चालित कुलो तथा नहरको दिगो पनाको लागि मर्मत सम्भार कोष तथा संरक्षण समितिको व्यवस्थापनमा जोड दिइनेछ । २. जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत क्षमताको विकास गरिनेछ । ३. सिँचाइ योजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापनलाई दिगो बनाउन सिँचाइ सेवा शुल्क निर्धारण गरी सङ्कलन र उपयोग गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । ४. दिगो सिँचाइको व्यवस्थापनको लागि उपभोक्ता र समुदायको दक्षतामा वृद्धि गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	५. सिँचाइ पुगेका क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाउन सकिने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा खाद्यवस्तुको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ६. सिँचाइ आयोजनाका मुहानहरूको संरक्षण गरिनेछ । ७. परम्परागत कुलोहरूको मर्मत संभारमा जोड दिइनेछ ।
२.३: जलउत्पन्न प्रकोपको क्षति नियन्त्रण गर्नु ।	१. जल उत्पन्न जोखिमको क्षेत्र पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ। २. नदीजन्य प्रकोपको दिगो नियन्त्रणको लागि स्थानीय प्रविधि र रैथाने ज्ञानको उपयोग गरिनेछ। ३. खोलाखोल्सीको नियन्त्रणमा वायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोग गरिनेछ। ४. नदी किनाराको क्षेत्रको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिइनेछ । ५. नदी किनारका जोखिमयुक्त स्थानमा बस्ती विस्तार तथा नदी खोला अतिक्रमण र अव्यवस्थित दोहनको नियन्त्रण गरिनेछ ।

४.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	थोपा सिँचाइ प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
२	अधुरो सिँचाइ आयोजनाको पूर्णता (घट्टे खोला-आङबाङ लगायत)	सङ्ख्या	०	**१**		१०००				**१०००**	०.०६
२	साना सिँचाइ विकास कार्यक्रम	एकमुस्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	०.३१
२	सिँचाइ कुलो मर्मत संभार तथा स्तरोन्नती	कि.मि.	-	**५०**	३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	**१५०००**	०.९२
१	अँधेरी खोलाबाट पाउँदुर फाँट -सेराचौर-सिम्ले सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	**१**		५००				**५००**	०.०३
१	धोती खोलाबाट लुम्ले फाँट सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	**१**			५००			**५००**	०.०३
१	कुनला खोलाबाट चाउका -गराखेत-दर्मली खेत सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	**१**				५००		**५००**	०.०३
१	फल्टे खोलाबाट फलाँटे लामाचौर सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	**१**					५००	**५००**	०.०३
१	छेदौ खोलाबाट तान्चोक -माझगाउँ -पात्ले खेत-बेंसी सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	**१**					५००	**५००**	०.०३
१	ज्यामे खोलाबाट तिख्यान सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	**१**				५००		**५००**	०.०३
	सिँचाइको जम्मा				४५००	६०००	५०००	५५००	५५००	२६५००	१.६३

४.२.६ सिँचाइका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	थोपा सिँचाइ प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१२	३	३	३	१
२	अधुरो सिँचाइ आयोजनाको पूर्णता (घट्टे खोला-आङबाङ लगायत)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१२	३	३	३	१
२	साना सिँचाइ विकास कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१२	३	३	३	१
२	सिँचाइ कुलो मर्मत संभार तथा स्तरोन्नती	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१२	३	३	३	१
१	अँधेरी खोलाबाट पाउँदुर फाँट -सेराचौर-सिम्ले सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	प्रदेश/पालिका	पाउँदुर फाँट -सेराचौर-सिम्ले	१२	३	३	३	१
१	धोती खोलाबाट लुम्ले फाँट सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	प्रदेश/पालिका	लुम्ले फाँट	१२	३	३	३	१
१	कुनला खोलाबाट चाउका -गराखेत-दर्मली खेत सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	प्रदेश/पालिका	चाउका -गराखेत-दर्मली खेत	१२	३	३	३	१
१	फल्टे खोलाबाट फलाँटे लामाचौर सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	प्रदेश/पालिका	फलाँटे लामाचौर	१२	३	३	३	१
१	छेदौ खोलाबाट तान्चोक -माझगाउँ -पात्ले खेत-बेंसी सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	प्रदेश/पालिका	तान्चोक -माझगाउँ -पात्ले खेत	१२	३	३	३	१
१	ज्यामे खोलाबाट तिख्यान सम्मको सिँचाइ आयोजना निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन	प्रदेश/पालिका	तिख्यान	१२	३	३	३	१

४.२.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सिँचाइ												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाईंको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	जलस्रोत तथा सिँचाइको विकास र व्यवस्थापनबाट सबै क्षेत्रमा पानीको अभाव अन्त्य गर्ने ।	खेतियोग्य जमिन मध्ये सिंचित जमिन	प्रतिशत	२६	२८	३०	३२	३५	३८	३८	योजना प्राविधिक शाखा, सम्बन्धीत शाखाको प्रगति विवरण	सिँचाई पूर्वाधार क्षेत्रमा लगानी वृद्धि हुनुको साथै अनुगमन पनि थप प्रभावकारी भएको हुने
		बाह्रै महिना सिंचाइ हुने घरधुरी	प्रतिशत	१०	११	१२	१३	१४	१५	१५		
असर	बाह्रै महिना सिँचाइ उपलब्ध हुने क्षेत्र थप भई कृषि उत्पादकत्व वृद्धि भएको हुनेछ ।	सुचारु सिंचाइ आयोजना	सङ्ख्या	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२		
		कुलो तथा नहर स्तरीकरण (किमि)	कि.मि.	२२	२४	३०	४०	५०	६०	६०		
प्रतिफल	पानीको मुहानहरू संरक्षण र व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	संरक्षित मुहान	सङ्ख्या	१०	१५	२०	२५	३०	३५	४०		
		प्लास्टिक पोखरी	सङ्ख्या	०	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
		रिचार्ज पोखरी	सङ्ख्या	२	३	५	७	९	१०	१०		

४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा

४.३.१ पृष्ठभूमि

पर्यटन क्षेत्र अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको विकासका लागि उच्च सम्भावना बोकेको क्षेत्र हो ।रमणीय प्राकृतिक एवम् सांस्कृतिक सम्पदा र विविधताको कारण यस क्षेत्रमा तुलनात्मक लाभ रहेको छ । नेपालको संविधानले देशभित्रका सम्पदाहरूको पहिचान, संरक्षण, प्रवर्द्धन र प्रचार प्रसार गर्दै पर्यावरण अनुकूल पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने र पर्यटन उद्योगको लाभमा स्थानीय जनतालाई प्राथमिकता दिने नीति लिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले पर्यटन सम्बन्धी योजनाहरूको कार्यान्वयन र अनुगमन, पर्यटकीय सेवा विस्तार आदि कार्य स्थानीय सरकारलाई सुम्पेको छ । मध्य पहाडी राजमार्गले अधिकांश वडाहरूलाई छोएर गाएकोले सडक पूर्वाधारबाट लिन सकिने लाभको क्षेत्रहरूलाई उपयोग गर्न सहज देखिन्छ । यो गाउँपालिका पर्यटन विकासको लागि प्रचुर सम्भावनाका क्षेत्रहरू भएको पालिका हो जस्तै अन्नपूर्ण हिमाल, घान्द्रुक, घोरेपानी पदमार्ग, Hidden Lake, अन्नपूर्ण वेशक्याम समेत रहेकोले पर्यटकीय क्षेत्रको समुचित विकास गरी पालिकाबासीको आयआर्जनको विकास गर्न सकिन्छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र नागडाँडा, काँडे, लुम्ले, नयाँपुल, बिरेठाँटी, घान्द्रुक जस्ता स्यानहरू पर्यटकीय बजार केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ । यी क्षेत्रहरूमा व्यवस्थित बस्ती विकास एवं बजारीकरण अभिवृद्धि गर्ने र ग्रामीण बस्तीहरूमा पूर्वाधार संरचनाहरू निर्माण गरी आकर्षित केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने सम्भावनाहरू पनि त्यत्तिकै रहेका छन् । धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्त्व बोकेका स्थान तथा मन्दिरहरू लगायत यहाँका खोला, नदिनालाको आफ्नै प्राकृतिक वहावको संरक्षण तथा सम्वर्द्धन गरी प्रचार प्रसार गर्न आवश्यक देखिएको छ । परम्परागत पुराना घरहरू र बस्तीको संरक्षण गरी नमुना बस्तीका रूपमा व्यवस्थापन गर्ने र नयाँ निर्माण गरिने बस्ती र घरहरू परम्परागत शैलीमा निर्माण गर्न आवश्यक कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकालाई विश्वमञ्चमा परिचित गराउन सार्वजनिक पुस्तकालय, संग्रहालय, बस्तीहरूमा पार्क, पर्यटकीय उद्यान र धार्मिक एवम् सांस्कृतिक संरक्षण गर्ने प्रविधिको विकास गर्न आवश्यक हुन्छ। सारांशमा भन्नु पर्दा विकासको सम्भावना लाई "५ प " (पानी, पार्क, पर्यटन, प्रविधि र पुस्तकालय) ले परिभाषित गरिएको छ । कृषिमा व्यावसायिक उत्पादनको दृष्टिकोणले "४ अ"(अदुवा, आलु, अलैंची र ओलन) लाई प्राथमिकता दिनुपर्ने र गाउँपालिकाको पहिचानका लागि " ३ च " (चाल्ने सिस्नु, चिया र चरन क्षेत्र) लाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ । माथि उल्लिखित महत्त्वपूर्ण स्थानका अतिरिक्त कृषि तथा गैर कृषि उपजहरूलाई पनि पर्यटन विकासको क्षेत्रमा जोड्न सकिन्छ ।

यहाँका हिन्दू तथा बौद्ध धर्म मान्नेहरूका प्रमुख चाड तथा मेलाहरूमा वैशाखे सक्रान्ति, बुद्ध पूर्णिमा, जेठी पूर्णिमा, दशहरा, कर्कट वा साउने सक्रान्ति, नागपञ्चमी, कृष्णा जन्माष्टमी, जनैपूर्णिमा, हरितालिका तीज, सोर्हश्राद्ध, दशै, तिहार, माघे क्रान्ति, फागु पुर्णिमा, चैत्र दशै वा चैत्राष्टमी आदि रहेका छन् ।

गाउँपालिका क्षेत्रका विभिन्न वडाहरूमा प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् । विशेष गरी ऐतिहासिक मन्दिर, पोखरी, सामुदायिक वन क्षेत्र, गुफा, संग्रहालय, होटेल र रेस्टुरेन्टहरूले गाउँपालिकाको पर्यटनलाई बढावा दिइरहेको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा यस किसिमका ४३ वटा पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् जसमध्ये केही प्राकृतिक छन् भने केही मानव निर्मित रहेका छन् । सांस्कृतिक विविधताले धनी अन्नपूर्ण क्षेत्रमा ८० भन्दा

बढी ऐतिहासिक तथा धार्मिक मन्दिरहरू रहेकाले पनि पहाडी संस्कृतिका लागि यो क्षेत्र धनी मानिन्छ । गाउँपालिकामा पर्यटकीय स्तरका होटेलहरू जस्तै नयाँपुल, घान्द्रुक, लुम्ले, नाउँडाँडा लगायत पोखरा बागलुङ राजमार्गको वरिपरि धेरै होटेल तथा घान्द्रुकका होमस्टेहरू पर्यटकीय दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिन्छन् । यो गाउँपालिका सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय हिसाबले जिल्लाकै महत्त्वपूर्ण गाउँपालिकाका रूपमा परिचित छ ।

४.३.२ समस्या तथा चुनौती

पर्यटन उद्योग गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियामा प्राथमिकतामा नपर्नु, यो क्षेत्रको विकासको लागि गाउँपालिकासँग प्रस्ट खाका नहुनु, पर्यटन उद्योगबाट हुन सक्ने लाभबारे स्थानीय नागरिकलाई पर्याप्त जानकारी नहुनु, सबै पर्यटकीय स्थानमा सर्वयाम सडक सुविधा उपलब्ध नहुनु, गाउँपालिका क्षेत्रमा पर्यटन उद्योगका लागि पर्याप्त दक्ष जनशक्तिको अभाव, विद्यमान पर्यटकीय स्थलहरूमा आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको सुविधा नहुनु, पर्यटन उद्यमशीलताको कमी, स्थानीय भाषा संस्कृतिको समुचित विकास नहुनु, मौलिक संस्कृतिलाई पर्यटनसँग आबद्ध गर्न नसक्नू, पर्यटन क्षेत्रको विकासका लागि पर्याप्त बजेट परिचालन नहुनु आदि यहाँको पर्यटन विकासमा प्रमुख समस्याका रूपमा देखिएका छन् ।

प्राचीन तथा मौलिक कला र जातीय संस्कृति, ऐतिहासिक मठ मन्दिरहरूको जगेर्ना हुन नसक्नू, संस्कृतिको प्रभाव र अतिक्रमण दिनानुदिन बढ्दै जानू, विभिन्न जातजाती तथा अल्पसङ्ख्यक जनसङ्ख्याले बोल्ने भाषा दिनानुदिन लोप हुँदै जानु, पर्यटकको बसाइका लागि पर्यटन स्तरको होटेल नभएकोले बास र खर्च गराईमा तालमेल हुनु, पर्यटकीय उपजको विविधीकरण गर्नु, विभिन्न क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न अल्पसंख्यक जातजाती आदीको भाषा र संस्कृति जगेर्ना गर्नु, स्थानीय सांस्कृतिक विविधता र पहिचानलाई पर्यटन उद्योगसँग आबद्ध गर्नु आदि प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

४.३.३ सम्भावना तथा अवसर

मनमोहक पर्यटकीय गन्तव्यहरूलाई अङ्गाली पर्यटन क्षेत्रमा प्रचुर सम्भावनाहरू बोकेको र विश्वको दसौं स्थानमा रहेको सर्वोच्च शिखर अन्नपूर्ण हिमालको नामबाट नामकरण गरिएको अन्नपूर्ण गाउँपालिका प्रकृति प्रेमी पदयात्रीदेखि परम्परागत सांस्कृतिक जीवन शैलीमा रमाउन चाहने हरेक पर्यटकहरूको रोजाइमा पर्दछ। शान्त अनि सुन्दर फेवातालको किनारदेखि कठिन अन्नपूर्ण पदमार्गसम्म यस अन्नपूर्ण क्षेत्रले आफ्ना आगन्तुकहरूलाई पहाड र हिमशृङ्खलाहरूका दृश्यहरू, विविध वनस्पति तथा जनावरहरूसँगको सामिप्यता र जीवन्त स्थानीय परम्पराहरूले स्वागत गरिरहेका हुन्छन् । गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका ग्रामीण पर्यटनसँग सम्बन्धीत क्षेत्रहरू जस्तो धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक र प्राकृतिक सम्पदाको अतिरिक्त कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको अध्ययन गरी एक पर्यटन गुरुयोजना निर्माणको लागि जुटेको अवस्था छ । स्थानीय पर्यटनको लागि सम्बन्धीत ठाउँहरूको पहिचान गर्नका साथै सम्भाव्य ठाउँहरूको प्रचार प्रसार र विकासमा जोड दिने प्रयासमा गाउँपालिका लागी परेको छ । विश्वको १०औं स्थानभित्र पर्ने अन्नपूर्ण हिमालको वेशक्याम जाने पैदल मार्ग लगायत १० वटा हिम शिखरहरू यही पालिकाभित्र पर्नु पनि पालिकाको पर्यटन क्षेत्रको विकासको बलियो आधार हो भन्न सकिन्छ । त्यसैगरी गण्डकी प्रदेशको एक महत्त्वपूर्ण ग्रामीण पर्यटनको रूपमा परिचित घान्द्रुक गाउँलाई पनि लिन सकिन्छ । गण्डकी प्रदेशको एक मात्र लुम्ले कृषि अनुसन्धान केन्द्र यही गाउँपालिकामा पर्दछ । यो

केन्द्र पनि पर्यटन विकासको लागि एक महत्त्वपूर्ण आधार बनेको छ । पर्यटन उद्योग क्षेत्रको विकासको लागि स्थानीय सरकारमा चासो बढ्नु, ग्रामीण क्षेत्रमा पर्यटनसँग सम्बन्धीत सूचना तथा प्रविधिको द्रुत विकास हुनु, आन्तरिक पर्यटकको सख्यमा क्रमशः वृद्धि हुँदै जानु, उद्योगका लागि आवश्यक अध्ययन र तालिमका लागि युवायुवती स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुनु, पर्यटन उद्योगका लागि आवश्यक अन्न, तरकारी, फलफूल गाउँमा नै उत्पादन हुनु, स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण हुनु, स्थानीय हस्तकला, भेषभुषा, संस्कृतिको प्रवर्द्धन हुनु, ग्रामीण क्षेत्रमा पाहुना घरको स्थापना हुनु, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जगतसँग आबद्ध हुने अवसर प्राप्त हुनु आदि अन्नपूर्णका पर्यटन विकास अवसर हुन् ।

भाषा, लिपि, संस्कृति, ललितकला आदिको संरक्षण र उपयोग स्थानीय निकायको कार्यदायरामा आउने, जातीय संस्कृतिको संरक्षणमा समुदायको सक्रियता बढ्ने, सांस्कृतिक एवम् धार्मिक विविधताका बीच सद्भाव अभिवृद्धि हुने जस्ता सम्भावना रहेका छन् ।

४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

ग्रामीण पर्यटनको प्रवर्द्धन गरी आर्थिक तथा सांस्कृतिक क्षेत्रको विकासमा टेवा पुऱ्याउने

उद्देश्य

१. पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।
२. विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु ।
३. पर्यटकीय स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।
४. पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।
५. ग्रामीण पर्यटनको लागि गुरुयोजना तर्जुमा गर्नु ।
६. विभिन्न ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पुनःनिर्माण, जीर्णोद्धार र व्यवस्थापन गर्नु ।
७. पर्यटन विकासका लागि आवश्यक मानव संसाधन विकास गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १ः पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।	
१.१ः पर्यटन क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने ।	१. पर्यटकीय महत्त्वका स्थानहरूमा आवागमन सहज बनाउन कालोपत्रे सडक, पदमार्ग, पुल आदि निर्माण गरिनेछ । २. भइरहेका सडक र पदमार्गको स्तर उन्नति गरिनेछ । ३. पर्यटकीय ठाउँहरूको उचित संरक्षणको लागि वार पर्खाल, बाँध, लगायतका कार्यहरूमा जोड दिइनेछ ।
१.२ः पर्यटन पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१. विशेष पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माणको विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार पारिनेछ । २. पूर्वाधार निर्माणका लागि आवश्यक जग्गा खरिद तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।

उद्देश्य २: विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु ।	
२.१: सबै जात जाति र समुदायका धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको संरक्षण गरी भावी पुस्तामा हस्तान्तरण हुने व्यवस्था गर्ने ।	१. धार्मिक, सांस्कृतिक सहिष्णुता कायम राख्दै प्रत्येक समुदायको धार्मिक एवम् सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, सम्वर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. भाषा, कला र संस्कृतिको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्ने नीति, नियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको विकासमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्तित्वहरूको नामबाट निर्मित संरचनाहरूको नामकरण गरिनेछ।
२.२: भाषा, कला र साहित्य, बहुसंस्कृतिको संरक्षण, सम्वर्द्धन र विकास गर्ने ।	१. सबै जात जातिको संस्कृति, रीतिरिवाज र परम्पराको संरक्षणको लागि बहुसांस्कृतिक ग्रामको स्थापना र विकास गरिनेछ । २. भाषा, लोक साहित्य, लोक संस्कृति, नृत्य, नाट्य र कलाको सम्वर्द्धन र साहित्यको विकास गर्न भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति प्रतिष्ठानको गठन गरी सञ्चालन गरिनेछ । ३. भाषा, साहित्य र कलाको क्षेत्रबाट सामाजिक, सांस्कृतिक रूपान्तरणमा विशिष्ट योगदान गरिनेछ । ४. पर्यटन क्षेत्रमा योगदान गरेका व्यक्तित्वहरूलाई सम्मानित र पुरस्कृत गरिनेछ । ५. प्रतिष्ठानद्वारा गायन, संगीत, नृत्य र नाटक सम्बन्धी व्यावसायिक र गैर व्यावसायिक प्रशिक्षण केन्द्रहरूको आधारभूत पाठ्यक्रममा एकरूपता कायम गरिनेछ । ६. विभिन्न धार्मिक सम्पदा एवम् तीर्थस्थलहरूलाई व्यवस्थापकीय सुधार गरी दिगो रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
२.३: भाषा, कला, साहित्य र संस्कृतिका खोज अनुसन्धान गरी धार्मिक एवम् साँस्कृतिक पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्दै आर्थिक समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।	१. विभिन्न जातजाति र भाषाभाषीको मौलिक एवम् परम्परागत धर्म, संस्कृतिको संरक्षण र विकास गर्न खोज अनुसन्धान गरिनेछ । २. भाषा र संस्कृतिको विकास गरी भाषा र संस्कृतिलाई पर्यटन प्रवर्द्धनसँग जोडिनेछ।
२.४: बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गर्ने मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।	१. सांस्कृतिक सम्पदालाई संरक्षण गर्न बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ । २. संग्रहालयमा स्थानीय कला, भाषा, लिपि, संस्कृति र ऐतिहासिक वस्तुहरू प्रदर्शनको व्यवस्था मिलाइनेछ। ३. संग्रहालयहरूलाई स्तर उन्नति गरी पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा विकास गरिनेछ।
२.५: पुरातात्विक एवम् मौलिक सम्पदा, जातीय संस्कृति र गुठीहरूको संरक्षण, संवर्धन र अभिलेखीकरण गर्न संस्थागत संरचनाको निर्माण र परिचालन गर्ने।	१. विभिन्न जातिका सांस्कृतिक रीतिरिवाज र परम्परा झल्काउने कार्यक्रहरू, टेलिफिल्म, भिडियोहरू बनाउने र विद्यालय तथा समुदाय स्तरमा प्रदर्शन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. भाषा, साहित्य, नाट्यकला, संगीत र ललितकलाको क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने सङ्घ संस्था तथा व्यक्तित्वहरूको अभिलेख तयार गरी अद्यावधिक गरिनेछ । ३. परम्परादेखि लाग्दै आएका ठूला मेलाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
उद्देश्य ३: पर्यटकीय स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।	

३.१ः बाह्य स्रोतसाधनको खोजी गर्ने ।	१. गाउँपालिकाभित्र सामान्य रूपमा सम्भावना देखिएका योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न सङ्घीय र प्रदेश सरकार समक्ष अनुरोध गरिनेछ । २. गाउँपालिकामा आउने गैरसरकारी संस्थाहरूलाई यस योजनामा समावेश भएका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ ।
३.२ः आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने ।	१. गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम पर्यटन क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि विनियोजन गरिनेछ । २. पर्यटन क्षेत्रको विकासका लागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई आह्वान गरिनेछ। ३. व्यवसायबाट राज्य र स्थानीय तहलाई कानुन अनुसारको कर तिर्ने संस्कृतिको विकास गरिनेछ । ४. स्थानीय स्रोत साधन र खाद्य उपजको प्रयोग गरी व्यापार व्यवसायलाई प्रोत्साहन सहित रोजगारी वृद्धि गरिनेछ ।
उद्देश्य ४ः पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।	
४.१ः हाल सञ्चालनमा रहेका होटेल र चिया पसलहरूको सेवाको स्तर उन्नति गर्ने ।	१. स्थानीय होटेल, लज र चियापसलका व्यवसायीहरूलाई विषयगत इन्स्ट्रक्टर झिकाई स्थानीय स्तरमै पेशागत तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । २. भइरहेका व्यवसायहरूको स्तर उन्नतिका लागि सहुलियत दरको पुँजीको खोजी गरिनेछ ।
४.२ः पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचारप्रसार गर्ने ।	१. पर्यटन प्रवर्द्धन बारेमा गुरुयोजनामा उल्लिखित क्रियाकलापहरूको सञ्चालन तथा कार्यान्वयनमा जोड दिइनेछ । २. विभिन्न सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरी ठाउँहरू बारे प्रचार प्रसार गरिनेछ। ३. ब्रोसर तयार गरी व्यापक प्रचार प्रसार गरिनेछ । ४. जिल्लाका स्नातक/स्नातकोत्तर तहका विद्यार्थीहरूलाई अनुसन्धानका लागि यी स्थानको फिल्ड भिजिटमा प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. यी स्थान विशेषका बारेमा विभिन्न क्षेत्रका विज्ञहरूको भ्रमण आयोजना गर्ने र साहित्यिक लेख रचना लेखाई पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरिनेछ। ६. वेबसाइट, युट्युब, फेस बुक, ट्वीटर, इन्स्टाग्राम जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी आवश्यक प्रचार प्रसार गरिनेछ।
उद्देश्य ५ः ग्रामीण पर्यटनको लागि गुरुयोजना तर्जुमा गर्नु ।	
५.१ः गाउँपालिकाभित्र ग्रामीण पर्यटनका क्षेत्रहरूको सम्भाव्य ठाउँहरूको पहिचान गरी १५ वर्षे गुरुयोजना तर्जुमा गर्ने ।	a. गाउँपालिकाभित्र रहेका प्राकृतिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय दृष्टिले महत्त्वपूर्ण ठाउँ तथा क्षेत्रको विज्ञहरू मार्फत पहिचान गरिनेछ । b. पर्यटन गुरुयोजना निर्माणका लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्थापन गरिनेछ । c. पर्यटन क्षेत्रलाई गाउँपालिकाको आम्दानीको एक महत्त्वपूर्ण क्षेत्रका रूपमा लिइनेछ ।
उद्देश्य ६ः विभिन्न ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पुनःनिर्माण, जीर्णोद्धार र व्यवस्थापन गर्नु	
६.१ः जीर्ण अवस्थामा रहेका ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक महत्त्वका सम्पदाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको जीर्णोद्धार, संरक्षण र विकास गर्ने ।	१. महत्त्वपूर्ण सांस्कृतिक सम्पदालाई विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत गर्नका लागि पहल गर्न निर्देशिका बनाई यसका लागि प्रदेश र सङ्घ सरकारसँग समन्वय गरिनेछ । २. यस क्षेत्र भित्र रहेका सम्पदाहरूको खोज, अन्वेषण गरी संरक्षण गरिनेछ । ३. हाम्रो संस्कृति र प्रकृतिको व्याख्या गर्दै प्रचार प्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने ।

६.२: भौतिक एवम् अभौतिक संस्कृतिको संरक्षण गर्न सांस्कृतिक वस्तुगत विवरण तयार गरी अद्यावधिक गर्ने ।	१. गाउँपालिकाका सबै पुरातात्विक तथा धार्मिक क्षेत्र र स्थानसँग सम्बन्धीत संस्कृतिहरूको श्रव्य दृश्यसहितको प्रोफाइल तयार गरी संरक्षण गरिनेछ । २. विभिन्न जातजातिसँग सम्बन्धीत मौलिक एवम् स्थानीय सामग्रीहरूलाई उत्पादन र प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. लोपोन्मुख स्थानीय कला, भाषा, लिपि, र संस्कृतिको अभिलेखीकरण गरी संरक्षण र विकास गरिनेछ । ४. भाषा, कला, नृत्य, नाट्यकला, लिपि र संस्कृतिलाई अभ्यास र स्थलीय सघनताका आधारमा सामुहीकरण गरी विकास र संरक्षणका कार्यक्रहरू सञ्चालन गरिनेछ। ५. मौलिक भाषा, लोक संगीत, संस्कृति र कला सम्बन्धी सामग्री आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।
उद्देश्य ७: पर्यटन विकासका लागि आवश्यक मानव संसाधन विकास गर्नु ।	
७.१: गाउँपालिका भित्रका युवायुवतीलाई पर्यटन विषयको शिक्षा प्रदान गर्ने ।	१. पर्यटन व्यवसाय प्रति युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन तथा अतिथि सत्कार विषयमा अध्ययन गर्न पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ । २. आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक युवायुवतीलाई नेपाल पर्यटन तथा होटेल व्यवस्थापन एकेडेमीबाट दिने गरिएका Food Preparation and Control, Tourist Guide, Trekking Guide लगायतका छोटो अवधिका तालिममा पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ । ३. स्थानीय पाठ्यक्रममा पर्यटन शिक्षालाई समावेश गरिनेछ ।

४.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	पर्यटकीय पदमार्ग (अन्नपूर्ण आधार शिविर, मर्दी हिमाल, पञ्चासे, पूनहिल, थमडाँडा लगायत) निर्माण तथा स्तरोन्नती	कि.मि.	१५	३०	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	०.३१
२	होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम (माग तथा आवश्यकता पहिचानका आधारमा)	सङ्ख्या	२५	५०	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
४	एकीकृत पर्यटन सूचना केन्द्रको व्यवस्थापन तथा सुधार	सङ्ख्या	०	१			२०००			**२०००**	०.१२
३	साहसिक पर्यटन (रक क्लाइम्बिङ, क्यानोइङ, हनी हन्टिङ, बञ्जी जम्प, जिप फ्लायर लगायत) प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	३			५००	३०००	३०००	**६५००**	०.४०
६	ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरूको (पञ्चासे धाम, शीतल गुफा, हनुमत धाम, कान्छी बराह, बाँकोट बराह, मेश्रम बराह, तारे पहरो, रामको थान, हिडेन लेक, भूमे थान, बाघ खेल्ने पोखरी, बिरेको ठाँटी, क्यूप्चे बराह लगायत) संरक्षण तथा पर्यटन प्रवर्द्धन	सङ्ख्या	-	१५	१५००	२०००	२२००	२५००	२८००	**११०००**	०.६८
७	पर्यटकको आपत्कालीन उद्धार केन्द्रको प्रवर्द्धन तथा व्यवस्थापन (माछापूच्छ्रे बेस क्याम्प)	सङ्ख्या	१	२					१०००	**१०००**	०.०६
१	अन्नपूर्ण आधार शिविरसम्मको पर्यटकीय हवाई उडान नियमन तथा व्यवस्थापन	एकमुस्ट			५००					**५००**	०.०३
४	प्रमुख पर्यटकीय पदमार्गहरूमा होटल/रेस्टुरेन्ट निर्माण तथा सञ्चालन सहजीकरण कार्यक्रम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
७	आतिथ्य सत्कार सम्बन्धी सचेतना तथा तालिम सञ्चालन	जना	-	५०	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाको जम्मा				**४५००**	**४५००**	**७२००**	**८०००**	**९३००**	**३३५००**	२.०६

४.३.६ पर्यटनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	पर्यटकीय पदमार्ग (अन्नपूर्ण आधार शिविर, मर्दी हिमाल, पञ्चासे, पूनहिल, थमडाँडा लगायत) निर्माण तथा स्तरोन्नती	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	अन्नपूर्ण आधार शिविर, मर्दी हिमाल, पञ्चासे, पूनहिल, थमडाँडा	९	१	१	३	३
२	होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम (माग तथा आवश्यकता पहिचानका आधारमा)	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	१	३	३
४	एकीकृत पर्यटन सूचना केन्द्रको व्यवस्थापन तथा सुधार	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	१	३	३
३	साहसिक पर्यटन (रक क्लाइम्बिङ, क्यानोइङ, हनी हन्टिङ, बञ्जी जम्प, जिप फ्लायर लगायत) प्रवर्द्धन कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	१	३	३
६	ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरूको (पञ्चासे धाम, शीतल गुफा, हनुमत धाम, कान्छी बराह, बाँकोट बराह, मेश्रम बराह, तारे पहरो, रामको थान, हिडेन लेक, भूमे थान, बाघ खेल्ने पोखरी, बिरेको ठाँटी, क्यूप्चे बराह लगायत) संरक्षण तथा पर्यटन प्रवर्द्धन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	९	१	१	३	२
७	पर्यटकको आपत्कालीन उद्धार केन्द्रको प्रवर्द्धन तथा व्यवस्थापन (माछापूच्छ्रे बेस क्याम्प)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	माछापूच्छ्रे बेस क्याम्प	९	१	१	३	२
१	अन्नपूर्ण आधार शिविरसम्मको पर्यटकीय हवाई उडान नियमन तथा व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	९	१	१	३	२
४	प्रमुख पर्यटकीय पदमार्गहरूमा होटल/रेस्टुरेन्ट निर्माण तथा सञ्चालन सहजीकरण कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	९	१	१	३	२
७	आतिथ्य सत्कार सम्बन्धी सचेतना तथा तालिम सञ्चालन	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	९	१	१	३	२

४.३.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

पर्यटन

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	गाउँपालिका एउटा आकर्षक र मनोरम पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा स्थापित भएको हुनेछ ।	पर्यटन व्यवसायबाट प्रत्यक्ष रोजगारी पाउने	सङ्ख्या	९००	९२५	९५०	१०००	१०५०	११००	११००	गाउँपालिकाको प्रगति विवरण, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धीत शाखाको प्रतिवेदन	पर्यटन क्षेत्रमा तीनै तहको सरकारको लगानी वृद्धि भएको हुने निजी क्षेत्रको लगानी वृद्धि भएको हुने, पर्यटकीय स्थलहरूको बारेमा प्रभावकारी प्रचार प्रसार र आवश्यक पूर्वाधारहरू तयार भएका हुने
		पर्यटक सङ्ख्यामा बृद्धि दर (आन्तरिक)	प्रतिशत	१०	१२	१५	१८	२०	२२	२२		
		पर्यटक सङ्ख्यामा बृद्धि दर (बाह्य)	प्रतिशत	६	८	१०	१२	१५	१८	१८		
		पर्यटन र सेवामूलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	सङ्ख्या	२५००	२५५०	२६००	२६५०	२७००	२७५०	२७५०		
असर	पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि भई पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार भएको हुनेछ ।	पर्यटन सुचना केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या	१	१	१	२	२	२	२		
		पालिकामा भ्रमण गर्न आएका पर्यटकहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या	४२०००	४३०००	४५०००	५००००	५७०००	६५०००	६५०००		
		आधारभुत पूर्वाधार सहितको पर्यटकीय स्थल	सङ्ख्या	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३५		
प्रतिफल	आधारभूत पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ ।	पर्यटकीय स्तरका होटल तथा बेड	सङ्ख्या	३०५	३१०	३१५	३२०	३२५	३३०	३३०		
			सङ्ख्या	४५००	४६००	४७००	४८००	४९००	५०००	५०००		
		साधारण होटल तथा बेड	सङ्ख्या	१२४	१३०	१३५	१४०	१४५	१५०	१५०		
			सङ्ख्या	१२४०	१३००	१३५०	१४००	१४५०	१५००	१५००		
		होम स्टे तथा बेड	सङ्ख्या	११	१२	१५	१८	२०	२२	२२		
			सङ्ख्या	८०	९०	१००	११०	१२०	१३०	१३०		
		पदमार्ग निर्माण तथा स्तरोन्नति	कि.मि.	१५	३०	४५	६०	७५	९०	९०		

पर्यटन													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक स्थानीय मानव संसाधन विकास भएको हुनेछ ।	ट्रेकिङ गाइड तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	१३०	१४०	१५०	१६०	१७०	१८०	१८०		
		कुक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	३०	४०	५०	६०	७०	८०	८०		
		होटल व्यवस्थापन तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	५०	६०	७०	८०	९०	१००	१००		

४.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

४.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी उद्योगको विकास र विस्तार गर्ने, स्वदेशी लगानीलाई प्रोत्साहन गर्ने, वैदेशिक पूँजी आकर्षित गर्ने, औद्योगिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने, स्थानीय श्रम सीपको उपयोग गर्ने, व्यापारिक स्वच्छता र अनुशासन कायम राख्दै उपभोक्ता हित संरक्षण गर्ने आदि नीति लिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले लघु, घरेलु र साना उद्योगको दर्ता, नवीकरण, खारेजी, नियमन, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन एवं उद्यमशीलता विकास र प्रवर्द्धनको अधिकार दिएको छ । साथै स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, स्थानीय बजार व्यवस्थापन आदि कुराहरू स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा पर्छन् ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिका गण्डकी प्रदेश राजधानी पोखरासँग जोडिएको गाउँपालिका हो । गाउँपालिकाका अधिकांश वडाहरू जस्तै वडा नं.१, २ र ३ ढिकुरपोखरी, वडा नं. ५ सल्यान, वडा नं. ६ र ७ लुम्ले लगायत हुँदै पोखरा-मुस्ताङ जोड्ने कालीगण्डकी कोरी डोर (सहायक राजमार्ग) सञ्चालन भएकोले गाउँपालिकाका केही बस्तीहरू बजार उन्मुख हुँदै गएका छन् । त्यसैगरी वडा नं. ४ भदौरेको भञ्ज्याङ बजार घान्द्रुकको घान्द्रुक बजार पनि व्यवसायको दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । गाउँपालिकाभित्र विभिन्न क्षेत्रका व्यवसाय तथा उद्योग, ग्रील उद्योग, काष्ठ उद्योग, विद्युतबाट सञ्चालन भएका कुटानी, पिसानी र पेलानी मिल, बेकारी, खुद्रा र थोक पसलहरू, किराना पसल, मासु पसल, होटेल र रेस्टुरेन्ट र औषधि पसल लगायतका १५७३ व्यवसायहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।

स्थानीय बजारहरूमा दैनिक जसो खाद्यान्न तथा तरकारीको किनबेच लगायतका कारोबार हुने गरेको छ । स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने खाद्य तथा कच्चा पदार्थको बजार मूलतः नागडाँडा, लुम्ले, नयाँपुल बीरेठाँटी आदि रहेका छन् । स्थानीय उत्पादनहरू मासु, अण्डा, कफी, आलु, दुग्ध जन्य वस्तुहरू, तथा खाद्यान्न, धान, मकै, गहुँ, ताजा तरकारी र कवाडी, भाँगो, मह लगायतका समान एवं विभिन्न जडीबुटीहरू यहाँबाट निर्यात हुने गरेका छन् ।

४.४.२ समस्या तथा चुनौती

यस गाउँपालिका क्षेत्र भित्र उद्योग सम्बन्धी जानकारीको अभाव, घरेलु उद्योग सम्बन्धी तालिम पर्याप्त नहुनु, उद्योग सञ्चालनका लागि पर्याप्त लगानीको व्यवस्था नहुनु, दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता स्थानीयस्तरमा नहुनु जस्ता प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् । साथै उत्पादनमा समेत उत्पादनमुखी बजारको व्यवस्थापन नहुनु, व्यावसायिक सूचना केन्द्रको कमी जस्ता पक्षहरू पनि उद्योग व्यवसाय विकासको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेका छन् ।

स्थानीय उत्पादनको तुलनामा खुल्ला रूपमा भित्रिने समानहरूले परनिर्भरतामा वृद्धि हुँदै गइरहेको अवस्था छ । आयात क्षेत्रको प्रमुख समस्या भनेको यस क्षेत्रबाट हुने पुँजीको पलायन हो । वित्तीय स्रोतको सङ्कोचनका कारण यस क्षेत्रका आर्थिक गतिविधिहरू क्रमशः अन्यत्र गएका छन् । रैथाने तथा नस्ल जातहरूको विस्थापनका कारण कृषि, बागवानी तथा पशु पन्छी पालन क्षेत्रमा संक्रमणको जोखिम फराकिलो हुँदै गइरहेको छ । निर्माण

सामाग्रीको रूपमा प्रयोग हुने गिट्टी, ढुङ्गा, बालुवा आदि खानी तथा नदी जन्य वस्तुको उत्खनन कानुन बमोजिम नुहुँदा वातावरणीय असन्तुलन मात्र नभई विपदको जोखिम उच्च रहेको छ ।

४.४.३ सम्भावना तथा अवसर

अन्नपूर्ण गाउँपालिका गण्डकी प्रदेशको प्रदेश राजधानी पोखरा बजार नजिक हुनु, पोखरा-मुस्ताङ राजमार्ग यही गाउँपालिका हुँदै जानु, व्यपारजन्य प्राकृतिक सम्पदाहरू जस्तै वन, ढुङ्गाखानी, बाह्रै महिना पानी बग्ने खोलाहरू धेरै हुनु, यहाँका व्यापार व्यवसायको लागि भरपर्दो सम्भावनाहरू हुनु आदि । यहाँ उत्पादन हुँदै आएका मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी, सुन्तला लगायतका फलफूलहरू, आदिबाट उद्योग तथा व्यापार बढाउन सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ । वर्तमान अवस्थामा स्थानीय स्तरमा पाइने कच्चा पदार्थहरू र जडीबुटीमा आधारित उद्योगहरूको विस्तार र विकासको सम्भावना पनि बलियो रहेको छ । साना तथा मझौला उद्योगका लागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा उपलब्ध हुन सक्ने देखिन्छ । त्यसैगरी, आयातलाई निर्यातले प्रतिस्थापन गर्न पालिका भित्र वस्तुहरूको उत्पादन र विविधीकरण गर्न सकिने सम्भावना रहेको देखिन्छ । घरेलु स्तरमा उत्पादित उत्पादनहरूको बजारीकरणको लागि गाउँपालिकाको सहजीकरण र समन्वयकारी भूमिका भने अति महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ ।

साना तथा मझौला उद्योगको लागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा नै उपलब्ध हुनु, उद्योगको विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनु, उद्योगबाट स्थानीय तहमा हुने रोजगारी सिर्जनाले बसाइँसराइ कम भई सो स्थानको विकासमा समुदायहरू समर्पित हुनु, स्थानीय कच्चा पदार्थको सदुपयोग हुनु, पर्यटकहरूलाई स्थानीय उत्पादन मार्फत् स्वागत गर्न सकिने र बजारीकरणलाई समेत सहयोग पुग्नु आदि उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

आर्थिक समृद्धिका लागि निर्यात प्रवर्द्धन तथा आयत व्यवस्थापन गरी बजारलाई सन्तुलित अवस्थामा राख्ने ।

उद्देश्य

१. वाणिज्य क्षेत्रलाई गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।
२. पालिकाको स्थानीय स्रोत, कच्चा पदार्थ, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु ।
३. अर्थतन्त्रको आपूर्ति प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् दिगो बनाउनु ।
४. उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री वितरणका लागि बजार व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १ः वाणिज्य क्षेत्रलाई गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।	

१.१ः तुलनात्मक लाभका वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गरी निर्यात योग्य हुने वस्तु तथा सेवाको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. तुलनात्मक लाभका वस्तुहरूको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन सम्बन्धीत निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । २. साना, घरेलु तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्पादन तथा आपूर्ति सञ्जालमा आबद्ध गर्दै माग बमोजिमका वस्तु तथा सेवाहरूको उत्पादनलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
उद्देश्य २ः पालिकाको स्थानीय स्रोत, कच्चा पदार्थ, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु ।	
२.१ः स्थानीय स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्न तथा उद्योग सञ्चालन गर्न सहजीकरण एवम् प्रोत्साहन गर्ने ।	१. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापना र व्यावसायिक उत्पादन गरी उद्योग प्रवर्द्धन गरिनेछ । २. स्थानीय रूपमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। ३. निजी-सहकारी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक संस्थागत संयन्त्र बनाई क्रियाशिल गरिनेछ । ४. उद्योगी, व्यवसायी एवम् लगानीकर्तालाई उद्योग दर्तादेखि स्थानान्तरण सम्मका सेवाहरू सहज उपलब्ध गराइनेछ । ५. पुरानो पुर्ख्यौली सीप कलालाई आधुनिकीकरण गरिनेछ ।
उद्देश्य ३ः अर्थतन्त्रको आपूर्ति प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् दिगो बनाउनु ।	
३.१ः अत्यावश्यक सामाग्रीहरूको सहज आपूर्तिको सु निश्चितता गर्ने ।	१. सुपथ मूल्य पसलहरू सञ्चालनको व्यवस्था गरिनेछ । २. सुपथ मूल्य पसल सञ्चालनका लागि सहज कर्जा तथा नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. गाउँपालिकाको सम्पूर्ण आपूर्ति व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन उच्चस्तरीय बजार अनुगमनको संयन्त्र परिचालित गरिनेछ।
उद्देश्य ४ः उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री वितरणका लागि बजार व्यवस्थापन गर्नु ।	
४.१ः स्थानीय उत्पादनलाई गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्दै औद्योगिक वस्तुको बजारीकरण गर्ने।	१. जडीबुटी उत्पादन, प्रशोधन तथा निकासीमा जोड दिइनेछ । २. स्थानीय स्रोतमा आधारित हस्तकला उद्योगहरूको स्थापनाद्वारा परम्परागत सीप तथा प्रविधिको संरक्षण र विकास गरिनेछ । ३. औद्योगिक उत्पादनको गुणस्तरमा सुधार गर्न गुणस्तर परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था गरिनेछ ।

४.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	दुग्ध परिकार उत्पादन, विविधीकरण तथा बजारीकरण उद्योग स्थापना तथा स्तरोन्नती	सङ्ख्या	१	२			५००	१५००		२०००	०.१२
२	कृषिजन्य उत्पादनमा आधारित उद्योग स्थापना तथा स्तरोन्नती	सङ्ख्या	०	३	५००	१५००	१५००	१५००		५०००	०.३१
३	अन्नपूर्ण पानी उद्योग स्थापना	सङ्ख्या	०	१					३०००	३०००	०.१८
२	जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना तथा स्तरोन्नती (तितेपाती, लेमन ग्रास, अमला, टिमूर, सिस्नु, लालीगुराँस लगायत)	सङ्ख्या	१	३			१०००	१०००	१०००	३०००	०.१८
४	दक्ष जनशक्ति उत्पादन कार्यक्रम (मागमा आधारित उद्यम तालिम सञ्चालन)	जना	-	५०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	निजी क्षेत्रसँग साझेदारीमा उद्योग स्थापना र उद्यम ग्राम विकास कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१		३०००	३०००	५०००	७०००	१८०००	१.११
२	साना उद्यमीलाई सहज कर्जा व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	१००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
२	स्थानीय उत्पादनहरूको बजार व्यवस्थापन तथा बजारीकरण	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
	उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिको जम्मा				२५००	६५००	८०००	११०००	१३०००	४१०००	२.५२

४.४.६ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	दुग्ध परिकार उत्पादन, विविधीकरण तथा बजारीकरण उद्योग स्थापना तथा स्तरोन्नती	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	8	2	4	3	3
२	कृषिजन्य उत्पादनमा आधारित उद्योग स्थापना तथा स्तरोन्नती	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	८	२	४	३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
३	अन्नपूर्ण पानी उद्योग स्थापना	पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	८	२	४	३	३
२	जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना तथा स्तरोन्नती (तितेपाती, लेमन ग्रास, अमला, टिमूर, सिस्नु, लालीगुराँस लगायत)	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	८	२	४	२	३
४	दक्ष जनशक्ति उत्पादन कार्यक्रम (मागमा आधारित उद्यम तालिम सञ्चालन)	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३
१	निजी क्षेत्रसँग साझेदारीमा उद्योग स्थापना र उद्यम ग्राम विकास कार्यक्रम	सङ्घ/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	८	२	४	३	३
२	साना उद्यमीलाई सहज कर्जा व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	३	३
२	स्थानीय उत्पादनहरूको बजार व्यवस्थापन तथा बजारीकरण	पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	३	३

४.४.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्त्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	औद्योगिक क्षेत्रको विकास र विस्तारद्वारा स्थानीय रोजगारीमा वृद्धि, बजार व्यवस्थापन तथा प्रभावकारी आपूर्तिद्वारा पालिकाको अर्थतन्त्रको अभिवृद्धि हुनेछ ।	उद्योग व्यवसायमा संलग्न (उद्यमी, व्यवसायी)	प्रतिशत	२	२.५	२.५	३	३	३	३	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धीत शाखाको प्रतिवेदन	गाउँपालिका भित्र व्यापार व्यवसायमूलक वातावरण निर्माण भएको हुने
		उद्योग व्यवसायबाट रोजगारी प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या (थप)	सङ्ख्या	५०	१००	१५०	२००	२५०	३००	३००		
असर	गाउँपालिका भित्र उल्लेख्य सङ्ख्यामा लघु, घरेलु, साना तथा	उद्योग व्यवसायमा संलग्न (उद्यमी, व्यवसायी)	प्रतिशत	८	८	९	९	१०	१०	१०		

उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	मझौला उद्योगको स्थापनामा भई रोजगारीका थप अवसरहरू सिर्जना भएको हुनेछ ।	पालिकमा दर्ता भएका कूल उद्योग/व्यसाय	सङ्ख्या	१५७६	१६००	१६५०	१७००	१७५०	१८००	१८००		
		सीपमूलक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	६६५	६८०	७००	७२५	७५०	७७५	७७५		
		घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२७		
प्रतिफल	स्थानीय स्रोत, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन भई स्थानीय स्रोतमा आधारित उद्योगहरू स्थापना भएको हुनेछ ।	मझौला उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	१	१	२	२	३	४	४		
	उत्पादित बस्तुहरूको बिक्री वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	स्थानीय सीप तथा स्रोत साधनमा आधारित उद्योग	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
		स्थानीय कच्चा पदार्थ प्रशोधन उद्योग	सङ्ख्या	०	०	०	०	१	१	१		
	वाणिज्य क्षेत्रले स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण हिस्सा लिएको हुनेछ ।	विभिन्न ठाउमा हाट बजार सञ्चालन	सङ्ख्या	०	०	०	१	१	२	२		
		निकासीजन्य कच्चा पदार्थको परिमाण	मे. टन	१०	११	१२	१३	१४	१५	१५		
		विभिन्न ठाउँमा स्थानीय सामानको बजार सञ्चालन	सङ्ख्या	२	३	४	४	५	५	५		
	गाउँपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणाली प्रभावकारी भएको हुनेछ ।	कृषि फर्म	सङ्ख्या	३२४	३३०	३३५	३४०	३४५	३५०	३५०		
		किराना पसल	सङ्ख्या	२४३	२५०	२६०	२७०	२८०	२९०	२९०		
		थोक तथा खुद्रा व्यापारमा रोजगारी सिर्जना	सङ्ख्या	११५	१२०	१२५	१३०	१३५	१४०	१४०		

उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		फलफू तथा तरकारी पसल	सङ्ख्या	१०	११	१२	१३	१४	१५	१५		
		औषधी पसल	सङ्ख्या	६	६	७	७	८	८	८		
		सुपथ मूल्य पसल	सङ्ख्या	०	०	०	०	१	१	१		
		सहकारी पसल	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		होलसेल पसलको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	०	०	१	२	३	३		
		स्थानीय बजार र आपूर्ति अनुगमन	सङ्ख्या	३	५	७	९	११	१३	१५		
		खाजा पसल	सङ्ख्या	१७२	१७५	१८०	१८५	१९०	१९५	१९५		
		फेन्सी	सङ्ख्या	६४	६५	६६	६७	६८	७०	७०		
		वर्क सप	सङ्ख्या	८	८	९	१०	११	१२	१२		
		अन्य व्यवसाय	सङ्ख्या	२९६	३००	३०५	३१०	३१५	३२०	३२०		
		वाणिज्य बैंक	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		विकास बैंक	सङ्ख्या	४	४	४	४	४	४	४		
		फाइनान्स	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		लघु वीत्त	सङ्ख्या	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२		
		सहकारी	सङ्ख्या	३७	३७	३८	३८	३९	४०	४०		

४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

४.५.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३३ ले रोजगारीको हकलाई मौलिक हकका रूपमा समावेश गरेको छ। संविधानमा उल्लिखित उक्त हकको कार्यान्वयन गर्न सरकारले रोजगारीको हक सम्बन्धी ऐन, २०७५ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष ०७५/०७६ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमार्फत सार्वजनिक विकास निर्माणका कार्यहरूमा रोजगारीका अवसर सिर्जना गरी आगामी पाँच वर्ष भित्रमा कुनै पनि नेपाली नागरिकले बाध्यताले वैदेशिक रोजगारीमा जानुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्ने घोषणा गरेको छ । सार्वजनिक विकास निर्माण सम्बन्धी कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू सरकारका विभिन्न तह अन्तर्गतका विषयगत मन्त्रालय तथा निकायहरूबाट सञ्चालन हुने गरेका छन् । रोजगारीको हकसम्बन्धी ऐन, २०७५ ले प्रत्येक स्थानीय तहमा रोजगार सेवा केन्द्रको स्थापना गरी बेरोजगारहरूको पहिचान र सूचीकरण गर्ने र रोजगार सेवा केन्द्रमा सूचीकृत भएका बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई एक आर्थिक वर्षमा न्यूनतम एक सय दिनको रोजगारी प्रत्याभूति गरिने व्यवस्था गरेको छ । रोजगार सेवा केन्द्रमा सूचीकृत बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई न्यूनतम रोजगारी सुनिश्चित गर्न नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहहरूका सार्वजनिक निर्माण तथा सार्वजनिक क्षेत्रका अन्य कार्यक्रमहरूमा पर्याप्त सङ्ख्यामा थप रोजगारी सिर्जना गर्ने गरी समन्वयात्मक र योजनावद्ध ढंगले तिनीहरूको कार्यान्वयन गर्ने प्रबन्ध गर्न प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको हो । कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहमा २०७७ फाल्गुण देखि रोजगार सेवा केन्द्रको स्थापना गरिएको हो । स्थानीय स्तरमा रोजगारी सृजना गर्दा सार्वजनिक क्षेत्रका विकास निर्माण सम्बन्धी कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा श्रमिकको माग हुने र माग बमोजिमका श्रमिकहरूको आपूर्ति रोजगार सेवा केन्द्रमार्फत भई सबै स्थानीय तहमा श्रमिकको माग र आपूर्तिको औपचारिक संयन्त्रको रूपमा रोजगार सेवा केन्द्र रहेको छ ।

गाउँपालिकाले श्रम, रोजगार र सामाजिक सुरक्षाको क्षेत्रमा विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । **रोजगार सेवा केन्द्र मार्फत** वडा नं. ५,७, ८,९ र १० मा सञ्चालित आयोजनाहरू सम्पन्न भई बेरोजगार व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत खाता मार्फत भुक्तानी गरिएको, (२९ जना बेरोजगार व्यक्तिलाई १०० दिन बराबर रोजगारको लागि भुक्तानी भएको रकमः २०,७३,६००/-) । आ.व २०८१/०८२ का लागि न्यूनतम रोजगारीमा संलग्न हुनको लागि सबै वडा कार्यालयबाट जम्मा ५५८ बेरोजगार व्यक्तिहरूको निवेदन प्राप्त गरी उक्त निवेदन EMIS मा प्रविष्टि गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ । कामको सिलसिलामा वैदेशिक रोजगारमा गएका ३० जना व्यक्तिहरूलाई पुन श्रम स्वीकृति लिन सहजीकरण कार्य पनि सम्पन्न गरिएको छ । श्रमको सम्मान राष्ट्रको अभियान कार्यक्रम वडा नं. ४,५,७,८,९,१०,र ११ मा सञ्चालन गरी सम्पन्न गर्ने कार्य भएको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार अन्नपूर्ण गाउँपालिका भित्र कुल जनसङ्ख्या मध्ये करिब ५५.४४ प्रतिशत आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या रहेको छ । आर्थिक रूपमा सक्रिय जनशक्तिलाई स्थानीय स्तरमा पर्याप्त रोजगारीको अवसर प्राप्त नहुँदा यस पालिकाबाट वैदेशिक रोजगारमा जाने प्रवृत्ति बढ्दो छ । गाउँपालिकाको क्षेत्रका १५.१५ प्रतिशत जनसङ्ख्या बेरोजगार रहेको छ ।

समावेशी तथा दिगो विकासका लागि गरिबी न्यूनीकरण र मानव सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण साधनको रूपमा रहेको नागरिकको सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको हकलाई संविधानले नै सुनिश्चित गरेको छ । राज्यले आर्थिक तथा सामाजिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका विपन्न एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातीका नागरिक, दलित आदिलाई लक्षित गरी स्वास्थ्य उपचार सेवा, स्वास्थ्य बिमा, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, निर्वाहमुखी भत्ता लगायत विशेष व्यवस्थासहित संरक्षणको व्यवस्था गर्दै आएको अवस्था छ ।सङ्घीय सरकारमा जस्तै पालिकामा पनि विद्यमान सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण प्रणालीलाई अझ सुदृढ, वित्तीय रूपले दिगो तथा प्रभावकारी बनाउन निकै आवश्यक भएको छ ।

४.५.२ समस्या तथा चुनौती

स्वदेशमा सीमित रोजगारी अवसर, युवा जनशक्तिको बढ्दो आकार, परम्परागत जीवन प्रणालीमा युवाहरूको घट्दो रुचि लगायतका कारणले नेपाली युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम बढ्दो छ । जसले अल्पकालीन रूपमा बेरोजगारीको समस्या न्यूनीकरण गर्न मद्दत पुग्नका साथै प्राप्त विप्रेषणले मुलुकको अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउन महत्त्वपूर्ण योगदान गरिरहेको छ । रोजगारीका कारण बढ्दो बसाईसराई र वैदेशिक रोजगारीमा जाने प्रवृत्तिले स्थानीय स्तरमा जनशक्तिको कमी, पारिवारिक र सामाजिक समस्या र परनिर्भरता बढिरहेको छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिका क्षेत्रमा बढी रहेको विप्रेषण आयको उत्पादनमूलक क्षेत्रमा उपयोग हुन नसक्दा उपभोग बढ्दो छ।

सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा जटिलताले कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन हुन नसक्नू, सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी खण्डी कृत तथ्याङ्क नहुनु यस क्षेत्रका केही समस्याहरू हुन् ।

४.५.३ सम्भावना तथा अवसर

आर्थिक रूपले जानसाङ्ख्यिक लाभ लिन सकिने जनसङ्ख्याको बाहुल्यता रहेको छ । जसको परिचालन मार्फत अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले स्थानीय विकासका कार्यलाई तिब्रत्तर रूपमा अगाडी बढाउन सक्दछ । त्यसैले यो सङ्ख्या आफैंमा एउटा महत्त्वपूर्ण अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसको अलवा विदेशमा आर्जित विप्रेषण र सिकेको सीप आफ्नो जन्म तथा कर्म थलोमा प्रयोग गर्न सकेमा आर्थिक विकासमा योगदान पुग्नका साथै उत्पादन एवं रोजगारको अवसर समेत विस्तार बलियो सम्भावना रहेको छ । सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको विषय तीनै तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, नेपाल सरकारले योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यक्रम लागू गर्नु तथा सामाजिक सुरक्षा कोष ऐन लागू हुनु सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको अवसर हो ।

४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सबै गाउँपालिकाबासीलाई मर्यादित र उत्पादनशील रोजगारीका अवसरको व्यवस्थापन गर्ने ।

उद्देश्य

१. सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार गर्नु ।

२. स्वदेशी तथा स्थानीय उत्पादनमा आधारित रोजगारीका अवसरहरूमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १ः सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार गर्नु ।	
१.१ः लक्षित वर्गको पहिचान गरी सुदृढ सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्ने ।	१. सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी आवश्यक कानुनी दस्तावेज तयार गरिनेछ । २. लक्षित वर्गका व्यक्तिहरूलाई उपलब्ध गराइने सामाजिक सुरक्षा भत्ताका कोषको व्यवस्था गरिनेछ । ३. हिंसा पीडित, शारीरिक रूपले अशक्त, अपाङ्गता भएका तथा विशेष जोखिममा रहेका विपन्न वर्गका नागरिकहरूका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र आफू एक्लो नभएको पालिका साथमा रहेको अनुभूति प्रदान गरिनेछ । ४. लक्षित वर्ग प्रति संवेदनशील बनाई जन चेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.२ः सुरक्षित, मर्यादित र सभ्य समाज निर्माण गर्न स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धनमा जोड दिने ।	१. सामाजिक विकृति, कुरीति, जातीय छुवाछूत तथा भेदभाव नियन्त्रण लगायतका विभिन्न नकारात्मक गतिविधिहरू न्यूनीकरणका लागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. मर्यादित जीवनबारे सचेतना मूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ३. स्थानीय रूपमा उपलब्ध हुन सक्ने रोजगारीका अवसरहरूको डेटाबेस तयार पारिनेछ। ४. गाउँपालिकामा रोजगार सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । ५. स्थानीय रोजगार दातालाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
उद्देश्य २ः स्वदेशी तथा स्थानीय उत्पादनमा आधारित रोजगारीका अवसरहरूमा वृद्धि गर्नु ।	
२.१ः वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारले वैदेशिक रोजगारबाट आर्थिक लाभ वृद्धि गर्नु का साथै वैदेशिक रोजगारबाट उत्पन्न नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनीकरण गर्ने ।	१. वैदेशिक रोजगारमा जाने व्यक्तिहरूको यात्रालाई सुरक्षित, मर्यादित र उपलब्धि मूलक बनाउन सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी व्यापक सूचना प्रवाह, सीप तालिम प्रदान तथा आवश्यक कानुनी सहायता प्रदानका लागि सम्बन्धीत सरोकारवालाहरू सँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ । २. गाउँपालिका भित्र प्राप्त विप्रेषणलाई आय मूलक क्षेत्रमा लगानी गर्नका लागि वित्तीय साक्षरता कक्षा सञ्चालन गर्दै उद्यम विकासमा सहयोग गर्ने साथै वैदेशिक रोजगारका कारण व्यक्ति, परिवार तथा समाजमा उत्पन्न नकारात्मक असरहरूलाई न्यून करणका लागि मन सामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरिनेछ। ३. वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएर आएका व्यक्तिहरूको ज्ञान, सीप, पूँजीलाई व्यवस्थापन तथा संस्थागत विकासमा लगानी गरिनेछ । ४. सम्बन्धीत सरोकारवालाहरू सँगको समन्वय तथा सहकार्यलाई बढवा दिई सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी सेवाहरू प्रवाह गरिनेछ ।

४.५.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	वित्तीय तालिम (कृषि, पशुपालन, उद्योग, पर्यटन, निर्माण व्यवसाय) तथा युवा उद्यमशीलता विकास कार्यक्रम	जना	०	२००	१०००	१०००				२०००	०.१२
१	रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन (सीप, उद्यम, तथा आयमूलक)	जना	०	५०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	सहकारी क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	०	२		५००	५००			१०००	०.०६
२	सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी पूर्व निर्णय प्रक्रिया तालिम कार्यक्रम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	वैदेशिक रोजगारबाट फर्केकाहरूको सीप उपयोग गर्दै उद्यमशीलता विकासका लागि सहायता प्याकेज कार्यक्रम	जना	०	२०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि	पटक	०	५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
१	असङ्गठित क्षेत्रको श्रमिकहरूलाई सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा आबद्धता अभियान	जना	०	२५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
१	अन्तर पुस्ता सीप हस्तान्तरण कार्यक्रम	पटक	०	५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाको जम्मा				३४००	३९००	२९००	२४००	२४००	१५०००	०.९२

४.५.६ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	वित्तीय तालिम (कृषि, पशुपालन, उद्योग, पर्यटन, निर्माण व्यवसाय) तथा युवा उद्यमशीलता विकास कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन (सीप, उद्यम, तथा आयमूलक)	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३
१	सहकारी क्षमता विकास कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३
२	सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी पूर्व निर्णय प्रक्रिया तालिम कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३
२	वैदेशिक रोजगारबाट फर्केकाहरूको सीप उपयोग गर्दै उद्यमशीलता विकासका लागि सहायता प्याकेज कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३
१	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि	पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३
१	असङ्गठित क्षेत्रको श्रमिकहरूलाई सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा आबद्धता अभियान	पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३
१	अन्तर पुस्ता सीप हस्तान्तरण कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	८	२	४	२	३

४.५.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	रोजगारीका थप अवसरहरू सिर्जना गरी समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत कल्याणकारी पालिकाको रूपमा स्थापित हुनेछ ।	१० वर्ष माथिको आर्थिक क्रियाकलापमा सक्रीय जनसङ्ख्या	प्रतिशत	६६.८	६७	६८	६९	७०	७२	७२	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धीत शाखाको प्रतिवेदन	गाउँपालिका भित्र थप रोजगार सृजना भइ सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति भएको हुने
		१० वर्ष माथिको आर्थिक क्रियाकलापमा सक्रीय जनसङ्ख्या मध्ये बेरोजगार जनसङ्ख्या	प्रतिशत	४.४	४	३.८	३.५	३.२	३	३		
असर १	वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारमा वैदेशिक	कम्तिमा १ सदस्य विदेशमा रहेको परिवार	प्रतिशत	२८.२८	२८	२८	२८	२८	२८	२८		

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	रोजगारबाट आर्थिक लाभ वृद्धि हुनेछ ।	वैदेशिक रोजगारी संलग्न घरपरिवारहरुलाई उद्यम विकास सहयोग	सङ्ख्या	०	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
प्रतिफल	समाजमा वैदेशिक रोजगारबाट उत्पन्न नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनीकरण हुनेछ ।	सुरक्षित वैदेशिक रोजगारका लागि सूचना प्रवाह	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		वैदेशिक रोजगारका कारण उत्पन्न मानसिक समस्याहरुमा मनोसमाजिक परामर्श सेवा प्रदान	पटक	५	६	७	८	९	१०	१०		
	वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त हुने विप्रेषणमा वृद्धि हुनेछ	विप्रेषण (करोडमा)	रुपैंया	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९५		
असर २	समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत कल्याणकारी पालिकाको रूपमा स्थापित भएको हुनेछ ।	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसङ्ख्या (कुल लाभ ग्राही मध्ये)	सङ्ख्या	९८	९९	१००	१००	१००	१००	१००		
		कृषि तथा पशु बिमामा आवद्ध परिवार	प्रतिशत	६	१०	१५	२०	२५	३०	३०		
प्रतिफल	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी कानुनी दस्तावेज तयार भई कार्यान्वयनमा आएका हुनेछ ।	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी आवश्यक कानुन निर्माण	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		

परिच्छेद — ५: सामाजिक विकास

मानव पुँजीले आर्थिक सामाजिक रूपान्तरण र आर्थिक विकासमा बहुआयामिक योगदान प्रदान गर्दछ। सामूहिक ज्ञान, सीप र क्षमता तथा स्वास्थ्य जनशक्तिबाट मानव पुँजी निर्माण हुन्छ । स्वास्थ्य, शिक्षा र खेलकुद क्षेत्रमा गरिने लगानीले आर्थिक वृद्धि र सामाजिक कल्याणलाई बढवा दिन्छ । नेपालको संविधानले मौलिक हक तथा राज्यका नीतिहरू मार्फत स्वास्थ्य, शिक्षा तथा मानव जीवनका समग्र पक्षलाई समेटी मानव पुँजी निर्माणका लागि मार्गदर्शन गरेको छ ।

स्वास्थ्यले मानवको जीवनभरि उत्पादकत्व र श्रम शक्ति सहभागितालाई प्रभाव पार्छ । मानव पुँजी निर्माणको चक्रले वर्तमान पुस्ता मात्र नभई भावी पुस्ताका लागि पनि बलियो आधार तयार गर्दछ । स्वस्थ आमा बाबुले बच्चाहरूको लागि पोषण र स्वास्थ्य वातावरण प्रदान गर्दछन् । जनसङ्ख्याको स्वास्थ्य स्थितिले दीर्घकालीन आर्थिक समृद्धि र सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिन्छ। यस सन्दर्भमा सर्वसुलभ तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवासहितको प्रणाली सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ ।

सामाजिक विकास समग्र विकासको गतिशील आयाम हो भने आर्थिक विकासको महत्त्वपूर्ण आधार पनि हो । यस अन्तर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला तथा बालबालिका, दलित र उत्पीडित वर्ग, आदिवासी जनजाति, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक र अल्पसङ्ख्यक, युवा तथा खेलकुद र खानेपानी तथा सरसफाइ समेटिएको छ । सामाजिक विकासको क्षेत्रमा स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रहरूमा आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, खानेपानी तथा सरसफाइ तथा सामाजिक विकासका अन्य पक्षहरू रहेका छन् । सामाजिक विकासको प्रगतिले दिगो विकासको चार वटा लक्ष्य, जस अन्तर्गत लक्ष्य -३ (स्वस्थ र समुन्नत समाज), लक्ष्य -४ (गुण स्तरीय शिक्षा), लक्ष्य - ५ (लैङ्गिक समानता) र लक्ष्य - ६ (स्वच्छ पानी तथा सरसफाइ) सँग सम्बन्धीत छ । गाउँपालिकाबासीको पहुँचमा गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानीको सुनिश्चितता गर्ने र न्याय पूर्ण समाजको निर्माण गर्ने उद्देश्य रहेको छ । यस गाउँपालिकाले विगतमा सञ्चालन गर्दै आएका सफल सामाजिक विकाससँग सम्बन्धीत अभ्यासहरूलाई निरन्तरता दिँदै यस आवधिक योजना अनुसार आगामी दिनमा सामाजिक विकास अन्तर्गत रहेको अन्य विषयगत क्षेत्रहरूलाई अगाडी बढाइनेछ ।

नेपालको संविधानले सामाजिक न्याय, समावेशी प्रतिनिधित्व, आधारभूत स्वास्थ्य तथा शिक्षामा पहुँच सहित भाषा तथा संस्कृति संरक्षणको हकलाई प्रत्याभूत गरेको छ । सामाजिक विकास दिगो विकासका तीन आयाम मध्ये एक हो । यस क्षेत्र गत योजनाले शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेश करण, युवा तथा खेलकुद, कला तथा संस्कृति जस्ता उपक्षेत्रलाई समेटेको छ ।

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

५.१.१ पृष्ठभूमि

आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषणलाई अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले उच्च प्राथमिकतामा राख्दै आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई गुणस्तरीय तुल्याई गाउँपालिकाबासीको सहज पहुँच स्थापित गर्न संरचनागत तथा व्यवहारिक अभ्यासमा जोड दिएको छ । राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक स्वास्थ्य नीति तथा कार्यक्रमका अतिरिक्त गाउँपालिकाको अग्रसरमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनशक्तिको व्यवस्थापन, सेवाको स्तर उन्नति तथा विस्तारका कार्यहरू द्रुत गतिमा भई रहेका छन् ।

नेपालको संविधानको, धारा ३५ (१) मा कुनै पनि नागरिक आकस्मिक सेवाबाट वञ्चित हुन नपर्ने व्यवस्था उल्लेख छ । स्वास्थ्य एक आधारभूत आवश्यकता भएकोले संविधानले स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने हक सुनिश्चित गरेको छ । त्यसै गरी आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइका साथै पोषण सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, योजनाको तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने अधिकार संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । त्यसै अनुरूप दिगो विकासका लक्ष्य ३ तथा "सुलभ स्वास्थ्य सेवा स्वस्थ नागरिक" को उद्देश्य पुरा गर्न यस आवधिक योजनामा स्वास्थ्य र पोषण सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार देशको कुल जनसङ्ख्याको ६७ प्रतिशत जनसङ्ख्या उत्पादनशील उमेर समूहमा परेकोले सोको जनसाङ्ख्यिक लाभ लिने गरी आवश्यक मानव पुँजी निर्माण गर्न थप लगानी गर्नुपर्ने अवस्था छ । मानव पुँजी निर्माणमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको भूमिका र जिम्मेवारीलाई प्रभावकारी रूपमा निर्वाह गर्न समन्वय र साझेदारीलाई महत्त्व प्रदान गरिएको छ ।

गाउँपालिकामा १५ सैयाको अस्पताल निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको छ । त्यसैगरी स्वास्थ्यचौकीको सङ्ख्या ५ रहेको भने आधारभूत स्वास्थ्य एकाइ ६ रहेको छ । गाउँघर क्लिनिकको सङ्ख्या १७ रहेको छ भने खोप क्लिनिक १९ ठाउँमा सञ्चालित छन् । निजी तथा गैर-सरकारी अस्पताल नरहेको यो गाउँपालिकामा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको सङ्ख्या ११४ रहेको छ भने आयुर्वेद औषधालय सङ्ख्या १ रहेको छ ।

हाल गाउँपालिकाको स्वास्थ्य सेवालाई चुस्त दुरूस्त राख्न अन्नपूर्ण गाउँपालिका क्षेत्रभित्र गाउँपालिका अन्तर्गतका ५ वटै स्वास्थ्य चौकीमा न्युनतम सेवा मापदण्ड बमोजिम स्कोरबोर्ड बनाई आफनो स्वास्थ्य चौकीको नतिजा सबैले देख्ने गरी टाँस्ने कार्य गरिएको छ भने ल्याब सेवालाई विस्तार गर्ने उद्देश्य अनुरूप पालिकाको आफनै पहलमा नाउडाडा र संजीवनी जनस्वास्थ्य अभियान मार्फत घान्द्रुक स्वास्थ्य चौकीमा ल्याब सेवा सञ्चालनमा ल्याईएको छ । महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविकहरूलाई प्रोत्साहन गर्न १ वडा १ उत्कृष्ट स्वयं सेविका छनोट गरी अन्तराष्ट्रिय स्वयं सेवक दिवसमा सम्मान गर्ने कार्यलाई नियमितता दिइएको छ । बिपन्न नागरिकलाई सरकारले तोकेका बिभिन्न रोगहरूको सहुलियत उपचारको लागि ४६ (२०८०साउन देखि २०८१ बैशाख सम्म) जनालाई बिभिन्न अस्पतालहरूमा सिफारिस गरिएको (प्रति व्यक्ति १ लाख उपचार सहुलियत पाउने) छ । राष्ट्रिय भिटामिन ए कार्यक्रम वडा स्तरमा सञ्चालन गरी यस गाउँपालिकाका ६ महिना देखि ५ बर्स मुनिका सबै बालबालिकालाई भिटामिन ए तथा जुकाको औषधी खुवाउने कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ । त्यसैगरी गाउँपालिका स्तरीय पोषण कार्यक्रमको समीक्षा तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी सम्पन्न गरिएको, विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकालाई स्वास्थ्य शिक्षा तथा किशोरीहरूलाई प्रत्येक ३/३ महिनामा आइरन चक्की वितरण गरिएको, खोप कार्यक्रमको माइक्रोप्लानिङ गरी ३ वर्षको योजना बनाइएको, सुत्केरी महिलाहरूको स्वास्थ्य परीक्षणको लागि कम्तीमा ३ पटक स्वास्थ्यकर्मी घरमा गई स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । प्रत्येक महिना स्वास्थ्य चौकी प्रमुखहरूको मासिक बैठक बसी कार्यक्रमको अवस्था, प्रगति र मासिक रूपमा गर्नु जस्ता पर्ने क्रियाकलापहरूको समीक्षा कार्यहरू नियमित रूपमा सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

गाउँपालिकाका प्रत्येक नागरिकको स्वास्थ्यलाई मध्यनजर गर्दै अध्यक्षज्यूको पहिलो पद बहालीको क्रममा सुरु गरिएको स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम मार्फत यस आर्थिक वर्षसम्म आइपुग्दा जम्मा १६७४ परिवारको स्वास्थ्य

बिमा गरिएको छ । जसमा पूर्ण छुट पाउने परिवार सङ्ख्या ५६ र ५०% छुट पाउने परिवार सङ्ख्या १६१८ रहेको छ । गाउँपालिका अन्तर्गतको नागडाडा र घान्द्रुक स्वास्थ्य चौकीमा कार्यरत २ जना नर्सिङ कर्मचारीलाई २१ दिने भिडियो एक्स-रे तालिम उपलब्ध गराई प्रदेश सरकारको सहयोगमा भिडियो एक्स-रे मेशिन ल्याई गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाको गर्भ परीक्षण सेवा सुरु गरिएको छ । दादुरा रु बेला खोप अभियान सञ्चालन गरी गाउँपालिका भित्रका ९ महिना देखि ५ वर्ष मुनिका १२३८ (प्रगति प्रतिशत ८८) जना बालबालिकालाई दादुरा रुवेला विरुद्धको खोप प्रदान गरिएको छ। मिति २०८१ वैशाख ३१ गते गाउँपालिका लाई पूर्ण खोप गाउँपालिका घोषणा गरिएको छ ।

५.१.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिकाले स्वास्थ्य क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धनको लागि उच्च प्राथमिकता दिएर कार्य गरिरहेको भएता पनि स्वास्थ्य क्षेत्रमा केही सवाल तथा चुनौतीहरू रहेको छन् ।गाउँपालिकाभित्र रहेका सबै स्वास्थ्य चौक तथा केन्द्रमा भौतिक पूर्वाधार, प्रविधि तथा सामग्रीको व्यवस्थापनको कार्य, स्वास्थ्य, शिक्षा तथा सीप विकास, विज्ञान तथा प्रविधि, युवा तथा खेलकुद क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधार, आदि व्यवस्थापनलाई पनि चुनौतीको रूपमा लीन सकिन्छ । नवीन्तम् प्रविधि, मेशिन उपकरण तथा सामग्रीको व्यवस्था गर्ने कार्य, जनशक्तिको उत्पादन र आपूर्ति सुनिश्चितता गर्ने, गुणस्तरीय, आचरणयुक्त, व्यवहारिक तथा जीवनउपयोगी सीपयुक्त दक्ष जनशक्तिको उत्पादन तथा आपूर्ति गर्नु जस्ता कार्यहरूलाई सवाल तथा चुनौतीका रूपमा लिन सकिन्छ । विद्यमान जनशक्तिको स्तरोन्नति गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, व्यावसायिक शिक्षा र तालीमको पहुँच सबै वर्ग र समूहमा पुर्‍याउनु; युवा जनशक्तिलाई स्वरोजगार व्यवसायमा संलग्न बनाउनु आदि कार्यलाई गाउँपालिकाले सवाल तथा चुनौतीको रूपमा लिएको छ ।

समतामूलक र समावेशी व्यवस्थापन तथा पहुँच सुनिश्चितताका सम्बन्धमा पनि गाउँपालिकाले केही समस्याहरू सामना गर्न परेको छ जस्तो गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा सीप विकासका सबै क्रियाकलापमा सबै लिङ्ग, वर्ग, क्षेत्र र समुदायका नागरिकहरूलाई अवसर सुनिश्चित गर्दै सक्षम मानव पुँजी निर्माण गर्नु, गाउँपालिकाभित्र रहेका सबै सङ्घ संस्थाहरू सुशासन कायम गरी सेवा प्रवाहलाई समयबद्ध, मितव्ययी, पारदर्शी र जबाफदेही बनाउनु, मानव पुँजी निर्माणका क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको भूमिका स्पष्ट गर्दै नियमन तथा व्यवस्थापन गर्नु, जनशक्ति विकाससँग सम्बन्धीत निकायहरू बीच एक-अर्कामा अन्तरसम्बन्ध कायम गर्नु आदि सवालहरूलाई पनि गाउँपालिकाको सवाल वा चुनौतीका रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

त्यसैगरी स्वास्थ्य बिमाको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने कार्य जस्तो स्वास्थ्य सेवालाई स्वास्थ्य बिमासँग आबद्ध गराउनु तथा सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षा कार्यक्रमहरू एकीकृत गर्दै मूलप्रवाहीकरण तथा प्रभावकारीरूपमा सञ्चालन गर्नु; स्वास्थ्य बीमाको दायरा विस्तार गर्नु आदि सवालहरू पनि चुनौतीका रूपमा देखिएका छन् ।

५.१.३ सम्भावना तथा अवसर

सङ्घीय सरकारको १६औं पञ्चवर्षीय योजनामा स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने, आधारभूत र सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा सुदृढीकरण कार्यक्रम, स्वास्थ्य विकास तथा सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षाको एकीकृत कार्यक्रम, स्वास्थ्य सेवा एवम् प्रदायक संस्थाहरूको गुणस्तर अभिवृद्धि कार्यक्रम, सघन स्वास्थ्य क्षेत्र मानव संसाधन प्रणाली

विकास तथा सञ्चालन कार्यक्रमहरूमा जोड दिएको छ । त्यसैगरी स्वास्थ्य क्षेत्र डिजिटलाइजेसन कार्यक्रम, बहुक्षेत्रीय तथा बहुपक्षीय संयन्त्र मार्फत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह कार्यक्रम , बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम, सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य कार्यक्रम, मानसिक तथा वैकल्पिक स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रम, समतामूलक तथा समावेशी स्वास्थ्य कार्यक्रम आदि कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकतामा राखी बजेट विनियोजन गरेको छ । यी कार्यक्रमहरू स्थानीय सरकारको लागि महत्त्वपूर्ण अवसरको रूपमा लीन सकिन्छ ।

संविधानले प्रत्याभूत गरेका स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी तीनै तहका सरकारबाट तर्जुमा भएका कानुनहरू (ऐन, नियमावली, निर्देशिका, कार्यविधि, दिग्दर्शन आदि) निर्माण भएको, प्रदेश तथा स्थानीय तहले स्वास्थ्य समस्याहरूको पहिचान गरी स्रोत साधनको परिचालन गर्ने वातावरणको सृजना भएको, स्वास्थ्य क्षेत्रमा नागरिकको चेतना तथा चासो बढ्दै गएको, मुलुकमा दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको उपलब्धतामा वृद्धि भइरहेको, स्वास्थ्य बिमा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा बिस्तार हुँदै गएको, सबै वडाहरू सडक सञ्जाल सुविधामा जोडिदा स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा सहजता थपिएको जस्ता पक्षहरू स्वास्थ्य तथा पोषण विकासका लागि सबल पक्षहरू हुन् ।

५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति

लक्ष्य

भौतिक पूर्वाधारमैत्री, स्रोत साधनले सम्पन्न स्वास्थ्य संस्थाको माध्यमद्वारा गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने ।

उद्देश्य

१. नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।
२. रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषण युक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु।
३. स्वास्थ्य क्षेत्रमा थप लगानीको वातावरण सिर्जना गरी सेवामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु ।
४. अन्नपूर्णवासीलाई पोषण युक्त नागरिकको रूपमा पहिचान गराउनु ।

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
उद्देश्य १: नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।	
१.१: गुण स्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज पहुँच हुने गरी प्रभावकारी रूपमा सेवा उपलब्ध गराउने वातावरण तयार गर्ने ।	१. आवश्यक एम्बुलेन्स, औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवम् जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास गरिनेछ । २. स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम लागू गरिनेछ । ३. सर्ने वा नसर्ने रोगहरूका बारेमा प्रवर्द्धनात्मक, निरोधात्मक र उपचारात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ४. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही एवम् जनउत्तरदायी बनाउन सुशासनमा जोड दिइनेछ । ५. ल्याब सेवालाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक पहल र सेवा विस्तार गरिनेछ ।
१.२: स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तोकिएको सङ्ख्यामा स्वीकृत जनशक्ति व्यवस्थापन गरी	१. गाउँपालिका भित्र सञ्चालित स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वीकृत दरबन्दी अनुसारको आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । २. दरबन्दी अनुसार माग भई प्राप्त जनशक्ति वा गाउँपालिकाको निजी स्रोतबाट नियुक्त गरिएका स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई पालिकाको मातहतमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
सेवा प्रवाहको क्षमता र पहुँच विस्तार गर्ने ।	३. अपाङ्गमैत्री स्वास्थ्य संस्था निर्माणमा विशेष जोड दिइनेछ ।
उद्देश्य २ः रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषण युक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।	
२.१ः पोषण युक्त खाने कुराको बारेमा चेतना बढाउँदै यस सम्बन्धी सेवाको पहुँच सबै बस्तीसम्म पुऱ्याउने।	१. गुणस्तरीय एवम् स्वास्थ्य वर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रयोग बढाउँदै कुपोषण न्यूनीकरण गरिनेछ २. मातृ शिशु पोषण अवस्थामा सुधार ल्याउन विद्यमान बहु क्षेत्रीय पोषण योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. नागरिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने खाद्यपदार्थको विज्ञापन र बजार प्रवर्द्धनमा बन्देज लगाइनेछ ।
२.२ः मातृ तथा नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर र बाल मृत्युदर घटाउने र औसत आयु बढाउने ।	१. नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर, बाल मृत्युदर र मातृ मृत्युदर घटाउनको लागि प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व, बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवाहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व एवम् बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवा स्वास्थ्य तथा पोषणबारे जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३ः स्वास्थ्य क्षेत्रमा थप लगानीको वातावरण सिर्जना गरी सेवामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु ।	
३.१ः स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी, सहकारी गैससको संलग्नता वृद्धि गरी ती क्षेत्रहरूबाट हुने लगानीलाई व्यवस्थित गर्ने ।	१. निजी र गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापित स्वास्थ्यसम्बन्धी व्यावसायिक सङ्घ—संस्थाहरूबीच स्वास्थ्य सेवा प्रवाह, अध्ययन, अनुसन्धान कार्यमा सहकार्यलाई बढावा दिइनेछ । २. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी, निजी, सामुदायिक एवम् सहकारी क्षेत्रलाई समेट्दै गुणात्मक सेवा सुनिश्चित गराउन सुशासन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३.२ः गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध जडीबुटीको उपयोग गर्दै आयुर्वेद चिकित्सा प्रणालीको विकास गर्ने ।	१. आयुर्वेद पद्धतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उपयुक्त संरचनाको विकास र विस्तार तथा स्थानीय जडीबुटीमा आधारित औषधी तयार गरी प्रयोग तथा वितरण गरिनेछ । २. आयुर्वेद प्रणालीको क्रमबद्ध विकास प्रणालीको संरक्षण, विकास एवम् विस्तारका लागि दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।
उद्देश्य ४ः अन्नपूर्णबासीलाई पोषण युक्त नागरिकको रूपमा पहिचान गराउनु ।	
४.१ः अन्नपूर्णबासीलाई पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने संवैधानिक हक सुनिश्चितता गर्ने ।	१. न्यून आय भएका तथा गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारहरूको पहिचान गरी ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूका लागि पोषणयुक्त खानेकुराहरूको प्रबन्ध मिलाइनेछ। २. स्थानीय अर्गानिक उत्पादनको महत्त्व तथा सन्तुलित आहारका बारेमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. गाउँपालिका भित्र खाद्य सुरक्षाको अवस्था सन्तोषजनक राख्न एक घर एक टनेल/करेसाबारीको व्थवस्था गरिनेछ । ४. पोषण सुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ५. गर्भवती महिला तथा बालबालिकाको लागि खोप तथा नियमित स्वास्थ्य जाँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । ६. पोषण मैत्री गाउँपालिका निर्माणका आधार तयार पारिनेछ ।

५.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
२	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	जना	०	१५	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	०.४६
१	स्वास्थ्य बीमा निरन्तरता	एकमुस्ट			३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	०.०९
३	स्वास्थ्य संस्थाका भवनमा आधारभूत भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापन	एकमुस्ट			२०००	२५००	३०००	३५००	४०००	**१५०००**	०.९२
३	स्वास्थ्य सेवा प्रदायक कार्यालयमा औषधी तथा उपकरण व्यवस्थापन	एकमुस्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	०.३१
१	नियमित घुम्ती स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	पटक	०	१०	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
३	अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको १५ शैयाको अस्पताल सञ्चालनका लागि आवश्यक स्रोत साधन र जनशक्ति परिचालन	एकमुस्ट			३०००	२०००	१०००	५००		**६५००**	०.४०
१	गाउँघर क्लिनिक व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	१०	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
२	स्वयं सेविका प्रोत्साहन कार्यक्रम	जना	०	२०	३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	०.०९
२	नियमित औषधी सेवन गर्ने विपन्न परिवारका दीर्घ रोगीकालागि औषधी खरिद सहजीकरण कार्यक्रम	एकमुस्ट			४००	५००	६००	७००	८००	**३०००**	०.१८
२	आयुर्वेदिक औषधी तथा प्राकृतिक उपचार पद्धति प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
४	सुत्केरी पोषण कार्यक्रमको निरन्तरता	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	०.१५
४	पोषणयुक्त विद्यालय खाजा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुस्ट			१०००	१२००	१५००	१८००	२०००	**७५००**	०.४६
२	क्यान्सर, क्षयरोग, मिर्गौला रोग, पाठेघर सम्बन्धी समस्या तथा मुटु रोग जस्ता घातक रोग नियन्त्रण तथा उपचारका लागि सचेतना अभियान सञ्चालन	पटक	०	५	३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	०.०९
	स्वास्थ्य तथा पोषणको जम्मा				**११८००**	**११६००**	**११५००**	**११९००**	**१२२००**	**५९०००**	३.६३

५.१.६ स्वास्थ्य तथा पोषणका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	३	२	८	१	३
१	स्वास्थ्य बीमा निरन्तरता	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	३	२	८	२	३
३	स्वास्थ्य संस्थाका भवनमा आधारभूत भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	३	२	८	२	३
३	स्वास्थ्य सेवा प्रदायक कार्यालयमा औषधी तथा उपकरण व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	३	२	८	२	३
१	नियमित घुम्ती स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	३	२	८	२	३
३	अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको १५ शैयाको अस्पताल सञ्चालनका लागि आवश्यक स्रोत साधन र जनशक्ति परिचालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. २	३	२	८	२	३
१	गाउँघर क्लिनिक व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	३	२	८	२	३
२	स्वयं सेविका प्रोत्साहन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	३	२	८	१	३
२	नियमित औषधी सेवन गर्ने विपन्न परिवारका दीर्घ रोगीकालागि औषधी खरिद सहजीकरण कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	३	२	८	२	३
२	आयुर्वेदिक औषधी तथा प्राकृतिक उपचार पद्धति प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	३	२	८	२	३
४	सुत्केरी पोषण कार्यक्रमको निरन्तरता	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	३	२	८	१	३
४	पोषणयुक्त विद्यालय खाजा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै विद्यालय	३	२	८	२	३
२	क्यान्सर, क्षयरोग, मिर्गौला रोग, पाठेघर सम्बन्धी समस्या तथा मुटु रोग जस्ता घातक रोग नियन्त्रण तथा उपचारका लागि सचेतना अभियान सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	३	२	८	२	३

५.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

स्वास्थ्य तथा पोषण												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	गाउँपालिकामा स्वास्थ्य सेवा सर्व शुलभ भएको हुनेछ ।	३० मिनेटसम्मको दुरीमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच रहेका परिवार	प्रतिशत	७०	७२	७५	७८	८०	८५	८५	गाउँपालिका प्रोफाइल, स्वास्थ्य शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन, HMIS	सरकारी स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह हुने सेवा थप प्रभावकारी अर्थात् भरपर्दो सहजहुने, बाल पोषणमा भएको लगानी थप प्रभावकारी भएको हुने, स्वास्थ्य सेवा थप प्रभावकारी भएको हुने, स्वास्थ्य पूर्वाधारमा गाउँपालिकाको लगानी वृद्धि भएको हुने
असर १	गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको अभावमा स्वास्थ्यसेवाको लागि जिल्ला बाहिरका अस्पताल धाउनु पर्ने बाध्यताको अन्त्य हुनेछ ।	प्राथमिक उपचार केन्द्र	सङ्ख्या	०	०	०	०	०	०	०		
		अस्पताल	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		बेड	सङ्ख्या	०	१५	१५	१५	१५	१५	१५		
		आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र	सङ्ख्या	५	६	७	८	९	१०	१०		
		स्वास्थ्य एकाई	सङ्ख्या	८	८	८	८	८	८	८		
प्रतिफल	गर्भवती परीक्षणको सुविधाबाट आमा र गर्भमा रहेको बच्चाको स्वास्थ्यमा रुग्णता दरमा कमी हुनेछ।	विशेषज्ञ चिकित्सक	सङ्ख्या	०	१	१	१	२	२	२		
		मध्यम स्तरको स्वास्थ्य कार्यकर्ता	सङ्ख्या	४७	५५	६०	६५	६५	६५	६५		
		संस्थागत सुत्केरी सेवाको दायरा	प्रतिशत	२५	३०	३५	४०	४५	५०	५०		
		दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसुति सेवा लिएका महिला	प्रतिशत	२५	३०	३५	४०	४५	५०	५०		
	बाल मृत्युदर, शिशु मृत्युदरमा कमी आउनेछ ।	बर्थिङ सेन्टर	सङ्ख्या	५	५	५	५	५	५	५		
		गर्भावस्थाको परीक्षण दर	प्रतिशत	३९	४५	५०	६०	७०	८०	८०		
		५ वर्ष मुनिको वाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०	०	०		
		शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०	०	०		
		नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०	०	०		

स्वास्थ्य तथा पोषण												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		पूर्ण खोप	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
	महिला, अपाङ्ग र अल्पसङ्ख्यक समुदायमा स्वास्थ्य सेवा र सुविधाको पहुँचमा वृद्धि हुनेछ।	भिटामिन ए खाने बालबालिका	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		झाडा पखालाको संक्रमण दर	प्रतिशत	१.३७	१.२	१.१	१	०.५	०.२	०.२		
		महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका	सङ्ख्या	१११	१११	१११	१११	१११	१११	१११		
		सामान्य स्वास्थ्य उपकरण उपलब्ध भएका भवन	सङ्ख्या	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१८		
		आधुनिक उपकरण सहितका स्वास्थ्य भवन	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
	प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवाको विस्तारबाट खर्चिलो र जोखिमयुक्त उपचारात्मक सेवाको खर्चमा कटौती हुनेछ ।	आधारभूत सुविधा सहितका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१८		
		परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने दम्पति	प्रतिशत	९	१०	११	१२	१२	१२	१२		
		सवारी साधन युक्त स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		स्वास्थ्य बीमा गर्ने परिवार	प्रतिशत	३१	३५	४५	५५	६५	७५	७५		
	स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका उपायहरूबाट स्थानीय नागरिकहरूको स्वास्थ्यस्तर राम्रो भई औसत आयुमा वृद्धि हुनेछ ।	एम्बुलेन्स सञ्चालन	सङ्ख्या	१	१	२	२	२	२	२		
		पालिका मार्फत निशुल्क उपलब्ध भएको औषधी	सङ्ख्या	९८	९८	९८	९८	९८	९८	९८		
		स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	सङ्ख्या	५	७	९	११	१३	१५	१५		
		घुमन्ते स्वास्थ्य सेवा	पटक	१४४	१४६	१४८	१५०	१५२	१५४	१५४		
		प्रयोगशाला शुरु भएका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		

स्वास्थ्य तथा पोषण												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
असर २	पालिकाबासीलाई पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने सुनिश्चितता हुनेछ ।	कुपोषण प्रभावित जनसङ्ख्या	प्रतिशत	०	०	०	०	०	०	०		
प्रतिफल	गाउँपालिकामा पोषणयुक्त खाद्यान्नको उपलब्धता हुनेछ ।	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	८५	८८	९०	९२	९५	९८	९८		
		सुत्केरी -स्याहार भत्ता पाउने महिला	सङ्ख्या	२५	३०	३५	४०	४५	५०	५०		
		करेसाबारी भएको घरपरिवार	प्रतिशत	८५	८८	९०	९२	९५	९८	९८		
		कम्तिमा एक गाई/भैंसी भएको परिवार	प्रतिशत	६३.४१	६४	६५	६६	६७	६८	६८		
		कम्तिमा एक मासुजन्य पशुपंक्षी पाल्ने घर परिवार	प्रतिशत	४२.९८	४५	५०	५५	६०	६५	६५		
		उच्च खाद्य असुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	३	२.५	२	१.५	१	०	०		

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतन

५.२.१ पृष्ठभूमि

शिक्षा देश विकासको मुख्य आधारशिला हो र शिक्षाले नै देशको सर्वाङ्गीण विकासका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति उत्पादन गर्दछ। शिक्षाकै माध्यमबाट व्यक्ति समाज र राष्ट्रको चौतर्फी विकासका लागि मार्गहरू खुला हुन्छन्। देशको आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक विकासमा पनि शिक्षाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ ।

प्रारम्भिक बाल-विकासदेखि सबै तह र प्रकारका शिक्षालाई पहुँच योग्य, समावेशी, गुणस्तरीय, समय सापेक्ष एवम् जीवनोपयोगी बनाइ सक्षम तथा प्रतिस्पर्धी जनशक्ति मार्फत मुलुकको समग्र विकास प्रक्रियामा योगदान पुऱ्याउँछ । शिक्षाले मुलुकको आर्थिक समृद्धि, सामाजिक प्रगति र ज्ञानमा आधारित अर्थतन्त्र निर्माणका लागि आधारशिला प्रदान गर्दछ। जनशक्तिलाई आवश्यक ज्ञान, सीप, क्षमता र योग्यता प्रदान गर्दछ। शिक्षाले नवप्रवर्तन, रोजगार क्षमता र उत्पादकत्व बढाउँछ। समाजमा आउने गतिशीलतालाई सम्बोधन गर्ने गरी वैज्ञानिक संस्कृति, अनुसन्धान तथा विकास मार्फत शिक्षा प्रणालीलाई उत्थानशील र उपयोगी बनाउनु पर्नेछ । नेपालको संविधानले विद्यालय तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । शैक्षिक विकासको सन्दर्भमा निरक्षरता अन्त्य गर्दै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सहज पहुँच कायम गर्न राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरबाट नियमित रूपमा विभिन्न प्रकारका अभ्यासहरू भई रहेका छन् ।

नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अनुसार सन् २०३० सम्ममा सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चित ता गर्न सङ्घीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका तर्फबाट आवश्यक पहल भइरहेको छ । शिक्षालाई विकासको मूल आधारका रूपमा लिई अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले नमुना विद्यालयका साथै प्राविधिक तथा उच्च शिक्षाका पूर्वाधार तयार गरी सहज अवसरहरू सृजना गर्ने कुरालाई महत्त्व दिई दश वर्षे शिक्षा योजना तर्जुमा गर्ने तयारी गरेको छ ।

गाउँपालिकाको वर्तमान शैक्षिक अवस्थालाई हेर्दा सामुदायिक र संस्थागत गरी १८ वटा मा.वि. र ३९ वटा आ.वि. गरी जम्मा ५७ वटा शिक्षण संस्थाहरू सञ्चालित छन् जसमा २ वटा मा.वि. र ३ वटा आ.वि. मात्र संस्थागत रहेका छन् । त्यस्तै आ.ब. २०७७/७८ देखि प्राविधिक धारतर्फ अन्नपूर्ण बहु प्राविधिक शिक्षालय स्थापना गरी सञ्चालन गरिएको छ । सामाजिक एवम् मानव विकासको एक महत्त्वपूर्ण आयामको रूपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा अन्नपूर्ण गाउँपालिका कास्की जिल्लाका अन्य गाउँपालिकाको तुलनामा केही अगाडि रहेको देखिन्छ ।

शैक्षिक पद्धतिलाई सिर्जनात्मक, व्यवहारिक, समावेशी र समता मूलक बनाउँदै समग्र शिक्षा प्रणालीको दक्षता, प्रभावकारीता र जवाफदेहितामा अभिवृद्धि गर्ने राष्ट्रिय उद्देश्यलाई सहयोग पुऱ्याउनको लागि गाउँपालिका स्तरमा पनि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । गाउँ शिक्षा समितिले पूर्णता प्राप्त गरी सक्रियरूपमा शैक्षिक कृयाकलाप सञ्चालन गर्दै आएको छ । गाउँ शिक्षा अनुगमन समिति गठन भई गाउँपालिकाका सम्पूर्ण

विद्यालयको अनुगमन गरी विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक, जनशक्ति, विद्यार्थीको अवस्था र विद्यालयको आवश्यकता सहितको विषयलाई समेटेर प्रतिवेदन तयारी गरिएको छ ।

प्रतिवेदनका आधारमा गाउँपालिकाको शैक्षिक नीति निर्माण गर्न मद्दत पुग्ने र विद्यालय समायोजन दरवन्दी मिलान गर्दा समेत प्रतिवेदनलाई आधार मानिने गरी निर्णय गरिएको छ । विद्यार्थी सङ्ख्या न्यून भएका विद्यालयलाई समायोजन कक्षा स्थगन गर्ने गाउँपालिकाको नीतिलाई सफल रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि संगम माध्यामिक विद्यालय अन्नपूर्ण - ६ चन्द्रकोट र सिद्ध आ. वि अन्नपूर्ण-६ लुम्लेलाई समायोजन गरी संगम मावि को नाममा सिद्ध आ. वि भएको स्थानमा एउटा विद्यालय सञ्चालन हुनेगरी समायोजन गरी समायोजनको कार्यलाई सुरुवात गरिएको छ । शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि जनप्रतिनिधि, प्रधानाध्यापक, वि.व्य.स अध्यक्ष र जनप्रतिनिधिहरू बीच संयुक्त बैठक बसि शैक्षिक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ । सबै शैक्षिक सरोकारवाला मिलेर शैक्षिक गुणस्तर सुधारका प्रयास गर्ने प्रतिबद्धता समेत गर्ने गरिएको छ । गाउँपालिकाका विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरूको बैठकमा शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि विद्यालयले आफ्नै पहलमा गर्न सक्ने २४ वटा कार्य अनिवार्य रूपमा गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको छ । शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि अभिभावकहरूको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने हुनाले अभिभावकहरूमा शैक्षिक जागरण चलाउनका लागि अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको सुरुवात गरिएको छ । गुरुङ भाषा कला संस्कृतिको संरक्षण गर्ने उद्देश्य स्वरूप गाउँपालिकाको श्री मेश्रमवराह मा वि मा कक्षा सञ्चालन गरी गुरुङ भाषा सम्बन्धी सांस्कृतिक संग्रहालयको निर्माणको सुरुवात गरिएको छ । सोको लागि गाउँपालिकाबाट १ जना प्राथमिक तहको शिक्षकको समेत व्यवस्था गरिएको छ । विश्लेषण सहित शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि कार्य योजना सहित शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने निर्णय गरेर प्रक्रिया अघि बढेको छ ।

५.२.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिका शिक्षा क्षेत्रमा व्यापक सुधार गरी दक्ष तथा प्राविधिक जनशक्ति तयार गर्ने प्रयासमा जुटेको छ । शिक्षामा सुधार ल्याउनको लागि राष्ट्रिय तथा स्थानीय स्तरबाट संस्थागत, नीतिगत तथा व्यवहारिक प्रयासहरू लगातार भइरहेका छन् । तर पनि शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका केही सवालहरूलाई स्थानीय सरकारहरूले समस्या तथा चुनौतीका रूपमा लिएका छन् जस्तै भौतिक पूर्वाधार, प्रविधि तथा सामाग्रीको व्यवस्थापन, समावेशी र समतामूलक व्यवस्थापन तथा पहुँच सुनिश्चितता, विज्ञान तथा प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरी सेवा प्रदायक संस्थाहरूको प्रभावकारीता अभिवृद्धि, भौतिक तथा अन्य शैक्षिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने आदि कार्यहरू रहेका छन् । सबै तहको शिक्षाको पाठ्यक्रम र शैक्षिक कार्यक्रम समसामयिक र व्यवहारिक बनाउने, शैक्षिक प्रणालीको सुदृढीकरण गरी कार्यान्वयन गर्ने, गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षाको लागि लगानी विस्तार गर्ने र शैक्षिक सुशासन सुनिश्चित गर्ने शिक्षा र सीपलाई बजारसँग जोड्ने, जस्ता सवालहरू रहेका छन् । गुणस्तरीय तथा प्रतिस्पर्धी शिक्षाको दिशामा समय सापेक्ष सुधार हुन सकेको छैन । शिक्षा प्रणाली फितलो हुनुका अतिरिक्त भौगोलिक बिकटता, गरिवी, स्रोत तथा साधनको अपर्याप्तता आदि रहेका छन् । गाउँपालिकाबाट बाहिर तीव्रगतिमा बसाइ सराई हुँदै गइरहेकोले ग्रामीण क्षेत्रका विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्या न्यून हुँदै गएको छ । हालसम्म शिक्षण सिकाईमा शैक्षिक सामग्रीको पूर्णरूपमा निर्माण तथा उपयोग हुन सकेको छैन भने आधुनिक

सूचना प्रविधि पुरै प्रयोगमा आइसकेको अवस्था पनि छैन । स्थानीय आवश्यकता अनुसारको विद्यालयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा पर्याप्त ध्यान दिन नसक्दा शिक्षकको नियमितता र शिक्षण प्रक्रिया प्रभावकारी हुन सकेको छैन । सिकाई उपलब्धी विश्लेषण र कार्यान्वयमा कमी रहेको छ । स्थानीय शैक्षिक संस्थामा जनविश्वासको कमीका कारण गुणस्तरीय शिक्षाका लागि गाउँपालिका बाहिरका निजी शैक्षिक संस्थाप्रतिको परनिर्भरता कायमै रहेको छ । उच्च शिक्षाका लागि क्याम्पस र प्राविधिक शिक्षाका लागि विद्यालयमा प्राविधिक धारको आवश्यकतालाई पूर्वरूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइ सकेको अवस्था छैन । कतिपय वडाहरूमा विद्यालयका भवनहरू जिर्ण र पहिरोको जोखिममा रहेका छन् । दलित जातिका वालवालिकाहरूको विद्यालय उपस्थिति दर पूर्ण हुन सकेको छैन । सानो उमेरमा विवाह गर्ने र उमेर वढ्दै गएपछि वजार र वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम रोकिएको छैन । निरक्षरता हटाउन सञ्चालन भएका अनौपचारिक शिक्षा कक्षा प्रभावकारी हुन सकेका छैनन् । पूर्वाधारतर्फ वालमैत्री तथा अपांगमैत्री भवन, खेल मैदान, घेरवार र पक्की शौचालयको प्रयोगमा अझै सुधार गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान रहेको छ ।

५.२.३ सम्भावना तथा अवसर

स्थानीय सरकारलाई आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग गर्ने प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारले तर्जुमा गरेका कानुन तथा योजना/ कार्यक्रमहरूको ठूलो महत्त्व हुने गर्दछ । किन की यी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने स्थान नै स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्र हो । त्यसकारण पनि सङ्घीय सरकारले १६औं योजनामा जोड दिइ प्राथमिकतामा राखेका कार्यक्रमहरूलाई स्थानीय सरकारको लागि अवसर हुन जान्छन् । जस्तै बजारको माग अनुसार सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने गरी शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि कार्यक्रम, प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रम, विद्यालय शिक्षा सुधार कार्यक्रम, कक्षा १० पछिको २ महिने जीवन उपयोगी शिक्षा सञ्चालन कार्यक्रम, उच्च शिक्षा सुधार कार्यक्रम, प्राविधिक तथा व्यावसायिक सुधार कार्यक्रम; सामाजिक पूर्वाधार अपाङ्गता भएका विद्यार्थी सहयोग कार्यक्रम, विश्वविद्यालय सुधार कार्यक्रम महिला, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका एवम् सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । जस्तै माध्यामिक तहसम्मको शिक्षा स्थानीय तहको कार्य दायरामा परेकाले शैक्षिक सुशासनको प्रत्याभूति सहज हुनु, शिक्षासँगै रैथाने ज्ञान, सीप र प्रविधि उपयोग तथा विकासको प्रचुर सम्भावना बढेर जानू आदि । अन्नपूर्ण गाउँपालिका गण्डकी प्रदेशको प्रदेश राजधानीसँग जोडिएको तथा पोखरा मुस्ताङ सहायक राजमार्गले अधिकांश वडाहरू आबद्ध गरेका कारण पनि यो गाउँपालिकालाई प्राविधिक धारको शैक्षिक केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने बलियो सम्भावनाको रूपमा लिन सकिन्छ ।

स्थानीय पाठ्क्रम र शैक्षिक क्यालेण्डर तयारी तथा कार्यान्वयन हुनु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रति युवाको आकर्षण बढ्दै जानु, विद्यालय र विद्यार्थी प्रति अभिभावक बढी जागरूक हुनु, आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच विस्तार हुँदै जानु, समृद्धिका मुख्य सम्बाहकका रूपमा रहेका पर्यटन, ऊर्जा, कृषि, उद्योग, पूर्वाधार, जनशक्ति विकास, आदि क्षेत्रमा विकास हुँदै जानू आदिलाई शिक्षा क्षेत्रको विकासको लागि बलियो अवसरका रूपमा लीन सकिन्छ ।

५.२.४ उपक्षेत्र गत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच विस्तार गरी सक्षम नागरिकको सङ्ख्यामा वृद्धि गर्ने

उद्देश्य

१. शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकास गर्नु ।

२. सबैका लागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।

३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षामा जोड दिनु।

४. शैक्षिक विकासका लागि पूर्वाधार विकास तथा उच्च शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।

५. संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउनु ।

रणनीति र कार्य नीति

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
उद्देश्य १ः शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकास गर्नु ।	
१.१ः विद्यालयमा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न संस्थागत विकास गर्ने ।	१. गाउँपालिकाको शिक्षा नीतिको तर्जुमा,ऐन नियमावली तथा योजनाको पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । २. गाउँपालिकाका सबै विद्यालयहरूलाई शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी गाउँपालिकाको नेटवर्कमा रहने गरी एकद्वार पद्धतिबाट सञ्चालन गरिनेछ । ३. उत्कृष्ट शिक्षक, कर्मचारी र अभिभावकलाई वार्षिक रूपमा पुरस्कार तथा सम्मानको व्यवस्था गरिनेछ । ४. विद्यालयहरूमा अन्तर-विद्यालय भ्रमण तथा सिकाइ आदानप्रदान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। ५. गुणस्तरीय सिकाइ मापदण्ड/ढाँचा (पाठ्यक्रम, विद्यालयको सिकाइ वातावरण, शिक्षक, शिक्षण सिकाइ सामग्री, शिक्षण विधि, परीक्षा र मूल्याङ्कन, अनुगमन मूल्याङ्कन आदि) तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ६. विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा समय र गुणस्तर बढाउन विद्यालय अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीको विकास गरिनेछ । ७. विद्यालयको उपलब्धि स्तर एवम् प्रणालीगत कार्यकुशलताको उपयुक्त मापदण्ड र सूचक तयार गरिनेछ । ८. महिला शिक्षक सुत्केरी विदामा रहँदा स्वयंसेवक वा सट्टा-शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ। ९. जनजातिको वर्चस्व भएको विद्यालयमा प्रारम्भिक कक्षा मातृभाषामा शिक्षण गर्नका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको विद्यमान पाठ्यक्रम अनुसार हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठयपुस्तकको विकास गरिनेछ। १०. विद्यार्थी अनुपातका आधारमा सबैलाई सहज हुने गरी विद्यालयहरू समायोजन गर्ने र सवारीका साधन तथा आवास सहित एक वडा एक भौतिक पूर्वाधार विकास सहितको नमुना विद्यालय निर्माण गर्ने नीतिमा जोड दिइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
१.२: गुणस्तरीय शिक्षाको लागि तालिमको संस्थागत विकास गर्ने ।	१. स्थानीय आवश्यकताको आधारमा तालिम पाठ्यक्रमको मोड्युल बनाई विज्ञ प्रशिक्षकद्वारा तालिम सञ्चालन गरिनेछ । २. बालविकास केन्द्रका शिक्षक र आधारभूत तहमा दरबन्दी कम भएका विद्यालयका शिक्षकलाई बहुकक्षा/बहुवर्ग शिक्षण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ । ३. विद्यालयमा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक शिक्षक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ। ४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक (सफ्ट स्किल समेत) सीप प्रदान गर्न शिक्षकहरूलाई आधुनिक, शिक्षण सीपयुक्त, प्रविधिमैत्री, निरन्तर सिकाइमुखी बन्न तालिम दिँदै पेशागत दक्षता बढाइनेछ ।
उद्देश्य २: सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।	
२.१: सबै नागरिकलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. अभिभावक विहीन बालबालिकाको उच्च शिक्षा सम्मको जिम्मेवारी गाउँपालिकाले लिने प्रबन्ध मिलाइनेछ । २. दुर्गम बस्तीका विद्यालयलाई आवासीय विद्यालयका रूपमा रुपान्तरण लागि आवश्यक पहल गरिनेछ । ३. आवश्यक परेको ठाउँमा स्कुलबसको व्यवस्था समेत गरिनेछ । ४. पालिका/वडा शिक्षा समिति गठन र क्रियाशील गर्दै विद्यालय शिक्षामा पहुँच नपुगेकाको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । ५. नियमित रूपमा विद्यालयमा छोराछोरी पठाउने अभिभावकलाई सम्मान गरिनेछ । ६. गरिब तथा आर्थिक रूपमा विपन्न बालबालिकालाई पोशाक, शैक्षिक सामग्री तथा खाजा भत्ताको व्यवस्था गरिनेछ । ७. पालिकाबाट सञ्चालन हुने विकास निर्माण तथा व्यवसाय कार्यमा आर्थिक स्थिति कमजोर भएका अभिभावकलाई सहभागी गराई शिक्षाका लागि रोजगारी अभियान सञ्चालन गरिनेछ ।
२.२: दलित, अपाङ्गता भएका, विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षाको हक सुनिश्चित गर्ने ।	१. दलित, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपले विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको पहिचान गरी उच्च शिक्षा सम्म निःशुल्क गर्न तथा छात्रवृत्ति प्रदान गर्नका लागि सिफारिस गरिनेछ । २. दृष्टिविहिनलाई ब्रेल लिपी तथा कान सुन्न नसक्नेलाई सांकेतिक भाषामा निःशुल्क शिक्षाको लागि जिल्ला भित्रकै स्रोत कक्षाहरूमा सिफारिस गरिनेछ भने अन्य अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई स्रोत कक्षाको खोजी गरी शिक्षाको हक सुनिश्चित गरिनेछ। ३. विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न प्रत्येक विद्यालयमा विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना गरिनेछ । ४. विद्यालय जान नसक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि घरमै पढाउने र अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । ५. ब्रेललिपि तथा साङ्केतिक भाषाको तालिम माग भई आएमा उचित व्यवस्थापन गरिनेछ। ६. अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारहरूको निर्माण गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
२.३: अनौपचारिक जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रणाली स्थापनाका लागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गर्ने ।	१. औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिन नसक्ने बालबालिका तथा नागरिकलाई अनुकूल तथा समकक्षी शिक्षाको अवसर प्रदान गर्न खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा/ विद्यालयको व्यवस्था गरिनेछ । २. औपचारिक शिक्षा प्रणालीभन्दा बाहिर रहेका नागरिकलाई मागमा आधारित व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ३. एक विद्यालय एक पुस्तकालय तथा एकवडा—एक सार्वजनिक पुस्तकालयको नीति बनाई सूचनामाथिको पहुँच र पढ्ने बानिको विकास गरी सबैका लागि आजीवन सिकाइको वा जीवन पर्यन्त सिकाइको अवसर प्रदान गरी दिगो विकासको चौथो लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग गरिनेछ। ४. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकाधिक प्रयोग हुने गरी शिक्षाको वैकल्पिक माध्यमका रूपमा विषयगत विज्ञको नमूना कक्षाको प्रशारण सामाजिक संजाल तथा स्थानीय टेलिभिजन र एफएम मार्फत् गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा जोड दिनु ।	
३.१: आधारभूत तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. आधारभूत तहमा व्यावसायिक सीप प्रदान गर्न स्थानीय पाठ्यक्रममा यस सम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरिनेछ । २. विद्यालय शिक्षामा निर्वाह मुखी सीपलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिनेछ ।
३.२: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको पहुँचमा गुणस्तरीयता तथा उपयोगितामा वृद्धि गर्ने ।	१. पालिकामा प्राविधिक जनशक्तिको अवस्थाबारे अध्ययन गरी आवश्यक विद्यालयमा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका ९—१२ को प्राविधिक धार सञ्चालन गरिनेछ । २. सबै विद्यालयमा कम्प्युटरको ल्यावको व्यवस्था गर्दै इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । ३. विद्यालयमा प्रयोगात्मक कक्षाका लागि विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिनेछ । ४. माध्यामिक तह (कक्षा ११—१२) अध्यापन गर्ने सामुदायिक विद्यालयको स्तर उन्नति एवम् विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: शैक्षिक विकासका लागि पूर्वाधार विकास तथा उच्च शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।	
४.१: उच्च स्तरको जनशक्ति उत्पादनको व्यवस्था गर्ने ।	१. गाउँपालिकाको आवश्यकताको पूर्ति तथा शैक्षिक विकासका लागि बहुसंकाय क्याम्पस स्थापनाको पहलका लागि समन्वय सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ । २. उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयलाई प्राथमिकता दिई उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न गाउँ पालिका भित्र प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालयलाई पोलीटेक्नीकल शिक्षालयमा स्तरवृद्धि गरिनेछ ।
४.२: विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	१. वालविकास केन्द्रको पूर्वाधार मापदण्ड अनुसार तयार गरिनेछ। २. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा विपद् प्रतिरोधी रूपमा तयार गरिनेछ। ३. प्रत्येक विद्यालयमा छात्र र छात्राका लागि छुट्टा-छुट्टै सुरक्षित तथा स्वस्थकर शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ। ४. प्रत्येक विद्यालयमा खेल मैदानको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विद्यालयमा पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला र कम्प्युटर ल्यावको व्यवस्था गरिनेछ।
उद्देश्य ५: संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउनु ।	

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
५.१ः संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूको नियमन गरी सेवामुलक बनाउने ।	१. नयाँ विद्यालयहरूको अनुमति दिँदा शैक्षिक गुठीको रूपमा मात्र अनुमति दिने व्यवस्था मिलाइनेछ। २. संस्थागत विद्यालयहरूको नियमनका लागि मापदण्ड तयार गरी त्यसैको आधारमा शुल्क निर्धारण, वर्गीकरण, अनुगमन गरी सेवामूलक बनाइनेछ ।
५.२ः सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गरी प्रतिस्पर्धी बनाउने ।	१. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकद्वारा मात्रै शिक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । २. अंग्रेजी र नेपाली दुवै माध्यमबाट ऐच्छिक रूपमा सबै कक्षामा सञ्चालन गरिनेछ । ३. अङ्ग्रेजी माध्यमबाट कक्षा सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयका शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ४. कमजोर बालबालिकालाई सुधारात्मक शिक्षण गरी सिकाइ स्तरको वृद्धि गरिनेछ । ५. आवश्यक तालिम दिई बालविकास सम्बन्धी सिकाइ सामग्रीहरूको उत्पादन बालविकास केन्द्रमा नै गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । ६. विद्यालयहरूको शिक्षक दरबन्दी, विद्यार्थी सङ्ख्या तथा भौगोलिकता आदिका आधारमा पुन नक्साङ्कन गरी आवश्यकता अनुसार मर्जिङ् गरिनेछ ।

५.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
५	सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर सुधार कार्यक्रम	एकमुस्ट			२५००	२५००	२५००	२५००	२५००	१२५००	०.७७
४	स्नातक तहसम्मको क्याम्पस सञ्चालन कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	विद्यालय भवन तथा भौतिक पूर्वाधार मर्मत संभार	एकमुस्ट			५०००	७५००	१००००	१२५००	१५०००	५००००	३.०७
१	बालमैत्री कक्षा कोठा व्यवस्थापन	एकमुस्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
५	शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन	पटक	५	१०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	उत्कृष्ट शिक्षक तथा विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम	जना	-	१०	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
३	प्रविधिमैत्री शिक्षण-सिकाई प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	६००	७००	८००	९००	३५००	०.२२
२	विद्यालय योग शिक्षा प्रशिक्षण कार्यक्रम	पटक	०	५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
२	स्थानीय पाठ्यक्रम अद्यावधिक, छपाई तथा निरन्तरता	एकमुस्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	०.६१
१	विद्यालय क्षेत्रमा जङ्क फूड निषेध कार्यक्रम	एकमुस्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई ई-लाइब्रेरीको रूपमा विकास तथा सञ्चालन	सङ्ख्या	०	२		१५००	२०००			३५००	०.२२
३	अन्नपूर्ण बहुप्राविधिक शिक्षालयको गुणस्तर सुधार कार्यक्रम	एकमुस्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
१	विद्यालय समायोजन तथा स्तरोन्नती सम्भाव्यता अध्ययन तथा कार्यान्वयन	सङ्ख्या	०	१	१५००					१५००	०.०९
१	शिक्षक कर्मचारी दरबन्दी मिलान कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
५	सार्वजनिक पद धारण गरेका परिवारका विद्यार्थीलाई सामुदायिक विद्यालयमा भर्नाका लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	एकमुस्ट			२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०.०६

५	अन्तर विद्यालय अनुभव आदान प्रदान तथा शैक्षिक सुधार भ्रमण कार्यक्रम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तनको जम्मा				१७६००	२०२००	२३३००	२३९००	२६५००	१११५००	६.८५

५.२.६ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
५	सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर सुधार कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै विद्यालय	४	२	८	२	३
४	स्नातक तहसम्मको क्याम्पस सञ्चालन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	४	२	८	२	३
२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	२	३
१	विद्यालय भवन तथा भौतिक पूर्वाधार मर्मत संभार	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	४	२	८	३	३
१	बालमैत्री कक्षा कोठा व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै विद्यालय	४	२	८	३	३
५	शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	३	३
४	उत्कृष्ट शिक्षक तथा विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	३	३
३	प्रविधिमैत्री शिक्षण-सिकाई प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै विद्यालय	४	२	८	३	३
२	विद्यालय योग शिक्षा प्रशिक्षण कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	सबै विद्यालय	४	२	८	३	३
२	स्थानीय पाठ्यक्रम अद्यावधिक, छपाई तथा निरन्तरता	पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	३	३
१	विद्यालय क्षेत्रमा जङ्क फूड निषेध कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	३	३
२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई ई-लाइब्रेरीको रूपमा विकास तथा सञ्चालन	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	४	२	८	३	३
३	अन्नपूर्ण बहुप्राविधिक शिक्षालयको गुणस्तर सुधार कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. २	४	२	८	२	३
१	विद्यालय समायोजन तथा स्तरोन्नती सम्भाव्यता अध्ययन तथा कार्यान्वयन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	३	३
१	शिक्षक कर्मचारी दरबन्दी मिलान कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
५	सार्वजनिक पद धारण गरेका परिवारका विद्यार्थीलाई सामुदायिक विद्यालयमा भर्नाका लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	३	३
५	अन्तर विद्यालय अनुभव आदान प्रदान तथा शैक्षिक सुधार भ्रमण कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	४	२	८	३	३

५.२.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन भएको हुनेछ ।	साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७९.२	८०	८१	८२	८३	८४	८४	गाउँपालिका प्रोफाइल, शिक्षा शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन, HMIS Flash Report	शिक्षा क्षेत्रको गुणस्तरमा वृद्धि हुने, प्राविधिक धारको अध्ययन अध्यापनमा वृद्धि हुने, शिक्षा क्षेत्रमा तीनै तहको सरकारको प्राथमिकतामा परेको हुनुको साथै थप लगानीमा वृद्धि तथा अनुगमनमा प्रभावकारी भएको हुने
		साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८३		
		युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष)	प्रतिशत	९८.३	९८.५	९९	९९.५	१००	१००	१००		
असर	गाउँपालिकाको शैक्षिक सूचकांकमा उल्लेख्य सुधार भएको हुनेछ ।	बाल कक्षा/पूर्व प्राथमिक तहको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना दर	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		आधारभूत तह (१,८) मा लैगिंक समानता	महिला प्रति सय पुरुष	९२.५६	९३	९४	९५	९६	९७	९७		
		आधारभूत तह (9,12) मा लैगिंक समानता	महिला प्रति सय पुरुष	१०८.७५	१०६	१०५	१०४	१०३	१०२	१०२		
		उच्च शिक्षामा कुल विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	२०	४०	६०	८०	१००	१००		
		माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	६२.८	६५	६८	७०	७२	७५	७५		

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		माध्यमिक तह (९-१२) मा कुल भर्नादर	प्रतिशत	८८.६	९०	९२	९४	९६	९८	९८		
		आधारभूत तह (१-८) मा कुल भर्नादर	प्रतिशत	१२०.९	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०	१२०		
प्रतिफल	विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate) न्यून हुनेछ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात आवश्यकता अनुरूप व्यवस्थापन भएको छ	आधारभूत तह (१-८) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	९५.१	९६	९७	९८	९९	१००	१००		
		आधारभूत तहमा विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थी	प्रतिशत	०	०	०	०	०	०	०		
		विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate) आधारभूत तह	प्रतिशत	२	१	०	०	०	०	०		
		विद्यालय शिक्षा (१-८) शिक्षक-विद्यार्थि अनुपात	अनुपात	१:१४	१:१४	१:१४	१:१४	१:१४	१:१४	१:१४		
	प्राविधिक र व्यावसायिक विद्यालय को स्तरोन्नति भएको हुनेछ ।	विद्यालय शिक्षा (१-१२) शिक्षक-विद्यार्थि अनुपात	अनुपात	१:२०	१:२०	१:२०	१:२०	१:२०	१:२०	१:२०		
		प्राविधिक धारका विद्यालय सञ्चालन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		प्राविधिक शिक्षालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्या	सङ्ख्या	४२	६०	८०	१००	१२०	१४०	१४०		
	विद्यालयहरूको गुणात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ ।	प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेका विद्यालयहरू	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		बाल क्लब गठन भएका विद्यालय	सङ्ख्या	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६		
		कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८		
		विज्ञान प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	१८	१८	१८	१८	१८	१८	१८		

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्त्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई समुदायको शैक्षिक स्तर माथि उठेको हुनेछ ।	ईन्टरनेट तथा ई- शिक्षा सुविधा भएका विद्यालय	सङ्ख्या	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६		
		छात्रामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	२३	२८	३०	३५	४०	५०	५०		
		अपाङ्गतामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	६	६		
	सामुदायिक र संस्थागत तहबाट प्रदान गरिने शिक्षाको गुणस्तरमा रहेको अन्तर घटेको हुनेछ ।	आवासीय विद्यालय	सङ्ख्या	१	१	२	३	४	५	५		
		माध्यमिक शिक्षा कक्षा (९-१२) सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	१६	१६	१६	१६	१६	१६	१६		
		सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	५२	५२	५२	५२	५२	५२	५२		
		संस्थागत विद्यालय	सङ्ख्या	४	४	४	४	४	४	४		
	विपन्न वर्ग तथा दलित विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षा (इञ्जिनियरिङ्ग, मेडिकल, कृषि, वन, आदिमा) गाउँपालिकाबाट छात्रवृत्ति प्रदान हुनेछ र पालिकामा प्राविधिक जनशक्तिको आपूर्ति सहज हुनेछ ।	प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत दलित छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	२०	२५	२५		
		प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत विपन्न छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थी	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	२०	२५	२५		

५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

५.३.१ पृष्ठभूमि

खानेपानी तथा सरसफाइमा नागरिकको पहुँच र उपलब्धता विस्तारको लागि तीनवटै तहका सरकार प्रयासरत छन् । सङ्घीय सरकारको १६औं पञ्चवर्षीय योजनामा उल्लिखित तथ्याङ्क अनुसार आर्थिक वर्ष २०७९/८० सम्म ९५ प्रतिशत जनसङ्ख्यामा खानेपानीको पहुँच पुगेको छ भने ९६ प्रतिशतमा आधारभूत सरसफाइ सुविधा पुगेको छ तथापि स्वच्छ खानेपानीमा पहुँच पुग्ने जनसङ्ख्या २५ प्रतिशत मात्र छ । अव्यवस्थित बसोबास, बढ्दो सहरीकरण, जलाधार क्षेत्रमाथिको दोहनले यस क्षेत्रलाई प्रभावित पारेको सन्दर्भमा जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण गर्दै खानेपानीका परम्परागत स्रोतहरूको पहिचान, संरक्षण तथा दिगो उपयोग गर्ने, धार्मिक, सांस्कृतिक लगायत सार्वजनिक स्थलहरूमा सहज, पहुँचयोग्य र गुणस्तरीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापनलाई पूर्वाधार विकासमा अन्तर-आबद्ध बनाउने कार्य प्रभावकारी हुन सकेको छैन ।

खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाले मानव जीवनमा पार्ने बहु आयामिक प्रभावलाई दृष्टिगत गरी यस सेवालाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्यले समेत खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी स्पष्ट लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भइ सकेको यस गाउँपालिकामा एक घर, एक धारा तथा सबै पक्की शौचालय निर्माणमा जोड दिइएको छ । फोहोर व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिका स्तरबाट पहल गरिएको छ । खानेपानी र सरसफाइ आम नागरिकका आधारभूत आवश्यकता हुन् । यी मानव स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष जोडिएका सवालहरू पनि हुन् । नेपालको संविधान को भाग ३ को धारा ३५ (४) अनुसार प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ भन्ने उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरी नेपाल सरकारको तत्कालीन सहरी विकास मन्त्रालयले राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ नीति २०१४ मा खानेपानी र सरसफाइलाई जनस्वास्थ्यको प्रवर्द्धनको लागि अपरिहार्य आधारको रूपमा लिएको छ । यसैगरी नेपाल जनस्वास्थ्य ऐन २०७५ को धारा ४१ मा सङ्घीय कानुनको मातहतमा रहेर मानव स्वास्थ्यलाई हानी पुऱ्याउने प्रदूषण रोक्न सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले आवश्यक नियमावली बनाइ लागू गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ

२०७८ सालको राष्ट्रिय जनगणनामा उल्लिखित तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिका मा जम्मा घर धुरी ६०४९ मध्ये मूलको पानी पाइप धाराबाट उपयोग गर्ने घर धुरी ४६०९ (७६.१९%), रहेका छन् भने मूल बाहिरको स्रोतको पानी पाइप धाराबाट उपयोग गर्ने घर धुरी १०९१ (१८.०३६%), रहेका छन् । ढाकिएको कुवा इनारको प्रयोग गर्ने घर धुरीहरू ८ (०.१३%), नढाकिएको कुवा इनार प्रयोग गर्ने घर २ (०.०३३%) , नलि टुटीको प्रयोगबाट ३९ घर (०.६४%), खोला तथा नदीबाट उपयोग गर्ने घर २० (०.३३%), जार बोतलबाट ० घर र अन्यबाट ३६ घर (०.५९%) ले खानेपानी प्रयोग गर्दै आएका छन् । गाउँपालिकाबाट विनियोजित बजेटबाट वडा न १ देखि १० सम्म ४ वटा ट्यांकी, ५५ वटा धारा, इन्टेक ५ वटा, कलेक्सन च्याम्बर ४ वटा निर्माण भयको छर ७५०० मि पाइप वितरण भएको छ । टेन्डर मार्फत ८४ वटा धारा, ८ वटा ट्यांकी, ४००० मि मेन लाइन, ४००० मि शाखा लाइन, २ वटा इन्टेक र २ वटा नै कलेक्सन च्याम्बर निर्माण भएको छ । गाउँपालिकाको सरसफाइको अवस्थालाई हेर्दा जम्मा घरधूरी ६०४९ रहेकोमा फ्लस शौचालय सङ्ख्या

२३६, सेप्टी टेंक भएका घरधुरी सङ्ख्या ५२५४, पिट शौचालय ४७३, सार्वजनिक शौचालय १४ र शौचालयको सुविधा विहीन घरधूरी सङ्ख्या ७२ रहेको छ ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौती

सङ्घीय सरकारले १६औं योजनामा खानेपानी तथा सरसफाइको क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिएको छ । सबै नागरिकलाई स्वच्छ पिउने पानीको उपलब्धताको सुनिश्चितता गर्नु सबै खानेपानीका स्रोतलाई मानव निर्मित फोहोरबाट अलग राखी स्रोतको संरक्षण गर्नु फोहोरलाई मोहरमा रूपान्तरण गर्ने कार्यलाई जोड दिइएको छ । स्वच्छ, सफा तथा व्यवस्थित पिउने पानीको लागि सङ्घीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका अतिरिक्त गैर सरकारी र निजी क्षेत्रबाट समेत निरन्तर रूपमा प्रयासहरू हुँदै आएका छन् । ग्रामीण क्षेत्रमा स्थानीय सरकारमा खानेपानीको लागि दिगो र व्यवस्थित योजना भन्दा पनि वितरणमूखी योजनाले प्राथमिकता पाउने गरेको छ । उपभोक्ताहरू यस्ता प्रकारको वितरणमुखी विकासे मोडेलका कारण खानेपानीको क्षेत्रमा योजनाले दिगो रूप लिन सकेको छैन । खानेपानीका आयोजनामा स्थानीय समुदायको अपनत्वको कमी र सरसफाइजन्य परम्परागत व्यवहारका कारण आशातीत सुधार हुन सकेको छैन । मानिसहरूको जमघट हुने सार्वजनिक स्थलमा सार्वजनिक शौचालयको कमी रहेको छ । स्वच्छ तथा सुरक्षित खानेपानीको व्यवस्था हुन सकेको छैन भने सुक्खा याममा कतिपय बस्तीमा खानेपानीको अभाव हुने गरेको छ ।

सरसफाइ सम्बन्धी आनीबानी कमजोर हुनुका साथै यस क्षेत्रमा घरमै फोहोर वर्गीकरण गरी व्यवस्थापन गर्ने अभ्यास भइसकेको छैन । मुख्य बजारहरूमा प्लास्टिक तथा सिसा जन्य फोहोरको व्यवस्थापन हुन नसक्दा वातावरणीय प्रदूषण बढ्दै गएको छ । साथै बजार केन्द्रहरूमा समेत सडक नाली र ढल सुविधा उपलब्ध छैन । सार्वजनिक शौचालयमा साबुन, पानी आदिको नियमित व्यवस्थापन हुन सकिरहेको छैन । पहिरोको कारण वर्षै पिच्छे खानेपानीका मूल तथा पाइपहरूमा क्षति हुँदै गइरहेको छ । खानेपानीका मुहानहरू बस्तीबाट टाढा हुनु, पाइपलाई मापदण्ड अनुसार जमिनमुनि नपुर्नु, कमजोर पाइप प्रयोग गर्नु मर्मत सम्भारमा उपभोक्ताको चासो कम हुनु, खानेपानीका पाइपहरू ठूला भिर पाखा तथा खोला खोल्सी हुँदै धारासम्म ल्याउनु, मर्मत सम्भार कोष र समितिको व्यवस्थापनमा कम ध्यान दिनु, आदि यस क्षेत्रका समस्याहरू हुन् ।

५.३.३ सम्भावना तथा अवसर

सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारले खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राख्नु गाउँपालिकामा जलस्रोत समिति गठन भई सक्रिय हुनु, आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्र तीनै तहका सरकारको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, आयोजनाको छनौट, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा उपभोक्ता तथा समुदायको थप चासो हुँदै जानु, बस्ती नजिकै पानीका स्रोतहरू (स्थानीय खोला र मूल) को उपलब्धता रहनु, भूमिगत प्रणालीबाट खानेपानी सुविधा पुऱ्याउन सकिने प्रविधिको विकास हुनु तथा खोला तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनमा समुदायको चासो बढ्दै जानु यस गाउँपालिकामा खानेपानी तथा सरसफाइ प्रवर्द्धनका अवसरहरू हुन् ।

५.३.४ उपक्षेत्र गत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

<u>लक्ष्य</u>

स्वच्छ खानेपानी, सेप्टी ट्याङ्की सहितको शौचालय र पूर्ण आनीबानी सहितका नागरिक तयार गर्ने ।

उद्देश्य

१. आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।

२. गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।

३. प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहर मैलाको व्यस्थापन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।	
१.१: पहुँच नभएका बस्तीहरूमा खानेपानीको सेवा विस्तार गर्न खानेपानीका स्रोतहरूको पहिचान गर्ने	१. विद्यमान तथा वैकल्पिक खानेपानीका स्रोतहरूको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । २. खानेपानीका स्रोतहरूको खोजी तथा संरक्षण गरिनेछ। ३. "एकघर एक धारा" कार्यक्रम निरन्तर लागु गरिनेछ । ४. आधारभूत खानेपानीको पहुँच वृद्धिको लागि वडा स्तरमा विभिन्न ठाउँमा पानी ट्यांकीको सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ । ५. नयाँ संरचनाको लागि आवश्यक जग्गाको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
उद्देश्य २: गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।	
२.१: आधारभूत खानेपानीको गुणस्तर बढाउन आवश्यक संरचनाहरू तयार गर्ने ।	१. विद्यमान खानेपानीका संरचनाको क्षमता मूल्याङ्कन गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको लागि संरचना निर्माण गरिनेछ । ३. सामूहिक कोषको निर्माण गरी उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिस्चित गरिनेछ । ४. निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । ५. व्यवस्थित खानेपानीको रेखदेख र सञ्चालनको लागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहर मैलाको व्यस्थापन गर्नु ।	
३.१: प्रत्येक घर परिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइको व्यवस्था गर्ने ।	१. निर्माण भएका शौचालयहरूको समुचित प्रयोगबारे अनुगमन गरिनेछ। २. घरबाट उत्पादन हुने अन्य फोहर व्यवस्थापन गर्न घर परिवारलाई आवश्यक प्रसिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ । ३. हरेक घरबाट निस्किने कुहिने प्रकृतिका फोहर मैलाबाट कम्पोस्ट मल बनाउन प्रत्येक परिवारलाई प्रेरित गरिनेछ । ४. घरबाट निस्किने पानीलाई सङ्कलन गरी करेसाबारीमा उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. समुदायका केही सार्वजनिक ठाउँहरूमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ । ६. सरसफाइ सम्बन्धी जन चेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ७. पूर्ण आनीबानी परिवर्तन सम्बन्धी तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

५.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
३	गाउँपालिकाको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	७००					७००	०.०४
१	एक घर एक धाराको पूर्णता	एकमुस्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
१	लान्द्रुक अन्नपूर्ण बृहत् खानेपानी आयोजना सम्पन्नता सहजीकरण कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००					५००	०.०३
२	व्यवस्थित खानेपानी प्रणालीको विस्तार तथा नियमन	पटक	-	५	१५००	२०००	२५००	३०००	३५००	१२५००	०.७७
३	सार्वजनिक शौचालय निर्माण तथा व्यवस्थापन (राजमार्ग तथा पर्यटकीय क्षेत्र)	सङ्ख्या	१	३				५०००	५०००	१००००	०.६१
३	शौचालयको निकास खुल्ला गर्न प्रतिबन्ध गरी सेफ्टी ट्याङ्क अनिवार्य निर्माण सहजीकरण कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	२००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
३	सरसफाइ सचेतना तथा सन्देश मूलक प्रचार प्रसार कार्यक्रम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	सार्वजनिक कार्यालय/स्थानमा सुरक्षित खानेपानी व्यवस्थापन	एकमुस्ट			१०००	१५००	१०००			३५००	०.२२
२	खानेपानी उपयोग भएका सबै स्रोतको नियमित गुणस्तर परीक्षण कार्यक्रम	पटक	०	१०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
	खानेपानी तथा सरसफाइको जम्मा				६७००	६५००	६५००	११०००	११५००	४२२००	२.५९

५.३.६ खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
३	गाउँपालिकाको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना तर्जुमा	पालिका	कार्यपालिका	६	५	५	२	१
१	एक घर एक धाराको पूर्णता	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	६	५	५	२	१
१	लान्द्रुक अन्नपूर्ण बृहत् खानेपानी आयोजना सम्पन्नता सहजीकरण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	लान्द्रुक	६	५	५	२	१

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	व्यवस्थित खानेपानी प्रणालीको विस्तार तथा नियमन	पालिका	कार्यपालिका	६	५	५	२	१
३	सार्वजनिक शौचालय निर्माण तथा व्यवस्थापन (राजमार्ग तथा पर्यटकीय क्षेत्र)	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके बमोजिम	६	५	५	२	१
३	शौचालयको निकास खुल्ला गर्न प्रतिबन्ध गरी सेफ्टी ट्याङ्क अनिवार्य निर्माण सहजीकरण कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	६	५	५	२	१
३	सरसफाइ सचेतना तथा सन्देश मूलक प्रचार प्रसार कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	६	५	५	२	१
२	सार्वजनिक कार्यालय/स्थानमा सुरक्षित खानेपानी व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	६	५	५	२	१
२	खानेपानी उपयोग भएका सबै स्रोतको नियमित गुणस्तर परीक्षण कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	६	५	५	२	१

५.३.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

खानेपानी तथा सरसफाइ												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	पालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा विस्तार हुनेछ ।	आधारभूत खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	९४.२	९५	९६	९८	९९	१००	१००	गाउँ प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धीत शाखाको प्रतिवेदन	खानेपानीको स्रोतहरूमा वृद्धि भएको हुने, सरसफाइ जनचेतनामा वृद्धि भएको हुने, फोहोर मैला र वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धि भएको हुने, फोहोर मैला व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाले थप लगानी गरेको हुने
		स्वच्छ खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१८	२५	३०	४०	५०	६०	६०		
		शौचालय भएका घरपरिवार	प्रतिशत	९८.८	९९	१००	१००	१००	१००	१००		
असर	आधारभूत खानेपानीको पहुँच हरेक टोल समुदायलाई हुनेछ ।	पाईपद्वारा वितरित पानी उपयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	९४.२	९५	९६	९८	९९	१००	१००		
		खानेपानीको स्रोत संरक्षण	सङ्ख्या	१०	१५	२०	२५	३०	३५	३५		

प्रतिफल	आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदायलाई प्रदूषणमुक्त बनाउन सकिनेछ ।	सेप्टिट्यांकी सहितको शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	८६.९	८८	९०	९५	९८	९९	९९		
		साधारण शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	७.८	८	८	५	२	१	१		
		सार्वजनिक शौचालय	सङ्ख्या	१	१	२	२	३	३	३		
	संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ ।	जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुन पानीले हात धुने	प्रतिशत	८०	८२	८५	८८	९०	९२	९२		
		उपचार गरिएको वा सुरक्षित खानेपानी सुविधा प्राप्त घरधुरी	प्रतिशत	१८	२५	३०	४०	५०	६०	६०		

श

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

५.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले समानुपातिक, समावेशी र सहभागीतामूलक सिद्धान्तका आधारमा विभेदरहित, आर्थिक समानतायुक्त, सामाजिक न्यायसहितको समतामूलक समृद्ध समाजको निर्माण गर्ने सङ्कल्प लिएको छ। आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक, प्रशासनिक तथा राजनैतिक दृष्टिले पछाडि परेका विभिन्न लक्षित वर्ग, समुदाय एवम् लिङ्ग (महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारू, मुस्लिम समुदाय, उत्पीडित तथा पिछडावर्ग, अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तकृत, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, किसान, श्रमिक, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक, आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य) तथा विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका नागरिकको संरक्षण, सशक्तीकरण र विकासका लागि संविधानले मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था र नीतिगत तथा कानुनी संरक्षण समेत प्रदान गरेको छ ।

आर्थिक-सामाजिक जीवनमा महिलालाई पुरुष सरह बनाउने, लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा घटाउने, महिलाहरू बीच जातीय, क्षेत्रीय र वर्गीय विभेद समाप्त पार्ने, ग्रामीण महिलाहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याउने र बाल-विवाह, दाइजो प्रथा, छाउपडी र बोक्सी जस्ता कुरीति जन्य व्यवहार अन्त्य गर्ने दिशामा राज्य प्रतिबद्ध रहेको छ ।

नेपालको संविधानको धारा २४ मा छुवाछूत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, धारा ३८ महिलाको हक, धारा ३९ बालबालिकाको हक, धारा ४० दलितको हक, धारा ४१ ज्येष्ठ नागरिकको हक, धारा ४३ सामाजिक सुरक्षाको हक लगायतका हकका बारेमा व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी संविधानको धारा २५२ राष्ट्रिय महिला आयोग, धारा २५५ राष्ट्रिय दलित आयोग, धारा २५८ राष्ट्रिय समावेशी आयोग, धारा २६१ आदिवासी जनजाति आयोग, धारा २६२ मधेशी आयोग, धारा २६६ थारू आयोग र धारा २६४ मुस्लिम आयोग गरी धेरै आयोगहरू समेतको व्यवस्था भएकोले यो संविधानलाई समावेशीको दृष्टिले विश्वमै उत्कृष्ट संविधान मानिन्छ । समावेशी कानुनले लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गर्ने सङ्कल्प सहित महिलालाई लैङ्गिक भेदभाव विना समान वंशीय हक, समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक लगायत मौलिक हकको प्रत्याभूति गरेको छ। नेपालले महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने सम्बन्धी महा सन्धि, १९७९ को अनुमोदन तथा दिगो विकासका लक्ष्य नं. ५ मा लैङ्गिक समानता तथा सशक्तीकरणको विषय समावेश भएको छ । महिलाहरूको क्षमता, श्रम, सीप र सृजनालाई विकास प्रक्रियामा लगाई संविधानको मर्म अनुरूप सामाजिक समानता कायम गर्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ ।

बहुआयामिक, बहुक्षेत्रगत एवम् बहुराष्ट्रिय सङ्गठित अपराधको रूपमा विस्तार भएको मानव बेचबिखन, गैरकानुनी ओसारपसार, दुर्व्यवहार, शारीरिक, मानसिक वा यौनजन्य शोषणको जोखिम बढिरहेको अवस्था छ। यस सन्दर्भमा निरोध, उद्धार, पीडितको संरक्षण तथा पुनर् स्थापना र कानुनी उपचारसम्बन्धी कार्यका लागि मानव बेच-बिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५ कार्यान्वयनमा रहेका छन्। साथै, नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा बहु राष्ट्रिय सङ्गठित अपराध विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महा सन्धिको मानव बेच-बिखन,

विशेष गरी महिला र बालबालिकाको बेच-बिखन तथा ओसारपसारको रोकथाम, दमन तथा सजायको सम्बन्धमा व्यवस्था भएको पूरक आलेख (पालेर्मो प्रोटोकल) को अनुमोदन गरेको छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकालाई लैससासको दृष्टिले हेर्दा २०७८ को राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकाको अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा कुल घरधूरी ६,२४१ रहेका छन् । गाउँपालिकाबाट भएको सर्वेक्षणको क्रममा अनुपस्थित घरधूरी ६७३, उपस्थित घरधूरी ५,५६८ छन्। यहाँको कुल जनसङ्ख्या २४,१९८ रहेको छ, जसमध्ये १२३९१ पुरुष, ११८०४ महिला र तेस्रो लिङ्गी ३ जना रहेका छन्। सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या वडा नं. ३ मा ३,७८४ र सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या वडा नं. ९ मा १,०३८ रहेको देखिन्छ। त्यस्तै घरधुरीको सङ्ख्या पनि वडा नं. ३ मा अधिकतम ९३१ र वडा नं. ९ मा न्यूनतम ४१९ रहेको देखिन्छ। जनघनत्वको दृष्टिकोणले सबैभन्दा बढी वडा नं. २ मा प्रतिवर्ग कि.मि. ७२२ जना र सबैभन्दा कम वडा नं. ११ मा प्रति वर्ग कि.मि. ६.५ जना मानिस बसेको देखिन्छ ।

शैक्षिक हिसाबमा यस गाउँपालिकामा सामुदायिक र संस्थागत गरी १८ वटा मावि. र ३८ वटा आ. वि. गरी जम्मा ५६ वटा शिक्षण संस्थाहरू सञ्चालित छन् जसमा २ वटा मावि. र ३ वटा आ. वि. मात्र संस्थागत रहेका छन् त्यस्तै आ. ब. २०७७/७८ देखि प्राविधिक धार तर्फ अन्नपूर्ण बहु प्राविधिक शिक्षालय स्थापना गरी सञ्चालन गरिएको छ । सामाजिक एवम् मानव विकासको एक महत्त्वपूर्ण आयामको रूपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा अन्नपूर्ण गाउँपालिका कास्की जिल्लाका अन्य गाउँपालिकाको तुलनामा केही अगाडि रहेको देखिन्छ।

भौगोलिक रूपमा विविधता भएको यस गाउँपालिकामा बहु जाति, बहुभाषिक, बहु धार्मिक तथा बहू सांस्कृतिक अवस्था भएका व्यक्तिहरूको बसोबास रहेको छ। जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार सबैभन्दा बढी ब्राह्मण जाति ५,९३० जना (२६.८ प्रतिशत), दोस्रोमा विश्वकर्मा ५,१६५ जना (२३.४ प्रतिशत) र तेस्रोमा गुरुङ ३,५९८ (१६.३ प्रतिशत) हरूको बसोबास रहेको छ। गाउँपालिकाको सहरी क्षेत्रको रूपमा विकसित भएका क्षेत्रहरूमा व्यापार, उद्योग, कलकारखाना, प्राकृतिक स्रोत तथा सामाजिक महत्त्वका क्षेत्रहरू रहेका छन्। औसत पारिवारिक आम्दानीमा कृषि व्यवसायको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा रहेको छ र स्थानीय बासिन्दाका आम्दानीको अर्को मुख्य स्रोतको रूपमा वैदेशिक रोजगारी पनि एक हो भने पर्यटन ठूलो सम्भावना बोकेको आर्थिक मेरुदण्ड हो। परम्परागत प्रणालीको कृषि व्यवसायको विकल्प खोजिरहेका यहाँका बासिन्दा आधुनिक जीवनशैलीमा रमाउन थालेका छन् । स्थानीय जनशक्ति मजदुरी तथा अध्ययनका लागी विदेशिने क्रम पनि दिनानुदिन बढिरहेको छ ।

गाउँपालिकाको पञ्जीकरण शाखाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार अन्य ज्येष्ठ नागरिक सङ्ख्या २७१८, ज्येष्ठ नागरिक दलित ४५९, ज्येष्ठ नागरिक एकल महिला २७३, विधवा आर्थिक सहायता ३८९, क वर्ग ११०, ख वर्ग आर्थिक सहायता १९७, दलित बालबालिका ५७५ गरी कुल जम्मा ४७२१ जना रहेका छन् ।

गाउँपालिकाभित्र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू मध्ये ख र ग मा पर्ने वर्गलाई उनीहरूको आर्थिक अवस्था र शारीरिक अवस्था समेतका आधारमा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सकिन्छ भने ज्येष्ठ नागरिक, बालबालिका, दलित

तथा अति विपन्न वर्गको हितको लागि अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन कार्यक्रम तथा योजनाहरू तर्जुमा गरी विगत वर्षहरूदेखि नै कार्यान्वयनमा ल्याउन थालिएको छ ।

५.४.२ समस्या तथा चुनौती

संवैधानिक, कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था र कार्यक्रम सहित तीनै तहका सरकारहरू विभेद रहित अर्थात् समतामूलक समाज निर्माणको लागि संघर्ष गरिरहेको अवस्था एकातिर छ भने अर्को तर्फ प्राचीन कालदेखि झाँगिदैं आएको विभेदकारी संस्कारले समाजमा मान्यता पाइरहेको अवस्था छ । स्थानीय सरकारहरू विभिन्न नीतिगत तथा योजना/कार्यक्रम र बजेट सहित असमानता अन्याय र विभेदको अन्त्यको लागि प्रयास गर्दा गर्दै पनि केही समस्या तथा चुनौतीहरूको सामना गर्न परिरहेको छ । जस्तै धेरै वर्ष पुरानो कुरीति एवम् कुप्रथाको अन्त्य, सबै प्रकारका हिंसा विभेद र शोषणको अन्त्य, सीमान्तकृत वर्ग समुदायको आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण, लक्षित वर्ग तथा समूहको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता आदि सवालहरू रहेका छन् । त्यसैगरी महिलाको योगदानको सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास, खास क्षेत्र, वर्ग र समुदायको लागि विशेष कार्यक्रम जस्ता सवालहरू स्थानीय सरकारको लागि चुनौतीका पहाड बनेर उभिएका छन् । स्थानीय सरकारमा लक्षित वर्गको लागि कार्य गर्ने लैससास समिति संस्थागत हुन सकेको छैन । गाउँपालिकामा दलित वर्गका लागि कति बजेट विनियोजन गर्ने भन्ने बारेमा गाउँसभाबाट स्पष्ट निर्णय हुन सकेको छैन । लक्षित वर्गका लागि तर्जुमा गरिएका कार्यक्रमहरू दिगो भन्दा पनि वितरणमुखी रहेका छन् । लक्षित वर्गको चौतर्फी हितका लागि नीतिगत तथा व्यवहारिक तवरबाट सुधारका पहलहरू भएता पनि दलित, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक तथा आदिवासी जनजाति र विपन्न वर्गको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थामा उल्लेख्य सुधार आउन सकेको छैन । वाल विवाह, लैङ्गिक हिंसा, दलित, विपन्न तथा वाल हिंसाका घटनाहरूको अन्त्य हुन सकेको छैन । लैङ्गिक हिंसा पीडित, महिलाको पहिचान हुन सकेको छैन भने हिंसा विरुद्धमा महिला आवाज सरोकार वालहरूबाट सशक्त रूपमा उठ्न सकेको छैन । बस्ती स्तरमा छुवाछुत तथा सामाजिक विभेद अझै पनि कायमै रहेको छ । विपन्न, हिंसा पीडित र असहायहरूका लागि विशेष व्यवस्था हुन सकेको छैन । सबै लक्षित वर्गको सञ्जालहरू गठन भएको भएता पनि संस्थागत हुन सकेका छैनन् । लक्षित वर्गको आत्म निर्भरताका लागि पर्याप्त अवसर तथा क्षमता विकासका अवसरमा कमी रहेको छ ।

५.४.३ सम्भावना तथा अवसर

स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित गाउँपालिकाले सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्गको उत्थान गरी विकासको मूल प्रवाहमा समाहित गर्ने प्रयास गर्दै आएको छ । लक्षित वर्ग तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानव अधिकार सहित सर्वाङ्गीण विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ गाउँपालिकाले कार्य गर्दै आएको छ । साथै लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई समेट्न सके मात्र गाउँपालिकाले समतामूलक, समृद्ध गाउँपालिकाको रूपमा आफ्नो पहिचान स्थापित गर्न सक्ने सम्भावना रहेको छ ।

लैङ्गिकमैत्री संविधान तथा राज्यका तीनै तहमा महिलाको राजनैतिक सहभागिता तथा समाजको मूल्य, मान्यता र व्यवहारमा क्रमशः सकारात्मक परिवर्तन हुँदै आउनु, बालबालिकाको मौलिक हक सम्बन्धी सवालका लागि

विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकताका साथ तर्जुमा हुनु, संविधानद्वारा ज्येष्ठ नागरिकको विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित हुनु तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि सेवा सुविधा र सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था संविधान तथा ऐनद्वारा ग्यारेन्टी गरिनु तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू स्वयम् क्रियाशिल भई सङ्गठित हुनु आदि अवस्थाहरू अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

५.४.४ उपक्षेत्र गत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

समाजमा विद्यमान असमानता, अन्याय र विभेदको अन्त्य गरी समतामूलक समाज निर्माण गर्ने ।

उद्देश्य

१. महिला हिंसाको अन्त्य तथा लैङ्गिक समता कायम गर्नु
२. बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु
३. ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई स्रोत साधन र प्रविधिद्वारा जीवनयापनमा सहजताका साथै आत्मसम्मानमा वृद्धि गर्ने ।
५. दलित तथा विपन्न समुदायलाई विकास तथा सामाजिक न्यायको मूल धारमा प्रवाही करण गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
उद्देश्य १: महिलाको हक-अधिकारको संरक्षण र लैङ्गिक समता कायम गर्नु ।	
१.१: गाउँपालिका मातहतका सबै निकायहरूमा लैङ्गिक समानता वृद्धि गर्ने ।	१. नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा महिलाको समान सहभागिता तथा प्रतिनिधित्वमा बढोत्तरी गरिनेछ । २. लैङ्गिक समानता प्रासिको लागि महिला-पुरुष दुबैको सक्रिय सहभागितामा वृद्धि गरिनेछ
१.२: लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।	१. महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र विभेद नियन्त्रणको कानुनी उपचार प्रणालीलाई पहुँच योग्य बनाइनेछ । २. स्थानीय तहमा हिंसा प्रभावित महिलाहरूको लागि पुनर् स्थापना तथा सुरक्षा गृह स्थापना तथा सञ्चालनका साथै गाउँपालिकामा राहत कोषको सञ्चालन गरिने छ।
उद्देश्य २: बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बाल मैत्री वातावरण सृजना गर्नु ।	
२.१: विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट बालबालिकालाई उचित संरक्षण गर्ने ।	१. सबै घर परिवार, समुदाय तथा विद्यालयहरूमा बालमैत्री स्थानीय शासन सहितको वातावरण तयार गरिनेछ । २. बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा, यौन दुर्व्यवहार, बालश्रम, बलात्कार, बेच विखन जस्ता अपराध विरुद्ध सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ३. हिंसा प्रभावित बालबालिकाको उचित संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाका लागि बाल हेल्पलाइन सेवाको व्यवस्था गरिनेछ । ४. अनाथ, असहाय, पूर्ण अपाङ्गता भएका र विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको लागि पुनर्स्थापना केन्द्र तथा बालकोषको स्थापना गरिनेछ । ५. बाल-विवाह न्यूनीकरणका लागि उचित कदम चालिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्य नीतिहरू
२.२: बालबालिकाको सहभागिता वृद्धि गर्ने ।	१. बालक्लब तथा बाल सञ्जालको गठन, विस्तार तथा परिचालन गरी बालबालिकाको सहभागिता बढाइनेछ । २. बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र शैक्षिक विकासमा अवरोध तथा बाधा नपर्ने गरी बाल सहभागितामा वृद्धि गरिनेछ ।
२.३: बाल मैत्री वातावरणको विकास गर्ने ।	१. बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि प्रत्येक वडामा बाल उद्यान निर्माण गरिनेछ । २. बालमैत्री स्थानीय शासनका माध्यमबाट बालअधिकार सूचकहरू पूरा गरी बाल मैत्री गाउँपालिका घोषणा गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु ।	
३.१: ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहार सुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।	१. आफ्ना आमा बाबुलाई सन्तानले हेरचाह तथा उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने पद्धतिको प्रवर्द्धन गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार जेष्ठनागरिक दिवा सेवा केन्द्र तथा आश्रमको व्यवस्था गरिनेछ
३.२: ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गरी सहभागितामा वृद्धि गर्ने	१. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्न अवसर प्रदान गर्नका साथै अन्तर पुस्ता हस्तान्तरण गरिनेछ ।
३.३: ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा सेवालाई वृद्धि गर्ने ।	१. ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान स्वरूप सेवा र सुविधामा विशेष सहुलियतको व्यवस्था गरिनेछ । २. समाज र राष्ट्रको लागि पुऱ्याएको योगदानको आधारमा सम्मान गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई स्रोत साधन र प्रविधिद्वारा जीवनयापनमा सहजताका साथै आत्मसम्मानमा वृद्धि गर्ने ।	
४.१: अपाङ्ग मैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा पहुँच बढाउने ।	१. भौतिक संरचना, पूर्वाधार तथा यातायातका साधनहरू अपाङ्गमैत्री बनाई सहज हुने वातावरण निर्माण गरिनेछ । २. शिक्षण सिकाइ पद्धति अपाङ्गमैत्री बनाई गुणस्तरीय शिक्षामा सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच वृद्धि गरिनेछ । ३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर वृद्धि गरिनेछ ।
४.२: अपाङ्ग व्यक्तिहरू प्रति गरिने हिंसाको न्यूनीकरण गर्ने ।	१. अपाङ्ग व्यक्तिहरू प्रति गरिने विभेद र हिंसा निराकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ २. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागितामा वृद्धिका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य ५: दलित तथा सीमान्तकृत समुदायलाई विकास तथा सामाजिक न्यायको मूल धारमा प्रवाहीकरण गर्नु ।	
५.१: दलित तथा सीमान्तकृत समुदायको सबै प्रकारका सार्वजनिक समिति तथा निकायमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित ता गर्ने ।	१. गाउँपालिकामा उपलब्ध रोजगारीका अवसरहरूमा दलित तथा सीमान्तकृत समुदायका युवाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ । २. दलित तथा सीमान्तकृत समुदायका नागरिकलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी लगायत आधारभूत सेवा सुविधा समतामूलक रूपमा वितरण गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।

५.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
२	बालमैत्री वडा तथा पालिका घोषणा कार्यक्रम	सङ्ख्या	0	**2**	1000	1000	1000	1000	1000	5000	0.31
१	एकल महिलाको क्षमता अभिवृद्धि तथा सशक्तिकरण कार्यक्रम	पटक	-	**5**	500	500	500	500	500	2500	0.15
४	अपाङ्ग/असहाय/अशक्तको लागि आयआर्जन तथा सशक्तिकरण कार्यक्रम	पटक	-	**5**	500	500	500	500	500	2500	0.15
१	महिलाको नेतृत्व विकास तथा आयआर्जन कार्यक्रम	पटक	-	**5**	1500	1500	1500	1500	1500	7500	0.46
२	बालमैत्री/अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	सङ्ख्या	1	**10**	2000	2000	2000	2000	2000	10000	0.61
३	जेष्ठनागरिक सम्मान कार्यक्रम	पटक	1	**5**	300	300	300	300	300	1500	0.09
३	जेष्ठनागरिक सत्सङ्ग तथा मिलन केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या	2	**5**		1000	1000	1000		3000	0.18
२	बाल उद्यान निर्माण	सङ्ख्या	0	**5**	1500	1500	1500	1500	1500	7500	0.46
१	महिला उद्यमशीलताका लागि सीप विकास तालिम कार्यक्रम	पटक	-	**5**	500	500	500	500	500	2500	0.15
३	जेष्ठनागरिक संरक्षक प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	0	**5**	200	200	200	200	200	1000	0.06
१	असल सासु/बुहारी सम्मान कार्यक्रम	पटक	0	**5**	300	300	300	300	300	1500	0.09
५	लक्षित वर्ग कानुनी साक्षरता कार्यक्रम	पटक	0	**5**	300	300	300	300	300	1500	0.09
५	लक्षित वर्ग उद्यम विकास अनुदान कार्यक्रम	सङ्ख्या	0	**50**	1500	1500	1500	1500	1500	7500	0.46
	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गको				**10100**	**11100**	**11100**	**11100**	**10100**	**53500**	3.29

५.४.६ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	बालमैत्री वडा तथा पालिका घोषणा कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	५	६	७	१	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	एकल महिलाको क्षमता अभिवृद्धि तथा सशक्तिकरण कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३
४	अपाङ्ग/असहाय/अशक्तको लागि आयआर्जन तथा सशक्तिकरण कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३
१	महिलाको नेतृत्व विकास तथा आयआर्जन कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३
२	बालमैत्री/अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	५	६	७	१	३
३	जेष्ठनागरिक सम्मान कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३
३	जेष्ठनागरिक सत्सङ्ग तथा मिलन केन्द्र स्थापना	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	५	६	७	१	३
२	बाल उद्यान निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	५	६	७	१	३
१	महिला उद्यमशीलताका लागि सीप विकास तालिम कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३
३	जेष्ठनागरिक संरक्षक प्रोत्साहन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३
१	असल सासु/बुहारी सम्मान कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३
५	लक्षित वर्ग कानुनी साक्षरता कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३
५	लक्षित वर्ग उद्यम विकास अनुदान कार्यक्रम	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	७	१	३

५.४.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाईंको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिविरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सक्षम र आत्म	महिला/घरेलु हिंसा	प्रतिशत	0	0	0	0	0	0	0	गाउँपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन	निर्माण हुने संरचनाहरू लैङ्गिक सम्बेदनशील
		बालश्रम	प्रतिशत	0	0	0	0	0	0	0		
		अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्था	सङ्ख्या	0	1	2	3	4	5	5		

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	सम्मानपूर्ण जीवन यापन भएको हुनेछ ।	बैङ्क मार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जेष्ठ नागरिक	प्रतिशत	100	100	100	100	100	100	100		भएको हुने, योजना तथा कार्यक्रमहरू लैङ्गिकमैत्री हुनुको साथै बजेटको परिमाणमा पनि वृद्धि भएको
असर	पालिका र पालिका मातहतका सबै निकायहरूमा सामाजिक समवेशिकरंका आधारमा समतामूलक सेवा प्रभाव भएको हुनेछ ।	लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी घटना दर्ता	सङ्ख्या	0	0	0	0	0	0	0		
		तालिम प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति	सङ्ख्या	20	25	30	35	40	45	45		
		कुल सहभागीहरूमा महिलाको प्रतिशत	प्रतिशत	35	35	35	35	35	35	35		
प्रतिफल	लैङ्गिक हिंसा अन्त गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन हुनेछ ।	लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	5	6	7	8	9	10	10		
		पिडित महिलाहरूको लागि सुरक्षित आवास गृह	सङ्ख्या	0	0	0	0	0	0	0		
		GESI परीक्षण	सङ्ख्या	2	3	4	5	6	7	7		
		बाल हेल्पलाइन सञ्चालन	सङ्ख्या	0	0	0	1	1	1	1		
	सबै प्रकारका विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट सबै प्रकारका बालबालिकालाई उचित संरक्षण हुनेछ ।	बाल उद्यान	सङ्ख्या	0	1	2	3	4	5	5		
		बाल सञ्जाल	सङ्ख्या	1	1	1	1	1	1	1		
		सुरक्षित बाल गृह	सङ्ख्या	2	2	2	2	2	2	2		
	ज्येष्ठनागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना हुनेछ ।	महिला सञ्जाल	सङ्ख्या	12	12	12	12	12	12	12		
		जेष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	2	2	3	3	4	4	4		
	ज्येष्ठनागरिकले आर्जन गरेको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राज्यले उपयोग गर्न नीति निर्माणमा सहभागिता अभिवृद्धि हुनेछ ।	जेष्ठ नागरिक सम्मान	सङ्ख्या	2	3	4	5	6	7	7		

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा सहज पहुँच हुनेछ ।	जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	सङ्ख्या	1	1	2	2	3	3	3		
		अपाङ्गता भएकाहरूको लागि दिवा सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	0	0	0	0	0	0	0		
	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रति गरिने विभिन्न प्रकारको हानिकारक अभ्यास तथा परम्परा, विभेद र हिंसा आदिको न्यूनीकरण भएको हुनेछ	अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई पोषण सहायता तथा आवश्यक सामाग्री सहायता	व्यक्ति	30	40	50	60	70	80	80		
		यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक मैत्री सार्वजनिक शौचालय	सङ्ख्या	0	0	1	1	2	2	2		
प्रतिफल	सामाजिक न्याय र समावेशीताको प्रत्याभूति हुनेछ ।	अपाङ्गता सम्बन्धी हेल्प डेक्स सञ्चालन	सङ्ख्या	0	0	1	1	1	1	1		
		बहिरा तथा सुस्त श्रवण भएकाका व्यक्तिहरूको स्थिति आदान प्रदान कार्यक्रम	पटक	1	2	3	4	5	6	6		
		बहिरा तथा सुस्त श्रवण भएकाका लागि ३ महिने साङ्केतिक भाषा तालिम	जना	32	40	40	40	40	40	40		
		अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आर्थिक उपार्जन सहायताका लाभग्राही	जना	25	30	35	40	45	50	50		
		समाजमा रहेका विभिन्न कुरीतीहरू विरुद्ध तालिम	पटक	1	2	3	4	5	6	6		
		महिलाका लागि नेतृत्व विकास तथा उद्घोषण तालिम	व्यक्ति	520	550	610	640	670	700	700		
		महिला सशक्तिकरणकालागि आर्थिक उपार्जन सहायताका लाभग्राही	व्यक्ति	45	50	55	60	65	70	70		
		महिलाका लागि बाख्रापालन सहायता कार्यक्रम	व्यक्ति	55	60	65	70	75	80	80		

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		चूरा तथा क्रिष्टलको माला बनाउने तालिम	व्यक्ति	35	40	45	50	55	60	65		
		परंपरागत संस्कृति संरक्षण -मादल बजाउने सीप विकास	व्यक्ति	25	30	35	40	45	50	50		
		लैङ्गिक हिंसा विरुद्धको १६ दिने सचेतना अभियान	पटक	५	6	7	8	9	10	10		
		अभिभावक विहिन बालबालिकालाई शैक्षिक सामाग्री सहायता	जना	80	85	90	95	100	100	100		
		अपाङ्गता भएका परिवारका तथा अभिभावक विहिन बालबालिकालाई विभिन्न निशुल्क आवास र पठनपाठनका लागि सिफारिस गरी पठाइएको	जना	12	15	18	20	22	25	25		
		लागू औषध दुर्व्यसनी/ यौन दुर्व्यवहार/ साइबर अपराध विरुद्धको सचेतना कार्यक्रम	पटक	2	3	4	5	6	7	7		
		अपाङ्गता भएका व्यक्ति - क वर्ग	जना	123	123	123	123	123	123	123		
		अपाङ्गता भएका व्यक्ति - ख वर्ग	जना	197	197	197	197	197	197	197		
		अपाङ्गता भएका व्यक्ति - ग वर्ग	जना	53	53	53	53	53	53	53		
		अपाङ्गता भएका व्यक्ति - घ वर्ग	जना	14	14	14	14	14	14	14		
		जेष्ठनागरिक परिचयपत्र वितरण - महिला	जना	408	415	422	430	440	450	450		
		जेष्ठनागरिक परिचयपत्र वितरण -पुरुष	जना	304	310	318	325	335	350	350		

५.५ युवा तथा खेलकुद

५.५.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको समग्र विकासको लागि युवा तथा खेलकुदको निकै ठूलो भूमिका हुन्छ । युवा शक्तिको पहिचान र परिचालन गर्न सकेमा समग्र विकास प्रक्रियामा युवाले योगदान गर्न सक्छन् । विकासमा युवा सहभागिताको अभिवृद्धि गर्दै राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकारको पूर्ण उपयोगको वातावरण तयार गरी युवाहरूको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गरिनु पर्दछ । जनसाङ्ख्यिक पूँजीको रूपमा रहेका युवाहरूको विदेश पलायन रोक्दै विकासको हरेक क्षेत्रमा युवाहरूको पहुँच बढाउने र सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणमा युवाहरूलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दै शिक्षित, दक्ष, लगनशील, अनुशासित युवाहरूबाट पालिका को विकासमा योगदानको वातावरण सिर्जना गर्नु पर्ने भएको छ । यसका साथै स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकुद तथा खेलाडीमा योजनाबद्ध लगानी गर्ने र खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने एवं अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा राष्ट्रिय सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको उमेर समूहगत जनसङ्ख्यालाई विश्लेषण गर्दा कुल जनसङ्ख्या २३४१७ रहेकोमा ० देखि १९ वर्ष उमेरको जनसङ्ख्या ७२२१ रहेको छ भने ६१ वर्ष उमेर नाघेको जनसङ्ख्या ३३०० रहेको छ । २० वर्षदेखि ६० वर्ष उमेर समूहको जनसङ्ख्या ११५७८ रहेको छ । १६-३९ उमेर समूहको जनसङ्ख्या (युवा शक्ति) ८६१३ अर्थात् ३६.७८ प्रतिशत रहेको छ । यसरी हेर्दा करिब झण्डै ५० प्रतिशत युवा तथा श्रम गर्न सक्ने जनशक्ति रहेको छ । कूल जनसङ्ख्याको अनुपातमा युवा समूहको जनसङ्ख्या यतिको हुनु समग्र आर्थिक र सामाजिक विकासका लागि निकै उत्तम मानिन्छ । यो गाउँपालिकामा गुरुङ जाती ३,५९८ (१६.३ प्रतिशत) बसोबास रहेको छ । गुरुङ जातिहरू बालक वा युवा सबै उमेर समूहका व्यक्तिहरूलाई खेलकुद असाध्य मन पर्ने गर्दछ । यहाँका १३७ जना युवाहरू गाउँपालिका तथा जिल्लास्तरका व्यावसायिक खेलाडीहरू रहेका छन् । जस मध्ये १८ जना क्षेत्रीय/राष्ट्रिय स्तरका खेलाडीहरू रहेका छन् । गाउँपालिका क्षेत्रमा २७ वटा युवा क्लबहरू रहेका छन् । समुदायस्तरका यस्ता क्लबहरू खेलकुद तथा युवा सशक्तिकरणका अतिरिक्त सामाजिक कार्यमा पनि संलग्न रहँदै आएका छन् । गाउँपालिकाका विभिन्न वडाका ३१ स्थानमा रहेका साना ठूला खेल मैदानहरूमा विभिन्न खेलकुद प्रतियोगिताहरू नियमित रूपमा सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

५.५.२ समस्या तथा चुनौती

युवा लक्षित विकासका कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु, बजारको माग र आपूर्तिका आधारमा रोजगार सिर्जनाका लागि उचित योजना अनुसार जनशक्ति उत्पादन हुन नसक्नू यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू हुन् । युवाहरूका लागि उद्यमशीलता र रोजगारीका अवसरहरू पर्याप्त नहुँदा विदेश पलायन हुन बाध्य हुनु, सीप र तालिम विनाका अदक्ष कामदारहरू वैदेशिक रोजगारीमा पठाउँदा पर्याप्त रेमिटेन्स भित्रिन नसक्नू, विदेश जाने युवाहरूको पनि जीविकोपार्जनको ग्यारेन्टी नहुनु आदि सवालहरूलाई पनि समस्याका रूपमा लिइएको छ । खेलकुद विकासका लागि पूर्वाधार र खेल सामग्रीको कमी हुनु, गाउँपालिकामा भएका खेलकुद पूर्वाधारहरू

गुणस्तरीय, आधुनिक र सुविधायुक्त नहुनु, युवा तथा खेलकुद क्लबहरू वैधानिक रूपमै सञ्चालन गर्न नसक्नू, क्लबहरूको आफ्नै भवन र पूर्वाधार नहुनु, खेलाडी तथा प्रशिक्षकहरूलाई नियमित रूपमा प्रशिक्षण दिई उनीहरूको मनोबल उच्च बनाई जीविकोपार्जनको आधारको रूपमा स्थापित गर्न नसकिनु, आदि यस क्षेत्रका थप समस्याहरू हुन् । विभिन्न निकायहरूबाट आयोजित खेलकुद प्रतियोगिताहरूमा नियमित रूपमा प्रतिस्पर्धी हुन नसक्नू, खेलकुदको विकास र लगानीमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरी लगानी आकर्षण गर्न नसक्नू, खेल सम्बद्ध संस्थाहरूको क्षमता विकास गरी संस्थागत सुशासन कायम गर्न नसक्नू, साहसिक खेलकुदमा पर्याप्त ध्यान दिन नसकिनु जस्ता विषय प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

श्रम बजारमा वर्षै पिच्छे थपिने युवालाई रोजगारमूलक र व्यावसायिक शिक्षा तालिम उपलब्ध गराई रोजगारी प्रदान गर्नु, युवा प्रतिभा-पलायन रोक्नु, युवाहरूमा सकारात्मक सोचको वृद्धि गरी श्रम र संस्कृति प्रति सम्मान गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नु आदि सवालहरूलाई चुनौतीका रूपमा हेरिएको छ । युवाहरूमा स्वयंसेवी भावनाको जागृत गर्नु, सामाजिक र आर्थिक सेवाहरूमा युवाको पहुँच वृद्धि गर्नु, उपयुक्त खेल पूर्वाधार- आधारशिला निर्माण गर्नु तथा समुदायदेखि नै खेलकुदलाई आत्मसात् गरी बालबालिका, युवा, विद्यार्थी, ज्येष्ठ नागरिक लक्षित खेलकुद कार्यक्रम र शिक्षण, प्रशिक्षण तथा विभिन्न प्रतियोगिताहरूको आयोजना गरी स्वच्छ तथा प्रतिस्पर्धी खेलाडीको विकास एवम् खेल संस्कृतिको विकास गर्ने जस्ता कार्यहरू चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।

५.५.३ सम्भावना तथा अवसर

राष्ट्रभाव भएको सदाचारी युवा निर्माण गर्ने, युवामा राष्ट्रियता, नैतिकता, अनुशासन, स्थानीय संस्कृति, स्वयंसेवी भावना र असल संस्कारको विकास गर्ने, यस क्रममा निजी क्षेत्रले समेत संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व मार्फत योगदान गर्न अनिवार्य गर्ने, युवालाई अवसर प्रदान गर्दै परिचालन गर्ने, सबै तहको नीति निर्माणमा युवाको सार्थक सहभागिता बढाउने तथा युवाको क्षमता विकासको अवसर सिर्जना गर्नका साथै युवाको स्वस्थ, शिक्षित र सीपयुक्त मानव पुँजी निर्माण आदि जस्ता कार्यक्रमहरूलाई जोड दिएर सङ्घीय सरकारले आफ्नो १६औं योजनामा प्राथमिकता निर्धारण गर्नु स्थानीय सरकारको लागि अवसर हो । त्यसैगरी वित्तीय पहुँच विस्तार गरी उनीहरूलाई स्वरोजगार बनाउने; राष्ट्रिय स्वयंसेवक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

आर्थिक रूपले सक्रिय १९- ५९ वर्षभित्रको जनसङ्ख्या ११०३५ अर्थात् कुल जनसङ्ख्याको ५२.२५% रहेको छ । यो जनशक्तिलाई गाउँपालिकाले विशेष योजनाका साथ कृषि तथा पर्यटन जस्ता आर्थिक उत्पादनको क्षेत्रमा लगाउन सक्दछ । यसबाट वैदेशिक रोजगारीका लागि आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति पलायन हुनबाट रोकी गाउँपालिकाको विकासमा ठूलो फड्को मार्न सम्भावना देखिन्छ ।

संविधानमै युवा विकास सम्बन्धी व्यवस्था हुनु, राष्ट्रिय युवा परिषदको गठन र परिचालन हुनु, देशमा विकास आयोजना, उद्योग सञ्चालन गर्न प्रशस्त युवा शक्ति र श्रम देशमा उपलब्ध हुनु, संविधानले नै खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा लिइनु, तल्लो तह बस्ती/टोल स्तरमा पनि युवा क्लब गठन भई समुदायमा सक्रिय रहनु, आदिलाई प्रमुख अवसरका रूपमा लीन सकिन्छ । स्थानीय स्तरमा विभिन्न क्लबहरूद्वारा खेलकुद पूर्वाधार विकास र प्रतियोगिता आयोजनामा योगदान रहनु तथा

विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा खेलकुदलाई अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइनु आदिलाई यो क्षेत्रका अवसरहरू हुन् भन्न सकिन्छ ।

५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

युवाहरूको क्षमता विकास गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्ने ।

उद्देश्य

१. युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु।
२. खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउँदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु।	
१.१: विकासमा युवा सहभागिता बढाउने ।	१. विकास निर्माणमा युवाहरूलाई परिचालन गर्न युवा स्वयंसेवक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. गाउँपालिकाका नीति-कार्यक्रम निर्माण तथा अनुगमन-मूल्याङ्कनमा युवा सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।
१.२: युवालाई उद्यमशील, व्यवसायी र आत्मनिर्भर बनाउन वित्तीय स्रोत साधनको पहुँचमा वृद्धि गर्ने ।	१. रोजगार तथा स्वरोजगार सिर्जनाका लागि सार्वजनिक, निजी, साझेदारीका वित्तीय संस्थाहरू मार्फत सहुलियत व्याज दरमा ऋण उपलब्ध गराइनेछ । २. युवालाई उद्यमशील र व्यवसायी बनाउन विभिन्न प्रोत्साहन, अनुदान र सहयोगका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.३: युवा केन्द्रित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू विस्तार गरी उद्यमशील बनाउने ।	१. युवामा उद्यमशीलता विकासका लागि स्वदेश तथा विदेशको बजारको माग अनुरूप व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम उपलब्ध गराइनेछ। २. वैदेशिक अध्ययन तथा रोजगारी बाट आर्जन भएका पूँजी, ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा नै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. परम्परागत पेसा र व्यवसायको जगेर्ना, आधुनिक करण, र व्यवसायी करण गर्न युवाहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.४: युवामा सकारात्मक सोच, सिर्जनशीलता र नेतृत्व क्षमताको विकास गर्ने ।	१. सिर्जनात्मक अन्वेषण र नव प्रवर्तन कार्य गरी राष्ट्रको गौरव बढाउन योगदान दिन युवाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । २. विकास वा खेलकुद सम्बन्धी विभिन्न क्लबहरूको स्थापना तथा प्रभावकारी सञ्चालन मार्फत युवाहरूको नेतृत्व र व्यक्तित्वको विकास गरिनेछ । ३. युवाहरूलाई परिवार र समाज प्रति जिम्मेवारी गराइनेछ । ४. युवाहरूलाई लागू पदार्थ दुर्व्यसन तथा नियन्त्रण सम्बन्धी चेतना मूलक कार्यक्रम तयारी तथा सञ्चालनमा सहभागी गराइनेछ । ५. वातावरण संरक्षण र दिगो विकासमा युवा सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	६. विज्ञान तथा सूचना प्रविधिमा युवाको पहुँचका लागि प्रत्येक वार्डमा सूचना प्रविधि सम्पन्न युवा सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ।
उद्देश्य २: खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।	
२.१: खेलकुदको समुचित विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण गर्ने ।	१. खेल विकासका लागि आवश्यक सुविधा सम्पन्न पूर्वाधारहरू निर्माण गरिनेछ। २. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा खेलकुद पूर्वाधार स्तर उन्नति र सुदृढ गरिनेछ। ३. प्रत्येक वडामा कवर्डहल तथा आवश्यक खेल सामग्रीको व्यवस्था गरिनेछ।
२.२: खेल सम्बद्ध राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी खेलकुद विकास गर्ने ।	१. खेलकुद विकासका लागि सरोकारवाला राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थासँग सहयोग र सहकार्य गरिनेछ । २. खेलकुद पूर्वाधारको विकास र खेल क्षेत्रको उत्थानका लागि विज्ञता हासिल गरेका देशी, विदेशी खेलाडीसँग ज्ञान र सीपको आदानप्रदान गर्न आवश्यक समझदारीको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२.३: योग तथा ध्यानका साथै मनोरञ्जनात्मक, परम्परागत तथा संस्कृति जन्य खेलकुद विकास गर्ने ।	१. योग तथा ध्यान मार्फत युवाहरूमा सकारात्मक विकासका लागि योग तथा ध्यानका प्रशिक्षक तयार गरिने छ । २. प्रत्येक वार्डमा योग तथा ध्यान प्रशिक्षण केन्द्र स्थापना तथा सुसञ्चालन गरिनेछ। ३. मनोरञ्जनात्मक तथा संस्कृति जन्य खेललाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. लोपोन्मुख रैथाने (Indigenous) खेल उत्थान तथा विकासका लागि आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
२.४: प्रतिभावान् खेलाडीको पहिचान, क्षमता विकास र प्रोत्साहन गर्ने ।	१. राष्ट्र र प्रदेशको गौरव राख्न सफल खेलाडीहरूलाई उचित सम्मान एवम् पुरस्कार को व्यवस्था गरिनेछ । २. स्थानीय स्तरदेखि प्रतियोगिता सञ्चालन गर्दै प्रतिभावान् खेलाडीको पहिचान, विकास, सम्मान तथा प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. विद्यालय तथा गाउँपालिका तहमा खेलकुद पूर्वाधारको विकास गरी खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ । ४. खेलकुदमा युवाहरूको सहभागिता वृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

५.५.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
२	एक वडा एक खेल मैदान निर्माण	सङ्ख्या	५	११	२५००	३०००	३५००	४०००	४५००	१७५००	१.०८
२	खुला व्यायामशाला निर्माण	सङ्ख्या	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	पालिकास्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	पटक	३	८	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
२	विद्यालयस्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	पटक	३	८	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	०.४६
२	पालिका तथा वडास्तरीय खेलकुद विकास समितिको क्षमता विकास तथा व्यवस्थापन	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	लागू औषध तथा दुर्व्यसनी नियन्त्रण कार्यक्रम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	युवासँग अध्यक्ष कार्यक्रम	पटक	०	५	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
२	विद्यालयस्तरीय खेल मैदान स्तरोन्नती	सङ्ख्या	-	१५	१०००	१२००	१५००	१८००	२०००	७५००	०.४६
२	युवाक्लब तथा खेलकुद विकास समितिलाई खेलकुद सामाग्री सहायता कार्यक्रम	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	प्रतिभावान खेलाडी सम्मान तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	०	५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
	युवा तथा खेलकुदको जम्मा				९३००	१००००	१०८००	११६००	१२३००	५४०००	३.३२

५.५.६ युवा तथा खेलकुदका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	एक वडा एक खेल मैदान निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	५	६	६	३	३
२	खुला व्यायामशाला निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	५	६	६	२	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	पालिकास्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	६	३	३
२	विद्यालयस्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	६	३	३
२	पालिका तथा वडास्तरीय खेलकुद विकास समितिको क्षमता विकास तथा व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	६	३	३
१	लागू औषध तथा दुर्व्यसनी नियन्त्रण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	५	६	६	३	३
१	युवासँग अध्यक्ष कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	५	६	६	३	३
२	विद्यालयस्तरीय खेल मैदान स्तरोन्नती	प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	५	६	६	३	३
२	युवाक्लब तथा खेलकुद विकास समितिलाई खेलकुद सामाग्री सहायता कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	५	६	६	३	३
२	प्रतिभावान खेलाडी सम्मान तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	५	६	६	३	३

५.५.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

युवा तथा खेलकुद

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्त्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	युवा जनशक्तिलाई पालिकाको सामाजिक-आर्थिक विकास तथा खेलकुदमा मूलप्रवाहीकरण भएको हुनेछ ।	युवाको नेतृत्वमा रहेको संघसंस्था	प्रतिशत	२०	२२	२५	२८	३०	३२	३२	गाउँपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन	युवाहरूका लागि भएको लगानीमा वृद्धि भएको हुन, खेल पूर्वाधारमा लगानी वृद्धि हुने
		राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय खेलाडी सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
		प्रदेश तथा जिल्लास्तरीय खेलाडी	सङ्ख्या	२०	२२	२५	२८	३०	३२	३२		
असर	क्षमता विकास, सीपमूलक तालिम र वित्तीय स्रोतमा युवाहरूको पहुँच वृद्धि भएको हुनेछ ।	सहकारीमा युवाको आवद्धता	प्रतिशत	१०	१२	१५	२०	२५	३०	३०		
		युवा व्यवसायीहरूबाट सञ्चालन भएका व्यवसायको सङ्ख्या	सङ्ख्या	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	२००	२००		

युवा तथा खेलकुद												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		उद्यमशीलता तालिम प्राप्त युवाहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या	२०	४०	६०	८०	१००	१२०	१२०		
		युवाक्लब, संजाल तथा संस्था	सङ्ख्या	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२०		
		नियमित योगाभ्यास गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१	२	५	१०	१५	२५	२५		
प्रतिफल	खेलमैदान, योग तथा ध्यानकेन्द्र स्थापना भएको हुनेछ ।	पालिकास्तरीय खेलमैदान	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		खेल मैदान भएका विद्यालय	सङ्ख्या	१५	२०	२५	३०	३५	४०	४०		
	विद्यालयहरूमा खेलकुद विकास भएको हुनेछ ।	अन्तर विद्यालय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रम	सङ्ख्या	३	४	५	६	७	८	८		
		पालिकामा सञ्चालित खेलकुद प्रतियोगिता	सङ्ख्या	३	४	५	६	७	८	८		
	प्रशिक्षण र अभ्यासमा वृद्धि हुनेछ ।	खेलाडी प्रशिक्षण कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
		पालिकास्तरीय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रम	सङ्ख्या	३	४	५	६	७	८	८		
		सफल एवम् क्षमतावान खेलाडी प्रोत्साहन तथा सम्मान	पटक	१	२	३	४	५	६	६		
		योगा प्रशिक्षण	पटक	१	२	३	४	५	६	६		
	सार्वजनिक निजी सझेदारीमा वृद्धि भई खेलकुद पूर्वाधारको विकास भएको हुनेछ ।	प्रदेशस्तरको खेल मैदान	सङ्ख्या	०	०	०	०	०	०	०		
		कवर्डहल	सङ्ख्या	०	०	०	१	१	१	१		

परिच्छेद ६ः पूर्वाधार क्षेत्र

पूर्वाधार विकास आधुनिक मानव विकासको प्रमुख सर्त हो । सडक, विमानस्थल, भवन, विद्युत्, टेलिफोन, सिँचाई आदि भौतिक पूर्वाधारका विषयहरू हुन् । नेपालमा आर्थिक विकासको चर्चा गर्दा पूर्वाधार विकासलाई प्राथमिकतामा राख्ने गरिएको छ । आर्थिक, सामाजिक विकास र सेवा सुविधा प्रवाहलाई प्रभावकारी रूपमा अघि बढाउनका लागि पूर्वाधार विकास प्रमुख तथा महत्त्वपूर्ण आधार हो । व्यवस्थित वस्ति तथा सहरी विकासको महत्त्वले गर्दा पूर्वाधार विकासलाई दिगो विकासको एक महत्त्वपूर्ण आयामको रूपमा लिने गरिएको छ । यसका साथै दिगो विकास लक्ष्यले निर्धारण गरेका लक्ष्यहरू मध्ये लक्ष्य–७ (खर्चले धान्न सकिने स्वच्छ ऊर्जा), लक्ष्य–९ (उद्योग प्रवर्द्धन र पूर्वाधार) र लक्ष्य–११ (सहरहरू र समुदायहरूको दिगो पना) यस क्षेत्रसँग प्रत्यक्ष रूपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू सम्बन्धीत रहेका छन् ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको हालको बसोबास र अन्य भू—उपयोगको अवस्था विश्लेषण गर्दा जनसङ्ख्या, व्यावसायिक तथा प्रसासनिक क्षेत्र, ऐतिहासिक क्षेत्र, मूल वस्ती क्षेत्र आदिको आधारमा वडा नं. १, २, ३, ४ ५ र ६ मा मध्य पहाडी राजमार्गको प्रभावसँगै अर्ध सहरी बस्तीको रूपमा विकास हुँदै गरेको देखिन्छ भने वडा नं. ७ देखी ११ सम्म संरक्षण क्षेत्र भित्रको हिमाली रहन सहनमा अभ्यस्त रहेको देखिन्छ । ग्रामिण बसोबास, कृषि तथा पशुपालन, बन क्षेत्र, अन्य प्राकृतिक स्रोत, र केहि खानी/खनिज उत्खनन् जस्ता गतिबिधिले गर्दा गाउँपालिका कतिपय वडाहरू कृषि तथा प्राकृतिक स्रोत केन्द्रको रूपमा रहेका छन् ।

गाउँपालिकाले अहिले पूर्वाधार विकासलाई वातावरण मैत्री, दिगो र प्रतिफल युक्त बनाउन जोड दिएको छ । सबै स्थानीयवासीका लागि सहज, भरपर्दो र पहुँच योग्य निर्माणको कार्यलाई प्राथमिकतामा राखी पूर्वाधारलाई आर्थिक समृद्धि र सामाजिक न्यायसँग आबद्धता गराउन खोजेको छ । यो अवधारणालाई सङ्घीय सरकारले पनि १६ औं पञ्चवर्षीय योजनाको अवधारणामा उल्लेख गरिसकेको छ ।

६.१ आवास, भवन, वस्ति तथा सार्वजनिक निर्माण

६.१.१ पृष्ठभूमि

संविधानत, आवासलाई मौलिक हकको रूपमा लिइएको छ । अव्यवस्थित बसोबासलाई व्यवस्थित गर्ने, योजनाबद्ध रूपमा विकास गर्ने नीति नेपाल सरकारले अङ्गीकार गरेको छ भने राष्ट्रिय योजनाले आन्तरिक एवं अन्तर्देशीय अन्तर आबद्धता वृद्धि गर्ने र दिगो सहरी तथा वस्ति विकास गर्नलाई दीर्घकालीन राष्ट्रिय रणनीतिका रूपमा अङ्गीकार गरेको छ । १५ औ योजनामा आधुनिक, दिगो, व्यवस्थित सहर, आवास र वस्ति विकासलाई रूपान्तरणका प्रमुख सम्वाहकका रूपमा ग्रहण गरिएको छ भने बढ्दो सहरीकरणलाई व्यवस्थित गर्न आधुनिक पूर्वाधारयुक्त, योजनाबद्ध, वातावरणमैत्री, विपद् प्रतिरोधी, सुरक्षित, व्यवस्थित, समावेशी, आर्थिक रूपमा गतिशील, एवं सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्व कायम हुने गरी सुरम्य सहरहरूको विकास गर्ने, आर्थिक गतिविधि तथा गतिशीलता सिर्जना गर्ने, रोजगारीका अवसर वृद्धि हुने गरी सघन सहर, नयाँ सहर र सहरी कोरिडरको व्यवस्थित ढङ्गबाट विकास गर्ने परिकल्पना गरिएको छ । त्यसैगरी अव्यवस्थित बसोबास व्यवस्थापन गर्ने, व्यवस्थित वस्ति

विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, सङ्घ र प्रदेशको मापदण्डको अधीनमा रही एकीकृत वस्ति विकासका जग्गा एकीकरण गर्ने, जग्गा विकास एवं व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रभित्र राखिएको छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफलको करिब ०.६८ प्रतिशत जमिन आवासीय क्षेत्रले ओगटेको छ भने सार्वजनिक क्षेत्रमा करिब ०.५३ प्रतिशत भूमि रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाका करिब ३३.१ प्रतिशत घरहरू पक्की संरचनाका छन् भने गाउँपालिका भरी मापदण्ड बमोजिम निर्माण भएको भवन करिब १५ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिका भित्र १२ वटा सामुदायिक भवनहरू रहेका छन् ।

६.१.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिकाका वस्तिहरू व्यवस्थित नहुनु, प्रमुख मानिएका वस्तिहरूमा समेत आधारभूत सुविधा अपर्याप्त रहनु, एकीकृत वस्ति विकास कार्यक्रम सञ्चालनमा नहुनु जस्ता समस्या विद्यमान रहेका छन् । विकसित हुँदै गरेका बजार क्षेत्रमा विश्राम स्थल एवं बस प्रतीक्षालय र सार्वजनिक शौचालय लगायतका न्यूनतम सुविधाहरू अपर्याप्त छन् । सार्वजनिक सेवाको प्रभावकारी प्रवाहका लागि अत्यावश्यक वडा समितिको भवन, स्वास्थ्य चौकी लगायतका सार्वजनिक पूर्वाधारहरूको कमी रहेको देखिन्छ । अति विपन्न घर परिवार लक्षित सुरक्षित आवास कार्यक्रम अपर्याप्त रहनु तथा भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माणका लागि तयार भएको दक्ष जनशक्ति गाउँपालिकामा क्रियाशिल न हुनाले पनि निजी आवासहरू सुरक्षित नहुने सम्भावना रहेको देखिन्छ । यसैगरी प्राकृतिक प्रकोपको रूपमा रहेको चटयाङ्गको प्रकोप पनि दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको छ ।

६.१.३ सम्भावना तथा अवसर

पालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा पूर्वाधार विकास र आवास निर्माण गर्दै स्थानीय पहिचान युक्त वस्ति बसाल्ने सम्भावना रहनु, सडक सञ्जालको द्रुत गतिमा वृद्धि हुनु, आर्थिक गतिविधिको दरमा वृद्धि हुँदै जानु आदिलाई सम्भावनाका रूपमा लीन सकिन्छ । ग्रामीण क्षेत्रमा यातायात तथा सञ्चारका कारण धेरै वस्तिहरू बजार उन्मुख हुँदै जानु आदि पनि यो क्षेत्रको लागि अवसर हो भन्न सकिन्छ । भविष्यमा एकीकृत जग्गा विकास परियोजना मार्फत बजार क्षेत्रका केही स्थानहरूमा जग्गा एकीकरण आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरी गुरुयोजना बनाएर नयाँ व्यवस्थित वस्ति विकासका कार्यहरू अगाडि बढाउन सकिने सम्भावनाहरू पनि विद्यमान छन् । साथै नयाँ क्षेत्रमा वस्ति एकीकरण पद्धति मार्फत सहरी पूर्वाधार विकास एवम् विस्तार हुने अवसर पनि त्यत्तिकै बलियो रहेको छ ।

६.१.४ लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

लक्ष्य

सुरक्षित, व्यवस्थित आवास तथा वस्ति विकास विस्तारसँगै सांस्कृतिक एवम् पर्यटकीय आकर्षणको केन्द्र निर्माण हुने ।

उद्देश्य

१. सबै नागरिकलाई सुरक्षित तथा व्यवस्थित बसोबासको सुनिश्चित गर्नु ।

२. वातावरणमैत्री, भूकम्प तथा प्रकोप प्रतिरोधात्मक घर भवन तथा दिगो सहरी पूर्वाधारहरूको निर्माण भई उपयोगमा सहजता ल्याउनु ।

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सबै नागरिकलाई सुरक्षित तथा व्यवस्थित बसोबासको सुनिश्चित गर्नु ।	
१.१: सुरक्षित, व्यवस्थित एवं वातावरणमैत्री आवास तथा वस्ति विकास गर्ने	१. भू उपयोगका आधारमा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्य गर्दै एकीकृत आवास तथा वस्ति विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय नीति तथा कानुनहरू निर्माण गरिनेछ । २. आवास तथा वस्ति विकासको प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक सबै प्रकारका सहरी पूर्वाधार सहित सुरक्षाको प्रबन्ध मिलाइनेछ । ३. प्राकृतिक प्रकोप, संवेदनशील एवं असुरक्षित क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नागरिकलाई व्यवस्थित क्षेत्रमा स्थानान्तरण गर्दै व्यवस्थित वस्ति विकास गरिनेछ । ४. वस्तिहरूमा ल्याण्ड पुलिङ कार्यक्रम सञ्चालन गरी व्यवस्थित रूपमा वस्ति विकास गरिनेछ । **५.** ग्रामीण वस्तिहरूमा सबै प्रकारका आधारभूत भौतिक पूर्वाधारहरूको व्यवस्था मिलाउँदै संभाव्यताका आधारमा एकीकृत वस्ति विकास गरिनेछ । ६. सम्पूर्ण वडाहरूमा सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ (डिजिटल समेत) । ७. आरोग्य केन्द्र, योग शिविर, जेष्ठनागरिक हेरचाह केन्द्र, वाल आश्रम, वाल मनोरञ्जन केन्द्र जस्ता पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ ।
१.२: जोखिम क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तथा अति विपन्न, सीमान्तकृत परिवारलाई आवास व्यवस्था गर्ने	१. शारीरिक रूपमा पूर्ण अपाङ्गता भएका व्यक्ति, एकल, वेसहारा, असहाय ज्येष्ठ नागरिक आश्रय भवन तथा केन्द्रको व्यवस्था मिलाइनेछ । २. अति विपन्न, सीमान्तकृत वर्ग तथा हिंसा पीडित एकल महिलाहरूका लागि सुरक्षित आवासको व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. खुल्ला तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा अनधिकृत रूपमा बसोबास गर्ने सुकुम्वासीहरूका लागि सहुलियत दरमा सुरक्षित आवासको प्रबन्ध मिलाइनेछ । ४. न्यून आय भएका, दैनिक ज्याला तथा मजदुरीबाट जीवन गुजारा गर्ने श्रमशक्तिहरूका लागि सामुदायिक भवनहरू निर्माण गर्दै सुरक्षित बसोबासको व्यवस्था मिलाइनेछ । ५. सहर, बजार क्षेत्रमा अनधिकृत रूपमा बसोबास गर्ने घरपरिवारको पहिचान तथा यथास्थिति सङ्कलन गर्दै आवास कार्यक्रममा आबद्ध गरिनेछ ।
उद्देश्य २: वातावरणमैत्री, भूकम्प तथा प्रकोप प्रतिरोधात्मक घर भवन तथा दिगो सहरी पूर्वाधारहरूको निर्माण भई उपयोगमा सहजता ल्याउनु ।	
२.१: प्रकोप प्रतिरोधात्मक भवन तथा संरचनाहरू निर्माण गर्दै विपद् उत्थानशील बनाउने	१. सार्वजनिक एवं निजी भवनहरूलाई अनिवार्य रूपमा प्रकोप प्रतिरोधात्मक बनाइनेछ । २. राष्ट्रिय भवन संहितालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. नक्सा पास, भवन निर्माण स्वीकृत, जाँचबुझ एवं निर्माण अनुमति जस्ता कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्दै भवन निर्माण संहिता तथा मापदण्डलाई कडाइका साथ कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. ईटा, माटोबाट बनेका घर तथा ज्यादै पुराना, थोत्रा भवन एवं संरचनाहरूको प्रवलीकरण गर्न स्थानीयहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ। ५. सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, महिला तथा ज्येष्ठ नागरिक मैत्री बनाइनेछ र विपद् जोखिम न्यूनीकरणका पक्षलाई विशेष ध्यान दिइनेछ ।
२.२ सहरीकरणमा निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्ने	१. निजी तथा सहकारी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्दै सहरी पूर्वाधारहरू निर्माण एवं सञ्चालन गरिनेछ । २. गाउँपालिकाको उपयुक्त स्थानमा सभाहल निर्माण गरी सभा, सम्मेलन जस्ता कार्यक्रम सञ्चालनमा सहजता ल्याइनेछ । सभाहल निर्माण गर्दा बहुउद्देश्यीय लाभको सिद्धान्तलाई अङ्गीकार गरिनेछ । ३. निजी तथा सहकारी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा मुख्य-मुख्य बजार क्षेत्रहरूमा बहुउद्देश्यीय व्यापारिक भवनहरू निर्माण गरी सञ्चालनमा ल्याइनेछ । ४. सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा गाउँपालिका क्षेत्रभित्र उपयुक्त स्थानमा व्यवस्थित बसपार्कको निर्माण गरी सार्वजनिक—निजी साझेदारीको अवधारणामा सञ्चालन गरिनेछ । ५. सार्वजनिक जग्गालाई संरक्षित एवं अतिक्रमण हुनबाट जोगाउँदै लिज अवधारणामा खुल्ला क्षेत्रहरूमा खेलकुद मैदान, मनोरञ्जन पार्क, उद्यानहरू सञ्चालन गर्न निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

६.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा					
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा
२	पालिकास्तरीय बहुउद्देश्यीय सभा हल	सङ्ख्या	०	१			१००००	१५०००	२००००	४५०००
२	कर्मचारी आवास भवन	सङ्ख्या	०	१	५०००	१५०००				२००००
२	वडा कार्यालय स्तरोन्नती	सङ्ख्या	०	११	२५००	२५००	२५००	२५००	२५००	१२५००
२	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको भवन निर्माण	सङ्ख्या	७	१०	१००००	१००००	१००००			३००००
१	एक वडा एक बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन	सङ्ख्या	०	५	१५०००	१५०००	१५०००	१५०००	१५०००	७५०००
१	एक वडा एक पार्क व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	५				५०००	७५००	१२५००
	आवास, वस्ति विकास तथा सार्वजनिक निर्माणको जम्मा				**३२५००**	**४२५००**	**३७५००**	**३७५००**	**४५०००**	**१९५०००**

६.१.६ आवास, वस्ति विकास तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	पालिकास्तरीय बहुउद्देश्यीय सभा हल	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	५	३	३
२	कर्मचारी आवास भवन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	५	३	३
२	वडा कार्यालय स्तरोन्नती	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	९	१	५	३	३
२	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको भवन निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. ६ ७ र ११	९	१	५	३	३
१	एक वडा एक बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	५	३	३
१	एक वडा एक पार्क व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	५	३	३

६.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	सुरक्षित, सुलभ र वातावारणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास भएको हुने ।	भूकम्प प्रतिरोधी भवन	प्रतिशत	३३.१	३५	३८	४०	४२	४५	४५	गाउँपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धीत शाखाको प्रतिवेदन	भवन आचार संहिता सम्बन्धी चेतनामा वृद्धि र गाउँपालिकाबाट हुने कार्यान्वयन र अनुगमन थप प्रभावकारी भएको हुने
		व्यवस्थित सहरीकरण सहितको बस्ती	सङ्ख्या	०	०	०	०	१	१	१		
		पालिकाको मापदण्ड बमोजिम भवन निर्माण	प्रतिशत	१५	१८	२०	२२	२५	२८	२८		
असर	भौगोलिकरूपले विकट र विपद जोखिमयुक्त स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गर्न सहरी बस्ती बिस्तार मापदण्ड निर्माण भएको हुने ।	जोखिमयुक्त बस्तीको स्थानान्तरण	बस्ती सङ्ख्या	०	०	१	२	३	४	४		
		निर्माण भएका वस्ती विकास योजना सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
प्रतिफल	पालिकामा आवश्यकता अनुसका आवास तथा भवन निर्माण भएको हुने ।	कार्यपालिका भवन	सङ्ख्या	०	०	१	१	१	१	१		
		वडाकार्यलय भवन	सङ्ख्या	१०	११	११	११	११	११	११		
		कर्मचारी आवास	सङ्ख्या	०	०	०	०	१	१	१		
		सामुदायिक भवन	सङ्ख्या	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१७		
	विभिन्न आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, सामाजिक तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र विस्तृत इन्जिनियरिङ डिजाइन भएको हुने ।	भवन तथा आवास निर्माणकालागि वातावरणीय प्रभाव अध्ययन	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		
		भवन तथा आवास निर्माणकालागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		
	प्राकृतिक पहिरोको जोखिम बस्तीहरूलाई व्यवस्थापन भएको हुने ।	भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी विद्यालय भवन	सङ्ख्या	४६	४८	५०	५२	५४	५६	५६		
		भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	८	१०	१२	१४	१६	१८	१८		
		भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी वडा कार्यालय तथा अन्य सरकारी भवन	सङ्ख्या	१०	११	१२	१२	१२	१२	१२		
	विपन्न घर परिवारका लागि जनता आवास कार्यक्रम सचालन भएको हुने ।	विपन्नकालागि निर्मित आवास	सङ्ख्या	०	०	५	१०	१५	२०	२०		

६.२ सडक, पुल तथा यातायात व्यवस्था

६.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान अनुसार यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित, र अपाङ्गता भएका व्यक्ति अनुकूल बनाउने नीति राज्यले अवलम्बन गरेको छ । यातायात सुविधामा नागरिकहरूको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने, यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिने, सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गर्ने नीति राज्यले अङ्गीकार गरेको छ । यातायात क्षेत्रले देशको आर्थिक सामाजिक रूपान्तरणका लागि बलियो र भरपर्दो आधार निर्माण गर्ने, यातायात अन्तर्गत सडक, जल, रेलमार्ग, हवाई र रज्जुमार्गलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप सुरक्षित गर्ने, भरपर्दो, सुलभ र गुणस्तरीय बनाउने परिकल्पना १५ औं राष्ट्रिय योजनाले गरेको छ । त्यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार स्थानीय सडक, ग्रामीण सडक, कृषि सडक, झोलुङ्गेपुल, पुलेसाहरूको मर्मत सम्भार एवं स्तरोन्नति गर्ने, यातायात सुरक्षाको व्यवस्थापन गर्ने, स्थानीय सार्वजनिक यातायातको रुट निर्धारण, सेवाको गुणस्तरीयता निर्धारण गर्ने र भाडादर निर्धारण एवं नियमन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको कार्यक्षेत्र भित्र राखिएको छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिका मुख्य सडक सञ्जालमा मध्य पहाडी राजमार्ग अन्तर्गतको १६ कि.मि. सडक खण्ड अन्नपूर्ण गाउँपालिका पर्दछ । गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा पक्की सडकको विस्तार नभए पनि कच्ची सडकको विस्तार भइरहेको छ । गाउँपालिका सडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालू रहेको छ । ग्रामीण वडाको हकमा भने जिप, भ्यान, ट्याक्टर लगायतका यातायातका साधन सञ्चालन हुने गरेको छ । यहाँ राजमार्ग, सहायक राजमार्ग, पक्की तथा कालोपत्रे, ग्राभेल र कच्चि सबै प्रकारका सडकहरू रहेका छन् । बजार क्षेत्रमा सडकको अवस्था राम्रो रहेको छ भने ग्रामीण क्षेत्रमा कच्चि सडक रहेको छ । गाउँपालिका सबै वडाहरू सडक संजालसँग जोडिएका छन् ।

६.२.२ समस्या तथा चुनौती

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको प्रमुख समस्या भनेको विगतमा विना इन्जिनियरिङ ट्र्याक नमिलाइकन प्रत्येक घर-घर पुग्ने गरी खनिएका ग्रामीण सडकहरू जुन छोटा र सहज पहुँच पुग्ने प्रकृतिका छैनन् । यी सडकहरूमा यात्रा गर्दा समय बढी लाग्ने, घुमाउरो अनि इन्धन बढी खाने तथा सडकको ग्रेड पनि नमिलाइकन खनिएका सडकहरू हुन् । अहिले यीनै सडकहरूको स्तर उन्नति गर्दा झनै बढी लागत लाग्नु का साथै ट्राफिक मापदण्ड कायम गर्न पनि कठिनाइ हुने देखिएका छन् । मापदण्ड विना योजना पहिचान तथा छनौट हुनु, दक्ष श्रमिक तथा जनशक्ति उपलब्धतामा कमी रहनु, गुणस्तरीय निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता हुन नसक्नू, आदि लाई यहाँका समस्याका रूपमा चित्रण गर्न सकिन्छ । सडक प्रति सर्वसाधारणको अपनत्व अपेक्षाकृत नहुनु, सडक लम्बाइ वृद्धिका साथै मर्मत सम्भारको दायित्व वृद्धि भए अनुरूप स्रोत व्यवस्थापन नहुनु, सडक मार्गहरूको सीमा अतिक्रमण बढ्नु, पनि समस्याहरू हुन् । साँघुरो सडक हुनु, निजी सवारी साधनहरूको सङ्ख्या बढ्दै जानु, सडक दुर्घटनामा कमी आउन नसक्नू, अव्यवस्थित सडक मर्मत सम्भारका कारण यातायात व्यवस्थापनमा समस्या आउनु आदिलाई पनि समस्याका रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ । बाटोको सुविधा भएतापनि नालाको

व्यवस्था राम्रो हुन नसकेको कारण वर्षा याममा यातायात आवागमनमा समस्या हुने गरेको छ । केही कच्ची सडकमा सदाबहार रूपमा यातायातका साधन चलाउन सकिने अवस्था छैन ।

६.२.३ सम्भावना तथा अवसर

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाका प्राय सबै वस्तिहरूमा ग्रामीण सडकको पहुँच पुगिसकेको छ । यातायातको क्षेत्रमा गाउँपालिकाको अबको कार्य भनेको कम्तीमा पनि गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय (केन्द्र) देखि सबै वडा कार्यालयसम्म पुग्ने सडकहरू कालोपत्रे गर्ने रहेको छ । गाउँपालिकाभित्र कच्ची भए पनि सडक सञ्जाल विस्तार हुनु, गाउँपालिकाले यातायात पूर्वाधार निर्माणलाई प्राथमिकतामा राख्नु, यातायात पूर्वाधार निर्माणको लागि आवश्यक स्थानीय संरचनाको बलियो आधार निर्माण हुनु, यस क्षेत्रका सम्भावनाहरू हुन् । त्यसैगरी यातायात व्यवस्थापनमा अत्याधुनिक प्रविधिको प्रयोग बढ्दै जानु, प्रदूषण रहित सवारी साधनको प्रयोगमा वृद्धि हुनु, यातायात व्यवस्थापनका नयाँ प्रविधि भित्र्याउन निजी क्षेत्रको क्षमता वृद्धि हुनु, सहरीकरणसँगै सवारी साधनहरूको माग बढ्दै जानु, फराकिला र गुणस्तरीय सडक निर्माणमा सरकार तथा समुदायको चासो बढ्नु आदि दिगो यातायात व्यवस्थापनका अवसरहरू हुन् ।

६.२.४ लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

लक्ष्य

सडक सञ्जालको विस्तार एवं स्तरोन्नति भई सुरक्षित, भरपर्दो एवं सहज यातायात सेवाको विकास हुने ।

उद्देश्य

१. सुरक्षित र वातावरणमैत्री सडक पूर्वाधारको विकास, विस्तार एवं स्तरोन्नति गर्दै सडक सञ्जाल विकासबाट अन्तर आबद्धता बढाउनु ।
२. यातायात सेवालाई सहज, सर्वसुलभ एवं व्यवस्थित बनाउनु ।

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सुरक्षित र वातावरणमैत्री सडक पूर्वाधारको विकास, विस्तार एवं स्तरोन्नति गर्दै सडक सञ्जाल विकासबाट अन्तर आबद्धता बढाउनु ।	
१.१: सडक, पुलहरूको गुणस्तर सुधार, मर्मत सम्भार एवं स्तरोन्नति गर्ने ।	१. प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा जाने सडकलाई विशेष प्राथमिकताका साथ सांस्कृतिक सडकका रूपमा विकास गरिनेछ । २. स्थानीय यातायात कानुन तर्जुमा गरिनेछ । ३. सडक मापदण्डलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. यातायात गुरुयोजनाको पूर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ । ५. सवारी पार्किङ कार्यविधि तथा आचार संहिता तयारी गरिनेछ । ६. सडक अभिलेख अद्यावधिक गरिनेछ । ७. उपयुक्त सडकमा मात्र अटोरिक्सा सञ्चालनको अनुमति प्रदान गरिनेछ । ८. आवश्यक स्थानहरूमा यात्रु प्रतीक्षालयको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	९. पक्की सडकमा सडक लेन निर्धारण, सवारी संकेत तथा चिन्ह, जेब्रा क्रसिंग को व्यवस्था गरिनेछ १०. सडक निर्माणमा बायो इन्जिनियरिङ प्रणालीलाई प्राथमिकता दिइनेछ । ११. पूर्वाधार विकास समिति र सम्बन्धीत शाखालाई पूर्ण जनशक्ति सहित प्रविधिमैत्री बनाइनेछ । १२. सडक खण्डहरू नियमित रूपमा मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी गुणस्तर कायम राखिनेछ । १३. आवश्यकता एवं भू—बनौटका आधारमा सडक सर्भे तथा डिजाइनका आधारमा ढलान, पुल, कलभर्ट निर्माण गर्दै वर्षे भल पानी पनि व्यवस्थित हुने गरी सडक नालालाई व्यवस्थित गरी सडकलाई गुणस्तरीय बनाइनेछ । १४. सडक किनारा दायाँबायाँ आवश्यकताका आधारमा बायो इन्जिनियरिङ तथा वृक्षारोपण गरी सडकलाई हरियाली एवं वातावरणमैत्री बनाइनेछ । १५. मुख्य-मुख्य एवं बजार क्षेत्रका सडकहरूमा यात्रु प्रतीक्षालय, सडक फर्निचर, ट्राफिक चिन्ह, युटिलिटी कोरिडरहरू निर्माण गरी सडकलाई व्यवस्थित गरिनेछ। १६. सडक मापदण्ड कार्यविधिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै सडकको क्षेत्राधिकार निर्धारण गरी सडकलाई वर्गीकरण, नामाङ्कन, रेखाङ्कन, नक्साङ्कन एवं चौडा विस्तार गरिनेछ ।
१.२: सडक सञ्जाल विकास विस्तार गर्दै अन्तरपालिका आबद्धता बढाउने	१. यातायात व्यवस्थापनमा पालिका भित्रका सबै वडाहरूमा पहुँचको लागि फाष्ट ट्याक निर्माण गरिनेछ । २. सबै वस्ति, पर्यटकीय क्षेत्र एवं वडा केन्द्रहरू सम्म सडक सञ्जाल विस्तार गरिनेछ । ३. अन्तरपालिका जोड्ने सडकहरू विस्तार, स्तरोन्नति एवं नयाँ निर्माण गरी सडक सञ्जाल विकास गरिनेछ । ४. जिल्ला सडक, प्रदेश स्तरीय क्षेत्रीय सडक एवं राष्ट्रिय सडक सञ्जालसँग जोडिने गरी सडक विस्तार गर्दै बाह्य क्षेत्रसँगको अन्तर आबद्धता बढाइनेछ । ५. सडक सञ्जाललाई सुदृढ एवं प्रभावकारी बनाउन यातायात गुरुयोजना परिमार्जन गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । ६. स्थानीय सडकहरूको संरक्षण एवं सो माथि अपनत्व सिर्जना गर्न टोल विकास संस्थालाई जिम्मेवार बनाइनेछ । यसलाई व्यवस्थित गर्न कार्यविधि बनाइ कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
उद्देश्य २: यातायात सेवालाई सहज, सर्वसुलभ एवं व्यवस्थित बनाउनु ।	
२.१: सार्वजनिक यातायातलाई व्यवस्थित गर्दै सहज र सर्वसुलभ बनाउने	१. गाउँपालिकाभित्रका प्रमुख वस्ति तथा बजार क्षेत्रहरूलाई समेटिने गरी सिटीवस सञ्चालनमा ल्याइनेछ । यसका लागि निजी तथा सहकारी क्षेत्रसँग सहकार्य गरिनेछ । २. सबै वस्ति क्षेत्रसम्म सार्वजनिक यातायात सेवालाई विस्तार गरी यातायात सेवामा पहुँच अभिवृद्धि एवं सर्वसुलभ बनाइनेछ । स्थानीय यातायात रुटको

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	व्यवस्था मिलाउँदै बसपार्कबाट विभिन्न गन्तव्यमा सञ्चालन हुने गरी सार्वजनिक यातायातलाई व्यवस्थित गरिनेछ । सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा व्यवस्थित बसपार्क निर्माण गरिनेछ र जथाभाबी सवारी साधनहरू पार्किङ गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गरिनेछ । ३. ट्राफिक प्रहरीसँग सहकार्य गर्दै सवारी दुर्घटनामा न्यूनीकरण ल्याइने छ र सवारी साधनबाट हुँदै आएको प्रदूषणलाई नियन्त्रण गरिनेछ । ४. महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, असक्त तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सहजता एवं सुरक्षालाई समेत ध्यान दिँदै सार्वजनिक यातायातलाई सहज एवं बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री बनाइनेछ ।
२.२ः यातायात व्यवस्थापनमा लगानी वृद्धि गर्न निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्ने ।	१. बढी वातावरण प्रदूषण गर्ने, पुराना, थोत्रा तथा २० वर्ष आयु नाघेका सवारी साधनहरूलाई विस्थापित गर्दै निश्चित क्षेत्रहरूमा प्रवेश निषेध गरिनेछ । २. विद्युतीय, वातावरणमैत्री सवारी साधनको उपयोगका लागि निजी, सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ३. विद्युतीय गाडी सञ्चालनकालागि निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

६.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	सबै वडा केन्द्रसम्म कालोपत्रे सडक निर्माण (रु. २ करोड प्रति कि.मि. प्रस्तावित अनुमानको १० प्रतिशत जम्मा राखिएको)	कि.मि.	-	२०	५००००	६००००	८००००	९००००	१२००००	८००००	४.९२
	सडक स्तरोन्नती (रु. १ करोड प्रति कि.मि.) - प्रस्तावित अनुमानको १० प्रतिशत जम्मा राखिएको										
१	फेवा मार्ग (नागडाँडा — अधिकारी डाँडा - कार्कीको टहरा)	कि.मि.	-	११	५००००	६००००				२२०००	१.३५
१	नागडाँडा -सेराचौर — सौरेनी — ठूलाचौर -ठूलाखेत सडक	कि.मि.	-	१५	३००००	४००००	५००००	३००००		३००००	१.८४
१	रयाले — सेरा -मूलाछ्रे -धारापानी — काउले -ओडारे कृषि सडक	कि.मि.	-	३०		५००००	१०००००	१५००००		६००००	३.६९
१	भदौरे देउराली — काफलबोट -झारकोट — लामाचौर कृषि सडक	कि.मि.	-	७				४००००	३००००	१४०००	०.८६
१	बिरेठाँटी — बेंसी — तोमिजुङ — पात्लेखेत — ७ नं. वडा कार्यालय कृषि सडक	कि.मि.	-	८				२००००	६००००	१६०००	०.९८
१	महभिर — तान्चोक — कान्छीबराह -भचेक — तोल्का -लान्द्रुक पर्यटकीय सडक	कि.मि.	-	२०			३००००	५००००	१२००००	४००००	२.४६
१	बिरेठाँटी -दाङसिङ -सार्क्यू — लाम्द्वाली — लप्सीबोट (पर्वत) कृषि सडक	कि.मि.	-	२५		३००००	५००००	८००००	९००००	५००००	३.०७
१	चिम्रुङ — तमू -तिख्यान — नर्थोक — चाने कृषि सडक	कि.मि.	-	८	४००००	४००००				१६०००	०.९८
१	मूक्ती मार्ग स्तरउन्नती (तिखेढुङ्गा -घोरेपानी)	कि.मि.	-	१८				६००००	१२००००	३६०००	२.२१
१	कलाभिर — उरी -मेलाचे — किम्रुङ खोला — घुर्जुङ पर्यटकीय सडक	कि.मि.	-	१५	३००००	५००००	७००००			३००००	१.८४
१	कलाभिर — मत्क्यू -साम्रुङ - झिनु पर्यटकीय सडक	कि.मि.	-	८		३००००	५००००			१६०००	०.९८
१	पक्की पूल	सङ्ख्या	-	५	६००००	६००००	६००००	६००००	६००००	६००००	३.६९

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	ट्रस्ट पुल	सङ्ख्या	–	५	१५०००	१५०००	१५०००	१५०००	१५०००	१५०००	०.९२
१	कलभर्ट	सङ्ख्या	–	१५	५०००	१००००	१५०००	२००००	२५०००	१५०००	०.९२
१	झोलुङ्गे पुल (१२० मिटर मूनी)	सङ्ख्या	–	३		१५०००	१५०००	१५०००		९०००	०.५५
१	झोलुङ्गे पुल (१२० मिटर माथी)	सङ्ख्या	–	२					२००००	४०००	०.२५
२	यान्त्रिक पुल	सङ्ख्या	०	१					१०००००	२००००	१.२३
२	केवलकार सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	०	२	३०००	३०००				१२००	०.०७
१	जोखिमयुक्त सडक क्षेत्रमा सडक बार निर्माण	कि.मि.	१०	१५	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	०.०९
२	ट्राफिक सङ्केत तथा सडक सूचना पाटी व्यवस्थापन	सङ्ख्या	–	१५०	५००	५००	५००	५००	५००	५००	०.०३
	सडक तथा यातायातको जम्मा				**५७०००**	**९३०००**	**१०७४००**	**१२६४००**	**१५२४००**	**५३६२००**	३२.९६

६.२.६ सडक तथा यातायातका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	सबै वडा केन्द्रसम्म कालोपत्रे सडक निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	११	१	५	३	३
१	फेवा मार्ग (नागडाँडा — अधिकारी डाँडा - कार्कीको टहरा)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	फेवा मार्ग	११	१	५	३	३
१	नागडाँडा -सेराचौर — सौरेनी — ठूलाचौर -ठूलाखेत सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	रयाले — सेरा -मूलाछरे -धारापानी — काउले -ओडारे कृषि सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	भदौरे देउराली — काफलबोट -झारकोट — लामाचौर कृषि सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	बिरेठाँटी — बेंसी — तोमिजुङ — पात्लेखेत — ७ नं. वडा कार्यालय कृषि सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	महभिर — तान्चोक — कान्छीबराह -भचेक — तोल्का -लान्द्रुक पर्यटकीय सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	बिरेठाँटी -दाङसिङ -साक्र्यू — लाम्द्वाली — लप्सीबोट (पर्वत) कृषि सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	चिम्रुङ — तमू -तिख्यान — नर्थोक — चाने कृषि सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	मूक्ती मार्ग स्तरउन्नती (तिखेढुङ्गा -घोरेपानी)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	कलाभिर — उरी -मेलाचे — किम्रुङ खोला — घुर्जुङ पर्यटकीय सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	कलाभिर — मत्क्यू -साम्रुङ - झिनु पर्यटकीय सडक	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	तोकिएको सडक	११	१	५	३	३
१	पक्की पूल	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	ठोट्ने खोला, ठूला खोला-(सौरेनी-ठूलाचौर), अँधेरी खोला, मोदी खोला (लान्द्रुक-घान्द्रुक), भुरुङ्दी खोला(तिखे ढुङ्गा-उल्लेरी	११	१	५	३	३
१	ट्रस्ट पुल	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	११	१	५	३	३
१	कलभर्ट	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	११	१	५	३	३
१	झोलुङ्गे पुल (१२० मिटर मूनी)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	११	१	५	३	३
१	झोलुङ्गे पुल (१२० मिटर माथी)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	११	१	५	३	३
२	यान्त्रिक पुल	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	उरी - ताउलुङ्ग	११	१	५	३	३
२	केवलकार सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	लान्द्रुक-मर्दी हिमाल, भदौरे-पञ्चासे	११	१	५	३	३
१	जोखिमयुक्त सडक क्षेत्रमा सडक बार निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	११	१	५	३	३
२	ट्राफिक सङ्केत तथा सडक सूचना पाटी व्यवस्थापन	पालिका	सबै वडा	११	१	५	३	३

६.२.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	सङ्घ, प्रदेश तथा गाउँपालिकाको समन्वयका आधारमा सडक तथा यातायात पूर्वाधार विकास गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासका अवसरमा नागरिकको सहज पहुँच भएको हुनेछ ।	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५	९५	९५	९५	गाउँपालिका प्रोफाइल, पालिका प्रगति विवरण, प्राविधिक शाखा	जनताको माग अनुसार यातायातको व्यवस्थापन भएको हुने, सडक पूर्वाधारमा लगानी वृद्धि हुने
		सर्वयाम सडक	कि.मि.	७८	९८	१०८	१२०	१४०	१६०	१६०		
असर	योजनाको दीर्घकालीन उपयोगको लागि निर्माण भइसकेको पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मत संभार भएको हुनेछ ।	यातायात सुचारु सडक लम्बाइ	कि.मि.	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	२००	२००		
		नियमित मर्मत संभार भएको सडकको लम्बाइ	कि. मि.	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	२००	२००		
प्रतिफल	पालिकाको सडक संजाल सुदृढ भएको हुनेछ । छिटो, भरपर्दो र वातावरण मैत्री सडक सञ्जाल विकास गर्न सहयोगी हुने प्रविधि तथा उपायहरू अबलम्बन भएको हुने ।	अन्तर पालिका सडक सञ्जाल विस्तार	कि.मी.	३०	३२	३४	३६	३८	४०	४०		
		वायोइञ्जिनिरिङ्ग प्रविधी र सडक साइड वृक्षारोपण	कि.मी.	०	१	२	३	४	५	५		
		बाढी नियन्त्रणकालागि ग्याभिन वाल निर्माण	कि.मी.	१.५	२	२.५	३	३.५	४	४		
	प्रत्येक वडाहरूमा र महत्त्वपूर्ण स्थलहरूमा, बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार भएको हुनेछ ।	पालिकामा सञ्चालित ४ पाङ्ग्रे यातायातका साधन	सङ्ख्या	३०	३२	३४	३६	३८	४०	४०		
		कच्ची सडक	कि.मी.	२००	२१०	२२०	२३०	२४०	२५०	२५०		
		ग्राभेल सडक	कि.मि.	१००	१२०	१४०	१६०	१८०	२००	२००		
		कालोपत्रे	कि.मि.	१८	२०	२५	३०	३५	४२	४२		
		ट्र्याक खोलिएको सडक	कि.मि.	७००	७०५	७१०	७१५	७२०	७२५	७२५		
		पक्की पुल	सङ्ख्या	४	५	६	७	८	९	१०		
		सडक नाली	कि.मि.	६०	८५	११०	१३५	१६०	१८५	१८५		
		सडक पेटी	कि.मि.	०	०.५	१	१.५	२	२.५	२.५		

६.३ विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा

६.३.१ पृष्ठभूमि

नवीकरणीय ऊर्जाको उत्पादन तथा विकास गर्ने, नागरिकका आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिका लागि सुपथ र सुलभ रूपमा भरपर्दो ऊर्जाको आपूर्ति सुनिश्चित गर्ने र ऊर्जाको समुचित प्रयोग गर्ने प्रावधान नेपाल संविधानमा राखिएको छ । जलविद्युत उत्पादन वृद्धि र हरित अर्थतन्त्र प्रवर्द्धनलाई १५ औं राष्ट्रिय योजना अनुसार रूपान्तरणका प्रमुख सम्वाहकका रूपमा, र स्वच्छ एवं नवीकरणीय ऊर्जालाई दीर्घकालीन लक्ष्य प्राप्तिको सहयोगी क्षेत्रको रूपमा ग्रहण गरिएको छ । स्वच्छ ऊर्जा खपतमा वृद्धि गरी वातावरण र जलवायुमा पर्ने नकारात्मक असर कम गर्ने, स्वच्छ ऊर्जा उपभोगमा समुन्नत हुने परिकल्पना पनि १५ औं योजनामा गरिएको छ । त्यसैगरी स्थानीय विद्युत वितरण प्रणाली र सेवाको व्यवस्थापन गर्ने, सञ्चालन एवं नियमन गर्ने, वैकल्पिक ऊर्जा सम्बन्धी प्रविधि विकास, हस्तान्तरण, क्षमता अभिवृद्धि एवं प्रवर्द्धन गर्ने, साना जलविद्युत आयोजनाको (१ मेगावाट सम्मका) तथा वैकल्पिक ऊर्जा सम्बन्धीको नीति, कानुन, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रभित्र राखिएको छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिको घरधुरीहरूमा उज्यालोको प्रमुख स्रोत (९८.२ प्रतिशत) विद्युत नै हो । राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार १.२ प्रतिशत घर परिवारको सौर्य ऊर्जामा पहुँच रहेको देखिन्छ । पालिकाले विद्युतीय ऊर्जालाई पूँजी निर्माणको प्रमुख स्रोतका रूपमा विकास गर्न आवश्यक छ ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौती

न्यून सङ्ख्यामा विद्युत ट्रान्समिटर र कमजोरका कारण विद्युत सेवा समय समयमा अवरुद्ध, विद्युतका काठका पोललाई विस्थापित नहुँदा असुरक्षा बढ्दो, सार्वजनिक स्थल एवं सडक क्षेत्रमा बत्तीहरू नहुँदा रातमा असुरक्षा बढ्दो, वैकल्पिक खासगरी सौर्य ऊर्जा सदुपयोगमा कमी, खाना पकाउने एलपि ग्याँसमा न्यूनीकरण गर्नु, विद्युतीय चुल्होहरूलाई प्रवर्द्धन गर्नु, स्थानीय स्तरमा विद्युत खपतमा वृद्धि ल्याउनु, सौर्य ऊर्जालाई भरपर्दो वैकल्पिक ऊर्जाको रूपमा स्थापित गर्नु आदि अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा विद्यमान ऊर्जा विकासका समस्या तथा चुनौतीहरू हुन्।

६.३.३ सम्भावना तथा अवसरहरू

केन्द्रीय विद्युत लाइन प्रसारण सेवाबाट सबै घरघर वस्तिहरूमा विद्युतीय सेवा उपलब्ध, विद्युतमा आधारित सबै प्रकारका उद्योग व्यवसायहरू सञ्चालनमा ल्याउन सकिने, धार्मिक, ऐतिहासिक एवं सार्वजनिक स्थल एवं सडकहरूमा सौर्य ऊर्जालाई उपयोगमा ल्याउन सकिने, विद्युत एवं वैकल्पिक ऊर्जामा आधारित यातायात सेवाहरू सञ्चालन गर्न सकिने, विद्युतीय ऊर्जालाई रोजगारी प्रवर्द्धन प्रयोग गर्न सकिने, कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा ऊर्जा खपत को मात्रा बढाउन सकिने जस्ता अवसरहरू रहेका छन् ।

६.३.४ लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

<u>लक्ष्य</u>

विद्युतीय साधन श्रोतहरूको अधिकतम सदुपयोग भई विद्युत खपतमा अभिवृद्धि भएको हुने

उद्देश्य

१. विद्युत आपूर्तिलाई दिगो र भरपर्दो बनाउँदै उत्पादनशील क्षेत्रमा विद्युत खपतमा वृद्धि ल्याउनु
२. वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगबाट विद्युतीकरणमा वृद्धि ल्याउनु

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १ः विद्युत आपूर्तिलाई दिगो र भरपर्दो बनाउँदै उत्पादनशील क्षेत्रमा विद्युत खपतमा वृद्धि ल्याउनु	
१.१ः विद्युत आपूर्तिलाई नियमित र भरपर्दो बनाउने	१. नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग सहकार्य गर्दै घरघरमा केन्द्रीय विद्युत प्रसारण लाइनबाट विद्युत वितरणको व्यवस्था मिलाउँदै विद्युत आपूर्तिलाई भरपर्दो बनाइनेछ। २. विद्युत ट्रान्फरमर, पोल तथा पावर पोलहरूको मर्मत सम्भार, पुराना काठका पोलहरूको विस्थापित गर्दै विद्युत लाइनलाई सुरक्षित र भरपर्दो बनाइनेछ । ३. विद्युत लाइनलाई भूमिगत तथा युटिलिटि कोरिडरहरू निर्माण गरी सुरक्षित वितरणको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
१.२ः उत्पादनशील क्षेत्रमा विद्युत उपयोग गर्दै विद्युत खपतमा अभिवृद्धि ल्याउने	१. खाना पकाउन एलपि ग्याँस तथा दाउराको सट्टामा विद्युतीय उपकरणहरूको प्रयोगलाई प्रोत्साहित गरिने छ । यसका लागि विद्युतीय चुल्हो (इन्डक्सन) र राइस कुकुरको विक्री वितरणलाई सहज बनाइनेछ । २. रोजगारीका आधारमा बढी विद्युत खपत गर्ने उद्योग व्यवसायहरूलाई विशेष प्रकारको प्रोत्साहन तथा सुविधाहरू प्रदान गरिनेछ । ३. बढी विद्युत खपत हुने सबै प्रकारका विद्युतीय सवारी साधनहरूको प्रयोगलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
उद्देश्य २ः वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगबाट विद्युतीकरणमा वृद्धि ल्याउनु	
२.१ः नवीकरणीय ऊर्जाको प्रवर्द्धन गर्दै उपयोगमा अभिवृद्धि ल्याउने	१. सडक किनार, सार्वजनिक स्थल, धार्मिक एवं पर्यटकीय क्षेत्रहरूमा सौर्य ऊर्जा प्रयोगलाई विस्तार गरिनेछ । २. घरघरमा खाना पकाउने इन्धनका रूपमा वैकल्पिक ऊर्जालाई प्रयोगमा ल्याउन प्रोत्साहित गरिनेछ । ३. सार्वजनिक कार्यालयहरूमा सौर्य ऊर्जाका प्यानलहरू जडान गरी राखी सौर्य ऊर्जा प्रयोगमा व्यापकता ल्याउँदै आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ । ४. अति विपन्न, गरिब, सीमान्तकृत, दलितका घर वस्तिहरूमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउँदै विद्युत सेवालाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
२.२ः विद्युत व्यवस्थापनमा निजी तथा सहकारी क्षेत्रको लगानीमा थप वृद्धि ल्याउने	१. बढी विद्युत खपत हुने प्रकृतिका उद्योग व्यवसायहरू चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोरेज, शीतभण्डारण, प्रशोधन केन्द्र जस्ता उद्योगहरू सञ्चालनका लागि निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । २. विद्युतीय सवारी साधनहरूको प्रयोगमा जोडि दिँदै चार्जिङ सेन्टरहरू स्थापना गर्न सहकारी संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ३. साना इलेक्ट्रिक सवारी साधनहरू सञ्चालनमा सहकारी क्षेत्रलाई विशेष सहुलियतको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

६.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	सबै बस्तीमा विद्युतीकरण तथा राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमा जोड्ने	एकमुस्ट			५००	५००	५००			१५००	०.०९
२	मोदी खोला, छोम्रोङ खोला, किम्रुङ खोला, भुरुङ्दी खोला लगायतमा जलविद्युत उत्पादन सहजीकरण कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	५	५००					५००	०.०३
१	काठे पोल विस्थापन	सङ्ख्या	-	५००	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	नाङ्गो तार विस्थापन	एकमुस्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	०.४६
२	मुख्य बस्ती र मुख्य सडक क्षेत्रमा सडक बत्ती जडान	सङ्ख्या	-	२५०	२०००	२५००	३०००	३५००	४०००	१५०००	०.९२
१	थ्रीफेज लाइन विस्तार	एकमुस्ट			५००					५००	०.०३
१	ट्रान्स्फरमर स्थानान्तरण	सङ्ख्या	०	२५		५००				५००	०.०३
१	विद्युतीय पोल स्थानान्तरण	सङ्ख्या	०	५०			५००	५००		१०००	०.०६
	जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा				**५५००**	**५५००**	६०००	६०००	६०००	२९०००	१.७८

६.३.६ जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	सबै बस्तीमा विद्युतीकरण तथा राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमा जोड्ने	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. ७ ८ ९ १० र ११	७	१	२	२	२
२	मोदी खोला, छोम्रोङ खोला, किम्रुङ खोला, भुरुङ्दी खोला लगायतमा जलविद्युत उत्पादन सहजीकरण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	मोदी खोला, छोम्रोङ खोला, किम्रुङ खोला, भुरुङ्दी खोला	७	१	२	२	२
१	काठे पोल विस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	७	१	२	२	२
१	नाङ्गो तार विस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	७	१	२	२	२
२	मुख्य बस्ती र मुख्य सडक क्षेत्रमा सडक बत्ती जडान	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	७	१	२	२	२
१	थ्रीफेज लाइन विस्तार	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	७	१	२	२	२

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	ट्रान्स्फर्मर स्थानान्तरण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	७	१	२	२	२
१	विद्युतीय पोल स्थानान्तरण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	७	१	२	२	२

६.३.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	परम्परागत ऊर्जाको प्रतिस्थापन गरी वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोगमा बृद्धि भएको हुने ।	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९८.२	९९	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्बन्धीत शाखाको प्रतिवेदन	सम्बन्धीत कार्यालयहरूले आफूलाई समसामयिक अद्यावधिक गरेको हुने,
असर	नविकरणिय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा ऊर्जा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि भएको हुने ।	जलविद्युत् उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	०	०	०	०	०	०	०		
		प्रतिव्यक्ति विद्युत् उपभोग (वाट प्रति घण्टा)	घण्टा	२४०	२६०	३००	३५०	४००	४५०	४५०		
		लघु जल विद्युत उत्पादन क्षमता	किलोवाट	१२०	१३०	१४०	१५०	१६०	१७०	१७०		
प्रतिफल	ऊर्जा वितरण प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् भरपर्दो बनाई विद्युत पहुँचमा बृद्धि गरी खपत बढी भएको हुने ।	थ्री फेज लाइनको बिस्तार	प्रतिशत	२०	३०	४०	५०	७०	९०	९०		
		राष्ट्रिय प्रसारण लाइन मार्फत विद्युतीकरण भएको परिवार	प्रतिशत	४०	५०	६०	७०	८०	९०	९०		
		खाना पकाउने इन्धनका रूपमा बिद्युत प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	०.१	५	१०	२५	५०	७५	७५		
	वैकल्पिक ऊर्जाको विस्तार गरी दिगो, भरपर्दो गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाइने छ ।	सोलार ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	१.२	१.२	१.२	१.२	१.२	१.२	१.२		
		सोलार ऊर्जा उत्पादन	कि.वा.	२	२	२	२	२	२	२		
		बायोग्यास (गोवरग्यास) प्रयोग गर्ने घरपरिवार	सङ्ख्या	०	०	०	०	०	०	०		

६.४ सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

६.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान अनुसार राष्ट्रिय आवश्यकता अनुसार सूचना प्रविधिको विकास विस्तार गरी सर्वसाधारणको सहज सरल पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गर्ने, नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सूचना केन्द्र तथा पुस्तकालयको स्थापना, प्रवर्द्धन गर्ने नीति राज्यले अङ्गीकार गरेको छ । १५ औं योजनाले सूचना प्रविधि तथा सञ्चार पूर्वाधार र वृहत् सञ्जालीकरणलाई रूपान्तरणको प्रमुख सम्वाहकका रूपमा ग्रहण गरेको छ । सत प्रतिशत जनसङ्ख्या आधुनिक सञ्चारको पहुँच भित्र आबद्ध हुने, सरकारी तथा निजी कारोबारहरूमा सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोग भई सुशासन विकास गर्ने र समृद्धिमा सञ्चार क्षेत्रको उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने, सुशासन कायमका लागि सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने, सञ्चार क्षेत्रमा सर्वसुलभ प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गर्ने, संस्थागत क्षमता विकासका साथै एकीकृत डिजिटल सेवा प्रवर्द्धन गर्ने, डिजिटल नेपालको अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याउने परिकल्पना १५ औ योजनामा गरिएको छ । त्यसैगरी एफ.एम रेडियो (१०० वाट सम्मको) सञ्चालन, अनुमति, नवीकरण, खारेजी, नियमन गर्ने, सूचना तथा अभिलेख केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने, स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापनमा नवीनतम सूचना प्रविधिको उपयोग गर्ने, स्थानीय तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन गरी नवीनतम प्रविधियुक्त र सूचना प्रणालीमा आबद्धता गर्ने, स्थानीय क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको विकास एवं प्रवर्द्धन गर्ने र सङ्घ प्रदेशको कानुनको अधीनमा रही स्थानीय क्षेत्रभित्र इन्टरनेट सेवा, टेलिसेण्टर, केवल तथा तार विहीन टेलिभिजन प्रसारणको अनुमति, नवीकरण तथा नियमन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रभित्र राखिएको छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा १०० प्रतिशत परिवारले कुनै न कुनै किसिमको सञ्चार उपकरणहरू प्रयोग गरिरहेको अवस्था छ । वडाहरूमा ल्याण्डलाइन, मोवााइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएका छन् । ८० प्रतिशत घरधुरीले इन्टरनेट सेवा प्रयोग गरिरहेका छन् । गाउँपालिका करिब ८० प्रतिशत क्षेत्रमा मोबाइल नेटवर्क कभरेज रहेको छ । गाउँपालिकाको आठ वटा सार्वजनिक स्थलमा फ्रि वाईफाई सेवा उपलब्ध भएको छ ।

६.४.२ समस्या तथा चुनौती

भौगोलिक विकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई ग्रामीण वडासम्म द्रुतता दिन सजिलो छैन । सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको पर्याप्त उपयोग हुन सकेको छैन । सूचना तथा सञ्चारको संरचनागत विकासका पूर्वाधारमा कमी देखिन्छ । सूचना प्रविधिको विकास र साइवर सुरक्षाको लागि पर्याप्त संरचनागत व्यवस्था भएको छैन । केही स्थानहरूमा मोबाइल नेटवर्क अनियमित तथा ज्यादै कमजोर भएकोले सेवा प्रयोग एवं वडा कार्यालयको सेवा प्रवाहमा समेत बाधा पुगेको छ । हालसम्म अप्टिकल फाइबर पुग्न सकेको छैन ।

६.४.३ सम्भावना तथा अवसरहरू

विद्यालय, स्वास्थ्य केन्द्र लगायत सम्पूर्ण सार्वजनिक संस्थाहरूको कार्य प्रणालीलाई सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट थप चुस्त दुरुस्त र प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ । प्रविधिको भरपूर उपयोग गरी पर्यटकीय, कला, भाषा तथा संस्कृतिको दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण स्थलहरूको संरक्षण एवम् प्रवर्द्धन गर्न सकिने र सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई थप सर्व सुलभ बनाउन सकिन्छ । सूचना तथा सञ्चारको विकासले समग्र आर्थिक विकासको गतिविधिलाई पारदर्शी, चुस्त दुरुस्त र प्रभावकारी बनाउन टेवा पु-याउनेछ ।

६.४.४ लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

लक्ष्य

स्थानीयहरूको सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा पहुँच अभिवृद्धि गर्दै इ—गभरनेन्स कायम भएको हुने

उद्देश्य

१. सूचना तथा सञ्चारका प्रविधिलाई विस्तार गर्दै गुणस्तरीय एवं भरपर्दो बनाउनु
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि उपयोग गर्दै विद्युतीय सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उदेश्य १ः सूचना तथा सञ्चारका प्रविधिलाई विस्तार गर्दै गुणस्तरीय एवं भरपर्दो बनाउनु	
१.१ः सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका पूर्वाधारहरू विस्तार एवं निर्माण गर्ने	१. सम्पूर्ण विद्यालय र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा विद्युतीय हाजिरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ। २. टेलिफोन र इन्टरनेट सेवाको गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि सेवा प्रदायक निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । ३. महत्त्वपूर्ण सम्पदा स्थलहरूमा वाइफाई सेवाको व्यवस्थापन गरिनेछ । ४. रेडियो, अनलाइन, छापा र विद्युतीय माध्यम तथा सामाजिक संजालहरू मार्फत मानवीय विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ५. सूचना प्रविधि शाखालाई प्रभावकारी बनाइनेछ । ६. गाउँपालिकास्तरीय र वडा स्तरबाट प्रवाह हुने सेवाको लागि विद्युतीय भुक्तानी प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ । ७. मोवाइल नेटवर्क कभरेजमा गुणस्तरीयता ल्याउन मोवाइल टावरहरू थप एवं विस्तार गर्न नेपाल टेलिकम एवं सेवा प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरिनेछ। ८. फाइबर केवल विस्तारलाई जोड दिँदै इन्टरनेट सेवा प्रदायकहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । ९. आइसिटि नेटवर्कसँग सम्बन्धीत राउटर, स्विच, फाइरवाल, लोडव्यालेन्स लगायतका उपकरण पूर्वाधारहरूको विस्तार गरिनेछ । १०. बढी क्षमता भएका तीव्रगतिका इन्टरनेटहरू सञ्चालनमा ल्याइनेछ । ११. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिहरू नियमित सञ्चालनका लागि आवश्यक विद्युत सुविधा उपलब्ध गराउन विद्युत प्राधिकरण तथा नवीकरणीय वैकल्पिक ऊर्जाको प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
१.२ः आइसिटि सेवाहरूलाई विस्तार	१. मुख्य-मुख्य सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा निःशुल्क वाईफाईको व्यवस्था मिलाई इन्टरनेट पहुँचमा सहजता ल्याइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
गर्दै उपलब्धतामा सहजता ल्याउने	२. घर, कार्यालय लगायतका क्षेत्रहरूमा आइसिटबाट लाभान्वित हुने व्यवस्था मिलाइने छ । ३. स्वास्थ्य चौकी, सुरक्षा चौकी, दमकल, एम्बुलेन्स जस्ता सार्वजनिक एवं संवेदनशील क्षेत्रहरूमा बढी क्षमताका इन्टरनेट सेवा निःशुल्क उपलब्ध गराइनेछ । ४. विद्यालयहरूमा आइसिटिलाई प्रभावकारी बनाउँदै ई—पुस्तकालय, ई—हाजिरी, सिसिटिभी, डिजिटल बोर्ड, अनलाइन कक्षाको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
उदेश्य २ः सूचना तथा सञ्चार प्रविधि उपयोग गर्दै विद्युतीय सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु	
२.१ःसार्वजनिक सेवाहरूलाई अनलाइन गर्दै आइसिटिको उपयोगमा वृद्धि ल्याउने	१. सम्भव भए सम्मका सबै सार्वजनिक सेवाहरूलाई अनलाइन गरी पालिकाका सेवाहरू कुनैपनि क्षेत्र स्थानमा रही सहजै लिन सक्ने बनाइनेछ । यसका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास तथा प्रबन्ध मिलाइनेछ । २. पालिकाको खरिद प्रक्रिया, राजस्व सङ्कलन, नक्सापास लगायतका सेवाका लागि बेग्लाबेग्लै कम्प्युटर सफ्टवेयर निर्माण गरी सेवामा सहजता एवं पारदर्शी बनाइनेछ । ३. मोवाइल एप्स निर्माण एवं अद्यावधिक गर्दै गाउँपालिकाका सबै गतिविधिहरू प्रवाह गरिनेछ । ४. पालिकाको वेबसाइटलाई अद्यावधिक गर्दै सूचनाहरू नियमित रूपमा सूचना तथा प्रकाशनहरू अपलोड गर्ने, स्वतः प्रकाशन, सूचना माथिको हकलाई सुनिश्चित गरिनेछ । ५. पालिकाको सूचना केन्द्रलाई डिजिटाइजेशन गर्दै एकीकृत तथ्याङ्क प्रणालीको रूपमा विकास गरिनेछ ।
२.२ः सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा निजी, सहकारी क्षेत्रको लगानीमा अभिवृद्धि ल्याउने	१. आइसिटिमा आधारित सेवा तथा उद्योग व्यवसायहरू सञ्चालन गर्न निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गदै सहकार्य गरिनेछ । २. दक्ष, सीपयुक्त जनशक्ति विकासका लागि आइसिटिमा आधारित प्रशिक्षण केन्द्र, प्राविधिक शिक्षालय तथा उच्च शिक्षा कलेज सञ्चालन गर्न निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्दै सहकार्य गरिनेछ । ३. सूचना तथा प्रविधिमा आधारित हार्डवेयर डिभाइस एवं सफ्टवेयर एप्लिकेशनहरू विकास गरी बाह्य राष्ट्रहरूमा निकासी गर्न निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्दै आवश्यक सेवा सुविधाहरू उपलब्ध गराइनेछ । ४. डिजिटल प्रविधि मार्फत आर्थिक कारोबार हुने क्षेत्रहरूका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार एवं उपकरण निर्माणमा निजी तथा सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

६.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	मोवाइल टावर विस्तार	सङ्ख्या	-	५	५००					५००	०.०३
१	फाइबर नेट विस्तार (सबै बस्ती)	एकमुस्ट				५००				५००	०.०३
२	सार्वजनिक कार्यालय तथा स्थानमा सिसि क्यामेरा जडान	सङ्ख्या	१	२५	१०००	१२००	१५००	१८००	२०००	७५००	०.४६
२	सार्वजनिक कार्यालयमा ई-हाजिरी व्यवस्थापन	सङ्ख्या	१	५०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	आपत्कालिन उद्धार सूचना प्रसारण एप निर्माण	सङ्ख्या	०	१			१०००			१०००	०.०६
	सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिको जम्मा				२०००	२२००	३०००	२३००	२५००	१२०००	०.७४

६.४.६ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	मोवाइल टावर विस्तार	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	५	३	३
१	फाइबर नेट विस्तार (सबै बस्ती)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	९	१	५	३	३
२	सार्वजनिक कार्यालय तथा स्थानमा सिसि क्यामेरा जडान	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	९	१	५	३	३
२	सार्वजनिक कार्यालयमा ई-हाजिरी व्यवस्थापन	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	९	१	५	३	३
२	आपत्कालिन उद्धार सूचना प्रसारण एप निर्माण	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	९	१	५	३	३

६.४.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास मार्फत पालिकाबासीको जीवनस्तरमा सहजता भएको हुने ।	मोबाइल नेटवर्क कभरेज क्षेत्र	प्रतिशत	८५	८८	९०	९५	१००	१००	१००	गाउँपालिका प्रोफाइल,	सूचना प्रविधिमा
		ईन्टरनेटमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	८०	८८	९०	९५	१००	१००	१००		

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
असर	सूचना तथा सञ्चार सेवालाई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग भएको हुने ।	उद्यम व्यवसायमा सूचना प्रविधि प्रयोग गर्ने व्यक्ति	प्रतिशत	७०	७५	८०	८५	९०	९५	९५	सूचना प्रविधि शाखा, CBS Report २०७८	थप लगानी वृद्धि भएको हुने
		टेलिफोन /मोवमइल भएको परिवार	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		अप्टिकल फाइबरको बिस्तार	प्रतिशत	११	१५	२५	४०	५०	६०	६०		
प्रतिफल	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नया खोज तथा अनुसन्धान र विकासको लागि कानुनी आधार तयार भएको हुने ।	सूचना प्रविधि नियमन कानुन निर्माण	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
	समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटाइजेसन मार्फत सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार भएको हुने ।	ईन्टरनेट उपलब्ध भएका विद्यालय	सङ्ख्या	५६	५६	५६	५६	५६	५६	५६		
		ईन्टरनेट उपलब्ध भएका सरकारी कार्यालयहरू	प्रतिशत	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६		
		फ्रि वाईफाई उपलब्ध भएका सार्वजनिक स्थलहरू	सङ्ख्या	८	८	८	८	८	८	८		
		ई-कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरू	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
		डिजिटल सूचना पाटी	सङ्ख्या	१	५	१२	२०	२६	२६	२६		
	सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चित भएको हुने ।	सञ्चारका कुनै एक साधन उपलब्ध घरधुरी	प्रतिशत	१००%	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		राष्ट्रिय पत्रपत्रिका नियमित रूपमा उपलब्ध हुने सार्वजनिक पुस्तकालय	सङ्ख्या	०	१	१	१	२	२	२		

परिच्छेद — सातः वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन विकास

नेपालको संविधानको धारा ३० लगायत अनुसूचीहरूमा स्वच्छ वातावरण कायम गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद -१३ को दफा (९७,९८,९९) मा स्थानीय तहको सम्पत्तिको संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । सोही ऐनको परिच्छद-४ को दफा २५० मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगका बारेमा व्यवस्था गरिएको छ । ऐनको परिच्छेद-२४ मा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र स्थानीय सरकारको भूमिकाको बारेमा व्यवस्था गरिएको छ । दिगो विकासको लक्ष्य नं. ६, १३, १४ र १५ मा वातावरण संरक्षण विकास र उपयोगका बारेमा उल्लेख गरिएको छ । सङ्घीय सरकारको १६औं पञ्चवर्षीय आवधिक योजनामा लक्ष्य हासिल गर्नका लागि तयार गरिएका १३ वटा विशेष क्षेत्रहरू मध्ये जैविक विविधता, जलवायु परिवर्तन र हरित अर्थतन्त्रलाई विशेष जोड दिएको छ भने गण्डकी प्रदेश सरकारको दोस्रो आवधिक योजनामा पनि वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनको विकासमा जोड दिएको छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको १५ वर्षे दीर्घकालीन योजनामा पनि यो क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।

मानवका लागि मात्र नभएर समस्त जीवजन्तुका निम्ति समेत प्राण-वायु, पानी र जमिन-माटो अस्तित्व, वृद्धि र विकासका प्रमुख आधार हुन् । ती तीन जीवन धारको धरातललाई सबल, सुदृढ, स्वच्छ एवं सुसज्जित पार्नमा वनस्पतिको अत्यन्त ठूलो योगदान रहन्छ, यद्यपि वन-वनस्पतिलाई पनि माटो र पानीमा भर पर्नुपर्छ, आफ्नो अवस्थिति, पोषण, वृद्धि, उत्पादकत्व र निरन्तर अस्तित्वका लागि । मानिस आफ्नो सृष्टि कालदेखि नै जीविका र जनजीवनका विविध महत्त्वपूर्ण उद्देश्य परिपूर्ति गर्न विभिन्न प्रकारले बोट बिरुवा, वन-जङ्गल माथि अत्याधिक मात्रामा आश्रित रहेको छ ।

हाम्रो देशको अधिकांश भूभाग भिरालो, अस्थिर, कमजोर, संवेदनशील भएको र अत्याधिक जनता ग्रामीण बस्ती र कृषिमा आधारित रहेको हुँदा पनि यहाँको वन-जङ्गलको महत्त्व र आवश्यकता तुलनात्मक रूपले अझै बढी प्रस्ट र प्रगाढ छ; त्यसैगरी यसको संरक्षण र सम्वर्द्धनको अनिवार्यता पनि । केही समय यता कृषि विकास, वातावरणीय सन्तुलन, उद्यमशीलता, विकासका मानवीय पक्ष, आर्थिक योजना र नीति, व्यवस्थापकीय अर्थशास्त्र, प्राकृतिक संसाधन व्यवस्थापन र दिगो विकास संरक्षण तथा ग्रामीण विकास जस्ता सवालहरू जटिल बन्दै आएका छन् । मानव र प्रकृति बीच गहिरो र अन्योन्याश्रित सम्बन्ध छ । प्राकृतिक स्रोतको दिगो व्यवस्थापन विना मानव जीवन सम्भव छैन । वन संरक्षण, भू तथा जलाधार संरक्षण, जैविक विविधताको व्यवस्थापन तथा संरक्षण, वातावरण व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन र विपद् व्यवस्थापन जस्ता विषयहरू गाउँपालिकाको कार्यक्षेत्र भित्र पर्छन् । हरियाली प्रवर्द्धन सहित दिगो, स्वच्छ वातावरण मैत्री विपद् व्यवस्थापन सहितको गाउँपालिका निर्माण गर्ने भन्ने अभियानका साथ उद्देश्य, नीति र कार्यक्रम निर्धारण गरिएको छ ।

७.१ वन तथा जैविक विविधता

७.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको दिगो विकासमा वन क्षेत्रको महत्त्वपूर्ण योगदान रहि आएको छ । देशमा रोजगारीको सिर्जना, आय वृद्धि, स्थानीय समुदायको आधारभूत आवश्यकता जस्तै काठ, दाउरा, घाँसपात, गैर काष्ठ वन पैदावारहरूको आपूर्तिका साथै कृषि, पशुपालन, पर्यटन र सिँचाइमा समेत वन क्षेत्रको उल्लेखनीय भूमिका रहेको छ । जन

सहभागीतामूलक वन व्यवस्थापनका माध्यमबाट स्थानीय आर्थिक-सामाजिक विकास तथा स्थानीय नेतृत्व विकासमा पनि वन क्षेत्रको प्रत्यक्ष योगदान रहेको हुँदा वन क्षेत्र राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रको रूपमा रहन गएको छ । वन पैदावारहरूलाई प्रयोग नै नगरी सुरक्षित मात्र राख्न खोज्नु पनि व्यावहारिक र दिगो विकासको अवधारणा र अभ्यास होइन । व्यवस्थित, वैज्ञानिक, मितव्ययी, न्यून क्षति हुने र सदाका लागि संरक्षित र सदाबहार रूपमा रहि रहने गरी वन सम्पदाको प्रयोग र प्रवर्द्धन गर्नु दिगो विकास अनुरूपको यथोचित अभ्यास र मानवीय अभिभारा हो । हरेक सुसंस्कृत समाजमा रुख-बिरुवा रोप्नु- हुर्काउनु लाई पुण्य कार्यको रूपमा पनि मान्ने गरिन्छ । सन्तुलित वातावरणको लागि प्रमुख कारक तत्त्वमा सुशासनको सु निश्चितताका साथै पर्यावरणको उत्कृष्ट समृद्धि, संरक्षण र उचित उपयोग र व्यवस्थापन नै हुन् । सर्वतोमुखी र दिगो विकासका लागि आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय पक्षहरूको सन्तुलित र समुन्नत समायोजन अनिवार्य हुन्छ । विकास, वातावरण, वन सम्पदा एक-अर्काका अन्तर विरोधी नभई सधैं परिपूरक हुन्छन् । यस तथ्यलाई ध्यानमा राखेर महत्त्व दिई व्यवहारमै देखाएर बनाएको र कार्यान्वयन गरिएको विकासको ढाँचाले मात्र देशलाई शान्ति, समुन्नति, समृद्धि र सुखतिर उन्मुख गर्न सक्छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिका समुद्र सतहबाट ८३६ मिटर देखि ८०९१ मिटरको उचाइ सम्म फैलिएर रहेको छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा उष्ण र शीतोष्ण प्रकृतिको हावापानी पाइन्छ । पहाडी भूभागको विस्तारित भूगोल, बाक्लो उष्ण देखि शीतोष्ण वन क्षेत्र, खोला खोल्सि तथा प्रशस्त मात्रामा छरिएर रहेका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थानहरूका कारण अन्नपूर्ण गाउँपालिका जैविक विविधताका दृष्टिकोणले धनी रहेको देखिन्छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफल ४१७.७४ वर्ग कि. मि. मध्ये १६३.५५ वर्ग कि. मि. अर्थात् ३९.१६ प्रतिशत जग्गा वन/जङ्गलले ओगटेको छ । अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा सबै वडामा २९ वटा सामुदायिक वनहरू (वन/जङ्गल) दर्ता भएका छन् । यस पालिकामा कबुलियत वन भने दर्ता भएका छैनन् । अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको वन/जङ्गलमा विभिन्न प्रकारका जनावर र चराचुरुंगीहरू पाइन्छन् । यहाँ विभिन्न प्रकारका गैर-काष्ठ वन पैदावार पाइने बारेमा स्थानीयहरू जानकार छन् तर गाउँपालिकाबाट विज्ञ मार्फत अध्ययन गर्ने कार्य भने भएको छैन । विज्ञको सहयोग लिएर यहाँ पाइने प्रजाति तथा गैर-काष्ठ वन पैदावारका बारेमा अध्ययन गरी सोही बमोजिम कार्यक्रम तर्जुमा गर्न आवश्यक रहेको छ । जैविक विविधतालाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न गाउँपालिकाले वर्षै पिच्छे विभिन्न कार्यक्रम/योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

७.१.२ समस्या तथा चुनौती

बैज्ञानिक भूउपयोग सम्बन्धी नीति तर्जुमा गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नगर्दा सम्म वन क्षेत्रमा धेरै समस्याहरूको अतिरिक्त चुनौतीहरू समेत बहन गर्नुपर्ने अवस्था रहन्छ । वनमा आधारित उपभोक्ता समितिहरू मार्फत मिचाहा प्रजातिको बोट बिरुवालाई नियन्त्रण गर्दै नर्सरी विस्तार, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी निर्माण, अग्नीरेखा, झाडी सफाई जस्ता क्रियाकलापहरूबाट जैविक सम्पदाको संरक्षणका प्रयास पूर्ण सफल हुन सकेका छैनन् । वृक्षारोपण, वन नर्सरी, जडीवुटीको व्यावसायिक खेती अपेक्षित रूपमा विस्तार भएको छैन । वन्यजन्तुहरू खासगरी बाँदर, र दुम्सीबाट खेतीपाती एवं बालीनालीहरू क्षती हुने गरेको छ । सडकको दायाँ वायाँ किनारमा वृक्षारोपण गर्न बाँकी छ । ग्रामीण सडकहरू समेत वायोइन्जिनियरिङ्ग प्रविधिबाट निर्माण हुन

सकेको अवस्था छैन । अधिकांश क्षेत्र अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र भित्र पर्ने भएका कारण पनि यस पालिकाको वन तथा जैविक विविधता संरक्षणमा दोहोरो अधिकार क्षेत्रलाई व्यवस्थापन गर्न चुनौती रहेको छ ।

वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाउनु भौतिक विकास र वन संरक्षण कार्यका बीच उत्पन्न हुने द्वन्द्वको व्यवस्थापन गर्नु, स्थानीय जनतामा वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणबारे ज्ञान अभिवृद्धि गरी सहकार्य गर्नु, छाडा चरी चरन, वन फँडानी, अव्यवस्थित बस्ती, र आगलागी जस्ता क्रियाकलापहरू नियन्त्रण गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

७.१.३ सम्भावना तथा अवसर

व्यवहारिक तथा दिगो भू उपयोग नीति तथा यसको कार्यान्वयनबाट यस क्षेत्रको जैविक विविधताको संरक्षण गर्न सकिन्छ । यसबाट उर्वर कृषि भूमि र वन जङ्गलको निकै हद सम्म संरक्षण र उपयोग गर्न सकिन्छ । हरित पूर्वाधार विकासको अवधारणालाई आयोजना चक्रमा आत्मसाथ गर्न सकिन्छ । वनमा आधारित सहकारी संस्था मार्फत वन पैदावार सङ्कलन, प्रशोधन केन्द्र तथा बजारको व्यवस्थापन गर्न, र होमस्टे सञ्चालन गरी वन पैदावारबाट रोजगारी तथा आय आर्जनका अवसरहरू श्रृजना गर्न सकिने अवस्था छ । सामुदायिक र कबुलियत वनको विकास र विस्तारमा महिला, विपन्न, र दलितहरूको सहभागिता बढाउँदै जीविकोपार्जनमा टेवा पुग्ने देखिन्छ । वन पैदावारमा आधारित जडीबुटी खेती तथा उद्यमशीलता विकास गर्दै सहकारी संस्थाका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ । वन तथा काठ जन्य लघु उद्योग तथा व्यवसायहरू स्थापना गरी आय आर्जन गर्न सकिन्छ । स्थानीय स्तरमा कृषि, वन तथा पशुपालन व्यवसायको विकासका प्रशस्त सम्भावनालाई परिचालन गरी प्राकृतिक वातावरण तथा वन्यजन्तुको संरक्षण गर्न समेत सकिन्छ ।

वन क्षेत्रलाई संरक्षण तथा आम्दानी मुखी बनाउन सामुदायिक वन, कबुलियत वनसँग सहकार्य गरी वनमा कृषि कार्यको प्रवर्द्धन गर्ने, वन सम्पदा तथा वन्य जीवजन्तुको उचित संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोग गर्न सकेको खण्डमा आय आर्जनको महत्त्वपूर्ण स्रोतको रूपमा विकास गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना रहेको छ।

७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

वन र जैविक विविधताको उचित संरक्षण र सम्वर्द्धन गरी आय आर्जनमा वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. स्थानीय वनको विस्तार तथा विकास गरी जैविक विविधताको संरक्षण,सम्वर्द्धन गर्नु ।
२. वन क्षेत्रमा वन र जैविक विविधता सहित वन पैदावारको उचित उपयोग गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: स्थानीय वनको विस्तार तथा विकास गरी जैविक विविधताको संरक्षण,सम्वर्द्धन गर्नु ।	
१.१: वनलाई उत्पादन मुखी बनाई वन जन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण गर्ने ।	१. वनभित्रका ढलेका तथा सुकेका रुखहरू बिक्री वितरणको व्यवस्था गरिनेछ । २. काठ जन्य वस्तुको उत्पादन,प्रशोधन र उपयोगमा विविधीकरण र प्रविधि विकास गरी नयाँ रोजगारी र उत्पादनका क्षेत्र सिर्जना गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. गैर काष्ठ वन पैदावारको प्रबल सम्भावना भएको खेती विस्तार तथा बजारीकरण गरिनेछ । ४. जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. वन जन्य व्यवसाय प्रति स्थानीय युवा युवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई वनविज्ञान विषयमा अध्ययन गर्न आर्थिक सहयोग गरिनेछ।
१.२: समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण गर्ने ।	१. स्थानीय जनतालाई वनको महत्त्व र यसका फाइदाबारे जानकारी गराइनेछ । २. वनको सीमा निर्धारण गरी तारबार गरिनेछ । ३. खाली भूभागमा वृक्षारोपण गरिनेछ । ४. वन नर्सरी स्थापना गरिनेछ । ५. सामुदायिक वनहरूका कार्य योजना अनुसार वनको संरक्षण गरिनेछ । ६. स्थानीय जनतालाई फलफूलका बिरुवाहरू वितरण गरिनेछ । ७. तालिम, गोष्ठी, अध्ययन भ्रमण आदिका माध्यमबाट उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । ८. सङ्घ, तथा प्रदेश सरकारको समन्वय र सहकार्यमा मनसुन जन्य तथा आगलागी जन्य विपद् प्रभावितलाई निजी आवास पुन निर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
उद्देश्य २: वन क्षेत्रमा वन र जैविक विविधता सहित वन पैदावारको उचित उपयोग गर्नु ।	
२.१: जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. वनमा आधारित उपभोक्ता समितिहरू मार्फत मिचाहा प्रजातिको बोट बिरुवालाई नियन्त्रण गर्दै नर्सरी विस्तार, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी निर्माण, अग्निरेखा, झाडी सफाइ जस्ता क्रियाकलापहरूबाट जैविक सम्पदाको संरक्षण गरिनेछ । २. व्यावसायिक मूल्य भएका जडीबुटी लगायतका बोट बिरुवाहरूको व्यापक वृक्षारोपण गरी जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै दिगो उपयोगमा जोड दिइनेछ। ३. छाडा चरी चरन, वन फँडानी गरी बस्ती विकास, आगलागी जस्ता क्रियाकलापहरूलाई पूर्ण बन्देज लगाई दण्ड जरिबानाको लागि सिफारिस गरिनेछ । ४. मानव - वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्न जन चेतना, राहत, तथा क्षतिपूर्तिको प्रक्रियालाई आवश्यक समन्वय र सहजी करण गरिनेछ । वन्य जन्तुका लागि वनमा रहेका पानीका स्रोतहरू संरक्षण गरी वर, पीपल, समी लगायत वन जन्य फलफूलका बिरुवा रोप्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
२.२: बाह्य र आन्तरिक स्रोत साधनको परिचालन गर्ने ।	१. योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न सङ्घीय र प्रदेश सरकार समक्ष अनुरोध गरिनेछ । २. गैरसरकारी संस्थाहरूलाई वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ । ३. गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम वन तथा भूसंरक्षण क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि छुट्याइनेछ । ४. वन जन्य उद्योगको विकास र व्यवसायी करणका लागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

७.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन (अग्नि रेखा निर्माण, वन्यजन्तुका लागि पानी पोखरी निर्माण, अतिक्रमित प्रजातिको नियन्त्रण लगायत)	एकमुस्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	०.४६
२	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूको क्षमता विकास	पटक	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	सामुदायिक वनमा विभिन्न स्थानहरूमा पानी पोखरी तथा अग्नि रेखा निर्माण	कि.मि.	-	१०	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
१	सामुदायिक वनको संरक्षण कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	वन जंगलमा जडीबुटी व्यवसायीकरण तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	धार्मिक, वैज्ञानिक तथा वातावरणीय दृष्टिले महत्त्वपूर्ण रुख/विरुवा (वर, पिपल, समी, कपूर, धूपी लगायत)	सङ्ख्या	०	१०००	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
२	सामुदायिक वनमा फलफूल खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
	वन र जैविक विविधता जम्मा				४८००	४८००	४८००	४८००	४८००	२४०००	१.४८

७.१.६ वन तथा जैविक विविधताका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन (अग्नि रेखा निर्माण, वन्यजन्तुका लागि पानी पोखरी निर्माण, अतिक्रमित प्रजातिको नियन्त्रण लगायत)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१२	३	८	३	१
२	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूको क्षमता विकास	प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१२	३	८	३	१

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिदिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	सामुदायिक वनमा विभिन्न स्थानहरूमा पानी पोखरी तथा अग्नि रेखा निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१२	३	८	३	१
१	सामुदायिक वनको संरक्षण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१२	३	८	३	१
२	वन जंगलमा जडीबुटी व्यवसायीकरण तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१२	३	८	३	१
१	धार्मिक, वैज्ञानिक तथा वातावरणीय दृष्टिले महत्त्वपूर्ण रुख/विरुवा (वर, पिपल, समी, कपुर, धूपी लगायत)	पालिका	कार्यपालिका	१२	३	८	३	१
२	सामुदायिक वनमा फलफूल खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१२	३	८	३	१

७.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

वन तथा जैविक विविधता												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	गाउँपालिका क्षेत्रका वनको उचित व्यवस्थापन, भूसंरक्षण र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट स्थानीय जनताको जीवनस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।	रुख बिरुवाले ढाकेको वा हरियाली वा वन क्षेत्र	प्रतिशत	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	वन कार्यालय, गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धीत शाखा	वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनको अवधारण अनुसार जैविक विविधता र वन पैदावारको उपयोग भएको हुने
		सामुदायिक वनबाट प्राप्त हुने राजस्व वृद्धि	प्रतिशत	०	१०	१५	२०	२५	३०	३०		
असर	वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण भएको हुनेछ ।	स्थानीय फर्निचर उद्योग	सङ्ख्या	५	६	७	८	९	१०	१०		
		आयमूलक कार्य सञ्चालित वन क्षेत्र	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		

वन तथा जैविक विविधता													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रतिफल	समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण हुनेछ ।	सामुदायिक वन सङ्ख्या	सङ्ख्या	२९	२९	२९	२९	२९	२९	२९		
		सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिका सदस्यको क्षमता अभिवृद्धि तालिम	पटक	०	१	२	३	४	५	५		
		वार्षिक वृक्षारोपण (वार्षिक)	सङ्ख्या	०	१०००	२०००	३०००	४०००	५०००	५०००		
	वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्वर्द्धन गरी चोरी-निकासी तथा अतिक्रमण नियन्त्रण भएको हुनेछ ।	चोरी-निकासी नियन्त्रणका लागि नियमन एकाइ गठन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		पालिकास्तरीय वन एकाइ स्थापना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		जैविक विविधता युक्त क्षेत्र	सङ्ख्या	२	२	२	२	२	२	२		
		वन क्षेत्रको तारबार	कि.मि.	२	३	४	५	६	७	७		
		लोप हुन लागेका बालीनालीको पुनर्स्थापन (बाली नाली को सङ्ख्या)	सङ्ख्या	२	५	७	१०	१०	१०	१०		

७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

७.२.१ पृष्ठभूमि

एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन मार्फत माटो र पानीको संरक्षण तथा प्राकृतिक प्रकोप र जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनीकरण गरी जनताको जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउने राष्ट्रिय लक्ष्यलाई तीनै तहका सरकारले अपनत्व लिई कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएका छन् । चुरे क्षेत्रमा वन क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन लगायतको एकीकृत विकास अवधारणा अनुसार राष्ट्रपति चुरे-तराई-मधेश संरक्षण विकास कार्यक्रमको विस्तार गरिएको हो । जिल्ला भूसंरक्षण कार्यालयको कार्यक्रम र सामुदायिक विकास तथा वन जलाधार संरक्षण आयोजनालाई आवश्यकताका आधारमा उप-जलाधारहरूको प्राथमिकीकरण गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ । उप-जलाधार योजना तर्जुमा, बहु प्रकोप अवस्थाको विश्लेषण सहित प्राथमिकीकरण र भू-जलाधार संरक्षण सेवा प्रवाह पहिरो पूर्व-सूचना प्रणाली विकास गर्नका साथै राष्ट्रिय पहिरो व्यवस्थापन केन्द्रको स्थापना गरी सोही अनुसारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । ताल तलैया तथा भू-संरक्षणको लागि सिमसार र तिनमा भएका जैविक विविधताको संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा स्थानीय सरकारको भूमिका बढी हुने गर्दछ । भूकम्पबाट प्रभावित क्षेत्रका बस्ती नजिकको पहिरो, क्षतिग्रस्त भूमिहरूको पुनरुत्थानको लागि कम खर्चिलो भू तथा जलाधार संरक्षण, जैविक प्रविधि, बाँस रोपण जस्ता क्रियाकलापहरू र कृषि वन प्रणालीको विकास गरी प्रविधि हस्तान्तरण नीतिगत सुधारको लागि कृषि वन नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन आदिमा स्थानीय सरकारले जोड दिन आवश्यक छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको उच्च हिमाली क्षेत्र समुन्द्र सतहबाट लगभग ३,५०० मिटर भन्दा माथिको भू-भागलाई यस क्षेत्रमा राखिन्छ । यो क्षेत्र मध्ये ५००० मिटर भन्दा माथिको क्षेत्रमा लामो समयसम्म (बाह्रै महिना) हिउँद्वारा ढाकि रहन्छ भने ३५०० मिटर सम्ममा हिमाली हावापानी नै रहेको छ । यस क्षेत्रमा उच्च हिमाली तथा परिवर्तित चट्टानका कारण भोजपत्र, काँडे झाडी र धुपी पाइन्छन् भने समथर मैदानमा घाँसे चरन क्षेत्र अवस्थित छन् । यी घाँसे चरन क्षेत्रमा विशेष गरी भेडी-गोठ राख्ने चलन रहेको पाइन्छ। यो क्षेत्र गाउँपालिकाको मुख्य पर्यटकीय केन्द्र मानिन्छ ।

गाउँपालिकाको ३,५०० मिटर भन्दा तलका भिराला पाखा तथा होचा डाँडहरू यस क्षेत्रमा पर्दछन्। यस क्षेत्रमा १,५०० मिटर भन्दा माथि र ३,५०० मिटर भन्दा कम उचाइ भएका भू-भागहरू पर्दछन्, जसमा होचा पहाडी पाखा र नदी निर्मित टार उपत्यका रहेका छन्। यी पहाडी पाखाका होचा र समथर भागमा मानव बस्ती र खेतीपाती रहेको छ भने अग्ला भागमा जङ्गल र चरन क्षेत्र विद्यमान छन् । यस क्षेत्रमा मानव बस्तीका पुराना ठाउँ तथा गाउँहरू रहेका छन् भने हाल मानवीय क्रियाकलापका कारण अधिक दोहन र वातावरणमा प्रतिकूल असर परी यी भिराला पाखाहरू निकै जोखिम र संवेदनशील बन्न पुगेका छन् ।

खोला किनारका समथर भाग र भिराला पाखाहरूको तल्लो भाग यस क्षेत्रमा पर्दछन्। यस क्षेत्रमा नदीले थुपारेका बलौटे, पाँगो र तलैया माटो भएका कारणले खेतीपाती राम्रो भएको पाइन्छ। मोदी र यसका सहायक नदीको किनारका समथर भागहरू एवं अँधेरी खोला र यसका किनाराका समथर भू-भागहरू र पाखाहरू यस क्षेत्रमा पर्दछन् । यस्ता क्षेत्रहरू समुद्री सतहबाट ८३६ मिटर भन्दा माथि र १,५०० मिटर भन्दा कम उचाइ भएका भू-भागहरूमा पर्दछन् ।

७.२.२ समस्या तथा चुनौती

वन अतिक्रमण बढदै जानु, जमिन कटान हुनु, भू-क्षय, अनियन्त्रित ढुंगा/गिट्टी/वालुवा सङ्कलन तथा निकासी हुनु, विस्तारित सडक सञ्जाल, फोहोरमैला उत्सर्जन, प्लाष्टिकजन्य फोहोर निष्कासन र अव्यवस्थित भौतिक निर्माणका कारण वायु र पानीजन्य प्रदूषण, विभिन्न सरोकारवाला तथा नियमनकारी निकायसँग समन्वय हुन नसक्नु, नागरिक सचेतना कम हुनु यहाँका प्रमुख समस्या हुन् ।

अवैज्ञानिक तरिकाले प्राकृतिक स्रोतको दोहन, वन क्षेत्रको विनाश, जथाभाबी सडक निर्माण, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन नगरी विकास निर्माणको काम हुनु जस्ता समस्याहरू देखिएका छन् भने परिणाम स्वरूप अनावृष्टि, अतिवृष्टि, हुनुका साथै पानीको मुहान सुकेर सुक्खा क्षेत्रको विस्तारमा वृद्धि हुँदै गएको छ । मानव बस्तीको विकास र बसाई सराईको चापका साथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्याधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक नदी-खोलामा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ भने अर्का तर्फ, खोलाले धार परिवर्तन गर्नु पनि संरक्षणमा थप चुनौती बनेको छ ।

७.२.३ सम्भावना तथा अवसर

गाउँपालिकामा माटोको बनावट, खेती योग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, बस्ती योग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययन गरी भू उपयोग योजनाका आधारमा समग्र क्षेत्रको बस्ती विकास गर्ने गाउँपालिकाको कार्यक्रमलाई अवसरको रूपमा लीन सकिन्छ । गाउँ बासीहरूको आर्थिक स्तर वृद्धि गर्न र जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण गरी गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै खोला खोल्सीमा सङ्लो पानी बगाउनको लागि गाउँपालिकासँग भएको सोचलाई सम्भावनाको रूपमा लिन सकिन्छ । गाउँपालिकामा उपलब्ध जलाधार तथा सिमसार क्षेत्रको संरक्षण सहित स्थानीय समुदायलाई भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनमा थप जिम्मेवार र जबाफदेही बनाउन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

७.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

गाउँपालिका भित्र रहेका जलाधारको उचित संरक्षण गर्दै खोला तथा खोल्सीमा सङ्लो पानी बगाउने ।

उद्देश्य

१. वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट जलाधार क्षेत्रको पहिचान गरी उचित संरक्षण गर्नु ।
२. भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापनको लागि कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १ः वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट जलाधार क्षेत्रको पहिचान गरी उचित संरक्षण गर्नु ।	
१.१ गाउँपालिका भित्र रहेका जलधाराहरूको पहिचान गरी उचित संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	१. सम्बन्धीत क्षेत्रका विज्ञहरूको सहयोग लिई गाउँपालिका क्षेत्राधिकार भित्र रहेका जलाधार क्षेत्रहरूको पहिचान गरिने छ । २. जलाधार क्षेत्रको उचित संरक्षण तथा उपयोगको लागि कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. स्थानीय नागरिकको सहभागिताका माध्यमबाट वनको संरक्षण, दिगो व्यवस्थापन तथा संस्थागत सुदृढीकरण गरी दैनिक जीवनयापनमा आवश्यक पर्ने वन पैदावारको सुलभ आपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
उद्देश्य २ः भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापनको लागि कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु ।	
२.१ः भूमि संरक्षणका लागि वृक्षारोपण र मुहान संरक्षणको क्रियाकलाप मार्फत जलाधार व्यवस्थापन गर्ने ।	○ सडक निर्माण कार्य गर्दा एवम् प्राकृतिक उत्खनन गर्दा वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरी वातावरण जोगाउने उचित उपाय अवलम्बन गरिनेछ, । ○ नदी जन्य लगायत प्राकृतिक स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको उत्खनन प्रशोधन तथा निकासी कार्यलाई मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ । ○ भएका वन सम्पदाको उपयोगको अवस्था अध्ययन गरी वन विकास तथा सिमसार क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ○ भू-क्षय नियन्त्रणका लागि बायो इन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोग, सिमसार क्षेत्रको उचित संरक्षणका लागि वृक्षारोपण, पोखरी निर्माण जस्ता अभियान सञ्चालन गरी जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण गरिनेछ । ○ गाउँपालिकाले भूमि संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनको ठोस तथा दीर्घकालीन नीति लिइनेछ । ○ अनावृष्टि, अतिवृष्टि, अल्प वृष्टि रोक्न सूचना दिने संयन्त्र स्थापना गरिनेछ । ○ नदी तथा खोलामा तटबन्ध निर्माण गरी नदी किनाराका बस्ती, संरचना, सम्पदा जमिन संरक्षण गर्ने तथा जग्गा उकास गर्ने र आकस्मिक रूपमा आइ परेका जल उत्पन्न प्रकोपको क्षतिको प्रभाव न्यूनीकरण गर्ने प्रदेश सरकारको नीति अनुरूप कार्य गर्नका लागि प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ ○ भूमि तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण क्षेत्रसँग सम्बन्धीत स्थानीय नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने गरिनेछ ।
२.२ः जैविक तथा स्थानीय प्रविधिलाई प्रवर्द्धन गरी भूसंरक्षण गर्ने ।	१. खोला कटानबाट हुने विभिन्न वडाहरूमा बाँस, निगालो खेती तथा बायो इन्जिनियरिङ विधि प्रवर्द्धन गरी नदी कटान न्यूनीकरणमा दिगोपना सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरिनेछ। २. वडा स्तरमा नर्सरी व्यवस्थापन गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम विस्तार गरी खाली जमिन, भिरालो क्षेत्र तथा नदी किनारमा वृक्षारोपण गरिनेछ ।
२.३ः पहिरो जाने समस्याको दीर्घकालीन समाधानका लागि उपाय अवलम्बन गर्ने ।	१. सडक नालीहरू व्यवस्थित बनाइनेछ । २. खोला तथा नदी किनारामा दीर्घकालीन तटबन्ध निर्माण गरिनेछ ।

७.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	मुहान संरक्षण (सबै मुहान)	सङ्ख्या	०	५०	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
१	परम्परागत कूवा तथा पोखरीको संरक्षण	सङ्ख्या	०	३०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	पहिरोको जोखिममा रहेका बस्ती तथा सडक क्षेत्रमा भेटिवर लगायतका वृक्षारोपण कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	राजमार्गबाट निस्कने निकास व्यवस्थापन	एकमुस्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	०.४६
२	बाढी जोखिम क्षेत्रमा ग्याभिन वाल निर्माण	कि.मि.	-	५	१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	५००००	३.०७
२	सल्यानको पहिरो नियन्त्रण कार्यक्रम	एकमुस्ट						२००००	३००००	५००००	३.०७
२	बस्ती संरक्षण	सङ्ख्या	०	३०	१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	५००००	३.०७
१	फेवा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम	एकमुस्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
	भूमि तथा जलाधार व्यवस्थापनको जम्मा				२४५००	२४५००	२४५००	४४५००	५४५००	१७२५००	१०.६०

७.२.६ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	मुहान संरक्षण (सबै मुहान)	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१३	३	८	३	१
१	परम्परागत कूवा तथा पोखरीको संरक्षण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१३	३	८	३	१
२	पहिरोको जोखिममा रहेका बस्ती तथा सडक क्षेत्रमा भेटिवर लगायतका वृक्षारोपण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१३	३	८	३	१
२	राजमार्गबाट निस्कने निकास व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. १ २ ३ ५ र ६	१३	३	८	३	१

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	बाढी जोखिम क्षेत्रमा ग्याबिन वाल निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	सबै वडा	१३	३	८	३	१
२	सल्यानको पहिरो नियन्त्रण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. ४	१३	३	८	३	१
२	बस्ती संरक्षण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	भूगाइंथर, पाउँदुर, काउले, निमारे, ढावा, पैंयाट, एकुवार, बिरेठाँटी, हाइजुङ, फ्याउरी, हाँडी, तान्चोक, तोल्का, लान्द्रुक, लामखेत, कुटुङ, उल्लेरी, किल्यू, फुलिबाङ, चाने, हुँदु, किम्रुङ खोला, ताउँलु, उरी, घुर्जुङ लगायत	१३	३	८	३	१
१	फेवा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	वडा नं. १ २ ३ र ४	१३	३	८	३	१

७.२.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	गाउँपालिका क्षेत्र भित्र भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	संरक्षित भूक्षय संवेदनशील क्षेत्र	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धीत शाखा प्रतिवेदन	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका क्षेत्रमा थप कार्यक्रमहरू भएको हुने
असर	वातावरणमैत्री र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित हुने गरी स्वच्छ एवम् सफा वातावरण सहितका विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनेछ ।	भूसंरक्षण कार्य योजना	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		संरक्षित जलाधार क्षेत्र	सङ्ख्या	१	२	३	४	५	६	६		

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रतिफल	भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम हुनेछ ।	बाढी तथा पहिरो नियन्त्रणका लागि तटबन्ध निर्माण	कि.मि.	१	२	३	४	५	६	६		
		संवेदनशील क्षेत्रको बाढी नियन्त्रण	कि.मि	०.५	१	१.५	२	२.५	३	३		
	प्राकृतिक स्रोत साधन लगायत स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण हुनेछ	स्थानीय विपद् तथा भूसंरक्षण योजना	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
	स्थानीय स्रोत साधनहरूमा बाढी तथा पहिरो पर्ने प्रभाव कम हुनेछ	बाढी तथा पहिरो जोखिम क्षेत्र पहिचान	सङ्ख्या	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३		
		बाढी तथा पहिरो जोखिम क्षेत्र नक्साङ्कन	सङ्ख्या	२३	२३	२३	२३	२३	२३	२३		

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

७.३.१ पृष्ठभूमि

एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन मार्फत माटो र पानीको संरक्षण तथा प्राकृतिक प्रकोप र जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनीकरण गरी जनताको जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउने राष्ट्रिय सोचलाई कार्यान्वयन गर्न तीनै तहका सरकारहरूले जोड दिँदै आएका छन् । नेपालको संविधान तथा अन्य प्रचलित कानुनहरूमा वातावरण संरक्षणको लागि उचित व्यवस्था गरिएको छ । नेपालको संविधानको भाग ३ धारा ३० (१) मा प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनिएको छ भने उपधारा (२) मा वातावरणीय प्रदूषण वा त्यसबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदूषणबाट कानुन बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । त्यसैगरी उपधारा (३) मा राष्ट्रको विकास सम्बन्धी कार्यमा वातावरण र विकास बीच समुचित सन्तुलनका लागि आवश्यक कानुनी व्यवस्था गरिनेछ भनिएको छ । दिगो विकासका लक्ष्य नं. ६ मा सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाइको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने भनिएको छ । त्यसैगरी लक्ष्य नं. १५ मा स्थलीय पर्यावरणको संरक्षण, पुन स्थापना र दिगो उपयोगको प्रवर्द्धन गर्ने, वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण र भूक्षय रोक्ने तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने भनिएको छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा हरित पूर्वाधार विकासका ठूला आयोजनाहरू नभए तापनि वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रमा नीतिगत रूपमा प्रवर्द्धन गर्ने, सौर्य ऊर्जालाई बढवा दिने, खाना पकाउने स्रोतको उपभोगमा दाउराको प्रयोग कम गर्दै जाने, दुर्गम वडाहरूमा बायो ग्याँस निर्माणमा अनुदान उपलब्ध गराउने लगायतका कार्यक्रमहरू भइरहेको अवस्था छ । गाउँपालिकाले स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनका लागि अघि सारेका नीतिगत प्रयास सकारात्मक छन् । गाउँपालिकामा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाहरूमा पर्न सक्ने प्रभाव न्यून गर्न तथा आर्थिक विकास तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

अझै पनि ग्रामीण वडाहरूमा खाना पकाउनका लागि दाउराको प्रचलन यथावत् छ । गाउँपालिकामा अहिले पनि झन्डै ६५ प्रतिशत घर धुरीहरू दाउरामा आश्रित छन् । त्यसै गरी वन पैदावारमा आधारित उद्योग धन्दा पनि दिनानुदिन बढेकै छन् । विकास निर्माणका कार्यहरू वातावरण पक्षलाई कम महत्त्व दिने एउटा संस्कृति नै बनेको छ । जलवायु परिवर्तनले मौसमी पात्रोमा परिवर्तन आएको छ । बालीनालीमा नयाँ किरा तथा रोगहरू उत्पन्न हुने गरेका छन् । गाउँपालिकामा दिगो ल्याण्डफिल साइडको व्यवस्थापन हुन नसक्दा फोहोरमैला व्यवस्थापनमा कठिनाइ उत्पन्न भएको छ । पानीका स्रोत सुक्दै गएका छन् भने विभिन्न किसिमको रोगहरूमा वृद्धि हुनुका साथै कुपोषण, तनाव, जस्ता समस्याहरू देखा पर्न थालेका छन् । खेती फसलमा कमी आएको छ । दिनानुदिन बढ्दै गएको वातावरणीय प्रदूषणका प्रभावहरू क्रमशः स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा समेत देखिन थालेका छन् ।

७.३.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिकामा विभिन्न बस्तीहरू जस्तै मध्य पहाडी राजमार्गका आसपास तथा पोखरा उपमहानगरसँग जोडिएका क्षेत्रहरू बजार केन्द्रका रूपमा विकास भइरहेको हुँदा ती क्षेत्रमा प्लास्टिक र सिसा जन्य फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी समस्या क्रमशः देखा पर्न थालेको देखिन्छ । अधिकांश सडकको अवस्था कच्ची वा धुले रहेको हुँदा

धूलो व्यवस्थापनमा समस्या, सरसफाइ सम्बन्धी चेतनाको कमी, वातावरण तथा स्वच्छता सम्बन्धी नीतिको अभाव, पानीको स्रोतको कमी एवं हरियाली क्षेत्र वृद्धि गर्ने कार्यक्रम नहुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् । दाउरा उपयोग घटाउन नसकिएको तथा सोको कारण आगलागीका घटनाको जोखिममा वृद्धि, वातावरण प्रदूषण घटाउने कार्यहरू नभएको र बढ्दै गएको स्वास्थ्य समस्याहरूमा कमी ल्याउन नसकिएको, वैकल्पिक ऊर्जा वा बायो मास, सौर्य ऊर्जा, विद्युतको उपयोगमा प्रोत्साहनको व्यवस्था नहुनु आदि प्रमुख समस्या र चुनौतीका रूपमा रहेका छन् । फोहोर व्यवस्थापनका नाममा फोहोरमैला खोला खोल्सीका होचा भागमा अनियन्त्रित तरिकाले फाल्ने प्रवृति हाम्रो समाजमा नयाँ होइन । यसरी फालिएको फोहोर वर्षाका समयमा पानीले बगाएर खोला खोल्सी तथा नदीका तल्लो भाग सम्म पुऱ्याएर प्रदूषणलाई विस्तारित गर्दछ ।

बजार क्षेत्र विस्तार हुनुका साथै प्लास्टिक जन्य फोहोरमैला दिनानुदिन बढ्दै गाएकोले यसको व्यवस्थापनको लागि गाउँपालिकाको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमा ल्याण्डफिल्ड साइडको कार्य अघि बढेको हो । स्रोतमा फोहोरको उचित वर्गीकरण (कुहिने फोहोर, नकुहिने फोहोर, धातु सिसा जन्य फोहोर र अस्पताल जन्य) गर्न नसक्नू र यसको कडाइका साथ कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकामा जनप्रतिनिधि सहितको संरचना बन्न नसक्नू पनि फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसक्नुका कारणहरू हुन् । धेरै सार्वजनिक ठाउँहरूमा सार्वजनिक शौचालयहरूको अभाव रहेको छ भने कतिपय घरधूरीमा खानेपानीको व्यवस्था छैन । पूर्ण सरसफाइमा अझै पनि कमी कमजोरीहरू रहेका छन् । विद्यालयहरूमा सेन्टरी प्याडको विसर्जन एवं किशोरी मैत्री शौचालय लगायतका समस्याहरू यथावत् छन् ।

७.३.३ सम्भावना तथा अवसर

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी दीर्घकालीन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने, ध्वनि तथा वायु प्रदूषण नियन्त्रणका लागि स्थानीयहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी सचेतन वृद्धि गर्ने, वातावरण सरसफाइ समूह/समिति परिचालन गरी वातावरण संरक्षण तथा स्वच्छता कायम गर्ने आदि रहेका छन् । त्यसैगरी सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी फोहोर न्यूनीकरण, प्रशोधन तथा प्रयोग जस्ता विधिहरू अवलम्बन गरी फोहोरमैलाको व्यवस्थापन तथा स्रोतमै न्यूनीकरण गरी गाउँलाई सुन्दर बनाउने स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यमा सडक, विद्यालय, सार्वजनिक क्षेत्र एवं खुल्ला क्षेत्रहरूमा फलफूल तथा वृक्षारोपण गर्दै हरियाली पार्क क्षेत्रहरू निर्माण गर्ने सम्भावनाहरू रहेका छन् ।

७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

प्रभावकारी वातावरण संरक्षणसँगै प्रत्येक नागरिकको पूर्ण आनीबानी परिवर्तन भएको हुने ।

उद्देश्य

१. ल्याण्डफिल्ड साइड (फोहोर विसर्जन स्थल) निर्माण गरी कुहिने र नकुहिने फोहोर छुट्टा छुट्टै वर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरबाट मोहोर बनाउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।

२. व्यापक सचेतन अभिवृद्धि गरी पूर्ण आनीबानी परिवर्तनको कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १ः ल्याण्डफिल्ड साइड (फोहोर विसर्जन स्थल) निर्माण गरी कुहिने र नकुहिने फोहोर छुट्टा छुट्टै वर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरबाट मोहोर बनाउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु ।	
१.१ः समुदायका बाक्लो बस्ती भएको ठाउँ, हाटबजार लाग्ने र सेवा प्रदायक कार्यालय भएका स्थानहरूमा फोहोरमैला व्यवस्थापनको गुरु योजना बनाई फोहोर सङ्कलनको व्यवस्था गर्ने ।	१. समुदायका फोहरमैलालाई जम्मा गर्ने, प्रशोधन गर्ने र डिस्पोज गर्ने पूर्वाधारहरू बनाइनेछ । २. प्रत्येक बाक्लो बस्ती, बजार र बजार-उन्मुख ठाउँहरूमा डम्पिङ साइटमा फोहोरमैला व्यवस्थापनको लागि ट्याक्टर लगायतका साधनहरूको व्यवस्था गरिनेछ । ३. फोहोरमैला व्यवस्थापनको गुरुयोजना बनाइनेछ । ४. वडाका बस्ती र फोहोरमैलाको अनुमानित उत्सर्जनको हिसाबले त्यस्तो ठाउँहरूको अध्ययन गरी विवरण तयार पारिनेछ । ५. निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा बजार क्षेत्रको फोहोरमैलाबाट बायो ग्याँस र प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने प्रक्रियालाई अगाडि बढाइनेछ । ६. गाउँपालिकाभित्र बढ्दै गरेको बजारीकरणबाट उत्पन्न फोहोरमैला व्यवस्थापनको लागि निर्माण भएको फोहोर व्यवस्थापन केन्द्रलाई थप व्यवस्थित गरिनेछ । ७. गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सरसफाइ तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
१.२ः गाउँपालिका क्षेत्रमा शौचालय तथा सरसफाइको सु निश्चितता गर्ने।	१. सामुदायिक तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ । २. घरहरूबाट निस्कने फोहोर पानीलाई प्रशोधन गरे पछि मात्र नदी खोला तथा खोल्सीमा प्रवाह गर्न मापदण्ड बनाई लागू गरिनेछ । ३. सहरी तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको स्तरवृद्धि गरिनेछ । ४. अपाङ्ग मैत्री तथा महिला मैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य २ः व्यापक सचेतन अभिवृद्धि गरी पूर्ण आनीबानी परिवर्तनको कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्नु ।	
२.१ः प्रत्येक घर धुरीमा क्रमिक रूपमा गुणस्तरीय सरसफाइको पहुँच वृद्धि गर्ने ।	१. सार्वजनिक स्थानहरूमा फोहोर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ । २. उपभोक्ताहरू बाटै समिति गठन गरी सरसफाइ गरिनेछ । ३. फोहोरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनको लागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाइनेछ ।
२.२ः सरसफाइ सम्बन्धी सचेतन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१. लक्षित समुदायमा फोहोरको उचित व्यवस्थापनको लागि जन चेतना सञ्चालन गरिनेछ ।

७.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	फोहरमैलाको दिगो व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त विसर्जन केन्द्रको स्थान पहिचान, सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण	सङ्ख्या	०	१	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
१	सार्वजनिक स्थलमा कुहिने र नकुहिने दुई प्रकारका डष्टविन व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	२५०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	फोहरमैलाको उत्सर्जन विन्दुमा नै वर्गीकरण तथा पूनर्प्रयोगका लागि जनचेतना अभियान	पटक	०	५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
१	निजी- सार्वजनिक साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि नीति तथा कार्यविधि तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	३००					३००	०.०२
२	बजार क्षेत्रमा फोहरमैला गर्नेलाई जरिबाना व्यवस्था तथा नियमन	पटक	-	१०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	सार्वजनिक कार्यालयमा हरियाली प्रवर्द्धन प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	-	५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
	वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापनको जम्मा				२९००	२६००	२६००	२६००	२६००	१३३००	०.८२

७.३.६ वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	फोहरमैलाको दिगो व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त विसर्जन केन्द्रको स्थान पहिचान, सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१३	७	८	३	१
१	सार्वजनिक स्थलमा कुहिने र नकुहिने दुई प्रकारका डष्टविन व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
२	फोहरमैलाको उत्सर्जन विन्दुमा नै वर्गीकरण तथा पूनर्प्रयोगका लागि जनचेतना अभियान	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
१	निजी- सार्वजनिक साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि नीति तथा कार्यविधि तर्जुमा	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
२	बजार क्षेत्रमा फोहरमैला गर्नेलाई जरिबाना व्यवस्था तथा नियमन	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
२	सार्वजनिक कार्यालयमा हरियाली प्रवर्द्धन प्रोत्साहन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१

७.३.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्त्याईंको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		पुर्ण सरसफाइयुक्त वडा	सङ्ख्या	०	०	०	१	२	३	३	गाउँपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धीत शाखाको प्रतिवेदन	फोहोर मैला र वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धि भएको हुने, फोहोर मैला व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाले थप लगानी गरेको हुने
असर	गाउँपालिकामा भरपर्दो र गुणस्तरीय सरसफाइ सेवा विस्तार भएको हुनेछ ।	धुवाँ मुक्त घरधूरी	प्रतिशत	२०	२५	३०	३५	४०	४५	४५		
		फोहोरमैला विसर्जन केन्द्र	सङ्ख्या	०	०	१	१	१	१	१		
	दिगो सरसफाइ व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सुधार हुनेछ	फोहोरमैला विसर्जन नीति	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
प्रतिफल	संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ	गाउँ टोल सरसफाइको लागि उपभोक्ता समिति	सङ्ख्या	०	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
		डस्टबिन व्यवस्थापन भएका घरधूरी	प्रतिशत	२०	३०	४०	५०	६०	७०	७०		

वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि दक्ष जनशक्ति	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	२०	२५	२५		वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धि भएको हुने
	प्राविधिकहरूको आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिम मार्फत सरसफाइको क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था हुनेछ ।	फोहरबाट जैविक मल उत्पादन गर्ने परिवार	प्रतिशत	७०	७२	७५	७८	८०	८२	८२		
		स्थानीय वातावरणमैत्री नीति	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
	वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि हुनेछ	वातावरण तथा फोहरमैला सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सङ्ख्या	सङ्ख्या	३	५	७	९	११	१३	१३		
		प्रदूषण मापन केन्द्र	सङ्ख्या	०	०	०	०	०	०	०		
		पुर्ण सरसफाइयुक्त वडा	सङ्ख्या	०	०	०	१	२	३	३		

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

७.४.१ पृष्ठभूमि

अन्नपूर्ण गाउँपालिका भू-धरातलीय बनोट कमजोर भएको, मौसमी विषमता, जलवायु परिवर्तन, निरन्तर दोहोरी रहने बहु प्रकोपका घटना, अव्यवस्थित पूर्वाधार निर्माण एवम् जोखिम असंवेदनशीलता आदि कारणबाट उत्पन्न प्राकृतिक प्रकोपको प्रभाव पर्ने क्षेत्र हो । ठाडो, अस्थिर र भिरालो जमिनको संरचनागत बनोटका कारण जोखिमयुक्त यस पालिकामा वर्षेनी क्षति हुँदै आएको छ । नेपालको संविधानले प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना तयारी, उद्धार, राहत एवम् पुन स्थापना गर्ने नीति अवलम्बन गर्दै विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यलाई स्थानीय तहको एकल अधिकार तथा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारका रूपमा व्यवस्था गरिएको छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको संरचनागत अवस्थालाई हेर्दा पहिरो तथा जमिन भासिने समस्या विकराल छ । विपद् जोखिम नियन्त्रण तथा राहत विवरणको लागि प्रत्येक आर्थिक वर्ष गाउँपालिकाको ठूलो धनराशि खर्च हुँदै आएको छ । यस क्षेत्रका सन्दर्भमा गाउँपालिकामा अध्ययन गर्दा विपद् जोखिम तथा सम्भाव्य क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन भई सो अनुसारको भू—उपयोग पद्धति अवलम्बन गर्ने नीति कार्यान्वयन भएको छैन । विपद्को जोखिमले जग्गा र जमिन बिक्री गर्ने वा भू—उपयोग परिर्वतन गर्ने प्रवृति रोक्न सकिएको छैन । पालिका स्तरमा वैज्ञानिक भू—उपयोग प्रणाली स्थापना तथा विपद् न्यूनीकरण गर्न नयाँ प्रविधिको प्रयोग गर्ने अभ्यासहरू पनि भएका छैनन् ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाभित्र रहेका मध्य पहाडी राजमार्ग आसपासका क्षेत्रमा जमिन भासिने, पहिरो र आगलागीको मुख्य समस्या रहेकोमा अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्रका वडाहरूमा पहिरो, हिमपहिरो, चट्याङ, जङ्गली जनावरको आक्रमण मुख्य विपद् निम्त्याउने कारकका रूपमा रहेका छन् । यी वस्तिहरू लगायत यहाँका धेरै वस्तिहरू भिराला र ठाडा खोलाहरूको चेपुवामा पर्दै आएका छन् । पालिकाका संवेदनशील क्षेत्रहरू विशेष गरी पहिरो र नदी कटानका कारण जोखिममा छन् भने भूकम्प र डढेलो यहाँका थप चुनौतीहरू हुन् । यहाँ वर्षेनी मानवीय तथा आर्थिक क्षति हुँदै आएको छ ।

अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा अधिकांस बर्षातको समयमा स्थानीय खोलामा ठूलो बाढी आउने गर्छ । त्यस्तै बाढी, पहिरो र सर्पदंशको जोखिम विशेष गरी वर्षा याममा (असार, साउन, भदौ) हुने गर्छन् । यहाँ आगो, महामारी, खडेरी जस्ता जोखिमहरू (चैत्र, वैशाख) पनि हुने गर्दछन् । सडक, शैक्षिक संस्था र पुलहरू प्रायः अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा विभिन्न प्रकोपबाट प्रभावित छन् । सडक पूर्वाधारमा सबै भन्दा बढी क्षति हुने गरेको छ ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौती

भूमिको व्यवस्थित तथा वैज्ञानिक रूपमा उपयोग हुन नसक्दा विकासका प्रयासहरू दिगो नहुने जोखिम रहेको छ । विपद् प्रतिकार्यका लागि सामुदायिक तथा संस्थागत क्षमता कम हुनु गाउँपालिकाको प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेको छ । नाङ्गा डाँडोहरूमा हुने भूस्खलन, विपद् पूर्व तयारी, न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्यका लागि समुदाय स्तरमा ज्ञान, सीप र संयन्त्रको कमी रहेको छ । प्रमुख बस्तीहरूमा सामुदायिक आश्रय स्थलहरू छैनन् । आपत्कालिन सेवाका लागि पर्याप्त एम्बुलेन्स सेवा तथा दमकलको व्यवस्था नहुनु, विपद् आइपर्दा आवश्यक पर्ने

न्यूनतम औषधी एवम् उपकरणहरूको व्यवस्था नहुनु, पालिकामा शव वाहन सेवा नहुनु, विपद् पूर्व सूचना प्रणालीको अभाव जस्ता समस्या तथा चुनौतीहरू रहेका छन् ।

जलवायु परिवर्तन जन्य जोखिम उच्च भए पनि विपद् प्रतिरोधी कृषि बालीहरूको विस्तार हुन सकेको छैन । जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्न वा अनुकूलन गर्न ज्ञान, सीप र संयन्त्र विकासमा त्यति ध्यान पुग्न सकेको देखिँदैन । अव्यवस्थित भू–उपयोग तथा अनियन्त्रित भौतिक पूर्वाधार निर्माणका कारणले वातावरणीय सन्तुलनमा नकारात्मक असर परेको छ । बस्ती क्षेत्रमा जम्मा हुने प्लास्टिक जन्य फोहोरमैला एवं स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्किने फोहोरहरूले समेत वातावरणमा प्रतिकूल असर पारेको छ ।

७.४.३ सम्भावना तथा अवसर

गाउँपालिकाले स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनका लागि अघि सारेका नीति गत प्रयासहरू सकारात्मक छन् । नागरिक स्तरमा केही हद सम्म ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि भएको छ । गाउँपालिकामा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाहरूमा पर्न सक्ने प्रभाव न्यून गर्न तथा आर्थिक विकास तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने धेरै सम्भावनाहरू रहेका छन् ।

विपद् पूर्व तयारी कार्यका लागि मोबाइल एस.एम.एस. मार्फत सूचना दिने तथा विपद् सङ्कट उन्मुख बस्ती स्थानान्तरणको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी विपद् न्यूनीकरणमा सहयोग गर्न सकिने सम्भावना छ ।

७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति. कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सबै वस्ति तथा सार्वजनिक संरचनाहरू सुरक्षित हनुका साथै विपदबाट हुने क्षति शून्यमा झार्ने ।

उद्देश्य

१. जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्भाव्य ठाउँहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु ।
२. मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपदको जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी गाउँपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।
३. जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्भाव्य ठाउँहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु ।	
१.१: विपद् रोकथाम मार्फत विपद् न्यूनीकरण गर्दै विपद् उत्थानशील समाजको निर्माण गर्ने ।	१. पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन गरिनेछ । २. विपद् सूचना केन्द्र, आपत्कालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र, खोज तथा उद्धार, जोखिम लगायतका कार्यहरू गर्न अधिकार सम्पन्न विपद् व्यवस्थापन समिति स्थापना गरी एकद्वार प्रणालीबाट उक्त कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. विपदबाट हुन सक्ने क्षति कम गर्न विकास निर्माणमा र स्थानीय स्तरको योजना तर्जुमामा जोखिम व्यवस्थापनलाई आन्तरिक करण गरिनेछ । ४. विपद् जोखिम पूर्व तयारी र जोखिम न्यूनीकरणमा स्थानीय स्तरमा क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
१.२ः सरोकारवालाहरूको समन्वय र संलग्नतामा विपद् व्यवस्थापन कार्यहरूलाई प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्ने ।	१. विपद् पूर्व तयारीका लागि तालिम तथा सचेतनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. विपद् सम्बन्धी जोखिम तथा प्रकोपबारे जानकारी एवम् तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्न विपद् व्यवस्थापन एकाइहरू स्थापना गरिनेछ । ३. गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनसँग कार्य गर्ने सम्बन्धीत निकायहरूलाई सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, प्रक्षेपण जस्ता विषयहरूमा तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ४. गाउँपालिकामा कार्यरत सरकारी, निजी, सहकारी, स्थानीय निकाय, गैरसरकारी क्षेत्र लगायत स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएका पालिकाहरूमा अवलोकन भ्रमण गराइनेछ । ५. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व तयारी गर्ने कार्यहरूमा सम्बन्धीत विपद् व्यवस्थापन एकाइहरू बीच समन्वयात्मक सहभागिता कायम गरिनेछ ।
१.३ः विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी जन चेतना अभिवृद्धि गर्ने प्रभावकारी प्रचार/प्रसारका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठी, अन्तरक्रिया र विचार आदान प्रदानका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. गाउँपालिकामा कार्यरत निकायहरूले आ-आफ्नो वार्षिक कार्य योजनामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचार प्रसारका कार्यहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. विपद् व्यवस्थापनलाई विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विशेष रूपले अध्यापन गराउन विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाको पाठ्यक्रममा विपद् व्यवस्थापन विषयलाई समावेश गरिनेछ । ४. विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूको कक्षा सञ्चालन गरिनेछ । ५. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएका जिल्लाहरूमा सम्बन्धीत विषयका शिक्षक तथा कर्मचारीलाई अध्ययन भ्रमण गराइनेछ ।
उद्देश्य २ः मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपदको जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी गाउँपालिका लाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।	
२.१ः विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान, संरक्षण, रोकथाम, पुनः स्थापना र स्थानान्तरण गर्ने ।	१. बाढी, चट्याङ, डूवान खानी तथा उद्योग क्षेत्र आदिका आधारमा बाढी विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्तो क्षेत्रहरूबाट बस्ती अन्यत्र सारी व्यवस्थित एवम् सुविधा सम्पन्न बनाइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	२. जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा पुनः स्थापना तथा स्थानान्तरण गरिनेछ । ३. भूकम्पको जोखिमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी नयाँ निर्माण हुने सम्पूर्ण भौतिक संरचनालाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाइनेछ। ४. साथै निर्माण भइ सकेका संरचनाहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रवलीकरण गर्न जोड गरिनेछ ।
उद्देश्य ३ः जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु ।	
३.१ वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।	१. बजार क्षेत्रमा वायु, ध्वनि प्रदूषणको स्तर चेक जाँच गरी मापदण्ड बनाइ चेतना अभिवृद्धि गर्दै प्रदूषण नियन्त्रण गर्न सरोकारवालासँग समन्वय गरिनेछ । २. अन्नपूर्ण गाउँपालिकालाई वातावरणमैत्री गाउँपालिकाको रूपमा विकास गरिनेछ। ३. पूर्वाधारका योजनाहरूमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन गर्न उत्थान शील योजना कार्यान्वयन गरिनेछ ।

७.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	विपद् प्रतिकार्य योजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	३००					३००	०.०२
१	विपद् प्रतिकार्य जनचेतना	पटक	०	५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
२	सार्वजनिक कार्यालयमा प्राथमिक उपचार (First Aid) व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	१२	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
२	उद्धार/राहत कोषको वडा तहसम्म पहुँचमा बिस्तार	एकमुस्ट			२१००	२१००	२१००	२१००	२१००	१०५००	०.६५
३	विभिन्न सरोकारवाला निकायहरू/संस्थाहरू समन्वय तथा सहकार्य कार्यक्रम	एकमुस्ट			५००					५००	०.०३
३	पालिका अन्तर्गतका प्रहरी चौकी र वडा कार्यालयहरूमा विपद् प्रतिकार्य तथा उद्धार सामाग्री व्यवस्थापन	एकमुस्ट			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	आपत्कालिन उद्धार केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या	१	३				५०००	५०००	१००००	०.६१
२	आपत्कालिन उद्धारका लागि स्थानीय दक्ष उद्धारकर्मी प्रशिक्षण कार्यक्रम	पटक	१०	५०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
१	भवन निर्माण आचार संहिता निर्माण तथा कार्यान्वयन	सङ्ख्या	०	१	५००					५००	०.०३
३	रिचार्ज पोखरी निर्माण	सङ्ख्या	२	१०	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताको जम्मा				६०००	४७००	४७००	९७००	९७००	३४८००	२.१४

७.४.६ विपद् जोखिम न्यून करण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	विपद् प्रतिकार्य योजना तर्जुमा	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
१	विपद् प्रतिकार्य जनचेतना	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
२	सार्वजनिक कार्यालयमा प्राथमिक उपचार (First Aid) व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
२	उद्धार/राहत कोषको वडा तहसम्म पहुँचमा बिस्तार	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
३	विभिन्न सरोकारवाला निकायहरू/संस्थाहरू समन्वय तथा सहकार्य कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
३	पालिका अन्तर्गतका प्रहरी चौकी र वडा कार्यालयहरूमा विपद् प्रतिकार्य तथा उद्धार सामाग्री व्यवस्थापन	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
२	आपत्कालिन उद्धार केन्द्र स्थापना	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१३	७	८	३	१
२	आपत्कालिन उद्धारका लागि स्थानीय दक्ष उद्धारकर्मी प्रशिक्षण कार्यक्रम	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
१	भवन निर्माण आचार संहिता निर्माण तथा कार्यान्वयन	पालिका	कार्यपालिका	१३	७	८	३	१
३	रिचार्ज पोखरी निर्माण	सङ्घ/प्रदेश/पालिका	गाउँ सभाले तोके वमोजिम	१३	७	८	३	१

७.४.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	विपदबाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी आएको हुनेछ ।	विपदबाट क्षति भएको रकम	रू. करोड	२५	२२	२०	१८	१५	१२	१२	गाउँपालिकाको प्रोफाइल, सम्बन्धीत शाखाको प्रतिवेदन	विपद् सम्बन्धमा गाउँपालिका तथा समुदाय सम्बेदनशील भएको हुने
		विपद्जन्य घटनाबाट विगत ३ वर्षको औसत मानवीय क्षति सङ्ख्या	सङ्ख्या	१	०	०	०	०	०	०		
असर	विपद् जोखिमको पूर्वानुमान सूचना र उद्धारका लागि प्रभावकारी सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन भएको हुनेछ	प्रमुख नदी/खोलामा बाढी सूचना प्रणाली स्थापना	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
		आपत्कालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र	सङ्ख्या	५	५	६	६	६	६	६		
		विपद् व्यवस्थापनलागि खुल्ला क्षेत्र र स्थान	सङ्ख्या	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५७		
प्रतिफल	विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य योजना विकास हुनेछ	विपद् व्यवस्थापन योजना	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
	सूचना/तथ्याङ्क सङ्कलन सही र सरल रूपमा प्राप्त हुने संयन्त्र विकास हुनेछ	विपद् व्यवस्थापनमा क्रियाशिल संघ-संस्थाहरू	सङ्ख्या	७	७	७	७	७	७	७		
		विपद् व्यवस्थापन स्थानीय कोष	रू. लाखमा	५७	६७	८७	९७	१०७	११७	११७		
	सरोकारवाला र स्थानीय जनसमुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि हुनेछ	सामान्य खोज उद्धारमा तालिमप्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	११५	१२०	१२५	१३०	१३५	१४०	१४०		
		तालिम प्राप्त स्वयम् सेवक	सङ्ख्या	०	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
		बस्तीकालागि अयोग्य स्थानमा बसोबास गरेका घरधूरी	सङ्ख्या	३००	२७५	२५०	२२५	२००	१७५	१७५		

परिच्छेद ८ः संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

८.१.१ पृष्ठभूमि

अन्नपूर्ण गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका स्थानीय निकायहरू र सार्वजनिक निकायका योजना तथा नीतिगत निर्णय प्रक्रियामा सरोकारवाला व्यक्ति र निकायको सहभागिताको आधार तय भएको छ । यी प्रक्रियामा पछि परेका महिला, दलित, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र परिवार, जेष्ठनागरिक, एकल महिला, आदिवासी जनजाति र युवाहरू सहभागी हुनसक्ने भएका छन् । स्थानीय विकासमा उपभोक्ता समितिको अधिकतम सहभागिता, जनसहभागिता परिचालन अपरिहार्य हुन्छ जसको परिचालनको अभ्यास भएको छ । त्यसै गरी सचेत नागरिक जनमत र सञ्चार क्षेत्रको पनि विकास भएको छ । जबाफदेही शासन प्रक्रिया, पारदर्शिता, उत्तरदायित्वका विषयमा सचेत जनमत विकास भइरहेको छ । स्थानीय एफ.एम. रेडियोमा सुशासन प्रत्याभूतिका कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा सार्वजनिकीकरण प्रक्रियाले ठाउँ पाउन थालेको छ । नागरिक समाजका सङ्घ—संस्थाहरू यस प्रक्रियामा संलग्न हुने वातावरण बनेको छ ।

नागरिक बडापत्रको व्यवस्था, वडा स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाइ, प्रशासनिक कार्यमा सूचना प्रविधिको प्रयोग, सूचना अधिकारीको व्यवस्था जस्ता प्रयास पनि भइरहेको पाइन्छ ।

नेपालमा सुशासनकालागि उपलब्ध विभिन्न अवसर, सम्भावना र सबल पक्षहरू भए तापनि सार्वजनिक निकायका काम वा सरकारी सेवाप्रति जनताको विश्वास गिरेको अवस्थामा यस अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा पनि जनताको सन्तुष्टि स्तरमा अझै बढ्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता रहेको छ ।

गाउँपालिकाका ११ वडा मध्ये ९ वटा वडा कार्यालय आफ्नै भवनबाट सञ्चालन भइरहेकोमा बाँकी २ वटा वडा कार्यालय भवन निर्माणको प्रक्रियामा गइसकेको अवस्था छ भने कार्यपालिकाको प्रशासकीय भवन निर्माणको पहल सुरु भएको छ । संस्थागत विकासमा प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढिरहेको यस गाउँपालिकाले स्थानीय सरकार संस्थागत स्व मूल्याङ्कन (LISA) मा आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा कूल ५७.५ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गरेकोमा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा कूल ७५.२५ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गरेको छ । गाउँपालिकाको दैनिक कार्यसम्पादन र विकास निर्माण तथा योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकामा **५८ जनाको दरबन्दी** रहेको छ । गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह तथा विकासलाई सशक्त रूपमा सञ्चालन तथा अनुगमन गर्न गाउँ कार्यपालिकामा जम्मा **१० वटा** विभिन्न विषयगत समितिहरू रहेका छन् । सबै वडाहरूमा मेलमिलाप केन्द्र स्थापना भएको छ र सामान्य विवादको आपसी छलफल र मेलमिलापको माध्यमबाट निरूपण गर्ने गरिएको छ । गाउँपालिकाबाट हुने सबै आर्थिक कारोबारको लेखाङ्कन चुस्त, दुरुस्त, यथार्थ र समयमा नै विवरण प्राप्त गर्ने गरी **सुत्र प्रणाली** मार्फत कार्य थालनी गरिएको छ ।

८.१.२ समस्या तथा चुनौती

- गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा, वडा कार्यालय र एकाइहरूमा आवश्यकता र स्वीकृत दरबन्दी अनुसार प्रशासनिक तथा विषयगत कर्मचारीहरूको पदपूर्ति न्यून रहेका कारण सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा कठिनाइ हुनु
- गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीति सहित आवधिक योजना भएता पनि सो अनुसार विकासको अग्रणी क्षेत्रहरू भू उपयोग रणनीति योजना, पर्यटन विकास, बस्ती तथा भौतिक विकासका योजनाहरू कार्यान्वयन नहुँदा ठोस तथा नतिजामुखी विकास नहुनु
- गाउँपालिकाका योजनाहरूको प्राथमिकता, आयोजना बैंक र मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार नहुँदा वितरणमूखी हिसाबले आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन हुनु
- स्थानीय तहको राजस्व अधिकार क्षेत्रका विषयमा राजस्व प्रशासन र स्रोत परिचालनसम्बन्धी ज्ञान, सीप, दक्षता र प्रणालीको कमी रहनु
- राजस्व तथा स्रोत परिचालनसम्बन्धी ऐन, कार्यविधि, कार्यप्रणाली र सोको कार्यान्वयनमा कमी हुँदा आन्तरिक आयसम्बन्धी क्षेत्र पहिचान, सम्भाव्यता विश्लेषण, कर र गैर करको आधार र दर निर्धारण, अनुमान तथा प्रक्षेपण गर्न र सो अनुसार करदाता शिक्षा, असुली र अभिलेख व्यवस्थित हुन नसक्नु
- सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा अन्तर सरकार, निजी क्षेत्र र गैसस र समुदायमा आधारित संस्था बीच संयन्त्रको विकास गरी प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य र साझेदारी नहुनु
- उपयुक्त भौतिक सुविधा र लगानीको वातावरण तयार गरी गाउँपालिकामा निजी क्षेत्र, व्यवसायी र लगानीकर्तालाई आकर्षित गर्न नसक्नु ।

८.१.३ संभावना तथा अवसर

- साङ्गठनिक प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन आफ्नै कानुन बनाउने अधिकार भएको,
- कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन नजिकबाट गर्न सक्नु, नेपाल सरकारको सेवा प्रवाह सम्बन्धी मापदण्ड बनेको,
- सङ्घीय सरकारबाट स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन कार्यविधि तयार भई कार्यान्वयनमा आएको,
- सुशासन गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा परेको,
- गैसस, नागरिक समाज र स्थानीय समूहको सहयोग प्राप्त हुने अवस्था रहेको,
- भ्रष्टाचारमुक्त उत्तरदायी र पारदर्शी कार्य संस्कृतिको विकासमा जनचासो र चेतना बढ्दै गएकोले राज्यबाट प्रदान गरिने सेवा र सुविधालाई थप सेवाग्राही मैत्री बनाउन अवसर रहेको
- गाउँपालिकाको विकासमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको सक्रियता बढेको
- जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरू बीच सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त बनाउनका लागि छलफल हुने गरेको
- सेवा प्रवाहमा आएका गुनासोहरूलाई जनप्रतिनिधिहरूले प्रत्यक्ष सुन्न र देख्न पाउने
- सेवा प्रवाहका लागि विभिन्न तहगत संरचना तयार भएको ।

८.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति

<u>लक्ष्य</u>

गाउँपालिकाको शासन प्रणाली, समावेशी कार्यमूलक, जनमुखी, परिणाममुखी, पारदर्शी र उत्तरदायी बनाउने

उद्देश्य

१. सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।
२. सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउनु ।
३. सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।
४. वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।

रणनीतिहरू तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १ः सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।	
१.१.१ः शासन प्रणाली सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड र कार्यविधिको तर्जुमा गर्ने ।	१. सेवा प्रवाह र सुशासन सम्बन्धी आवश्यक नीति तथा कार्यविधिको तर्जुमा गरिनेछ । २. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको जिम्मेवारी र कर्तव्यलाई स्पष्ट पारिनेछ । ३. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको आचारसंहिता पालनाको अनुगमन प्रणाली सुदृढ गराइनेछ । ४. सार्वजनिक पदाधिकारीको नियुक्ति, सरुवा, बढुवा, पदस्थापन, दण्ड र पुरस्कारलाई प्रणालीबद्ध बनाइनेछ । ५. कार्यसम्पादनलाई वृत्ति विकाससँग घनिष्ठ रूपमा आबद्ध हुने गरी कानुनी व्यवस्था मिलाइनेछ । ६. सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन प्रणाली सुव्यवस्थित गरिनेछ ।
१.१.२ः सार्वजनिक सेवाहरूलाई गुणस्तरीय र सर्वसधारणको पहुँचयोग्य बनाउन स्थानीय शासन पद्धति अनुरूपको प्रशासन संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने ।	१. सार्वजनिक सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय समावेशी एवम् सहज बनाउन विद्युतीय शासन प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । २. स्थानीय शासन प्रणाली अनुरूप प्रशासन संयन्त्रको पुनर्संरचना गरिनेछ ।
उद्देश्य २ः सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।	
२.२.१ः गाउँपालिकाले प्रवाह गर्ने सेवामा अधिकारमुखी पहुँच स्थापना गर्ने ।	१. सबै प्रकारका सेवामा सबैको र खास गरी समाजका सीमान्तीकृत र विपन्न समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । २. सेवाग्राहीको माग सापेक्ष, सहभागीतामूलक विकास प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ । ३. विद्युतीय शासन प्रणालीको व्यापक अवलम्बन गरी प्रशासनिक कार्यविधिलाई सरल बनाइनेछ । ४. जनताको गुनासो सिधैं अध्यक्षसँग पुग्ने संयन्त्र स्थापित गरी शीघ्र जबाफदेहीता, कारबाही र जानकारीको सुनिश्चितता गरिनेछ । ५. सूचना प्रविधिको प्रयोग र पहुँच बढाइनेछ ।

२.२.२: गाउँपालिकाको कार्यसम्पादनलाई उत्तरदायी, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाउने ।	१. गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र र सूचना अधिकारीको भूमिकालाई प्रभावकारी तुल्याइनेछ । २. नैतिकता, आचरण र इमान्दारितालाई कार्य संस्कृतिको रूपमा विकास गरी दण्ड र पुरस्कारलाई व्यवस्थित तुल्याइनेछ । ३. भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलता अपनाइनेछ । भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापमा निगरानी तथा कारबाहीलाई सशक्त बनाउन पालिका स्तरमा कार्यरत सामाजिक सङ्घसस्थाको समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी बनाइनेछ । ४. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका साथै वित्तीय जोखिम नियन्त्रण प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । ५. बेरूजुलाई सार्वजनिक गरिनुका साथै बेरूजुको प्रकृतिका आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गरिनेछ । ६. सेवा प्रवाहलाई जनमैत्री र सेवामूलक बनाउन नागरिक बडापत्र राखिनेछ । ७. सार्वजनिक उत्तरदायी संयन्त्रहरू (सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, गुनासो व्यवस्थापन, आदि)लाई प्रभावकारी र नियमित गराइनेछ । ८. पालिकाको कार्यक्रमगत क्षेत्र र बजेट, कार्ययोजना, अद्यावधिक प्रगति र जनसरोकारका निर्णयहरू वेबसाइटमार्फत नियमित रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ । ९. गैरसरकारी संस्था र नागरिक समाजसँग समन्वय र सहकार्यका माध्यमबाट सार्वजनिक उत्तरदायित्व अभिवृद्धिमूलक कार्यसम्पादन गरिनेछ । १०. कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनलाई विकास कार्यक्रमको नतिजा, सेवा प्रवाहको गुणस्तरीयता, सेवाग्राहीको सन्तुष्टि आदिसँग आबद्ध गरिनेछ । यसका लागि सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टि सर्वेक्षण, गुनासो समाधान, सार्वजनिक सुनुवाइ आदिको मापनलाई समेत आधार बनाइनेछ । ११. सेवा प्रदायक प्रति नागरिकहरूको सन्तुष्टिको स्तर मापन र नियमित पृष्ठपोषण लिइनेछ । यसकार्यमा तेस्रो पक्ष मूल्याङ्कन प्रणाली समेतको अवलम्बन गरिनेछ ।
२.२.३: सार्वजनिक निकायका काम कारबाही सम्बन्धी सूचनामा नागरिकको पहुँच बढाउनु ।	१. सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र सेवामूलक बनाउन क्षतिपूर्ति सहितको बडापत्र क्रमशः कार्यान्वयन गर्न गराउन सार्वजनिक निकायलाई उत्प्रेरित गरिनेछ । २. जनगुनासोको व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाउन सहयोग गरिनेछ । ३. अत्यावश्यक सार्वजनिक सेवाको पहुँचमा कठिनाइ भोगिरहेको जनतालाई सेवा पुऱ्याउन एकीकृत घुम्ती सेवालाई व्यापक र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
उद्देश्य ३: सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।	
२.३.१: जनशक्ति विकास गर्ने ।	१. आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको विकास र उपयोगकालागि एकीकृत जनशक्ति विकास योजना तयार गरिनेछ । २. वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत तालिम तथा क्षमता विकास र आवश्यक अनुसन्धानकालागि विनियोजन गरिनेछ ।

	३. जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको आवश्यकता र माग अनुसार अभिमुखीकरण तालिम र क्षमता विकासकालागि आधुनिक प्रविधि युक्त तालिम प्रतिष्ठानको स्थापना गरिनेछ ।
२.३.२: अन्तर्सरकार समन्वयलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. सङ्घीय र प्रदेशसरकारसँग नियमित सम्पर्क र समन्वय स्थापित गरिनेछ । २. विगतका दस्तावेज, आयोजना दस्तावेज र प्रतिवेदनहरूलाई आफ्नो पोर्टल (वेब-साइट) मा राखिनेछ । ३. कार्य सम्पादन र प्रतिवेदन प्रणालीमा प्रदेश स्तरमै एकरूपता आउने गरी प्रदेश सरकारको सहयोग र समन्वयमा सफ्टवेयरको व्यवस्थापन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । ४. विकास समस्या समाधान समिति गठन तथा कार्यविधि निर्माण गरी समस्या समाधान तथा सहजीकरण संयन्त्रको रूपमा विकास गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।	
२.४.१: सार्वजनिक आय–व्यय र खरीद प्रक्रियालाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउनु ।	१. गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको वार्षिक खरीद योजना तयार गरिनेछ । २. संस्थागत पुनर्संरचना र सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. कानुन बमोजिम समयमै खर्च नगरी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न र उपलब्ध स्रोत र साधनको उचित प्रयोग गर्न आर्थिक वर्षको अन्तिम तीन महिनामा वार्षिक कार्यक्रम संशोधन गर्ने र विनियोजन बजेट अत्याधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउन उपयुक्त नीति अवलम्वन गरिनेछ । ४. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने व्यवस्था मिलाउन पहल गरिनेछ ।
४.४.३: आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षणलाई विश्वसनीय तथा प्रभावकारी बनाउनु ।	१. वित्तीय आँकडालाई वस्तुपरक बनाउन तथा अद्यावधिक गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण गरी विस्तार गरिनेछ । २. बेरुजूलाई नियन्त्रण गर्न आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाइनुको साथै लेखा उत्तरदायी अधिकारीलाई स्वतन्त्र रूपमा कार्य गर्ने वातावरण बनाइनेछ ।

८.१.५ प्रमुख आयोजना तथा कार्यक्रम

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
	सुशासन, ऐन नियम तथा जबाफदेहीता प्रवर्द्धन कार्यक्रम										
१	पालिका र मातहतका कार्यालयको सेवा प्रवाहमा टोकन प्रणाली सञ्चालन	सङ्ख्या		१२	५००	५००				१०००	०.०६
१	सेवा प्रवाह तथा सुशासनका लागि आवश्यक कार्यविधिको निर्माण	सङ्ख्या		१	३००					३००	०.०२
१	ऐन, नियम, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण, प्रविधीकरण तथा प्रकाशन	पटक		५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
१	सबै वडामा मेलमिलाप कक्ष व्यवस्थापन	सङ्ख्या		११	१०००	१०००	२००			२२००	०.१४
१	न्यायिक समितिको इजलास व्यवस्थापन	सङ्ख्या		१				१०००		१०००	०.०६
१	विवाद मध्यस्थता, कानुनी साक्षरता तथा मेलमिलाप कार्यक्रम	पटक		१			५००			५००	०.०३
१	सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण	सङ्ख्या		११					११००	११००	०.०७
१	पालिकाद्वारा प्रदान गरिने सेवाको अभिलेख व्यवस्थापन	सङ्ख्या		१	५००					५००	०.०३
१	विद्युतीय शासन प्रयोग र पहुँचमा वृद्धि	एकमुस्ट			५००	६००	७००	८००	९००	३५००	०.२२
१	सामाजिक जबाफदेहीता वृद्धिका लागि (सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परीक्षण) सञ्चालन	सङ्ख्या		३०	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	०.४६

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
१	जन गुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन	सङ्ख्या		१२		५००	५००	२००		१२००	०.०७
	सुशासन, ऐन नियम तथा जबाफदेहीताको जम्मा				४६००	४४००	३७००	३८००	३८००	२०३००	१.२५
	२. संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास										
३	पालिकाको प्रोफाइल अद्यावधिक -Municipal Digital Profile updates	सङ्ख्या		५	२०००	५००	५००	५००	५००	४०००	०.२५
३	Electronic Document Management System स्थापना र सञ्चालन	सङ्ख्या		१		१०००				१०००	०.०६
३	अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको श्रोत नक्साङ्कन र अद्यावधिक	सङ्ख्या		१			२०००			२०००	०.१२
३	गुनासो सुनुवाइ कक्षको स्थापना र सञ्चालन (हटलाइन र एप्सको प्रयोग मार्फत)	सङ्ख्या		१				१५००		१५००	०.०९
३	गाउँ प्रहरीको गठन तथा व्यवस्थापन	एकमुस्ट							३०००	३०००	०.१८
३	वडा कार्यालयहरूमा सहायता कक्षको स्थापना र सञ्चालन	सङ्ख्या		११		२००	६००	६००	८००	२२००	०.१४
३	विषयगत शाखा र उपशाखाको भौतिक श्रोत साधन व्यवस्थापन	सङ्ख्या		८	३००	५००				८००	०.०५
३	हरेक वर्ष उत्कृष्ट वडा घोषणा कार्यक्रम (विकास निर्माण, सेवा प्रवाह र राजस्व संकलन)	पटक		५	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
३	न्यायिक समितिको सिकाई भ्रमण तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक		५	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०.०६

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
३	मानव संसाधन विकास एवम् संस्थागत क्षमता विकासका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या		१	५००					५००	०.०३
३	सेवा प्रवाह सरलीकृत एवम् संस्थागत विकासका लागि अध्ययन-अवलोकन भ्रमण	पटक		१		५००				५००	०.०३
३	संस्थागत स्व मूल्याङ्कन तथा क्षमता विकास	पटक		५	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०.०६
३	कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि	सङ्ख्या		५	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
३	गाउँ सभा अन्तर्गतका सबै समितिका लागि छुट्टाछुट्टै बैठक कक्ष व्यवस्थापन	सङ्ख्या		८	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
३	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास र कार्यान्वयन	सङ्ख्या		१		५००				५००	०.०३
३	स्थानीय सामुदायिक संस्था क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	पटक		२			५००	५००		१०००	०.०६
३	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय व्यवस्थापन	सङ्ख्या		१२	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
३	गाउँपालिका कार्यालय तथा सबै वडा कार्यालयमा नागरिक सहायता कक्ष र स्तनपान कक्ष निर्माण	सङ्ख्या		१२	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
३	सबै सार्वजनिक कार्यालयमा डिजिटल नागरिक बडापत्र स्थापना	सङ्ख्या		१२	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
	संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकासको जम्मा				४८००	६७००	७१००	६६००	७८००	३३०००	२.०३
	३. वित्तीय श्रोत परिचालन										

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
४	वित्तीय संस्थाहरूसँगको समन्वयमा राजस्व सङ्कलनलाई थप प्रभावकारी बनाउने — (e-banking, QR Code वाट भुक्तानी)	एकमुस्ट			२००					२००	०.०१
४	अनलाइन भुक्तानी प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन र कर्मचारीलाई तालिम	पटक		१	३००					३००	०.०२
४	Electronic Fund Transfer (EFT) लाई सूचना प्रविधिसँग आबद्धता र कर्मचारीलाई तालिम	पटक		१		५००				५००	०.०३
४	करदाता साक्षरता अभियान सञ्चालन	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
४	राजस्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरूको अध्ययन भ्रमण र क्षमता विकास	पटक		१			५००			५००	०.०३
४	Public Assets Management (PAM) सफ्टवेयर मार्फत जिन्सी व्यवस्थापन	सङ्ख्या		१				५००		५००	०.०३
४	सार्वजनिक खरिद र खरिद योजना तयारी र कार्यान्वयन सम्बन्धी तालिम	पटक		१					५००	५००	०.०३
४	गाउँपालिका कर क्षेत्र सर्वेक्षण तथा प्रोफाइल निर्माण	सङ्ख्या		१	५००					५००	०.०३
४	कर अभिलेख व्यवस्थापक सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	पटक		१		५००				५००	०.०३
४	उत्कृष्ट करदाता प्रोत्साहन कार्यक्रम	जना		५	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	०.०६
४	लेखा समितिको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	पटक		१		५००				५००	०.०३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र वार्षिक लक्ष्य रु. हजारमा						बजेट प्रतिशत
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व.	जम्मा	
	वित्तिय श्रोत परिचालनको जम्मा				१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
	४. योजना व्यवस्थापन										
२	नियमित सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण सञ्चालन	पटक		१०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	आयोजना बैंक निर्माणका लागि पूर्व संभाव्यता अध्ययन तथा डिपिआर तयारी	सङ्ख्या		१		३०००				३०००	०.१८
२	विषयगत गुरुयोजना तर्जुमा र अद्यावधिक कार्यक्रम	सङ्ख्या		१०	५००	१०००	१५००	२०००	२५००	७५००	०.४६
२	उपभोक्ता समिति क्षमता विकास कार्यक्रम - कार्य प्रारम्भ पूर्व अनिवार्य तालिमको व्यवस्था	पटक		१०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
२	मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	सङ्ख्या		२	५००	१००	१००	५००	१००	१३००	०.०८
२	नतिजामूलक अनुगमन, मूल्याङ्कन प्रणाली तथा गुणस्तर सुदृढीकरण	एकमुस्ट			३००	३००	३००	३००	३००	१५००	०.०९
२	पालिका भित्रका योजनाहरूको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा	पटक		३०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	०.१५
	योजना व्यवस्थापनको जम्मा				२८००	५९००	३४००	४३००	४४००	२०८००	१.२८

८.१.६ आयोजना तथा कार्यक्रमको स्थानगत विवरण तथा साङ्केतिकरण

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
	सुशासन तथा जबाफदेहीता प्रवर्द्धन कार्यक्रम							
१	पालिका र मातहतका कार्यालयको सेवा प्रवाहमा टोकन प्रणाली सञ्चालन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१	सेवा प्रवाह तथा सुशासनका लागि आवश्यक कार्यविधिको निर्माण	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
१	ऐन, नियम, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण, प्रविधीकरण तथा प्रकाशन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
१	सबै वडामा मेलमिलाप कक्ष व्यवस्थापन	पालिका	सबै वडा	१६	८	७	३	३
१	न्यायिक समितिको इजलास व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
१	विवाद मध्यस्थता, कानुनी साक्षरता तथा मेलमिलाप कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
१	सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण	पालिका	सबै वडा	१६	८	७	३	३
१	पालिकाद्वारा प्रदान गरिने सेवाको अभिलेख व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
१	विद्युतीय शासन प्रयोग र पहुँचमा वृद्धि	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
१	सामाजिक जबाफदेहीता वृद्धिका लागि (सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परीक्षण) सञ्चालन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
१	जन गुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
	सुशासन, ऐन नियम तथा जबाफदेहीताको जम्मा							
	२. संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास							
३	पालिकाको प्रोफाइल अद्यावधिक -Municipal Digital Profile updates	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	Electronic Document Management System स्थापना र सञ्चालन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको श्रोत नक्साङ्कन र अद्यावधिक	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
३	गुनासो सुनुवाइ कक्षको स्थापना र सञ्चालन (हटलाइन र एप्सको प्रयोग मार्फत)	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	गाउँ प्रहरीको गठन तथा व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	वडा कार्यालयहरूमा सहायता कक्षको स्थापना र सञ्चालन	पालिका	सबै वडा	१६	८	७	३	३
३	विषयगत शाखा र उपशाखाको भौतिक श्रोत साधन व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	हरेक वर्ष उत्कृष्ट वडा घोषणा कार्यक्रम (विकास निर्माण, सेवा प्रवाह र राजस्व संकलन)	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	न्यायिक समितिको सिकाई भ्रमण तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	मानव संसाधन विकास एवम् संस्थागत क्षमता विकासका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	सेवा प्रवाह सरलीकृत एवम् संस्थागत विकासका लागि अध्ययन-अवलोकन भ्रमण	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	संस्थागत स्व मूल्याङ्कन तथा क्षमता विकास	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	गाउँ सभा अन्तर्गतका सबै समितिका लागि छुट्टाछुट्टै बैठक कक्ष व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास र कार्यान्वयन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
३	स्थानीय सामुदायिक संस्था क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	गाउँपालिका कार्यालय तथा सबै वडा कार्यालयमा नागरिक सहायता कक्ष र स्तनपान कक्ष निर्माण	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
३	सबै सार्वजनिक कार्यालयमा डिजिटल नागरिक बडापत्र स्थापना	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
	संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकासको जम्मा							
	३. वित्तीय श्रोत परिचालन							
४	वित्तीय संस्थाहरूसँगको समन्वयमा राजस्व सङ्कलनलाई थप प्रभावकारी बनाउने — (e-banking, QR Code बाट भुक्तानी)	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	अनलाइन भुक्तानी प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन र कर्मचारीलाई तालिम	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	Electronic Fund Transfer (EFT) लाई सूचना प्रविधिसँग आबद्धता र कर्मचारीलाई तालिम	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	करदाता साक्षरता अभियान सञ्चालन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	राजस्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरूको अध्ययन भ्रमण र क्षमता विकास	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	Public Assets Management (PAM) सफ्टवेयर मार्फत जिन्सी व्यवस्थापन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३

उद्देश्य नं.	कार्यक्रमहरू	जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण	दिविल सङ्केत	दिराल सङ्केत	प्रदेश समृद्धि सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
४	सार्वजनिक खरिद र खरिद योजना तयारी र कार्यान्वयन सम्बन्धी तालिम	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	गाउँपालिका कर क्षेत्र सर्वेक्षण तथा प्रोफाइल निर्माण	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	कर अभिलेख व्यवस्थापक सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	उत्कृष्ट करदाता प्रोत्साहन कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
४	लेखा समितिको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
	वित्तीय श्रोत परिचालनको जम्मा							
	४. योजना व्यवस्थापन							
२	नियमित सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण सञ्चालन	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
२	आयोजना बैंक निर्माणका लागि पूर्व संभाव्यता अध्ययन तथा डिपिआर तयारी	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
२	विषयगत गुरुयोजना तर्जुमा र अद्यावधिक कार्यक्रम	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
२	उपभोक्ता समिति क्षमता विकास कार्यक्रम - कार्य प्रारम्भ पूर्व अनिवार्य तालिमको व्यवस्था	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
२	मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
२	नतिजामूलक अनुगमन, मूल्याङ्कन प्रणाली तथा गुणस्तर सुदृढीकरण	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
२	पालिका भित्रका योजनाहरूको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा	पालिका	कार्यपालिका	१६	८	७	३	३
	योजना व्यवस्थापनको जम्मा							

८.१.७ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	गाउँपालिकाको शासन प्रणाली, समावेशी कार्यमूलक, जनमुखी, परिणाममूखी, पारदर्शी र उत्तरदायी हुनेछ	कर्मचारीको पदपूर्ति	प्रतिशत	७३.६८	७५	८०	८५	९५	१००	१००	प्रशासन शाखा, लेखा शाखा, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, राजस्व शाखा, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, गाउँ प्रोफाइल	गाउँ कार्यपालिकाको संस्थागत क्षमता विकास भएको हुने, मानव संसाधन विकास, पारदर्शीता, तथा सामाजिक जबाफदेहीता वृद्धि भइ सुशासन कायम भएको हुने
		कार्यपालिकाको बैठक	सङ्ख्या	१२	२४	३६	४८	६०	७२	७२		
		पालिकाद्वारा स्वीकृत नीति तथा कानुन	सङ्ख्या	५८	६०	६२	६५	७०	७५	७५		
		पालिका तथा वडा कार्यालय लगायत सेवा प्रवाही कार्यालयमा नागरिक बडापत्र निर्माण	सङ्ख्या	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२		
		औसत वार्षिक बेरुजू	प्रतिशत	४.१५	३.५	३	२.५	२	१.५	१.५		
		औसत वार्षिक पुंजीगत खर्च	प्रतिशत	४२	४५	४५	४५	४५	४५	४५		
		आन्तरिक आय	रु. हजारमा	१८७०८	२१५१४	२४७४१	२८४५३	३२७२०	३७६२८	४३२७३		
असर १	सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबाट जनताहरूले सरल र सर्वसुलभ तरिकाले सेवा प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।	सामाजिक परीक्षण	सङ्ख्या	१	२	३	४	५	६	६		
		आवधिक योजना तर्जुमा	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	३	३		
		मध्यमकालीन खर्च संरचना	सङ्ख्या	१	२	२	३	३	४	४		
		अनलाइन प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना भएका वडा	सङ्ख्या	११	११	११	११	११	११	११		
		पालिका तथा वार्डको सार्वजनिक सुनुवाइ	सङ्ख्या	३	४	५	६	७	८	८		

संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रतिफल	सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम र प्रवाह हुने सेवा सुविधामा पारदर्शिता कायम भई सर्वसाधारण जनता सुसूचित हुनेछन् ।	कर्मचारी तथा जन प्रतिनिधिको कार्य प्रगतिको समीक्षा	सङ्ख्या	१	२	३	४	५	६	६		
		अनुगमन	सङ्ख्या	३	५	७	९	११	१३	१३		
		कार्यक्रमको कार्य प्रगति समीक्षा	सङ्ख्या	४	८	१२	१६	२०	२४	२४		
		अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको सार्वजनिक सुनुवाइ	सङ्ख्या	३	४	५	६	७	८	८		
असर २	गुणस्तरीय मानव संसाधन र सक्षम स्थानीय संस्थाहरूका माध्यमबाट पालिकाको आर्थिक सामाजिक विकास हुनेछ ।	क्षमता विकास योजना	सङ्ख्या	१	१	२	२	३	३	३		
		कर्मचारीको कुल दरबन्दी	सङ्ख्या	५७	६०	६०	६०	६०	६०	६०		
		स्वीकृत ओएनएम प्रतिवेदन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
प्रतिफल	गाउँपालिकाबाट हुने गरेका सेवाप्रवाह छिटोछरितो भई जनतालाई लाभ पुग्नेछ ।	सेवाग्राहीको सन्तुष्टि स्तर	प्रतिशत	९४	९५	९५	९५	९५	९५	९५		
	जनताको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने, दैनिक जीवन सञ्चालनमा सहयोग पुगेर जीवनस्तर माथि उठ्नेछ।	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको क्षमता विकास	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		
असर ३	सार्वजनिक प्रशासनलाई जनताप्रति उत्तरदायी, विकासमैत्री, विद्युतीय-सुशासन युक्त र सेवामूलक बनाइनेछ ।	अनलाइन सेवामा आबद्ध सुविधा	सङ्ख्या	९	१०	११	१२	१३	१४	१४		
		सफ्टवेयरमा आधारित सेवा	सङ्ख्या	९	१०	११	१२	१३	१४	१४		
		एकै दिनमा सम्पन्न गरिने सार्वजनिक सेवा	सङ्ख्या	६५	६५	६५	६५	६५	६५	६५		
प्रतिफल	सूचना प्रविधिको प्रयोग र विस्तारबाट स्वचालित	ई-हाजीरीको व्यवस्था भएका कार्यालय	सङ्ख्या	१	५	१०	१५	२०	२५	२५		

संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्ट्याइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	कार्यप्रणालीको विस्तार भएको हुनेछ ।	पर्याप्त विद्युतीय तथा अन्य उपकरण भएका वडा कार्यालयहरू	सङ्ख्या	८	११	११	११	११	११	११		
	गुणस्तरीय सेवाप्रवाह भएको हुनेछ ।	आवश्यकता अनुसार सवारी साधनको व्यवस्था भएका वडा कार्यालयको सङ्ख्या	सङ्ख्या	१०	११	११	११	११	११	११		
		आफ्नै भवनमा कार्यालय सञ्चालन भएका वडाहरू	सङ्ख्या	१०	११	११	११	११	११	११		
		कार्यदक्षताका आधारमा कर्मचारीहरूलाई पुरस्कार र दण्ड	सङ्ख्या	५	१०	१५	२०	२५	३०	३०		
		कर्मचारीको कार्यविवरण तर्जुमा	सङ्ख्या	५७	६०	६०	६०	६०	६०	६०		
असर ४	सार्वजनिक आय र व्ययलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र अनुमानयोग्य बनाई समग्र विकास प्रक्रिया प्रभावकारी हुनेछ ।	निर्धारित समयावधि मै बजेट	आएको/नआएको	आएको	आउने	आउने	आउने	आउने	आउने	आउने		
		वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम विवरण बेवसाइटमा	राखिएको/ नराखिएको	राखिएको	राखिने	राखिने	राखिने	राखिने	राखिने	राखिने		
		आय-व्ययको अद्यावधिक विवरण वेबसाइटमा	राखिएको/ नराखिएको	राखिएको	राखिने	राखिने	राखिने	राखिने	राखिने	राखिने		
प्रतिफल	वार्षिक खरिद योजना समयमै तयार भई खरिद कार्य भएको हुनेछ ।	वार्षिक खरिद योजना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
	राजस्व परिचालन प्रभावकारी रूपमा भएको हुनेछ ।	आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		

संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाइ	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुस्टयाइँको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		समयमा फछ्यौंट भएका वार्षिक योजना	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००		

परिच्छेद ९: कार्यान्वयन व्यवस्था

९.१ पृष्ठभूमि

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाले गाउँपालिकाको योजनाबद्ध विकासका लागि पहिलो आवधिक योजना, पार्श्वचित्र, तथ्यहरूको विश्लेषण, सरोकारवाला तथा वडाबासीसँगको अन्तरक्रियाबाट यस दोस्रो आवधिक योजना तयार गरेको छ । यस सन्दर्भमा विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र कार्यनीति सहितको योजना तर्जुमा भएको छ । योजना तर्जुमाको क्रममा गाउँपालिकाले नेपाल सरकारको सोह्रौं योजना तथा गण्डकी प्रदेशको दोस्रो योजनाको अवधारण पत्रलाई समेत आधारको रूपमा लिएको छ । गाउँपालिकाले आवधिक योजनालाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित विश्लेषण सहित सहभागीतामूलक ढङ्गबाट नतिजा खाका तयार गरेको छ । यस नतिजा खाकाबाट योजनाको नियमित अनुगमन तथा आवधिक मूल्याङ्कन गर्न आधार तयार भएको छ ।

आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रतिफलहरू हासिल गर्न तद्अनुसारका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक हुन्छ सोको लागि वित्तीय स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । यसका लागि गाउँपालिकाको आफ्नो आन्तरिक श्रोत र सङ्घ तथा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने विभिन्न किसिमका अनुदानहरू मात्रै पर्याप्त हुँदैन । तसर्थ आवश्यक श्रोत परिचालनका लागि निजी क्षेत्र, सहकारी, गैरसरकारी सङ्घ संस्था, नागरिक समाज, मिडिया, सेवा प्रदायक, विषयगत कार्यालयहरू, अन्य सहयोगी सङ्घ संस्थाहरू तथा बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय विकास साझेदार संस्थाहरूसँगको सहकार्य र साझेदारी महत्त्वपूर्ण हुन्छ । साथै, राजस्व परिचालनलाई अझै बढि प्रभावकारी बनाउन स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको सक्रियताको ठूलो भूमिका हुन्छ ।

९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना

सङ्घीय शासन व्यवस्था अनुसार राज्यको पुनः संरचना प्रक्रियाबाट यस गाउँपालिकाको दोस्रो स्थानीय तहको निर्वाचनबाट निर्वाचित कार्यपालिका मार्फत गाउँपालिकाको कार्य सञ्चालन हुँदै आएको छ । गाउँपालिकामा हाल १२ वटा शाखाहरू ११ वटा वडा समितिको कार्यालय रहेको छ । गाउँपालिकाको विद्यमान सङ्गठन संरचना अनुसार स्वीकृत दरबन्दी अनुसार ४३ जना तथा करार १५ जना सहित ५८ जना कर्मचारी कार्यरत छन् । गाउँपालिकाको दोस्रो आवधिक योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न गाउँ कार्यपालिकाको सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणको पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गरी कार्यालयको सङ्गठन संरचना अनुसारको कर्मचारी दरबन्दी र सोही बमोजिमको कार्य विवरण तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

९.३ विषय क्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

विषय क्षेत्र अनुसार यस योजनामा विभिन्न पाँच वटा क्षेत्रहरू तथा गाउँपालिका गौरवका आयोजनाका निर्धारित कार्यक्रमहरूका लागि आवश्यक लागतको अनुमान गरिएको छ । कार्यक्रम तथा बजेट आवश्यकताको अनुमान गाउँपालिकाका सम्बन्धीत शाखाका प्रतिनिधि र सरोकारवालाहरूको कार्यशाला तथा वडा स्तरीय छलफलबाट प्रस्ताव गरिएको हो । यसरी तय गरिएको आवश्यक लागत गाउँपालिकाको आन्तरिक आय, सङ्घ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने विभिन्न प्रकारका अनुदान र जनसहभागिता स्वरूप प्राप्त हुन सक्ने परिमाणहरूलाई अनुमानका आधारमा निर्धारण गरिएको छ ।

तालिका १२: विषय क्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

क्र.सं.	विषयगत क्षेत्र उपक्षेत्र	अनुमानित बजेट लागत (रु. हजारमा)						बजेट प्रतिशत
		पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व	जम्मा	
	गाउँ गौरवका आयोजना	१०७०००	१८७०००	१६७०००	१८७०००	२१७०००	८६५०००	
१	**आर्थिक क्षेत्र**	**२९४००**	**३९६००**	**४२५००**	**४७६००**	**५१८००**	**२१०९००**	**१२.९६**
१.१	कृषि तथा पशुपन्छी	१४५००	१८७००	१९४००	२०७००	२१६००	९४९००	५.८३
१.२	सिँचाई	४५००	६०००	५०००	५५००	५५००	२६५००	१.६३
१.३	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	४५००	४५००	७२००	८०००	९३००	३३५००	२.०६
१.४	उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति	२५००	६५००	८०००	११०००	१३०००	४१०००	२.५२
१.५	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा	३४००	३९००	२९००	२४००	२४००	१५०००	०.९२
२	**सामाजिक क्षेत्र**	**५५५००**	**५९४००**	**६३२००**	**६९५००**	**७२६००**	**३२०२००**	**१९.६८**
२.१	स्वास्थ्य तथा पोषण	११८००	११६००	११५००	११९००	१२२००	५९०००	३.६३
२.२	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	१७६००	२०२००	२३३००	२३९००	२६५००	१११५००	६.८५
२.३	खानेपानी तथा सरसफाइ	६७००	६५००	६५००	११०००	११५००	४२२००	२.५९
२.४	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	१०१००	१११००	१११००	१११००	१०१००	५३५००	३.२९
२.५	युवा तथा खेलकुद	९३००	१००००	१०८००	११६००	१२३००	५४०००	३.३२
३	**पूर्वाधार क्षेत्र**	**९७०००**	**१४३२००**	**१५३९००**	**१७२२००**	**२०५९००**	**७७२२००**	**४७.४६**
३.१	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	३२५००	४२५००	३७५००	३७५००	४५०००	१९५०००	११.९९
३.२	सडक, पुल तथा यातायात	५७०००	९३०००	१०७४००	१२६४००	१५२४००	५३६२००	३२.९६
३.३	जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा	५५००	५५००	६०००	६०००	६०००	२९०००	१.७८
३.४	सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	२०००	२२००	३०००	२३००	२५००	१२०००	०.७४
४	**वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र**	**३८२००**	**३६६००**	**३६६००**	**६१६००**	**७१६००**	**२४४६००**	**१५.०३**
४.१	वन तथा जैविक विविधता	४८००	४८००	४८००	४८००	४८००	२४०००	१.४८
४.२	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	२४५००	२४५००	२४५००	४४५००	५४५००	१७२५००	१०.६०
४.३	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	२९००	२६००	२६००	२६००	२६००	१३३००	०.८२
४.४	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता	६०००	४७००	४७००	९७००	९७००	३४८००	२.१४
५	**संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र**	**१३२००**	**१८०००**	**१५२००**	**१५७००**	**१७०००**	**७९१००**	४.८६

क्र.सं.	विषयगत क्षेत्र उपक्षेत्र	अनुमानित बजेट लागत (रु. हजारमा)						बजेट प्रतिशत
		पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौं आ.व	जम्मा	
५.१	सुशासन, ऐन नियम तथा जबाफदेहीता	४६००	४४००	३७००	३८००	३८००	२०३००	१.२५
५.२	संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास	४८००	६७००	७१००	६६००	७८००	३३०००	२.०३
५.३	वित्तीय श्रोत परिचालन	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	०.३१
५.४	योजना व्यवस्थापन	२८००	५९००	३४००	४३००	४४००	२०८००	१.२८
	जम्मा योजना बजेट	२३३३००	२९६८००	३११४००	३६६६००	४१८९००	१६२७०००	१००.००
गाउँपालिका गौरव तथा विषयगत क्षेत्र जम्मा बजेट							२४९२०००	

गाउँपालिकाको आवधिक योजना अवधिको लक्ष्य प्राप्तिका लागि क्षेत्रगत कूल लागत बजेट **रु. २ अर्ब ४९ करोड २० लाख** अनुमान गरिएको छ । चालू खर्च घटाउँदै जाने नीति अनुरूप आवधिक योजनाको अवधि भर चालू खर्च **५५ प्रतिशत**मा सीमित गर्ने र पुँजीगत खर्च **४५ प्रतिशत** हुने अनुमान गरिएको छ । गाउँ गौरवका आयोजनाहरूको लागि कुल बजेटको **३४.७ प्रतिशत** बजेट विनियोजन गरिएको छ र नपुग रकम वैकल्पिक स्रोतः सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा अन्य दाताहरू सँग लागत साझेदारीमा कार्यान्वयन गरिनेछ । गाउँपालिका गौरवका आयोजना कार्यान्वयनका लागि कूल **रु. ८६ करोड ५० लाख** अनुमान गरिएको छ । विषय क्षेत्र अन्तर्गत सबै भन्दा बढी पूर्वाधार विकासका लागि **४७.४६ प्रतिशत** बजेट लागत अनुमान गरिएको छ । त्यसैगरी, सामाजिक विकासका लागि **१९.६८ प्रतिशत**, आर्थिक विकास क्षेत्र विकासका लागि करिब **१२.९६ प्रतिशत**, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनका लागि **१५.०३ प्रतिशत** र संस्थागत तथा सुशासन क्षेत्र विकासका लागि **४.८६ प्रतिशत** खर्च हुने अनुमान गरिएको छ ।

९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रतिफलहरू हासिल गर्न तद् अनुसारका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक हुन्छ र सोको लागि वित्तीय स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । यसका लागि गाउँपालिकाको आफ्नो आन्तरिक श्रोत र सङ्घ तथा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने विभिन्न किसिमका अनुदानहरू मात्रै पर्याप्त हुँदैन । तसर्थ आवश्यक श्रोत परिचालनका लागि निजी क्षेत्र, सहकारी, गैरसरकारी सङ्घ संस्था, नागरिक समाज, मिडिया, सेवा प्रदायक विषयगत कार्यालयहरू, अन्य सहयोगी सङ्घ संस्थाहरू तथा बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय विकास साझेदार संस्थाहरू सँगको सहकार्य र साझेदारी महत्त्वपूर्ण हुन्छ । साथै राजस्व परिचालनलाई अझै बढी प्रभावकारी बनाउन स्थानीय राजस्व परामर्श समितिलाई विशेष जिम्मेवारी दिइएको छ।

९.४.१ राजस्व परिचालनको अवस्था

गाउँपालिकाको नेतृत्वमा तर्जुमा भएको यस दोस्रो पञ्चवर्षीय आवधिक विकास योजना गाउँपालिका विकासका सबै साझेदार सरोकारवालाहरूको सार्थक प्रयत्नबाट कार्यान्वयन हुनेछ । नतिजा तालिकामा उल्लिखित लक्ष्य प्राप्त गर्न तर्जुमा गरिएको कार्यान्वयन तथा लगानी योजनामा गाउँपालिकाले आन्तरिक

र बाह्य श्रोतबाट हासिल गर्ने आयका अतिरिक्त सम्भावित सरोकारवालाको लगानी समेत प्रक्षेपण गरी योजनाको लागि उपलब्ध अनुमानित स्रोतमा समावेश गरिएको छ।

आ.व. २०७९/८० को यथार्थ आय **रु. ६१ करोड ८० लाख २२ हजार** रहेको थियो । गत तीन आ.व.को यथार्थ र चालू आ.व.को अनुमानित आयका आधारमा विश्लेषण गरी कम्तीमा पनि आन्तरिक स्रोत वार्षिक १५ प्रतिशतका दरले र बाह्य स्रोतको आयमा १० प्रतिशतले वृद्धि हुनसक्ने प्रक्षेपणका आधारमा ५ वर्षको कूल अनुमानित आय प्रक्षेपण गर्दा अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको कूल अनुमानित आय करिब **रु. ४ अर्ब १८ करोड ८ लाख ६३ हजार** हुने देखिन्छ । गत वर्षको आय विवरणको वृद्धि प्रवृतिका आधारमा गाउँपालिकाको आय बढ्दो रूपमा परिचालन भएको देखिन्छ ।

तालिका १३: राजस्व परिचालनको अवस्था

आ.व. (रकम रु. हजारमा)		आन्तरिक श्रोतको आय	बाह्य श्रोतको आय	लागत सहभागिता	जम्मा
आ.व. ०७९/०८० को यथार्थ	रकम	२१४५९	७२९९५	०	९४४५४
	प्रतिशत	२२.७२	७७.२८	०	१००
आ.व. ०८०/०८१ को अनुमानित	रकम	३२०००	१११९५३	०	१४३१५३
	प्रतिशत	२२.३५	७७.६५	०	१००

स्रोतः गाउँपालिका, लेखा शाखा

९.४.२ खर्च अवस्थाको विश्लेषण

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको आ.व. ०७९/८० कुल प्रस्तावित बजेट रु. **७३ करोड ३४ लाख ३० हजार** रहेकोमा वास्तविक आय **रु. ६१ करोड ८० लाख २२ हजार** रहेको थियो । गाउँपालिकामा चालू खर्च अन्तर्गत पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक तथा सुविधा, कर्मचारी पारिश्रमिक तथा सुविधा, कार्यालय सञ्चालन सम्बन्धी खर्च, मर्मत सम्भार खर्च र कार्यक्रम खर्च गरी ५ प्रकारका खर्च रहेका छन् । आ.व. २०७९/०८० को व्यय विवरण अनुसार चालू खर्च कूल खर्चको करिब **६५ प्रतिशत** रहेको छ भने पुंजीगत खर्च **३५ प्रतिशत** रहेको छ । गाउँपालिकाको विगत वर्षको व्यय विवरण अनुसार पुंजीगत खर्च तुलनात्मक रूपमा न्यून देखिन्छ ।

तालिका १४: खर्च बाँडफाँटको प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा)

क्र. सं.	विवरण	२०७९/ ८० को यथार्थ	२०८०/८ १ को अनुमान	२०८१/८ २ को प्रक्षेपण	२०८२/८ ३ को प्रक्षेपण	२०८३/८ ४ को प्रक्षेपण	२०८४/८ ५ को प्रक्षेपण	२०८५/८ ६ को प्रक्षेपण	आवधिक योजनाको जम्मा
१	बजेटको वर्गीकरण								
१.१	चालू खर्च	४०१७१४.२३५	३८२९९२	२७२४५६	२७२४५६	३३१२५६	३६५३१३	४०२९१५	१६४४३९६
१.२	पुंजीगत खर्च	२१६३०७.६६५	२०६२२७	४०८६८४	४५०६०९	४९६८८४	५४७९६९	६०४३७२	२५०८५१८
जम्मा बजेट		६१८०२२	५८९२१९	६८११४१	७२३०६५	८२८१४०	९१३२८२	१००७२८७	४१५२९१४
२	खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँट								

२.१	आर्थिक विकास	२९४००	३९६००	४२५००	४७६००	५१८००	२१०९००
२.२	सामाजिक विकास	५५५००	५९४००	६३२००	६९५००	७२६००	३२०२००
२.३	पूर्वाधार विकास	९७०००	१४३२००	१५३९००	१७२२००	२०५९००	७७२२००
२.४	वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	३८२००	३६६००	३६६००	६१६००	७१६००	२४४६००
२.५	संस्थागत विकास तथा सुशासन	१३२००	१८०००	१५२००	१५७००	१७०००	७९१००
२.६	गौरका योजना	**१०७०००**	**१८७०००**	**१६७०००**	**१८७०००**	**२१७०००**	८६५०००
	जम्मा बजेट	**३४०३००**	**४८३८००**	**४७८४००**	**५५३६००**	**६३५९००**	**२४९२०० ०**

स्रोतः लेखा शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

९.४.३ अपुग स्रोत व्यवस्थापन

आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँ गौरवको योजना समेत कूल लगानी बजेट **रु. २ अर्ब ४९ करोड २० लाख** अनुमान गरिएको छ । आ.व. २०७९/०८० को यथार्थ र चालू आ.व.को अनुमानित तथा आ.व. २०८०/८१ को प्रस्तावित आयका आधारमा आगामी पाँच वर्षको गाउँपालिकाको अनुमानित आय **रु. ४ अर्ब १८ करोड ८ लाख ६३ हजार** देखिन्छ भने गाउँपालिकाको आगामी ५ वर्षको चालू खर्च करिब **रु. २ अर्ब २९ करोड ९४ लाख ७५ हजार हुने देखिन्छ** । यसरी कूल लगानी अनुमान र स्रोत परिचालनबाट प्राप्त हुने बजेट बीच करिब **रु. ६१ करोड ६ लाख १२ हजार** बजेट अपुग देखिन्छ ।

तालिका १५: अपुग स्रोत व्यवस्थापन

क्र.सं.	शीर्षक	आर्थिक वर्ष र अनुमानित रकम रु. हजारमा					बजेट (रु. हजारमा)
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	
१	कूल सरकारी स्रोत परिचालन	६८११४१	७५१०१५	८२८१४०	९१३२८२	१००७२८७	**४१८०८६३**
२	चालू खर्च अनुमान	३७४६२७	४१३०५८	४५५४७७	५०२३०५	५५४००८	**२२९९४७५**
३	पुँजीगत खर्च अनुमान	३०६५१३	३३७९५७	३७२६६३	४१०९७७	४५३२७९	**१८८१३८८**
४	विषय क्षेत्रगत लगानी अनुमान	२३३३००	२९६८००	३११४००	३६६६००	४१८९००	**१६२७०००**
५	गाउँ गौरवका योजना	१०७०००	१८७०००	१६७०००	१८७०००	२१७०००	**८६५०००**
६	**स्रोतको न्यूनता**	-३३७८७	-१४५८४३	-१०५७३७	-१४२६२३	-१८२६२१	**-६१०६१२**
	कूल लगानी अनुमान	७१४९२७	**८९६८५८**	**९३३८७७**	**१०५५९०५**	**११८९९०८**	४७९१४७५

स्रोतः गाउँपालिका, लेखा शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

९.५ स्रोत परिचालन रणनीति

अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना (आ.व. २०८१/०८२ देखि २०८५/०८६ सम्म) का लागि विभिन्न स्रोतहरूबाट उपलब्ध हुन सक्ने बजेटलाई आधार मानेर कार्यक्रमहरूको अनुमान गरिएको छ । गाउँपालिका कार्यपालिकाको कार्यालय, निजी क्षेत्र, गैसस तथा सहकारी आदिले खर्च गर्न सक्ने परिमाणलाई आधार मानी यसको लागि उपलब्ध हुन सक्ने वित्तीय स्रोतको अनुमान गरिएको छ । यस आवधिक योजनाको कार्यान्वयन विभिन्न आन्तरिक तथा बाह्य स्रोतहरू परिचालन गरी गरिने छ । उक्त स्रोतहरूमा गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोत तथा सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने विभिन्न प्रकारका अनुदानहरू, स्थानीय तहलाई राजस्व बाँडफाँट बापत प्राप्त हुने रकम, स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रम जस्ता स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने रकम, विकास साझेदार संस्थाहरूबाट विभिन्न कार्यक्रमका लागि प्राप्त हुने रकम, निजी क्षेत्रबाट हुने लगानी तथा जनसहभागिता परिचालनबाट प्राप्त हुने रकम मुख्य छन् ।

यस आवधिक योजना अवधिमा कूल **रु. ४ अर्ब ७९ करोड १४ लाख ७५ हजार** खर्च हुने अनुमान गरिएको छ भने करिब **रु. ४ अर्ब १८ करोड ८ लाख ६३ हजार (८७.२६ प्रतिशत)** सरकारी स्रोतहरूबाट रकम प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ । कूल अनुमानित खर्च गर्न अपुग हुने रकम करिब **रु. ६१ करोड ६ लाख १२ हजार (१२.७४ प्रतिशत)** बजेटका लागि गाउँपालिकाले थप श्रोतहरू परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । जसका लागि गाउँपालिकाले निम्नअनुसारका रणनीतिहरू अवलम्बन गरी श्रोत व्यवस्थापन गर्न सकिने देखिन्छ।

यस आवधिक विकास योजना अवधिमा गाउँपालिकाले तर्जुमा गर्ने वार्षिक विकास योजनाहरू यस योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यसँग तादत्म्यता हुने गरी तर्जुमा गरिने छ, जसले गर्दा योजना अवधिमा कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम तथा बजेटले पूर्णरूपमा यस आवधिक विकास योजनाको लक्ष्य उद्देश्य प्राप्तिमा योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।

स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रम (सांसद कोष) नाममा प्राप्त हुने बजेटहरूको प्रयोग यस आवधिक विकास योजनामा रहेका क्रियाकलाप कार्यान्वयनमा प्रयोग गरिनेछ । स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रमबाट गाउँपालिकामा आउने रकमलाई गाउँपालिका स्तरीय महत्त्व बोकेका ठूला आयोजना निर्माणमा उपयोग गरिनेछ ।

- गैर सरकारी संस्था तथा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
- अन्तरराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था, द्विपक्षीय संस्था, बहुपक्षीय संस्थाहरूबाट प्राप्त हुने सहयोगलाई वृद्धि गर्न पहल गरिनेछ । कर तथा गैर राजस्व परिचालनमा करको दरभन्दा पनि दायरा वृद्धि गरी गाउँपालिकाको राजस्व क्षमता वृद्धि गरी स्रोतको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- स्थानीय बचत तथा ऋण समूहहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू जस्ता सामुदायिक क्षेत्रहरूसँगको साझेदारीमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
- सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट विशेष तथा समपूरक अनुदान प्राप्त गरिनेछ ।
- गाउँपालिका क्षेत्रभित्र राष्ट्रिय र प्रदेश स्तरीय महत्त्वका योजनाहरू छनोट र कार्यान्वयन गर्न गाउँपालिकाले सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग पहल गरी ठूला आयोजनामा गाउँपालिकाको लगानी न्यूनीकरण गरिनेछ ।

- गाउँपालिकाको राजस्व परिचालन क्षमता विस्तार तथा स्थानीय श्रम, श्रोत र साधन परिचालन र जनसहभागिता वृद्धि गरी गाउँपालिकाको स्रोत वृद्धि गरिनेछ ।
- मन्दिर, गुम्बा लगायत सांस्कृतिक सम्पदाको पुनर्निर्माणमा निजी क्षेत्र, समुदाय र सम्भावित स्थलहरूमा पूरातत्व विभागको सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।
- स्थानीय सरकारलाई प्राप्त ऋण लिने अधिकारको उपयोग गरी थप सम्भाव्यताको आधारमा ऋण समेत परिचालन गरिनेछ ।
- आन्तरिक राजस्व परिचालनलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।

९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन

९.६.१ योजना कार्यान्वयन

यो आवधिक योजनालाई दीर्घकालीन सोच उन्मुख रही आगामी पाँच वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम मार्फत कार्यान्वयन गरिनेछ । योजनाको मध्यावधि मूल्याङ्कनका आधारमा यसका नीति, कार्यक्रम र प्राथमिकताहरूमा समयोचित परिमार्जन गरिनेछ । गाउँपालिकाको विकास गाउँपालिका वा सरकारी क्षेत्रको एकल प्रयासले मात्र संभव छैन । त्यसैले यो योजना कार्यान्वयनमा निम्नअनुसारका अनुसार विभिन्न क्षेत्रको भूमिका अपेक्षा गरिएको छ।

(क) सरकारी क्षेत्रको लगानी

यस आवधिक योजनालाई कार्यान्वयन गराउने प्रमुख भूमिका सरकारी क्षेत्र अर्थात् गाउँपालिकाको हो । गाउँपालिकाले नै सबै क्षेत्रसँगको समन्वय र साझेदारीमा योजना कार्यान्वयन गराउनेछ । गाउँपालिकाले निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न सङ्घीय र प्रदेश सरकार समेतको सहयोगमा पूर्वाधार विकास गरी विकासको आधार तयार गर्ने, नीतिगत, कानुनी, संरचनागत तथा प्रक्रियागत सुधार गरी निजी क्षेत्रलाई लगानी मैत्री वातावरण तयार गर्ने र सो अनुसार प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्ने कार्य गर्नेछ । मौलिक हक अधिकार र मानव अधिकार संरक्षण, गरिबी निवारण, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत सामाजिक विकास, महिला पिछडिएका वर्गको संरक्षण र विकास, समावेशीता, वातावरण संरक्षण, सामाजिक सुरक्षा, आदि निजी क्षेत्र आकर्षण नहुने क्षेत्र र सरकारको भूमिका नभइ नहुने क्षेत्रमा गाउँपालिका आफैंले कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(ख) निजीक्षेत्रको लगानी

यो योजना कार्यान्वयनमा निजीक्षेत्रले महत्त्वपूर्ण साझेदारको रूपमा भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । विशेष गरी कृषि तथा पशु विकास, उद्योग, पर्यटन तथा विभिन्न सेवा क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुनेछ । सरकारबाट भएको नीतिगत, कानुनी र संरचनागत सुधारको लाभ लिई प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको विकास गर्दै उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने, आय र रोजगारीका अवसर सृजना गर्ने, गुणस्तरीय उत्पादन र बजारीकरण गर्ने, बजारमा अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाको अभाव हुन नदिने, जिम्मेवारी र दायित्व बोधका साथ नियमित कर तथा अन्य राजस्व बुझाउने जस्ता महत्त्वपूर्ण भूमिकाको अपेक्षा निजी क्षेत्रबाट गरिएको छ । यस क्षेत्रबाट करिब **३.७६ प्रतिशत** लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

(घ) सहकारी क्षेत्रको लगानी

सहकारीले संस्थामा आबद्ध सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक समृद्धि हासिल गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । ससाना बचत र ऋण परिचालन गर्न, स्थानीय समुदायलाई सङ्गठित रूपमा आर्थिक

सामाजिक विकासमा परिचालन गर्न, स्थानीय श्रोत र साधनको उपयोग गर्न, सहकारीताको धारणा अभिवृद्धि गर्न सहकारी संस्थाहरूले महत्त्वपूर्ण योगदान दिएका छन् । गाउँपालिकाले उद्यम विकास, रोजगारी सृजना, समावेशी आर्थिक वृद्धि, गरिबी निवारण आदिमा सहकारीक्षेत्रको विशेष भूमिका अपेक्षा गरी यस क्षेत्रबाट योजना अवधिमा **१.६७ प्रतिशत** लगानी प्रक्षेपण गरिएको छ ।

(ङ) गैह सरकारी क्षेत्र (गैसस) को लगानी

समूह परिचालन, सचेतना मूलक कार्यक्रम, ससाना पूर्वाधार विकास, समुदायमा आधारित सेवा प्रवाह, लैङ्गिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण, समूह बचत तथा ऋण परिचालन, ससाना आय मूलक कार्यक्रम सञ्चालन, रोजगारी सृजना, नीतिगत पृष्ठपोषण आदि कार्यमा गैससले गाउँपालिकासँग महत्त्वपूर्ण साझेदारको रूपमा काम गर्दै आएका छन् । आफ्ना वैशिष्ट्यताका क्षेत्रमा गैससले प्रमुख साझेदारको रूपमा काम गर्ने अपेक्षाका साथ यस क्षेत्रबाट **२.०९ प्रतिशत** लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

(च) उपभोक्ता समूह, नागरिक समाज र सामुदायिक सङ्घ संस्था लगायतको लगानी

विकास प्रदायकले जतिसुकै प्रयास गरेता पनि यसका प्रापक अर्थात् उपभोक्ताको सहभागिता, सहयोग, सहकार्य र अपनत्व ग्रहण भई दिगो व्यवस्थापन नगरे सम्म विकाशलाई गति दिन सम्भव छैन । त्यसकारण यिनीहरूबाट विकास कार्यमा व्यापक सहयोग सहभागिता र निगरानी हुने अपेक्षा गरिएको छ । विकास कार्यमा उपभोक्ता समूह र स्थानीय समुदायको योगदान **२.९५ प्रतिशत** हुने अनुमान गरिएको छ ।

(छ) अन्तर स्थानीय तह साझेदारी

गाउँपालिकासँग सिमाना जोडिएका स्थानीय ततहरूसँग मिलेर रणनैतिक महत्त्वका विकासका योजनाहरू साझेदारीमा विभिन्न विकास निर्माणका कार्यमा लगानी हुने अनुमान गरिएको छ । यस किसिमका अन्तर स्थानीय तह साझेदारीमा करिब **२.२८ प्रतिशत** लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

९.६.२ कार्यान्वयन प्रक्रिया

आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाले निम्न प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरि अगाडी बढ्ने छ ।

(क) सूची तयारी

गाउँपालिकाले आवधिक योजनाले निर्धारण गरेका प्राथमिकताका कार्यक्रमहरू आफैले कार्यान्वयन गर्ने, सङ्घीय सरकारबाट कार्यान्वयन हुने, प्रदेश सरकारबाट कार्यान्वयन हुने, तीनै तहका सरकारबाट संयुक्त लगानीमा कार्यान्वयन हुने, प्रदेश वा सङ्घ सरकारको साझेदारीमा कार्यान्वयन गर्ने, अन्य स्थानीय सरकारको साझेदारीमा सञ्चालन हुने, गैसस तथा अन्तरराष्ट्रिय गैसस मार्फत कार्यान्वयन हुने, विकास साझेदारबाट कार्यान्वयन हुने तथा निजी क्षेत्रबाट कार्यान्वयन गरिने छुट्टा छुट्टै सूची तयार गर्नेछ ।

(ख) छलफल एवं अन्तरक्रिया

सूची तयार गरेपछि निजीक्षेत्र, गैसस, सहकारी क्षेत्र र सामुदायिक क्षेत्रले सञ्चालन गर्ने कार्यका लागि गाउँपालिकाले सम्बन्धीत क्षेत्रहरूसँग छलफल र अन्तरक्रिया गरी लगानी गर्न सहयोग एवं सहजीकरण गर्नेछ । छलफल र अन्तरक्रियालाई नियमित गराई उनीहरूलाई सरकारको असल सहयोगीको रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ ।

(ग) मध्यकालीन खर्च संरचना तयारी

गाउँपालिकाले सञ्चालन गर्ने कार्यक्रमलाई आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रम बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न तथा योजनाको प्राथमिकीकरण गर्दै प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरूमा लगानी सुनिश्चित गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरी वार्षिक रूपमा परिमार्जन गर्दै लगिनेछ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले निर्धारण गरेको योजना र बजेटको प्राथमिकताका आधारमा क्रमशः योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ ।

(घ) नतिजामा आधारित अनुगमन ढाँचा अनुसार वार्षिक समीक्षा

आवधिक योजनासँग वार्षिक योजनाको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी कार्यान्वयन गर्न वार्षिक कार्यक्रमसँग निम्न तालिका संलग्न गरी स्वीकृत गरिने व्यवस्था गरिनेछ । कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, खरिद नियमावली लगायत अन्य सम्बन्धीत ऐन नियम अन्तर्गत रही योजनाको प्रकृति अनुसार ठेक्का, करार, अमानत वा उपभोक्ता समितिमध्ये उपयुक्त माध्यमबाट गरिनेछ । त्यसैगरी गैसस तथा विकास साझेदारहरूसँगको साझेदारीमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा सम्बन्धीत निकायसँग गरेको सम्झौता बमोजिम कार्यान्वयन गरिनेछ ।

९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

गाउँपालिकाले अनुगमन कार्य योजना बनाई नियमित रूपमा नतिजा सूचकमा आधारित भई सहभागीतामूलक प्रक्रियाबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नेछ । अनुगमनमा संलग्न हुने जनप्रतिनिधि एवं कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरिनेछ । अनुगमनका लागि आवश्यकता अनुसार सरोकारवालाहरू र तेस्रो पक्ष समेतलाई सहभागिता गराइनेछ । नतिजा सूचकमा आधारित अनुगमन खाका तयार गरी सोही अनुसार नियमित अनुगमन, वार्षिक समीक्षा, मध्यावधि तथा अन्तिम मूल्याङ्कन गरिनेछ । गाउँपालिकाले देहायको उद्देश्य प्राप्तिका लागि अनुगमन गर्नेछः

- कार्यतालिका अनुसार काम भए नभएको एकीन गर्न ।
- तोकिएको कामको समय, लागत र गुणस्तर कायम गर्न ।
- कार्यान्वयनको क्रममा भएका गल्ती वा कमजोरी तत्काल सुधार गर्न ।
- डिजाइन वा कार्यान्वयनमा भएका गल्ती सुधार गरी सार्वजनिक कोषको अपव्यय हुनबाट रोक्न ।

गाउँपालिकाले देहाय अनुसार अनुगमन गर्नेछः

- निरन्तर अनुगमन,
- दिगोपनाको अनुगमन ।

गाउँपालिकाले देहायका आयोजनाहरूको अनुगमन गर्नेछः

- गाउँपालिकाबाट स्वीकृत कार्यक्रम वा आयोजनाहरू,
- गाउँपालिकाबाट लगानी भएका आयोजनाहरू,
- नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोत साधन मार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू,
- गाउँपालिका क्षेत्रभित्र गैरसरकारी संस्था मार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू,

- गाउँपालिकाले आवश्यक ठानेका अन्य आयोजनाहरू ।

९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता

अनुगमनले विकास कार्यक्रम र आयोजनाहरूको नतिजा खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने पक्षलाई बढी जिम्मेवार बनाउनको साथै जवाफदेही पनि बनाउँछ । नीति, योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको सुनिश्चिततालागि अनुगमन तथा त्यसबाट प्राप्त नतिजाको विश्लेषणका लागि मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्दछ । विकास आयोजनाहरूबाट, निर्धारित समयावधि भित्र निश्चित उपलब्धि तथा लागत अनुसारको प्रतिफल प्राप्त भए/नभएको यकिन गर्न सशक्त एवम् निष्पक्ष अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था हुनु पर्दछ । अनुगमन एउटा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो, जो आयोजना कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ, यसको मुख्य उद्देश्य चालू परियोजनाको प्रगति र ढिला-सुस्तीको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई समयमा नै जानकारी गराई परियोजनालाई सही बाटोमा हिँडाउनु हो ।

९.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी

अनुगमनमा देहायका तरिकाहरू अपनाइनेछः

- नियमित प्रतिवेदन लिएर,
- स्थलगत अवलोकन गरेर,
- सरोकारवालाहरू सँग छलफल गरेर,
- नागरिक समाजका संस्थाहरू परिचालन गरेर (मिडिया आदि),
- सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण जस्ता विधिहरू मार्फत ।

अनुगमनमा देहायका पदाधिकारीहरू संलग्न रहने छन्

- स्थानीय तहको कार्य विभाजन नियमावलीले तोकेको पदाधिकारी,
- उप प्रमुख (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४),
- अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिका सदस्यहरू,
- प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र सम्बन्धीत शाखा प्रमुख (नियमित कार्य),
- वडा स्तरीय आयोजनाको हकमा वडाध्यक्ष र सदस्यहरू ।

गाउँपालिका स्तरीय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिमा देहायका पदाधिकारीहरू रहने छन्:

– उप प्रमुख	संयोजक
– प्रमुखले तोकेका एक जना महिला सहित कार्यपालिकाका सदस्यहरू मध्येबाट	सदस्य (दुई जना)
– प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
– प्रमुख, योजना शाखा	सदस्य सचिव

आवश्यकता अनुसार कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा विषय विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिने ।

देहायको अनुगमन कार्ययोजना बनाई लागू गरिनेछ

- कार्यपालिकामा एकीकृत कार्यान्वयन कार्ययोजना पेश गरेको १५ दिनभित्र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिबाट आफ्नो वार्षिक अनुगमन कार्ययोजना बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ,

- अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले गरेको कामको प्रतिवेदन प्रत्येक २ महिनामा कार्यपालिकाको बैठकमा पेश गरी छलफल गरिनेछ । समितिले समाधान गर्न नसकेका समस्याहरूलाई यस बैठकबाट सम्बोधन गरिनेछ ।

वडास्तरीय कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्न देहाय बमोजिमको समिति रहनेछ

- सम्बन्धीत वडाको वडाध्यक्ष — संयोजक
- वडा सदस्यहरू — सदस्य
- वडा सचिव — सदस्य सचिव

आवश्यक परे कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा कर्मचारीलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

९.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

योजना अवधि समाप्त भए पछि कार्यपालिकाले तोकेका आयोजनाको तेस्रो पक्षद्वारा देहायका सूचना प्राप्त गर्न प्रभाव मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

- योजनाको लक्ष्य बमोजिम प्रगति भए नभएको,
- लाभग्राहीमा योजनाका नतिजाले पारेको प्रभाव,
- आगामी योजना तर्जुमाको लागि पृष्ठपोषण,
- योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन विधिमा आवश्यक परिमार्जन गर्न,
- योजनाबाट प्राप्त हुने फाइदालाई अधिकतम बनाउन ।

आवधिक तथा वार्षिक गाउँपालिका विकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रक्रिया देहायअनुसार हुनुपर्नेछ:

तालिका १६: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाका

के गर्ने	कसले गर्ने	कहिले गर्ने	कसरी गर्ने	फलोअप
अनुगमन प्रक्रिया				
कार्यक्रम वा प्रक्रिया अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति, वडा समिति, सरकारी कार्यालय र गैसस	आवश्यकता अनुसार, मासिक, चौमासिक र वार्षिक	▪ स्थलगत अनुगमन ▪ वार्षिक योजनाको चौमासिक कार्ययोजनामा उल्लिखित लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना ▪ बृहत् योजनाको कार्यान्वयन योजनाको ▪ वार्षिक लक्ष्य र प्रगतिको तुलनात्मक अध्ययन	▪ अनुगमन टोलीले अनुगमन प्रतिवेदन तयार गरी गाउँपालिका कार्यालयमा पेश गर्ने ▪ गाउँपालिका कार्यालयले प्रतिवेदनका सिफारिस कार्यान्वयनका लागि नपा समक्ष कार्ययोजना पेश गर्ने
प्रतिफल अनुगमन	गाउँपालिका कार्यपालिका, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति	चौमासिक, अर्ध वार्षिक, वार्षिक र मध्यावधि	▪ स्थलगत अनुगमन ▪ वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना ▪ सञ्चालित योजनाहरूको कार्यान्वयनबाट सोच तालिकामा उल्लिखित अपेक्षित प्रतिफल के कति कारणले हासिल हुने देखिन्छ वा देखिँदैन भन्ने सम्बन्धी अध्ययन गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने	

के गर्ने	कसले गर्ने	कहिले गर्ने	कसरी गर्ने	फलोअप
अनुगमन प्रक्रिया				
असर तह अनुगमन	गाउँपालिका कार्यपालिका सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेस्रो पक्ष	वार्षिक, मध्यावधि र अन्तिम वर्ष	▪ लक्षित समूह तथा सहभागीतामूलक छलफल ▪ नमुना सर्वेक्षण मार्फत सोच तालिकाको लक्ष्य अनुरूप प्रगति मापन ▪ योजनाबाट विषयगत उद्देश्य, अपेक्षित प्रतिफल के कति कारणले प्राप्त हुने वा नहुने विषयमा अध्ययन ▪ प्रतिवेदन तयारी र गाउँपालिकामा छलफल	
मूल्याङ्कन प्रक्रिया				
असर तह मूल्याङ्कन	स्वतन्त्र तेस्रो पक्ष	योजनाको मध्य अवधि	▪ लक्षित समूह तथा सहभागीतामूलक छलफल ▪ नमुना सर्वेक्षण मार्फत सोच तालिकाको लक्ष्य अनुरूप प्रगति मापन ▪ असर तहका सूचना सङ्कलन गर्दा प्रारम्भिक तहका असरमा ध्यान दिने ▪ प्रतिवेदन तयारी र गाउँपालिकामा छलफल	▪ अनुगमन टोलीले अनुगमन प्रतिवेदन तयार गरी गाउँपालिका कार्यालयमा पेश गर्ने ▪ गाउँपालिका कार्यालयले प्रतिवेदनका सिफारिस कार्यान्वयनका लागि नपा समक्ष कार्ययोजना पेश गर्ने
प्रभाव तह मूल्याङ्कन	गाउँपालिका कार्यपालिका सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेस्रो पक्ष	योजना सम्पन्न भएको दुई वर्षपछि	▪ लक्षित समूह तथा सहभागीतामूलक छलफल ▪ नमुना सर्वेक्षण मार्फत योजनाको दीर्घकालीन सोच तथा विषयगत उद्देश्यहरू हासिल गर्ने दिशामा योजना के कति हदमा सफल भयो र योजना आफैंमा के कति सान्दर्भिक, प्रभावकारी रह्यो र समग्र विकासको दिगो व्यवस्थापनमा योजनाले के कति योगदान गर्न सक्यो भनी अध्ययन ▪ प्रतिवेदन तयारी र गाउँपालिकामा छलफल	

आयोजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन देहाय बमोजिम गर्ने व्यवस्था गरिनेछ

- गाउँपालिकाले निर्धारण गरेका निश्चित लागत भन्दा बढीका आयोजनाको योजना सम्पन्न भएको २ वर्षभित्र तेस्रो पक्षबाट प्रभाव मूल्याङ्कन गराइनेछ ।
- प्रभाव मूल्याङ्कनको नतिजा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गरी सरोकारवालाहरूको जानकारीको लागि सार्वजनिक गरिनेछ ।

अनुसूची

अनुसूची -१: वडागत योजना बैंक

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. १ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	खेतीयोग्य जमिनमा हाते ट्याक्टर जाने बाटो निर्माण	
	कफी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	माटो परीक्षण कार्यक्रम	
	सहुलियत कृषि ऋणको व्यवस्था	
	बाँझो जमिन निरुत्साहन/ जडीबुटी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	एक वडा एक कृषि प्राविधिक	
	एक घर एक टनेल कार्यक्रम	
	कृषि चुना सहायता कार्यक्रम	
	विद्यालय करेसाबारी कार्यक्रम	
पशुपन्छी	व्यावसायिक पशुपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	बिउ बोका अनुदान कार्यक्रम	
	दुध तथा मह उत्पादन तथा बजारीकरण कार्यक्रम	
उद्योग तथा वाणिज्य	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित हस्तकला/ लघु उद्यम प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	विद्युतीय आरानको व्यवस्था	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	कृषि पर्यटनकालागि होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जन्मजय ढुङ्गोमा पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण	
	नागडाँडा पर्यटन पार्कको पूर्णता	
	झौरीखेत — सालघारी- फल्लापानी — भूमेथान पर्यटकीय पदमार्ग (५ कि.मि.	
	गौंडामाथि — नागडाँडा पर्यटकीय पदमार्ग (२ कि.मि.)	
	तिलाहारे चौतारी पुनर्निर्माण	
	भूमे पर्यटकीय पार्क व्यवस्थापन	
सिँचाइ	वडाका सबै सिँचाइ कुलो मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नती	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	विद्यालय घेराबार कार्यक्रम	
	अभिभावक प्रोत्साहन कार्यक्रम	
	विद्यालय मर्मत सम्भार कार्यक्रम	
	विद्यालयमा सिसिटिभी तथा ई-हाजिरी व्यवस्थापन	
	विद्यालय खाजा सुधार (माध्यमिक तह समेत)	
	बालमैत्री फर्निचर व्यवस्थापन	
	आइसिटीमा आधारित शिक्षण-सिकाइ पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन	

	आवासीय विद्यालय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	एक शिक्षक एक ल्यापटप कार्यक्रम	
	शिक्षण-सिकाइ को नियमित अनुगमन व्यवस्थापन	
	शिक्षक डायरी निरन्तरता कार्यक्रम	
	सार्वजनिक पुस्तकालय निर्माण	
स्वास्थ्य	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको घेराबार	
	प्रजनन स्वास्थ्य जनचेतना कार्यक्रम	
	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा ल्याब सहित जनशक्ति व्यवस्थापन	
	सबै विद्यालयमा फस्ट एड बक्स व्यवस्थापन	
	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	
	आधारभूत विद्यालयमा स्यानीटरी प्याड व्यवस्थापन	
	घुम्ती स्वास्थ्य सेवा शिविर सञ्चालन	
	स्वास्थ्य बीमा निरन्तरता कार्यक्रम	
खानेपानी तथा सरसफाइ	वडाका सबै खानेपानीको मूल तथा कुवा संरक्षण कार्यक्रम	लेवाडे सहित
	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण (५ वटा)	
	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	नागडाँडा
	प्लम्बिङ तालिम कार्यक्रम	
	खानेपानीका धारा/पाइप मर्मत सम्भार कार्यक्रम	
खेलकुद तथा युवा	खेल मैदान स्तरोन्नति	भिरमूनी
	वडास्तरीय खेलमैदान निर्माण	
	युवा/विद्यार्थी आचरण सुधार सचेतना कार्यक्रम	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	जेष्ठनागरिक सत्सङ्ग केन्द्र निर्माण	
	योगशाला निर्माण	
	बाल उद्यान निर्माण	
	योग/आरोग्य शिविर सञ्चालन	
	विद्यालय योग शिक्षा कार्यक्रम	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	गौंडामाथि – प्याउदी झोलुङ्गे पुल (४१९ मि.)	
	छवी स्मृती मार्ग स्तरोन्नति (११ कि.मि.)	
	नागडाँडा – सिम्पाली -कास्कीकोट ढलान निरन्तरता (१.५ कि.मि.)	
	गुप्तकालिका – सिम्ले -भट्टारी ढलान (६ कि.मि.)	
	भिजीबारी – लहरी स्कुल सडक स्तरोन्नति (२ कि.मि.)	
	नागडाँडा बजारको भित्री बाटो स्तरोन्नति (१ कि.मि.)	
	गाइड जोसेफ बाल विकास केन्द्र जाने बाटोमा फड्के पुल निर्माण	
भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	स्वास्थ्य चौकी – सुवेदी कूल मन्दिर सिंढी बाटो निर्माण	
	वडा कार्यालयको भवन व्यवस्थापन	
	प्रहरी चौकी भवन व्यवस्थापन	नागडाँडा
	कैंडेले – नागडाँडा ढलान निरन्तरता	
	भिरमूनी – लाँकुरीबोट सिंढी बाटो निर्माण	

	बहुउद्देशीय आमा समूह भवन निर्माण	भीरमूनी
	सिम्पाली कृष्ण मन्दिर बहुउद्देशीय भवन पुनर्निर्माण	
	सेतापहरा -राउटारी गोरेटो बाटो निर्माण	
	ठूलीमूल सिंढी बाटो निर्माण (चौतारा सहित)	
	सुर्डे खोला -ढाडाको चौर सिंढी बाटो निर्माण	
	राजमार्गबाट निस्कने सबै ढल निकासको दीर्घकालीन व्यवस्थापन	
	बाँझाखेत — दमाइ डील सिंढी बाटो निर्माण	
	सिर्जना स्कुल — बीच टोल सिंढी बाटो निर्माण	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत (वैकल्पिक ऊर्जा समेत)	सडक बत्ती व्यवस्थापन (मुख्य बस्ती क्षेत्र)	
	काठे पोल विस्थापन कार्यक्रम	
	ओखलबिणीमा विद्युत विस्तार कार्यक्रम	
	खेतीयोग्य जग्गाको पोल स्थानान्तरण कार्यक्रम	
	बिजुलीको तार संरक्षणका लागि रुख कटान कार्यक्रम	
	ट्रान्फर्मर स्थानान्तरण कार्यक्रम	
	नाङ्गो तार विस्थापन कार्यक्रम	
सूचना सञ्चार र प्रविधि	फ्री वाइफाइ जोन निर्माण	
	सार्वजनिक स्थलमा सिसि क्यामेरा जडान	
	फाइबर नेट विस्तार	प्याउँदी
	सामाजिक सञ्जाल तथा प्रविधि मैत्री सूचना प्रयोगका लागि तालिम सञ्चालन	
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन		
बन तथा जैविक विविधता	बाँदर नियन्त्रण कार्यक्रम	
जलाधार संरक्षण	धारापानी मूहान संरक्षण	
	रिचार्ज पोखरी निर्माण (७ वटा)	
	प्लास्टिक पोखरी निर्माण (५० वटा)	
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहरमैला व्यवस्थापन	लेवाडे
विपद् व्यवस्थापन	सुर्के खोला पहिरो नियन्त्रण	
	फेदी खोला बस्ती संरक्षण (तटबन्ध सहित)	
	भीरमूनी खोलाको पहिरो नियन्त्रण	
	लेवाडे पहिरो नियन्त्रण	
	नयाँ बस्ती पहिरो नियन्त्रण तथा बस्ती संरक्षण	
संस्थागत विकास	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय निर्माण	सबै
	स्तनपान कक्ष निर्माण (वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्था)	
	बालमैत्री वडा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जेष्ठनागरिकमैत्री कक्ष निर्माण	
	जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम कार्यक्रम	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. २ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	तरकारी संकलन केन्द्र	चुहिनेपहरा
	रिचार्ज पोखरीको व्यवस्था	
	मल विउ वितरण केन्द्र	
	एक वडा एक कृषि प्राविधिकको व्यवस्था	
	समर्थन मुल्य तोक्ने	
	हाटवजारको व्यवस्था	
	किसानलाई उत्पादनका आधारमा अनुदान	
पशुपन्छी	बाँदर नियन्त्रण	
	कान्जी हाउसको व्यवस्था (एक जना कर्मचारी सहित)	
उद्योग तथा वाणिज्य	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित हस्तकला/ लघु उद्यम प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	विद्युतीय आरानको व्यवस्था	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	स्थानीय उत्पादनको कोशेली घर सञ्चालन	
	पञ्चेबाजा खरिद , पोशाक व्यवस्थापन तथा तालिम	वडा नं २
	भजन टोलिलाई वाद्यवाधन	वडा नं २
	कालिका मन्दिर संरक्षण तथा बाटो निर्माण	सेराचौर
	ज्येष्ठ नागरिक ज्ञान केन्द्र	सेराचौर
सिँचाइ	रातामाटा पधेरा देखि आर्नामुनि ७५ रोपनी खेत सिचाई को लागि कुलो निर्माण	रातामाटा
	सिसन्यारि वोरेटेको डिल हुदै बास्वारा मुनि ५० रोपनी खेत सिचाइको लागि कुलो निर्माण	रातामाटा
	अधेरी खोला देखि मन्खु/देउराली सिचाई	छेउटारी
	वेडखोला देउराली कुलो निर्माण	छेउटारी
	बेडखोला गैह्रा हुदै देउराली कुलो मर्मत	छेउटारी
	स्वारा खोला ठुलाखेत, चिसापानी अज्याङ हुदै वास्वारा सिचाई कुलो निर्माण	सौरेनी
	ठूलाखेत सिचाई योजना	सौरेनी
	सातघरे कुलो निर्माण	क्रमागत(सेराचौर)
	चोरकाटे देखि देउथापे सम्मको मेसिनरी वाल सहितको सिचाई कुलो निर्माण	सेराचौर
	चारेकोटे देखि काउरे सम्म सिचाई योजना	सेराचौर
	गहते सिम्ले सिंचाइ कुलो निर्माण	सिम्ले
सामाजिक विकास		
शिक्षा	बाल उद्धान निर्माण (सरस्वती आ.वि,दुर्गा भवानी आ.वि र माछापुच्छ्रे मा वि)	
	खेल मैदान निर्माण	सेराचौर,ढिकुरपोखरी

	पुस्ताकालय निर्माण	सेराचौर,ढिकुरपोखरी
	पुस्ताकालय र अनुसन्धान एवं पठन संस्कृति केन्द्र निर्माण	
	विद्यालयमा सेनिटरी प्याडको व्यवस्था	
	बाल मैत्री शौचालयको व्यवस्था	
	श्री सरस्वती प्रा वि मा खानेपानी र शौचालयको निर्माण	
	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम	
	छात्रवृत्ति कार्यक्रम	
स्वास्थ्य	Colori Meter, Analyzer, डेलिभरी वेड, फुट स्टेप, डेलिभरीको लागि सोलार बत्ती, अटोक्लेभ, कम्प्युटरको लागि युपियस, ANC को लागि Doppler मेसिन आवश्यक	नागडाँडा स्वास्थ्य चौकी
	लैङ्गिक हिंसा, घरेलु हिंसा, यौन हिंसाबाट प्रभावित महिला तथा किशोरीहरुलाई संरक्षणात्मक सेवा उपलब्ध गराई सचेतानात्मक नियन्त्रणमुखि कार्यक्रम सञ्चालन	
	विद्यालयमा घुम्ती स्वास्थ्य सेवा	वडा नं २ का सबै विद्यालय
	पोषण सचेतना कार्यक्रम	
	फोल्डिङ बेडको व्यवस्था	
	सेराचौर खोप केन्द्र मर्मत	सेराचौर,ढिकुरपोखरी
	सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र सञ्चालन	वडा नं २ का सबै विद्यालय
खानेपानी तथा सरसफाइ	दिप धोविनीको पोखरी बनाउने	दीप
	हिलेगराको कुवा मर्मत	रातामाटा
	तितौंरे पधेरो मर्मत	सेराचौर
	रातामाटा पधेरा मर्मत	रातामाटा
	गैरापानीको पधेरो मर्मत	गैरापानी
	मराङ्चे ढिकुरपोखरी खानेपानी योजना मर्मत	ढिकुरपोखरी
	ठूलाचौर खानेपानी योजना	ठूलाचौर
	सेराचौर खानेपानी योजना मर्मत	सेराचौर
खेलकुद तथा युवा	खेल मैदान निर्माण	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण	महिला संजाललाई हाते स्पिकर र बाद्यबाधन सामान व्यवस्था	वडा नं २
	ज्येष्ठ नागरिक दिवा मिलन केन्द्रको निर्माण	
	बालबालिकालाई चिल्डेन पार्कको निर्माण	
	महिला क्षमता विकास तथा आय आर्जन र सिपमुलक तालिम कार्यक्रम	वडा नं २
	चेलिबेटि तथा मानव वेचविखन किशोरी बालबालिकाको लागि प्रजनन् स्वास्थ्य र वृद्ध बुबाआमाहरुलाई सम्मान कार्यक्रम	वडा नं २
	वेवासिरे तथा मानसिक सन्तुलन गुमाई सडक पाटी पौवा मा देखिदै आएका मानिसको व्यवस्थापन	वडा नं २
	समाजमा रहेका कुरिति दाईजो प्रथा,छुवाछुत प्रथा जस्ता कुप्रथाको अन्त्य र विकृति जुवातास लागु औषध सेवन, ओसार पसार रोकथामका लागि जनचेतना कार्यक्रम र कानुनी सचेतना	वडा नं २

पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	दीपको डीलमा रेलिङ	दीप
	दिप दमैथोक खण्ड सडक स्तरोन्नती	दीप
	दीपको मेन रोडबाट संत संग सम्म ट्र्याक खोल्ने	दीप
	रातामाटा देखि भण्डारी कुल मन्दिर सम्मको बाटो स्तरोन्नती	रातामाटा
	भण्डारी कुल मन्दीर गेट देखि कुलमन्दिर सम्म जोड्ने बाटो स्तरोन्नती	ढिकुरपोखरी
	पैयट देखि छरछरे सम्म सिढी बाटो	रातामाटा
	दिप देखि बुढा घर हुदै रातामाटा सम्मको सडक स्तरोन्नती	वुढाघर
	झरुवा स्वार हुदै थाना मुनि उकालेको डिल सम्म बाटोको ट्र्याक खोल्ने	चुहिनेपहरा
	कलुवापोखरी देखि चुहिनेपहरा सम्म बाटोको ट्र्याक खोल्ने	चुहिनेपहरा
	ढिकुरपोखरी देखि हुलाको डिल सम्म बाटोमा ट्र्याक	ढिकुरपोखरी
	ढिकुरपोखरी मर्मत तथा संरक्षण	ढिकुरपोखरी
	गैरा घर देखि पोखरा बाग्लुङ राजमार्ग सम्मको बाटो स्तरन्नती	क्रमागत(ढिकुरपोखरी)
	गहतेगह्रा ५५ मि सोलिङ्ग जाली बाकी	
	महभिर भालुखोरिया खोलामा जाली र सोलिङ्ग	
	छत्रेको डिल सडक स्तरोन्नती	
	राजमार्ग देखि कलुवा पोखरी डिल सम्म सडक स्तरोन्नती	
	क्याम्पस गेटको ग्राउण्ड माथि पहिरो नियन्त्रण	
	नागडाँडा मर्निङस्टार चोकदेखि पूर्व १०० मि बाटो स्तरोन्नती	ढिकुरपोखरी
	शिवमार्ग दुधिलाको कुलमुनि हुदै राजमार्ग सम्मको सिढी बाटो पूर्णता	जैसीटोल
	कलुवापोखरी देखि खानेपानी ट्याङकी सम्म सडक स्तरोन्नती	ढिकुरपोखरी
	धारापानी मार्ग देखि दारेगौडा गैराघर हुदै शिवमार्ग जोड्ने सडक स्तरोन्नती (गतेरा)	गहतेगरा
	गैराघर देखि कोलमुनि सम्म सिढीबाटो निर्माण	गैराघर
	कलुवापोखरी देखि राजमार्ग सम्म बाटो स्तरोन्नती	क्रमागत(ढिकुरपोखरी)
	महभिर देखि भालुखोरियासम्म मोटरबाटो ट्र्याक खोल्ने	भालुखोरिया
	जैसीटोल सिढीबाटो	क्रमागत(जैसीटोल)
	रातामाटाको पधेरो देखि कामीको आर्नो सम्म ग्रामिण सडक	रातामाटा
	बोहोरेटे डिलबाट बास्मार डिलसम्म सिढी बाटो	सातघरे
	परियाटारीबाट तल्लाखन्न बोरोटे लाम्पाते राम्चेढुङ्गा रातामाटा मौलो सम्मको पक्कीबाटो	सातघरे
	ज्योतिष टोल सिढीबाटो	जैसीटोल
	गाउँपालिका चोक देखि वन कार्यालय हुदै ढलान सम्म जोड्ने सडक स्तरोन्नती	ढिकुरपोखरी
	नागडाँडा सेराचौर ग्रामिण सडक स्तरोन्नती	क्रमागत(सेराचौर)
	कयर बारी ठूलाचौर पन्चासे ग्रामिण सडक स्तरोन्नती	ठूलाचौर
	सुशन ढुङ्गा खोरथापे खण्ड ग्रा.स स्तरोन्नती	सैरेनी
	सौरेनी मन्ख्यु ग्रा.स स्तरोन्ती	सैरेनी
	सैरेनी देखि ठुलाचौर सम्म जोड्ने झोलुङ्गे पुलको निर्माण	सैरेनी, ठूलाचौर
	चोरकाटे देखि चौराखेत हुदै फाउने सुटारी ग्रा.स निर्माण	सेराचौर

	रातामाटा पंधेरो देखि जैसिटोल सम्म जोड्ने पुरानो सिढी बाटो मर्मत	रातामाटा
	भण्डारी डिल देखि ठुलाखेत सम्म सिढी बाटो निर्माण	सेराचौर
	निवारे वस्तीबाट घट्टे खोला पुल सम्म जोड्ने सडक स्तरोन्नती	निवारे
	सौरेनी ढाडखेत सडक स्तरोन्नती	सौरेनी
	शिवमार्गको बाकी सडक स्तरोन्नती	शिवमार्ग
	चोरकाटे कोलमुनि देखी फाउने सुन्टारी ग्रा.स निमार्ण	चोरकाटे
	कृषि सडक देखि काफलबोट चोरकोटे सम्म सिढी बाटो निर्माण	सेराचौर
	टियाडा सिमखेत सिढी बाटो निमार्ण	सेराचौर
	ठूलाचौर चाउका डिल देखि झाक्रीको थान हुँदै तारेपहरा जाने सिढी बाटो	ठूलाखेत
	नागको थान देखि भिरमुनि सम्मको सिढी बाटो निर्माण	सेराचौर
	चम्डिला देखि जलटारी सम्म सिढी बाटो निर्माण	सैरेनी
	ठूलाखेतको ठाडो सिढी बाटो	ठूलाखेत
	डाडाखेत देखि रैमल सम्मको सिढी बाटो	ढाडखेत
	छेउटारी सुखरुख बाटो सोलिङ्ग	छोउटारी
	पन्ते विरुवा सिमखेत देखि चम्डिला सम्मको सिढी बाटो निर्माण	सैरेनी
	पिपलबोट सामुदायिक वाचनालय निर्माण	क्रमागत(सैरेनी)
	सौरेनी देखि स्वारा खेत सम्म सिढी बाटो	सौरेनी
	खाल्टेबारी काफलबोट गोरेटो बाटो	खाल्टेबारी
	ढाडखेत देखि रहेले जाने सिढी बाटो	ढाडखेत
	ठूलाचौर जाहाजे ढुङ्गा देखि कुल मन्दिर सम्म जाने मोटर बाटो	ठूलाचौर
	ठूलाचौर पोखरी देखि कुलमन्दिर जाने सिढी बाटो र रेलिङ	ठूलाचौर
	ठूलाचौर कुलमन्दिर नजिक पोखरी र ४ वटा पुरानो कुवा मर्मत	ठूलाचौर
	ठुलाचौर देखि हर्पन जोड्ने मोटर बाटो स्तरोन्नती	ठूलाचौर
	जाहाजे ढुङ्गा देखि पुल सम्म जोड्नका लागि मोटर बाटो स्तरोन्नती	ठूलाचौर
भवन तथा सहरी विकास	रातामाटा नरवदेश्वर शिव मन्दिर परिसरमा बहुउद्श्यीय भवन निर्माण	रातामाटा
	सामुदायिक भवनको निर्माण तथा स्तरोन्नती	
	सेराचौर बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण	सेराचौर
	नागडाँडा स्वास्थ्य चौकीको आवासिय भवन रङ रोगन	ढिकुरपोखरी
	ठुलाचौर बहुउद्देश्यीय भवन	ठूलाचौर
ऊर्जा, लघु तथा साना जलबिद्युत (बैकल्पिक ऊर्जा समेत)	सडक बत्तीको मर्मतको लागि कोष तयार	वडा नं २
	सैरेनी देउराली हुदै सुखरुख विजुली बत्ती मर्मत	सौरेनी
	सडक बत्ती ठुलाचौर सेराचौर निवारे ढिकुरपोखरी माझथोक	वडा नं २
	निवारेमा बिजुली बत्ती (३ फेज लाइन)	निवारे
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन		
जलाधार संरक्षण	गैरापानीको पधेरो मर्मत तथा ट्याकी बनाउने	गैरापानी
	स्वारा बस्ति संरक्षण	स्वारा
	वडा भरिका मुल संरक्षण	वडा नं २
	वडा भरिका कुवा संरक्षण	वडा नं २
	वडा भरिका पोखरी संरक्षण	वडा नं २

	वडा भरिका ढुङ्गेधारा संरक्षण	वडा नं २
	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम	वडा नं २
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	वडा नं २
	फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	वडा नं २
विपद व्यवस्थापन	वारुण यन्त्र सञ्चालन	
	निवारे वस्ती संरक्षण	निवारे

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. ३ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	कृषि संकलन केन्द्र	
	माटी परीक्षण र प्रङ्गगारिक मल कार्यक्रम	
	सहुलियत कृषि ऋणको व्यवस्था	
	बाँझो जमिन निरुत्साहन/ जडिबुटी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	एक वडा एक कृषि प्राविधिक तथा कृषि बिमा	
	एक घर एक टनेल कार्यक्रम	
	कृषि चुना सहायता कार्यक्रम	
	एक गाउँ एक कोल्ड स्टोर्स	
पशुपन्छी	पशुधन विमा	
	१००० कुखुरा र ५ लिटर दूध दिनेलाई अनुदान दिएको कारेयक्रमको रामेर अनुगमन हुनपर्ने । खोप कार्यक्रमहरू नियमित हुनुपर्ने ।	
	पशु पक्षीको दाना आहारालाई सहजीकरण र सहुलियत पन	
	टोलटोलमा ३ फेजको लाईन हुनु पर्ने ।	
उद्योग तथा वाणिज्य	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित हस्तकला/ लघु उद्यम प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	अलैचीको विकास गर्ने, माहुरी पालन	
	सिलाई केन्द्र, होटेल सञ्चालन	
	कृषि उद्योगलाई कर कम गर्नु पर्छ ।	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	कृषि पर्यटनकालागि होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	पाउदर कोट संरक्षण	
	धारा पानी शिवालय मन्दिर, काँडे वराह, धार्मिक स्थलको संरक्षण	
	विउ बैकको अबलोकन, अलैची खेती तथा लप्सी अचार प्रर्वधन।	
१सिँचाइ	अधेरी खोला सिंचाई आयोजना बनाउन पर्ने ।	
	हिउँदे सिँचाइको लागि पोखरी खन्ने ।	
	टोल टोलमा प्लास्टिक पोखरी	
	सिँचाई लाई उपयुक्त हुने पाईपको व्यवस्था	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	दरबन्दी अनुसारको शिक्षकको व्यवस्था	
	टोल टोलमा पुस्तकालय	
	प्राविधिक शिक्षा	
	शिशु स्याहार केन्द्रको व्यवस्था	
	काँडेबजार,लक्ष्मी देउराली,धारापानीमा सि.सि. क्यामराको व्यवस्था	
	बालमैत्री फर्निचर व्यवस्थापन	
	आइसिटीमा आधारित शिक्षण-सिकाइ पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन	
	आवासीय विद्यालय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	

	एक शिक्षक एक ल्यापटप कार्यक्रम	
	शिक्षण-सिकाइ को नियमित अनुगमन व्यवस्थापन	
	शिक्षक डायरी निरन्तरता कार्यक्रम	
	सार्वजनिक पुस्तकालय निर्माण	
स्वास्थ्य	स्वास्थ्यमा जन चेतनाको कार्यक्रम	
	सुत्केरी पोषण	
	स्ट्रेचरको व्यवस्था टोल टोलमा	
	आधारभूत विद्यालयमा स्यानीटरी प्याड व्यवस्थापन	
	घुम्ती स्वास्थ्य सेवा शिविर सञ्चालन	
	स्वास्थ्य बीमा निरन्तरता कार्यक्रम	
खानेपानी तथा सरसफाइ	वडाका सबै खानेपानीको मूल तथा कुवा संरक्षण कार्यक्रम	
	खानेपानी ट्याङ्की निर्माण (५ वटा)	
	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	
	एक घर एक धारा	
	खानेपानीका धारा/पाइप मर्मत सम्भार कार्यक्रम तथा जन चेतना अभिमुखीकरण	
खेलकुद तथा युवा	धारापानी मा.बि.को मैदान स्तरोन्नती	
	बालज्योती प्र.बि.को खेल मैदानको निर्माण	
	काँडेको फालेहान्ने खेल मैदानको स्तरोन्नति	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण	जेष्ठनागरिक सत्सङ्ग केन्द्र निर्माण	धारापानीमा
	योगशाला निर्माण	
	बाल उद्यान निर्माण	
	योग/आरोग्य शिविर सञ्चालन	
	विद्यालय योग शिक्षा कार्यक्रम	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	पाउदुर कोट- भूमे स्थान सिडिबाटी निर्माण	
	बाल ज्योती प्रा.बि. बाट गुम्बासम्म जाने सिढीबाटो	
	मराम्चे अर्गानिक कृषि गाउँबाट- अष्ट्रेलियन क्याम्प सम्म जाने सिढी बाटो	
	याक होटेल बाट सिवालय मन्दिर सम्म जाने बाटो	
	टोल टोलमा सार्वजनिक भवनको निर्माण	
	आमा समूह र युवा क्लवको स्थापना	
	क्रिया पुत्री निर्माण	पाउदुर कोटमा
	क्रिया पुत्री निर्माण	भिरमुनि दलित वस्ती
ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत (वैकल्पिक ऊर्जा समेत)	सडक बत्ती व्यवस्थापन (मुख्य बस्ती क्षेत्र)	
	काठे पोल विस्थापन कार्यक्रम	
	खेतीयोग्य जग्गाको पोल स्थानान्तरण कार्यक्रम	
	बिजुलीको तार संरक्षणका लागि रुख कटान कार्यक्रम	
	ट्रान्फर्मर स्थानान्तरण कार्यक्रम	
	सोलार बत्ती सडक सडकमा	

सूचना सञ्चार र प्रविधि	फ्री वाइफाइ जोन निर्माण	
	सार्वजनिक स्थलमा सिसि क्यामेरा जडान	
	फाइबर नेट विस्तार	
	सामाजिक सञ्जाल तथा प्रविधि मैत्री सूचना प्रयोगका लागि तालिम सञ्चालन	
बन तथा जैविक विविधता	वन्य जन्तुहरूलाई सामुदायिक वनमा पोखरी निर्माण	
	बाँदर नियन्त्रण कार्यक्रम	
जलाधार संरक्षण	फेवाताल संरक्षणको लागि अधेरी खोलाको मुहान संरक्षण	
	खानेपानीको मुहान संरक्षण	
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि कन्टेनरको व्यवस्था	
	सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था	
	यात्रुहरूलाई सही सूचना दिएर जथाभाबी नफाल्न सूचना प्रवाह	
विपद् व्यवस्थापन	भगेरी खोलामा कल्वर्ट,	
	लतरे खोला नियन्त्रण	
	घट्टेखोला, छाउने खोलामा बाढी नियन्त्रण	
संस्थागत विकास	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय निर्माण	सबै
	स्तनपान कक्ष निर्माण (वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्था)	
	बालमैत्री वडा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जेष्ठनागरिकमैत्री कक्ष निर्माण	
	जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम कार्यक्रम	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. ४ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	कृषि संकलन केन्द्रको स्थापना र बजारीकरण	
	माटो परीक्षण र प्राङ्गारिक मल र उन्नत बीउ	
	बिषादी नियन्त्रण कार्यक्रम	
	सहुलियत कृषि ऋणको व्यवस्था	
	एक वडा एक कृषि प्राविधिक तथा कृषि बिमा	
	कृषि चुना सहायता कार्यक्रम	
	स्थानीय स्तरको बीउ बैंक स्थापना	
पशुपन्छी	पशुधन बीमा	
	उन्नत जातको बोका, राँगा	
	प्राविधिक कर्मचारी व्यवस्थापन	
	बाख्रा पैंचो कार्यक्रमको निरन्तरता	
	खोप सम्बन्धी जन चेतना तथा तालिम	
उद्योग तथा वाणिज्य	दूध बजारीकरण कार्यक्रम	
	होमस्टे प्रवर्द्धन	
	उद्योगीलाई तालिम व्यवस्था	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	कृषि पर्यटनका लागि होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	रीति रिवाज, भेषभूषा आदिको संरक्षणका लागि तालिम	
	गुरुङ संग्रहालय	
	पथ प्रदर्शकलाई तालिम	
	सिमसार क्षेत्र पहिचान तथा संरक्षण	
	भूमे, कोट स्थानहरूको संरक्षण	
	स्थानीय स्थलहरूको पहिचान	पञ्चासे, मन्दिर, ताल
	भजनी, मण्डली,रोधी, पन्चेवाजाको संरक्षण	
	पार्क निर्माण	झारकोट चौर, बुक चौर, टाँड बिसौना
सिँचाइ	सिसौदी खोलाबाट फापरखेतको दुवै तर्फको सिँचाइ कुलो	
	हिउँदे पँधेरी देखि लाकुरी बोटसम्म सिँचाइ कुलो	
	तेस्रो १५ देखि देउती खेतबाट अमले सम्म सिँचाइ कुलो	
	जाट पँधेरोबाट वारी खेतसम्म सिँचाइ कुलो	
	ठेउले खोला देखि पैयूं बोटसम्म सिँचाइ कुलो	
	रती खोलाबाट लिफ्ट सिँचाइ	
	खोरिया पानीमा बोरिङ सिँचाइ	
	सिसौदी खोलाबाट झारकोट वारी खेतसम्मको सिँचाइ कुलो	
	घैयाबारी कुलो निर्माण तथा मर्मत	
	फलफूल खेतीलाई सिँचाइ पाइप वितरण	

	तरकारी खेतीलाई प्लास्टिक पोखरी निर्माण	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	पालिकासँग समन्वय गर्ने	
स्वास्थ्य	स्वास्थ्य चौकीमा क्षमता विकास कार्यक्रम	
	स्वास्थ्य शिविर नियमित सञ्चालन	
	जनस्वास्थ्य सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	
	आयुर्वेदिक औषधी वितरण निरन्तरता	
	दीर्घ रोगीलाई औषधी वितरण निरन्तरता	
	स्वास्थ्य बीमा निरन्तरता	
	पोषण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन	
	पोषण सम्बन्धी कार्यक्रमको निरन्तरता	
खानेपानी तथा सरसफाइ	खानेपानी ट्याङ्की सरसफाइ कार्यक्रम	
	सार्वजनिक स्थलमा डस्टविन व्यवस्थापन	
	फोहरमैला रिसाइक्लिङ (डम्पिङ साइट) केन्द्र स्थापना	
	खानेपानीका कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम	
	डि सी मर्मत कार्यक्रम	
	पुराना पाइप विस्थापन /मर्मत संभार	
	अधुरा खानेपानी योजनाको पूर्णता	
	एक घर एक धाराको सुनिश्चितता	
	वडा कार्यालय मार्फत खानेपानी सञ्चालक समितिको नियमन	
	खानेपानी ट्याङ्की संरक्षण कार्यक्रम	
खेलकुद तथा युवा	विद्यमान खेल मैदानको स्तरोन्नति	
	खेल सम्बन्धी सूचना प्रवाह	
	वडाअध्यक्ष कप प्रतियोगिता सञ्चालन	
	दुर्व्यसनी नियन्त्रणका लागि मनोसामाजिक परामर्श सञ्चालन	
	बाल विवाह निरुत्साहनका लागि सचेतना कार्यक्रम	
	उद्योग स्थापना मार्फत युवा रोजगारी प्रवर्द्धन	
	नियमित खेल प्रतियोगिता	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	महिला हिंसा सम्बन्धी जनचेतना तथा तालिम	
	वाल विवाह सम्बन्धी जनचेतना अभियान चलाउन पर्ने ।	
	दुर्व्यसनी नियन्त्रणको लागि परामर्श	
	एकल महिलाहरूको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू	
	दलित समूहको लागि कार्यक्रम	
	दिवा खाजा कार्यक्रम	
	छात्रवृत्ती व्यवस्था	
	बाल प्रतिभा पहिचान कार्यक्रम	
	धापस्वारा काफलस्वारामा विश्वकर्मा मन्दिर निर्माण	
	धापस्वारामा नाला सुधार कार्यक्रम	
	चिहान डाँडा मर्मत संभार तथा संरक्षण	

	ढाप कुना देखि धापस्वारा सम्म सिँढी निर्माण	
	गौरीस्वारामा सामुदायिक भवन निर्माण	
	कल्भर्ट निर्माण	झपुल्ले खोला र काफलस्वारा
	आयआर्जन कार्यक्रम	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	टायेर पधेरो, पिपले, मणीको डिल ग्रामीण सडक	
	वडा कार्यालय -बतासै डाँडा -झारकोट-लामाचौर-पटनेथोक रिङ्ग रोड	
	जौ खोला पर्वत जाने आउने बाँसकोटमा फिर्के पुल	
	देउराली-खागे सम्मको ग्रामीण सडक ढलान	
	बाँसखर्क -सागर जानेबाटो गोरेटो बाटो निर्माण	
	देउराली खोलादेखी टेमी डाँडासम्म बाटो निर्माण	
	रातीखोला देखी पर्वतको डिमुवा जोडने कृषि सडक	
	झारकोट बाट फापर फापर खेत सम्म जने कृषि सडक	
	परछीमा पाखाबाट छन्द्री सम्म जाने सिँढी निर्माण	
	ढाकस्वारा नयाँ ट्र्याक खोल्ने	
भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	शौचालय निर्माण	बासखर्क चिहान, घण्टी पोखरी, पाटनथोक
	प्रतीक्षालय निर्माण	सिमले, तल्लो पहिरो सामुदायिक वन, पाटनथोक
	बहादुर मा.बि.मा स्टोर रूम तथा शौचालय निर्माण	
	ढाप स्वारमा क्लव भवन निर्माण	
	पशु कार्यालयको निर्माण	
	गौरी स्वारामा सामुदायिक भवन निर्माण	
	धाप स्वार- काफः स्वारा विश्वकर्मा मन्दिर निर्माण	
	गुरूङ संग्राहालयको स्थापना र	
	भदौरेको पहिरो नियन्त्रण	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत (वैकल्पिक ऊर्जा समेत)	सडक बत्ती व्यवस्थापन (मुख्य बस्ती क्षेत्र)	
	काठे पोल विस्थापन कार्यक्रम	
	खेतीयोग्य जग्गाको पोल स्थानान्तरण कार्यक्रम	
	बिजुलीको तार संरक्षणका लागि रुख कटान कार्यक्रम	
	ट्रान्सफर्मर स्थानान्तरण कार्यक्रम	
	सोलार बत्ती सडक सडकमा	
	रति खोलाबाट लघु जलविद्युत	
	भदौरे र बतासे डाँडामा हावाबाट विद्युत्	
	सूर्य ऊर्जाको अनुदान कायम राख्नु पर्ने	
सूचना सञ्चार र प्रविधि	सूचना केन्द्रको स्थापना	
	सार्वजनिक स्थलमा सिसि क्यामेरा जडान तथा फ्रि वाईफाई	

	डिजिटल नागरिक बडापत्र व्यवस्थापन	
	मोवाइल नेटवर्क कभरेज बढाउनु पर्ने ।	
	प्रविधिमैत्री विद्यालय प्रवर्द्धन	
	सामाजिक सञ्जाल तथा प्रविधि मैत्री सूचना प्रयोगका लागि तालिम सञ्चालन	
बन तथा जैविक विविधता	वन्य जन्तुहरूलाई सामुदायिक वनमा पोखरी निर्माण	
	लालीगुराँस, अल्लो, खस्रु आदिको संरक्षण	
	सामुदायिक वनका कर्मचारीहरूको क्षमता विकास	
जलाधार संरक्षण	फापरखेत बाँसकोट बीचको पहिरो नियन्त्रण ।	
	प्लास्टिक पोखरीको निर्माण	
	पहिरो नियन्त्रणका लागि तारजाली वितरण	
विपद् व्यवस्थापन	भदौरेको पहिरो नियन्त्रण गरि वस्ति व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ।	
	छापले- सिमले पहिरो नियन्त्रण	
	झपुल्ले खोलामा बाढी नियन्त्रण	
	फाकर खेत- बाँसकोट बीचको पहिरो नियन्त्रण	
संस्थागत विकास	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय निर्माण	सबै
	बालमैत्री वडा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जेष्ठनागरिकमैत्री कक्ष निर्माण	
	जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम कार्यक्रम	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. ५ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	पुरानागाउँ खेतीको लागि प्रचुर सम्भावना भएको स्थान	
	कोदो तथा मकै खेतीको लागि उर्वर क्षेत्र	
	सुन्तला खेती तथा तरकारी खेती	
	बाँझोबारी बढ्दै गएको अवस्था	
	माटी परीक्षण कार्यक्रम	
	सहुलियत कृषि ऋणको व्यवस्था	
	बाँझो जमिन निरुत्साहन/ जडिबुटी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	एक वडा एक कृषि प्राविधिक	
	एक घर एक टनेल कार्यक्रम	
	कृषि चुना सहायता कार्यक्रम	
	जग्गाको चकलाबन्दी कार्यक्रम र सामूहिक खेती	
पशुपन्छी	व्यावसायिक पशुपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	प्राविधिक सहयोग र सामूहिक पशुपालन	
	दुध तथा मह उत्पादन तथा बजारीकरण कार्यक्रम	
उद्योग तथा वाणिज्य	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित हस्तकला/ लघु उद्यम प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	सुविधा सम्पन्न होटेलको व्यवस्था	नयाँ पुलमा
	दुना , टपरी तथा गुन्द्री जस्ता घरेलु उत्पादन	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	कृषि पर्यटनका लागि होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	शितलगुफा तथा भूमेको स्थानमा थप प्रवर्धन	
	अन्नपूर्ण वेश क्याम्पको प्रवेशद्वारा भएकोले पर्यटकहरूको लागि सूचना तथा अन्य जानकारी केन्द्रको स्थापना	
सिँचाइ	ओखर खोलामा लक्ष्मी गौडाबाट नहर बनाउन सकिने	
	भवारी खोला सिँचाइ	
	झोबाङ् तथा पुल क्षेत्रमा सिँचाइ	
	धोती खोला सिँचाइ	
	पुराना गाउँमा रतिखोलाबाट लिफ्टिङ्ग	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	विद्यालय घेराबार कार्यक्रम	
	अभिभावक प्रोत्साहन कार्यक्रम	
	विद्यालय मर्मत सम्भार कार्यक्रम	
	विद्यालयमा सिसिटिभी तथा ई-हाजिरी व्यवस्थापन	
	विद्यालय खाजा सुधार (माध्यामिक तह समेत)	
	बालमैत्री फर्निचर व्यवस्थापन	
	आइसिटीमा आधारित शिक्षण-सिकाइ पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन	
	आवासीय विद्यालय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	

	विद्यालयहरूमा यातायातको व्यवस्था	
	एक शिक्षक एक ल्यापटप कार्यक्रम	
	शिक्षण-सिकाइ को नियमित अनुगमन व्यवस्थापन	
	शिक्षक डायरी निरन्तरता कार्यक्रम	
	सार्वजनिक पुस्तकालय निर्माण	
स्वास्थ्य	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको घेराबार	
	प्रजनन स्वास्थ्य जनचेतना कार्यक्रम	
	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा ल्याब सहित जनशक्ति व्यवस्थापन	
	सबै विद्यालयमा फस्ट एड बक्स व्यवस्थापन	
	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	
	आधारभूत विद्यालयमा स्यानीटरी प्याड व्यवस्थापन	
	घुम्ती स्वास्थ्य सेवा शिविर सञ्चालन	
	स्वास्थ्य बीमा निरन्तरता कार्यक्रम	
	स्वास्थ्य चौकीमा एम्बुलेन्सको व्यवस्था	
खानेपानी तथा सरसफाइ	वडाका सबै खानेपानीको मूल तथा कुवा संरक्षण कार्यक्रम	
	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	
	८० घरलाई एकघर एकधारा	
	खानेपानीका धारा/पाइप मर्मत सम्भार कार्यक्रम	खोरीपानी तथा पैयुपानी
खेलकुद तथा युवा	खेल मैदान स्तरोन्नति	पुरानागाउँ, लुहेरा
	वडास्तरीय खेलमैदान निर्माण	
	खेलकुदको सामग्रीको फुटबल, भलिबल, टोल टोलमा जिमहल	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण	जेष्ठनागरिक सत्सङ्ग केन्द्र निर्माण	
	योगशाला निर्माण	
	बाल उद्यान निर्माण	
	योग/आरोग्य शिविर सञ्चालन	
	विद्यालय योग शिक्षा कार्यक्रम	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	गिरिचोक डाँडा-झोबाङ्ग मोदी-६हुदै पर्वत ६ किलो मिटर	
	भुनपरे-झोबाङ्-लुयारा हुदै पुरानागाँउ समेम लगभग ८ कि.मी.	
	शितलटोल डाँडा हुँदै शितल गुफा जोडने सडक करिब २ कि.मी.	
	शितल मा.बि.देखी उखुडाँडा हुदैमोदि -६ जयागाउँ सडक करिव ८ किमी	
	गिरीचोक-ओखरबोटहुदै फ्याउरी सम्म २ किलोमिटर नया सडक	
	सूर्योदय टोल-सत्तल हुदै कोलले ग्रामीण सडक १ किमी	
	नयाँ पुल हाइवे देखी पाखिस्वारा	
	धवलागिरि गेट नयाँपुल झोलुङ्गे पुल हुँदै नयाँ पुल बजार जोडने सडक	
	सल्यान घुम्ती जनजागृति माबि लुथरा सडक	
	प्रत्येक टोलमा सामुदायिक भवन	
मोटरेवल पुल	ठूलो स्वारा खोलामा -२	
	ङ्वारी खोला -२	

	डुडखोला -१	
	धोतीखोला -नयापुल-धान्द्रुक जोडने पुल	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत (वैकल्पिक ऊर्जा समेत)	ग्रामीण विद्युत सम्बन्धी प्रसारण लाइनलाई योजना प्रभावित क्षेत्रको हिसाबले जडान हुनुपर्ने ।	
सूचना सञ्चार र प्रविधि	फ्री वाइफाइ जोन निर्माण	
	सार्वजनिक स्थलमा सिसि क्यामेरा जडान	
	पुस्तकालयको स्थापना	
	सामाजिक सञ्जाल तथा प्रविधि मैत्री सूचना प्रयोगका लागि तालिम सञ्चालन	
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन		
बन तथा जैविक विविधता	बाँदर नियन्त्रण कार्यक्रम	
जलाधार संरक्षण	धारापानी मूहान संरक्षण	
	रिचार्ज पोखरी निर्माण (५ वटा)	
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहरमैला व्यवस्थापन	
	नयाँपुल क्षेत्र वरिपरि सरसफाइ	
विपद् व्यवस्थापन	सडकको वरिपरि वृक्षारोपण	
संस्थागत विकास	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय निर्माण	सबै
	स्तनपान कक्ष निर्माण (वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्था)	
	बालमैत्री वडा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जेष्ठ नागरिक मैत्री कक्ष निर्माण	
	जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम कार्यक्रम	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. ६ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	कफि खेती , केरा खेती र तरकारी उत्पादनको पकेट क्षेत्र	
	कृषिमा अनुदान	
	एक घर एक टनेल	
	वडा स्तरमा कृषि प्राविधिकको उपलब्धता	
पशुपन्छी	व्यावसायिक पशुपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	प्राविधिक सहयोग र सामूहिक पशुपालन	
	दुध तथा मह उत्पादन तथा बजारीकरण कार्यक्रम	
उद्योग तथा वाणिज्य	घरेलु उद्योगहरू	
	दुना , टपरी तथा गुन्द्री जस्ता घरेलु उत्पादन	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	कृषि पर्यटनका लागि होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	लुम्ले डिहिथरमा होम स्टे थप गर्ने	
	चन्द्रकोटमा पर्यटकहरूको लागि सूचना तथा अन्य जानकारी केन्द्रको स्थापना र स्तरोन्नती	चन्द्रकोटमा
सिँचाइ	रुझरे सिँचाई योजना/ठोस्ने खोला	
	हाईजुङ् सिँचाई योजना	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	संगम मा.बि र सिद्द आ.मा.बि को मर्ज गर्ने	
	शिक्षाको महत्त्वको जानकारी गराउनेर जन चेतना	
	छोराछोरीलाई भेदभाव नगरि एउटै स्कूलमा पढाउने	
	वडाका विद्यालयहरूमा यातायातको व्यवस्था	
	विद्यालयहरूमा आई.सि.टि. ल्यावको व्यवस्था	
	शिक्षण-सिकाइ को नियमित अनुगमन व्यवस्थापन	
	शिक्षक डायरी निरन्तरता कार्यक्रम	
	सार्वजनिक पुस्तकालय निर्माण	
स्वास्थ्य	स्वास्थ्य चौकी भवनको लागि जग्गाको आवश्यकता	
	स्वास्थ्य चौकिमा दक्ष जनशक्ती	
	बिपन्न बर्गलाई स्वास्थ्यमा सहुलियत तथा जनचेतना	
	पोषण सम्बन्धी जन चेतना	
	फोहोर व्यवस्थापन निश्चित स्थानमा	
खानेपानी तथा सरसफाइ	लामाखोरियमा एक घर एक धारा कार्यक्रम	
	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	
	खानेपानीका धारा/पाइप मर्मत सम्भार कार्यक्रम	
खेलकुद तथा युवा	खेल मैदान स्तरोन्नति	ढावामा
	वडास्तरीय खेलमैदान निर्माण	

	खेलकुदको सामग्रीको फुटबल, भलिबल, टोल टोलमा जिम हल	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	महिलाहरूलाई सिपमुलक कार्यक्रमको आयोजना गर्ने	
	बाल मैत्री समाजको परिकल्पना	
	एकल महिला तथा दलित समुदायलाई रोजगारीमा प्रथमिकता	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	ठोटने खोला-ढाके-सव्जुङ्ग सडक स्तरोन्नती	३ कि.मि.
	पुरानो घरेडी पसल- ढाके ग्रामीण सडक	१०० मिटर
	ढावा — हाईजुङ् ग्रामीण सडक	३ कि.मि.
भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	बहुउदेश्य सामुदायिक भवनको निर्माणको स्तरोन्नती	
	पुस्तकालय निर्माण	
	विद्यालय भवन निर्माण स्तरोन्नती	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत (वैकल्पिक ऊर्जा समेत)	काठका पोल फेर्नु पर्ने	
	३ फेजको बिजुली	हाईजुङ्
	विद्युतको पोलहरू सडक छेउमा परिवर्तन गरि केबुल तारको व्यवस्थापन हुनु पर्ने	
	सडकको आसपासमा सडक बत्तीको व्यवस्था हुनुपर्ने	
सूचना सञ्चार र प्रविधि	वडामा रहेका विद्यालयमा प्राविधिकको व्यवस्था हुनु पर्ने	
	प्रत्येक सडकका चोकहरूमा सि.सि. टि.भि.को जडान हुनु पर्ने ।	
	वडा भित्र वाईफाई जोनको व्यवस्था	
	चन्द्रकोट तथा अष्टेलियन क्याम्पमा वाईफाई	
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन		
बन तथा जैविक विविधता	बैज्ञानिक बन व्यवस्थापन	
जलाधार संरक्षण	लामखोरिया खानेपानी मुहान संरक्षण	
	गौरिखोरिया मुहान	
	बागमारे मुहान संरक्षण	
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहरमैला व्यवस्थापन	
	लुम्ले क्षेत्र वरिपरि सरसफाइ	
विपद् व्यवस्थापन	सडकको वरिपरि वृक्षारोपण	
	तल्लोथर दलित बस्ती जोखिममा रहेको	
संस्थागत विकास	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय निर्माण	सबै
	स्तनपान कक्ष निर्माण (वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्था)	
	बालमैत्री वडा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जेष्ठ नागरिक मैत्री कक्ष निर्माण	
	जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम कार्यक्रम	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. ७ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	रैथाने वालि तथा उन्नत खेतीको लागि तालिम तथा अनुदान	
	उत्पादित वस्तुको संकलन केन्द्र	
	कोल्ड स्टोरको स्थापना वा व्यवस्था	
	प्रारङ्किक मल उत्पादन तथा विक्रिवितरण	
	टनेल , नर्सरी , विउ विजन प्रर्वदन तथा अनुदान	
	आधुनिक कृषि औजारः टयाक्टर, सिंचाई पाईप, थ्रेसर अनुदानमना उपलब्धता	
	पंयु र गुरास बृक्ष रोपण	
पशुपन्छी	बाँदर नियन्त्रण	
	बाख्रापालनमा प्रत्सोहान र प्रर्वदन	
	कालिज,बट्टाईपालनको लागि चल्लाको उपलब्धता	
	मृग पाल्ने काग्रक्रमको लागि बच्चा उपलब्धता	पर्यटकिय
	पशु बिमा तथा खोपको उपलब्धता	
उद्योग तथा वाणिज्य	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित हस्तकला/ लघु उद्यम प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	कृषि जन्य वस्तुबाट बनाउन सकिने अचार , गुन्द्रक,	
	मिनरल वाटर फयाक्ट्री	
	बाँस, निगालो आदिबाट बनेका फर्निचर, डोको , मुन्द्रो	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	हिमालय मा.बि तोल्का देखी गौढा सम्म गोरेटो बाटो निर्माण	
	माझगाँउ-मिचुक-तोल्का हुदै लाप्राक हिमालय सम्मको गोरेटो बाटो	
	आहाल डाँडा – तोल्का-हिमालय मा.बि. गोरेटो बाटो	
	होम स्टे को प्रवर्धन	
	सूचना पाटी / बिभिन्न स्थानमा	
	भिचुक बराहमान, कान्छी बराहा,देउराली मन्दिरको संरक्षण	
	भिर मौरि प्रवर्धन, हनी हन्टिङ्ग	
	वडाको डकुमेन्ट्री तयार गरि आन्तरिक र बाह्य प्रर्वधन	
	संग्राहालयको सम्भाव्यता अध्ययन	
	एडमान्चर टुरिज्यम अन्तरगत उतित स्थानमा Rock climbing, water fall canyoning, Dirt Biloe Ride गर्ने ठाँउ	
	सार्वनिनक स्थानमा निशुल्क वाईफाई	
	चिडियाखाना निर्माण	
सिँचाइ	साउने खोलाबाट मिचुन बेसी खेत सम्म सिंचाई	
	तान्चोक बेशीमा सिंन्चाई	
	नजि-ल्याउरूङ् हुईया मौसम सम्म सिंचाई	
	कुनेरू खोला-रानिपोखरी हुदै नागाको बारीमा सिंचाई	

	मिदिखोला -आहालडाँडा डिलाघरा सिंचाई	
	तनु खोला — तवु खोला सिंचाई	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	ईन्टरनेटको व्यवस्था	
	खेल मैदान निर्माण	
	पुस्ताकालय निर्माण	
	पुस्ताकालय र अनुसन्धान एवं पठन संस्कृति केन्द्र निर्माण	
	विद्यालयमा सेनिटरी प्याडको व्यवस्था	
	बाल मैत्री शौचालयको व्यवस्था	
	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम	
	छात्रवृत्ति कार्यक्रम	
स्वास्थ्य	लैङ्गिक हिंसा, घरेलु हिंसा, यौन हिंसाबाट प्रभावित महिला तथा किशोरीहरुलाई संरक्षणात्मक सेवा उपलब्ध गराई सचेतानात्मक नियन्त्रणमुखि कार्यक्रम सञ्चालन	
	विद्यालयमा घुम्ती स्वास्थ्य सेवा	
	पोषण सचेतना कार्यक्रम खास गरेर अभिभावकहरूलाई	
	पोषण भत्ता सबै जातिको बच्चाहरूलाई	
	सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र सञ्चालन	
खानेपानी तथा सरसफाइ	एक घर एक धारा	
	टोल टोलमा डस्विन	
	फोहोर व्यवस्थापनको लागि सचेतना कार्यक्रम	
	आवासीय बस्तीमा ढल निकास	
खेलकुद तथा युवा	खेल मैदान निर्माण	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	लुम्ले- पाल्लेखेत वडा कार्यालय हुदै लाङ्द्रुक सडक स्तरोन्नति	किरव १५ कि.मि
	लाङ्द्रुक- घान्द्रक मोटरवेल पुल	
	भिचुवा-तोल्का जोडने घट्टेखोला पुल	
	तोल्का लान्द्रुक जोडने तिमु खोलामा पुल	
	पातले खेत देखि वडा कार्यालय जोडने छेदोखोलमा मोटरवेल पुल	
	भिचुक — तोल्का जोडने झोलुङ् पुल	विद्याथी आवतजावत गर्न
	साउने कुना वडा नं ७ र ८ मोदी खोला जोडने झोलुङ्गे पुल	
	पातल — तोल्का जोडने मिदिगरा सम्म पिच सडक	
	तिरलुङ् देखी तल्लो किलिम्दा सम्म सडक स्तरोन्नति	
	किस्तुङ्-खरखरे माथिल्लो किलिम्दा स्तरोन्नति	
	माझगाउँ — भचेक — आलुखोर हुदै लोल्का लान्द्रुक सम्म स्तरोन्नति	करिव १६ कि.मि.
	दावा तोमिजुङ् हुदै तान्चोक व्यासी नागीनी सडक विस्तार	अति आवश्यक
भवन तथा सहरी विकास	महिला आमा समुहको लागि सामुदायिक भवन	
	युवा क्लवको दागि भवन	

	हिमालय मा.बि.मा कम्पाउनण्डीङ र प्यारागिडङ्ग	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलबिद्युत (बैकल्पिक ऊर्जा समेत)	ईन्टरनेट सुविधा	
	बिजुली बत्ती (३ फेज लाइन)	
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन		
बन तथा जैविक विवधता		
जलाधार संरक्षण	स्वारा बस्ति संरक्षण	स्वारा
	वडा भरिका मुल संरक्षण	
	वडा भरिका कुवा संरक्षण	
	वडा भरिका पोखरी संरक्षण	
	वडा भरिका ढुङ्गेधारा संरक्षण	
	जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम	
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	
	फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. ८ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	कृषि बजारी करणको व्यवस्था	
	एक घर एक टनेलको योजना	
	माटो परीक्षणको लागि प्राविधिक सेवा	
	कोदो , मकै पाकेट क्षेत्रको लागि समूहको विकास गर्ने	
	कृषि ज्ञान केन्द्रको समन्वयमा तालिमहरू	
	कृषिमा अनुदानहरू लागू हुनुपर्ने	
	वन्य जन्तुहरूको उचित व्यवस्थापन	
	वास्तविक किसानहरूको पहिचान गरि अनुदानमा कृषि उपकरणकरूको उपलब्धता	
	बीउ बैक तथा उन्नत जातको बीउ बिजनको उपलब्धता	
	घुम्ती प्रशिक्षण अनुगमन सहित	
	कोल्ड स्टोरको अवधारण	
	अर्गानिक खेती	
	बालि बिमा	
	चक्ला बन्दी गरि सामूहिक खेती	
	मत्या व्यवसायको सम्भावना हेरेर मत्य व्यवसायको प्रवर्धन	
पशुपन्छी	५० भन्दा बढी पशु पालन गर्ने पशुपालकलाई विशेष प्रत्सोहान	
	वडा गत रूपमा पशु बिमा कार्यक्रम	
	दूध संकलन केन्द्र स्थापना गर्नु ।	
	वन्यजन्तु बाट हुने क्षति लाई सहजिकरण गरि क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने ।	
	न्यूनतम साधन श्रोतहरूलाई परिचालन गरि गर्नुपर्ने	
	उन्नत बीउ ,बाखाहरूलाई उपलब्ध गराई दिनु पर्ने	
	भकारो सुधार कार्यक्रम	
	पशु बजारिकरण	
उद्योग तथा वाणिज्य	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित हस्तकला/ लघु उद्यम प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	सिपमुलक तालिमको व्यवस्था	
	लोकल कागज उद्योग उत्पादको लागि पहल	
	अल्लोको संरक्षण र बजारिकरण	
	टपरि/सावुन/धुप उद्योग	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	दानसिंह कोट मैलाको स्तरोन्नति	
	थम डाँडामा ढिकी जाँचोलाई संरक्षण गर्नुपर्ने	
	आङ्वाङ् गुफा भित्र तथा बाहिरको सर्ष आकृतीलाई संरक्षण गर्नु पर्ने	
	अल्लाह ढुङ्गाको संरक्षणा गर्नु पर्ने ।	

	सार्क्यूमा ओमेचे वराह मन्दिरलाई संरक्षण गरिनु पर्ने ।	
	छहरे कुना पार्कलाई विस्तार गर्नु पर्ने ।	
	विरेठाँटी — जलगिने नाँग मन्दिरको संरक्षण गर्नु पर्ने ।	
	दानसिंह मौर्म र तमुका होम स्टेलाई विस्तार गर्नुपर्ने	
	पर्यटकीय सम्भावना भएका स्थानहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने	
सिँचाइ	बिद्यमान पुरानो कुलाहरूलाई मर्मत	
	कृषिलाई उपलब्ध हुने गरि पाईपलाईनको व्यवस्था	
	जलकिने किप्ले सिंचाई आयोजना	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	मर्मत सम्भार गर्नु असुरक्षित ठपर्ने विद्यालयका भवनहरूको स्तरोन्नति	
	विद्यालयमा मर्मत, रङ्ग रोगन आदि कामको लागि कोषको पहल गर्नु	
	मसलन्द खर्च बढाउन बढाउन पर्ने	
	विद्यालयको नियमित अडिट गर्नु पर्ने ।	
	सुपरिवेक्षण कार्यक्रमलाई निरन्तरता	
	तालिमको व्यवस्था	
	शैक्षिक प्रदर्शनीको लागि बजेट छुट्याउनु पर्ने	
	स्कूल, पुस्तकालय, प्रयोगशालाको लागि पहल गरि बजेटको व्यवस्थापन	
	स्थानीय पाठ्यपुस्तक	
स्वास्थ्य	स्वास्थ्य चौकीलाई व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ।	
	पूर्ण खोप कार्यक्रमलाई निरन्तरता ।	
	स्वास्थ्य चौकीको लागि जग्गाको व्यवस्था	
	दीर्घ रोगीको औषधीको निरन्तरता तथा सहज उपलब्धता	
	पालिका स्तरीय पोषण कार्यक्रमलाई निरन्तरता	
	घुम्ती स्वास्थ्य शिविर	
	सेनेटरी प्याड	
खानेपानी तथा सरसफाइ	खिउ खानेपानी आयोजना पुरा हुनु पर्ने	
	आङ्वाङ्, गैरे वाङ्गग खानेपानीलाई निरन्तरता	
	टोल टोलमा डस्विन राख्नु पर्ने	
	जनचेतनाको लागि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु पर्ने	
	ल्यान्डफिल साईटको थापनाको लागि स्थान छनौट गर्नु पर्ने	
	सार्वजनिक स्थानमा सार्वजनिक शौचालय स्थापना गर्नु पर्ने	
खेलकुद तथा युवा	खेल मैदान निर्माण	
	वडा अध्यक्ष कपको स्थापना गरि कोषको सञ्चालन	
	खेल मैदानको स्थापनाको लागि ठाउँ छनौट गरि उचित स्थानमा खेल मैदानको स्थापना गर्नु पर्ने	
	युवा स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने	

	युवाहरूलाई सिपमुलक तालिमको प्रशिक्षण	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण	सिपमुलक तालिम , क्षमता विकास कार्यक्रमलाई लागु गरि महिलाहरूको जीवन स्तर बढाउन पर्ने	
	बालबालिका, गर्भवती महिलाहरूको लागि पूर्ण खोपको ब्यबस्था	
	महिलाहरूको लागि तालिम र लघु उद्यममा समावेश गर्नुपर्ने ।	
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	गौरी फाँट देखी आगबाङ् सम्म जोडने झोलुङ् पुल	
	मुक्ती मार्ग मातहानेमा मोटर पुल	
	घुमाउनउ सडक ग्रामिण सडक स्तरोन्नति	
	चिमरूङ् हुदै भोरिया सम्म सडक स्तरोन्नति	
	तमु कुटुङ्मा सार्कीग सम्मको सडक	
	एकलरेबार आङ्वाङ् सम्मको सडक	
	खिउदे देखी खाउने सम्मको सडक	
	वडा नं ८ को साकिअ देखी वडा नं ९ को सावे सम्म मोटरवेल पुल/सडक	
	धोती खोलाको बेलीब्रिजलाई हटाई पक्की मोठरवेल पुल	
	पधेरे छहरामा पक्की पुलको निर्माण	
	जलकेनीमा पक्ककी पुलको निर्माण	
भवन तथा सहरी विकास	साकियुको सामुदायिक भवन निर्माण	
	तमु गाँउ लालिगुरास सामुदायिक भवन निर्माण	
	मोहरीया हिमचुली महिला समुह भवन मर्मत सम्भार	
	बाँकोट आधारभूत विद्यालयमा शौचालय निर्माण	
	मोदी आधारभूत स्कूलमा कम्पाउण्डीङ्	
	श्री कुमेचे वराह आ.मा.वि.मा कम्पाउण्ड	
	श्री राम जागृती टोल बिकास संस्थाको सार्वजनिक भवन मर्मत	
	थाउनेमा आमा समुहको भवन निर्माण	
	किजे र तानचोक बेशीमा प्रतिक्षालय तथा चौतारो	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलबिद्युत (बैकल्पिक ऊर्जा समेत)	प्राधिकरण र वाड कार्यालयको समन्वयमा नयाँ विद्युत लाईनको विस्तार	
	बिद्युत बिस्तारको कार्यक्रम र काठको पोल विस्थापन	
	तीन फेजको लाईन विस्तार	खिउ खाने एक्लेमा
	सार्किऊ घट्टेखोलाको पानीघट्टको स्तरोन्नति	
	सोलार बत्ती ठाँउ हेरेर विस्तार गर्ने	
	आवश्यकता अनुसार ट्रान्सफरमर मग गर्ने	
	एक घर एक सोलार	
बन तथा जैविक विवधता	बन संरक्षण गर्न ढढेलोबाट जोगाउन पर्ने	
	फलफुलका बिरुवाहरू पहिचान गरि बनमा विस्तार गर्ने	
जलाधार संरक्षण	जलकिनेमा तटवन्धन	
	छहरे कुननाको ताल संरक्षण	
सूचना संन्चार	मोवायल टावरहरूको विस्तार	
	बिरेठाँटी चोकमा एउटा डिजिटल बोर्डको स्थापन	

	स्थानीय पहिचानको लागि ठाउँ ठाउँमा बोर्ड लाग्ने	
	सार्वजनिक स्थानमा फ्रि वाईफाई	
	चोक चोकमा सि.सि. क्यामरा	
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	
	फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	
बिपद व्यव्थापन	टोल टोलमा विपद व्यवस्थापन सम्वन्धि तालिम	
	विपद व्यवस्थापनको पूर्व तयारी	
	क्षेद गाँउमा पहिरो नियन्त्रण	
	तमु गाँउ दाया -बाया पहिरो नियन्त्रण	
	कुटुमको पहिरोमा तार जालि	
सुशासन	बेला बेलामा सार्वजनिक सुनुवाइ हुनुपर्ने	
	सूचनाको हकको बारेमा जन चेतना	
	आयोजनाहरू पिछडिएको समुदाय, दलित बस्ती र मागमा आधारित हुनुपर्ने	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. ९ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	प्रचार प्रसार हुनु पर्ने	
	बजारीकरणको व्यवस्था हुनु पर्ने	
	तालिमहरूको व्यवस्था हुनुपर्ने	
	कृषिको लागि बीउ विजन मलहरू सहज रूपमा उपलब्ध हुनुपर्ने	
	बाँदर नियन्त्रण वन्य जीव जन्तुहरूबाट बालीमा क्षति	
	कृषि प्राविधिकहरूको आवश्यकता महशुस	
	अनुदानलाई सहि तरिकाले अनुगमन गर्नुपर्ने	
	कृषि पाकेट क्षेत्रको लागि माटो परीक्षण	
	बाली बिमाको अबधारण	
पशुपन्छी	नस्ल सुधार हुनु पर्ने	
	खोपहरूको व्यवस्था	
	वन्य जन्तुहरूबाट हुने क्षति	
	पशु बिमा हुनु पर्ने	
	पशु पक्षी बजारिकरण हुनुपर्ने	
	घाँसे बालीको बीउहरू उपलब्ध हुनुपर्ने	
	यान्त्रिक उपकरणहरू	
	खर्कहरूमा बार हुनुपर्ने	
	अनुदान उपलब्ध हुनुपर्ने	
	भकारो सुधार, घुम्ती गोठहरूमा सोलारहरु, पानीका कुवाहरू निर्माण	
उद्योग तथा वाणिज्य	भएका उद्योगको स्तरोन्नति	
	पानी उद्योगको स्थापना	
	लोकल रक्सीको बोतलिङ् गर्नुपर्ने	
	बिभिन्न किसिमका मेशीनरी तथा औजारहरू सहज रूपमा उपलब्ध हुनुपर्ने	
	पुरानो पानीघट्टको स्तरोन्नति	
	दुग्ध संकलन केन्द्रको स्थापना	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	पर्यटन पदमार्ग बिरेठाँटी देखी घोरेपानीसम्म	
	बाटो बाटोमा सूचना केन्द्र	
	सम्पूर्ण जातिको सास्कृती झल्लकिने खालको एउटा संग्राहालय	
	गुम्बा तथा मन्दिरको निर्माण	
	बिभिन्न जातिको भेषभूषा तथा संस्कृतीको संरक्षण	
	पर्यटन पार्क	उल्लेरीमा
	सावेदबाट मुरली	पदमार्ग
	मादले छहराको संरक्षण	
	उरलेरी-वनबारी भै सौर्य डाडामा पर्यटन पदमार्ग	
	होटल व्यवसायीको लागि विभिन्न तालिम	

	रक क्लईमिङ्ग, प्याराग्लाईडिङ्ग बन्जी आदीको सम्भाव्यता अध्ययन	
	बाजाको संरक्षण तथा तालिम	
	निशुल्क वाईफाई	
सिँचाइ	सिँचाई पाइपहरूको उपलब्धता	
	सुदामे मुहानदेखी चिहाने सम्म पक्की कूलो	
	हिले बाट हिले डिल सम्म पक्की कुलो	
	मौजाखोला देखी हिले सम्म पक्कि कूलो	
	कुदुङ् खोला देखी बाँझ गरासम्म	
	सुदामे मुहानबाट सिमलबोट सम्म पक्की पुल	
शिक्षा	अभिभावकसँग अन्तरक्रिया	
	आवश्यक शिक्षक दरबन्दी	
	शिक्षकहरूलाई तालिम	
	एक शिक्षक एक ल्यापटप	
	विज्ञान प्रयोगशाला , कम्प्युटर ल्याव, पुस्ताकालय	
	विद्यालयमा छात्र बासको व्यवस्था	
	विद्यार्थीहरूको लागि यातायातको ब्यवस्था	
	प्राविधिक शिक्षा लागू हुनु पर्ने	
	विद्यालय करेसाबारी कर्यक्रम	
स्वास्थ्य	विद्यालयमा स्यानेटरी प्याडको व्यवस्था	
	सुत्केरी पोषण कार्यक्रम	
	कार्यालय सहयोगीको आवश्यकता बर्थिङ्ग सेन्टरको आवश्यकता	
	मिनील्याव, दीर्घ रोगीहरूलाई आवश्यक औषधी सहज तथा सुपथ मूल्यमा उपलब्धता	
	विद्यालयहरूको लागि First Aid Box	
	एम्बुलेन्सको व्यवस्था	
	विभिन्न खाले एकीकृत स्वास्थ्य शिविरको सञ्चालन	
	स्वास्थ्य सचेतनका कार्यक्रमहरू	
खानेपानी तथा सरसफाइ	खाने पानीको पाइपहरूको उपलब्धता	
	एक घर एक धारा कार्यक्रम लागू हुनु पर्ने	
	वडामा रहेका खाने पानीको मुहानको संरक्षण	
	तारे देखी मौजा सम्म खाने पानीको पाईपको विस्तार	
	फोहोरको वर्गीकरण सम्बन्धी जन चेतना र तालिकको व्यवस्था	
खेलकुद तथा युवा	भुरूङ्दी युवा क्लवको खेल मैदान बाँस , खेल मैदान,	
	सावदे खेल मैदान	
	हिले खेल मैदान, उल्लेरी खेल मैदानको स्तरोन्नति	
	खेल समाग्री उपलब्ध हुनुपर्ने	
	खेल सम्बन्धी प्रशिक्षकको ब्यवस्था	
	सचेतनका कार्यक्रम	
	युवा लक्षित कार्यक्रमहरू	

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण	मनोपरामर्श	
	महिला हिंसा सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था	
	स्कूल लगायत सरकारी कार्यकालहरूमा स्तनपानको व्यवस्था	
	एकल महिला तथा दलित महिलाहरूको लागि रोजगारी	
	महिलाहरूलाई सीप मूलक तालिमको व्यवस्था	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	बिरेठाँटी देखी घोरेपानी सम्म कालो पत्रे	
	सावेद चण्डी मार्ग ढलान	
	नयाँगाउ बाटो ढलान	
	स्रोते समल बाटो ढलान	
	मौजा मोटरबाटो ढलान	
	हिले देखी झल्लीवरान सम्म झोलुङ्गे पुल	
	साँदी खोलामा झोलुङ्गे पुल	
	भुरुङ्गग्दे खोलामा पुल	
	मौजा खोला	
	माझठाँटी खोलामा पुल	
	वनठाँटीमा पुल	
	भाले ओडारमा पुल	
	वसो खोलामा पुल	
भवन तथा सहरी विकास	नेपाने नयाँवस्ती पुन निर्माण	
	सिमल वोट पुन निर्माण	
	हिलेमा एउटा बहु उद्देश्य भवन निर्माण	
	उललेरी, बाँसगरा, नयाँगाँउमा प्रतीक्षालय निर्माण	
	उललेरी, बाँसगरा, नयाँगाँउमा युवा क्लव निर्माण	
	नयाँ गाउँको लागि चिहान घाट निर्माण	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलबिद्युत (वैकल्पिक ऊर्जा समेत)	स्थानीय लघु जल विद्युतलाई संरक्षण तथा स्तरोन्नती गरिनु पर्ने	
	बिद्युत लाइन बिस्तार गरिनु पर्ने	
	सूर्य ऊर्जाबाट सडक बत्ती निर्माण	
	बायु ऊर्जाको सम्भावनालाई मध्य नजर गर्दै सम्भाव्यता अध्ययन	
जलाधार संरक्षण		
	बाझगरा आर्य घाटमा संरक्षणको लागि तारजालि	
	तिखे ढुङ्- कृष्ण खोल्सामा तारजाली	
	साबेद ढल निकास, बाझगरा ढल निकास	
बिपद व्यव्थापन	बाँझगराको वस्ति संरक्षण	
	तिखे ढुङ्गा कृष्ण क्यू खोल्सामा तारजालि	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. १० को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	उन्नत जातको विउ विजन र तालिमहरु	
	टनेलको लागि अनुदान र कृषि विज्ञको सल्लाह	
	माटी परीक्षण कार्यक्रम	
	सहुलियत कृषि ऋणको व्यवस्था	
	बाँझो जमिन निरुत्साह/ जडीबुटी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जैविक मल तयार गर्ने र प्रयोग गर्ने प्रयोगात्मकविधि	
	नगदे वालि तरकारी, कफी, अलैची	
	कृषि पाकेटः आलु, सुन्तला र कोदो	
पशुपन्छी	उन्नत जातको बाख्रा, भैसी, भेडा	
	भेटनेरीको व्यवस्था र पशु सहायकको व्यवस्था	
	पशु खोप तथा औषधीको व्यवस्था	
उद्योग तथा वाणिज्य	गलैंचा, भ्याङ्ग्र, झोला, हाते कागज उद्योग	
	जडीबुटीमा आधारित साना उद्योगहरू	
श्रम, रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षा	सीप मूलक तालिमहरू जस्तै वेटर/कुकीङ्ग	
	युवा केन्द्रित तालिमहरू सीपमुलक	
	सिकर्मी , डकर्मी तालिमहरू	
	Plumber, welding and Mechanical Training	
	फोटो ग्राफिक	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	धान्द्रुक- क्लामु करिव ७/८ कि.मि. पदयात्रा	
	व्यवस्थित गुरूङ् संग्राहालय	
	पुरानो चौताराहरूको मर्मत तथा निर्माण	
	पद मार्गमा पिउने पानीको व्यवस्था	
	ठाउँ ठाउँमा पर्यटकको लागि सूचनापाटीहरू	
	पर्याटन गाईडको तालिम	
	घान्द्रुकको सस्कृतीको संरक्षण	
सिँचाइ	वडाका सबै सिँचाइ कुलो मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नती	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	प्राविधिक शिक्षा होटेल मेनेजमैन्ट	
	कम्प्युटर शिक्षा	
	विज्ञान प्रयोगशाला	
	विषयगत शिक्षकको नियुक्ति	
	स्कूल मर्ज गरेर आवासीय स्कूल बनाउने	
स्वास्थ्य	आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति गर्ने	

	गर्भवतीको नियमित जाँच, X-ray मेशिनको व्यवस्था	
	सुत्केरी वार्डको व्यवस्था	
	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	
	आधारभूत विद्यालयमा स्यानीटरी प्याड व्यवस्थापन	
	घुम्ती स्वास्थ्य सेवा शिविर सञ्चालन	
	स्वास्थ्य बीमा निरन्तरता कार्यक्रम	
खानेपानी तथा सरसफाइ	पिउने पानीको मूलको संरक्षण	
	एक घर एक धारा	
	फोहोर संकलन गरेर कुहिने र नकुहिने छुट्याउने	
	फोहोर मैला व्यवस्थापन	
खेलकुद तथा युवा	खेल मैदान स्तरोन्नति	
	वडास्तरीय खेलमैदान निर्माण	
	प्रदेश स्तरीय खेल मैदान बनाएर नियमित राष्ट्रिय स्तरको खेल	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण	महिलालाई क्षमता विकास खास गरेर कानुनी क्षेत्रमा तालिम दिने	
	भौतिक निर्माण गर्दा अपाङ्ग मैत्री विद्यालय, अस्पताल तथा अन्य क्षेत्रमा	
	जेष्ठ नागरिकहरूको लागि सम्वाद स्थल	
	बालबालिकाहरूको लागि बाल मैदान	
	अपाङ्ग, एकल महिला, तथा दलित समुदायका महिलाहरूको लागि रोजगारको अवसर	
	गलैंचा तथा झोला बुन्ने तालिमहरू	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	नयाँपुल- घान्द्रुक सडक कालोपत्र	
	वडा नं १० का वस्तिहरूमा १२ महिना मोटर चल्ने गरेर ग्राभेल सडक	
	सादी खोलामा	मोटरवेलर पुल
	ज्यामे खोलामा	
	छैरसी खोलामा	
	चाने खोला	
	हुदु खोला	
	तमु तख्यान-नरथोक जोडने नाम्से खोलामा	
	थाम्ले- फुलिवाङ् सडकमा पर्ने चप्ले खोलामा	
भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	आमा समुहको भवन	
	सार्वजनिक शौचालय	
	युवा क्लव भवन	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत (वैकल्पिक ऊर्जा समेत)	वडाका सबै स्थानहरूमा केन्द्रीय विद्युत् प्रणालीमा जोडने ।	
सूचना सञ्चार र प्रविधि	फ्री वाइफाइ जोन निर्माण	
	सार्वजनिक स्थलमा सिसि क्यामेरा जडान	

	फाइबर नेट विस्तार	*
	सामाजिक सञ्जाल तथा प्रविधि मैत्री सूचना प्रयोगका लागि तालिम सञ्चालन	
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन		
बन तथा जैविक विविधता	बाँदर नियन्त्रण कार्यक्रम	
जलाधार संरक्षण	वाडमा रहेका पानीको मुहानको संरक्षण	
	पोखरीको निर्माण विभिन्न स्थानहरूमा	
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहर मैला व्यवस्थापन	
	प्लास्टिक मुक्त	
	घान्द्रुकमा बढ्दो बजारिकरण भएको र पर्यटक गन्तव्य भएकोले फोहोर मैलाको उचित व्यवस्थापन	
संस्थागत विकास	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय निर्माण	
	स्तनपान कक्ष निर्माण (वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्था)	
	बाल मैत्री वडा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम कार्यक्रम	

अन्नपूर्ण गाउँपालिका वडा नं. ११ को प्रस्तावित कार्यक्रम

विकास क्षेत्र	आयोजनाको नाम	आयोजना सञ्चालन हुने स्थान
आर्थिक विकास		
कृषि	व्यवस्थित बजार	
	तालिमको व्यवस्था	
	उन्नत बिउ बिजन	
	टनेलको लागि अनुदान र कृषि विज्ञको सल्लाह	
	माटी परीक्षण कार्यक्रम	
	सहुलियत कृषि ऋणको व्यवस्था	
	बाँझो जमिन निरुत्साह/ जडीबुटी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	ग्रिन हाउस निर्माणको लागि आर्थिक सहयोग	
	आधुनिक कृषि औजार-यन्त्रीक हलो	
पशुपन्छी	व्यावसायिक पशुपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	बीउ बोका अनुदान कार्यक्रम	
	पशुपक्षीलाई आवश्यक पर्ने औषधीहरूको उपलब्धता	
	५० प्रतिशत अनुदार लागतमा डाले घाँस, भूई घाँसको व्यवस्था	
उद्योग तथा वाणिज्य	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित हस्तकला/ लघु उद्यम प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जडीबुटीमा आधारित साना उद्योगहरू	
पर्यटन संस्कृति तथा सम्पदा	कृषि पर्यटनका लागि होस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	घान्द्रुक लगायत अन्नपूर्ण आधारशिला क्षेत्रमा व्यवस्थित पर्यटन	
	गुरूङ्ग संस्कृतिमा आधारित परम्पराको जगेर्ना	
	कलाडाँडा देखी खोल्होव्रउ सम्म	पर्यटन पद मार्ग
	मत्या खोला देखी तल्ला गाउँसम्म	पर्यटन पद मार्ग
	ध्याउरी खोला देखी बैंशी खर्क हुदै ठाठापानी — वनटारी देउराली सम्म	पर्यटन पद मार्ग
	छोम्रोङ्ग देखी अन्नपूर्ण आधार शिविर सम्म	पर्यटन पद मार्ग
	टाठापानी देखी चुईले -छोमिङ्ग सम्म	पर्यटन पद मार्ग
	साम्रोङ्ग झिनु हुदै छोम्रोङ्ग सम्म	पर्यटन पद मार्ग
	न्यूब्रिज देखी उरी सम्म	पर्यटन पद मार्ग
	छान्द्रक देखीसिन्यू हुदै ठापानी सम्म	पर्यटन पद मार्ग
	कत्रौ देखी किम्रोङ्खोला हुदै दिर्रविन डाँडा सम्म	पर्यटन पद मार्ग
	ठाडापानी भित्रमा ढुङ्गाले छोपने	पर्यटन पद मार्ग
सिँचाइ	वडाका सबै सिँचाइ कुलो मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नती	
	लेप्रुङ्गबाट सिँचाई	
सामाजिक विकास		
शिक्षा	गुण स्तरीय शिक्षामा जोड	
	आवासीय विद्यालय	
	शिक्षकलाई तालिम	
	विषयगत शिक्षकको व्यवस्था	

	विद्यालय मर्ज गर्ने र आवशिय बनाउने	
	खेलकुद र शैक्षिक सामग्रीको पर्याप्त व्यवस्था	
	कृषि बिज्ञान प्रविधिकलय स्थापन र तालिम केन्द्रको स्थापना	
स्वास्थ्य	गर्भवतीको नियमित जाँच	
	बालावालिका तथा शिशुको लागि पोषण कार्यक्रम	
	प्रजनन स्वास्थ्य जनचेतना कार्यक्रम	
	आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा ल्याब सहित जनशक्ति व्यवस्थापन	
	सबै विद्यालयमा फस्ट एड बक्स व्यवस्थापन	
	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	
	आधारभूत विद्यालयमा स्यानीटरी प्याड व्यवस्थापन	
	घुम्ती स्वास्थ्य सेवा शिविर सञ्चालन	
खानेपानी तथा सरसफाइ	वडाका सबै खानेपानीको मूल तथा कुवा संरक्षण कार्यक्रम	
	मूल्डे भ्यू दोबाटो पर्यटक स्थलमा पानीको व्यवस्था	
	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	
	टिमाङ्ने बाट टिमुचे हुदै दोबाटो -मुल्डे सम्म पानीको पाईप उपलब्ध	
	किरोम्सिङ् खोलाबाट इस्वरू हुदै मेसार सम्म ७ घर घुरिलाई पिउने पानीको व्यवस्था ।	
	एक घर एक धारा कार्यक्रम वडाका सम्पूर्ण घरहरूमा पुऱ्याउने	
खेलकुद तथा युवा	खेल मैदान स्तरोन्नति	
	वडास्तरीय खेलमैदान निर्माण	
	मेलाँचे ताल डाँडामा खेल मैदान निर्माण	
	पोडे हिडन लेकमा सुकिपिङ् खेलाउने व्यवस्था	
	मुन्डेमा माउन्टेन टुर्नामेन्ट	
लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण	महिला शशक्तीकरण तालिम दिने	
	महिला उद्यमशिलता तालिम दिने	
	कानुनी ज्ञानका कुरा अवगत गराई महिला हिंसा निर्मूल पार्ने	
	पोषण,बिभिन्न खोपहरू प्रभावकारी ढंगले सन्चालन गर्ने	
	अपाङ्ग मैत्री संरचनाहरूको निर्माण गर्ने र रोजगारीको व्यवस्था गर्ने ।	
	जेष्ठ नागरिकहरूको लागि विशेष स्थान/ जमघट हुन तयार गर्ने	
	बालबालिकाको लागि चिल्ड्रेन पार्कको निर्माण गर्ने ।	
	जेष्ठ नागरिक तथा बालबालिकाको लागि सार्वजनिक यातायातमा बिशेष छुटको व्यवस्था गर्ने।	
पूर्वाधार विकास		
स्थानीय सडक , पुल तथा झोलुङ्गे पुल	सिउ देखी घान्द्रुक हुदै किम्रोङ्, मलाचे,चुईले सम्मको सडक बाटो	
	घान्द्रुक देखी साम्रोङ् -मुड्री -उरी सम्मको सडक	
	घान्द्रुक देखी उरी किमोङ् खोला छुलुङ् सम्म सडक	
	सिउ खोलामा	मोटरपुल
	मक्युँ खोलामा	
	घ्याउरी खोलामा	

	किम्रोङ् खोलामा	
भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	मेलाचे आमा समुह भवन	
	आठमाई थर आमा समुह	
	उरी आमा समुह	
	घुजुङ् आमा समुह	
	किम्रोङ् खोला आमा समुह	
	लुईचे आमा समुह	
	योङ्ग स्टार युवा समुह भवन	
	तल्ला गाउँ युवा समुह भवन	
	डाँफे युवा क्लव भवन	
	दलितहरूको लागि दाहा संस्कार गृहको निर्माण	
ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत (वैकल्पिक ऊर्जा समेत)	वडाका सबै स्थानमा केन्द्रीय बिद्युत प्रसारण लाईन	
सूचना सञ्चार र प्रविधि	फ्री वाइफाइ जोन निर्माण	
	सार्वजनिक स्थलमा सिसि क्यामेरा जडान	
	फाइबर नेट विस्तार	
	सामाजिक सञ्जाल तथा प्रविधि मैत्री सूचना प्रयोगका लागि तालिम सञ्चालन	
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन		
बन तथा जैविक विविधता	बाँदर नियन्त्रण कार्यक्रम	
जलाधार संरक्षण	केप्रो ताल संरक्षण	
	लुईचे ताल संरक्षण	
	मेलाचे ताल संरक्षण	
फोहोर मैला तथा ढल व्यवस्थापन	फोहरमैला व्यवस्थापन	
	प्लास्टीक मुक्त	
संस्थागत विकास	अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक कार्यालय निर्माण	
	स्तनपान कक्ष निर्माण (वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्था)	
	बाल मैत्री वडा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	
	जेष्ठ नागरिकमैत्री कक्ष निर्माण	
	जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको क्षमता विकास तालिम कार्यक्रम	